

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI

YUNAN TARİH YAZICILIĞINDA MORA İSYANI VE
YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI (1821-1829)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gürkan PEKER

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Aşkın KOYUNCU

Çanakkale- 2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan’ın Bağımsızlığı (1821-1829)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05.02.2018

Gürkan PEKER

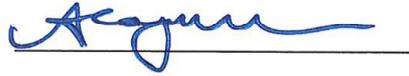

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

**Gürkan PEKER'e ait YUNAN TARİH YAZICILIĞINDA MORA İSYANI VE
YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI (1821-1829)** adlı çalışma, jürimiz tarafından
DİSİPLİNLERARASI BÖLGELER ARAŞTIRMALAR Anabilim Dalı,

BALKAN ARAŞTIRMALARI Bilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

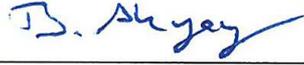

Üye Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Ali SÖNMEZ

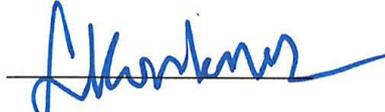

Üye Yrd. Doç. Dr. Bülent AKYAY

Tez No : 10183547

Tez Savunma Tarihi : 05.02.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

02/03/2018

ÖZET

YUNAN TARİH YAZICILIĞINDA MORA İSYANI VE YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI (1821-1829)

Çalışmamızda, Osmanlı hâkimiyetindeki Rumların yaşam şartları ile 1821 yılında başlayan ve dokuz yıl süren bir mücadelenin ardından bağımsız bir Yunanistan devletinin kurulmasıyla neticelenen isyan sürecini Yunan tarih yazıcılığının gözünden incelemeyi amaç edindik. Bu maksatla Rumların Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdikleri dönemden bağımsızlıklarını kazandıkları 1829 yılına kadarki dönem hakkında Çağdaş Yunan dilinde yazılmış kaynakları inceledik. Bununla birlikte konu bütünlüğünü sağlamak ve varsa Türk tarih yazımı ile bariz farkları ortaya koymak amacıyla Türk tarihçilerin de görüşlerine yer verdik.

“Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)” isimli tezimiz, önsöz ve giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, bugünkü Yunanistan Devleti'ni oluşturan bölgelerin fethedilmesi ile başlayan ve yaklaşık 400 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti boyunca Rumların yaşam şartları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, Rum toplumunda öne çıkan unsurlar ile Rumları isyana götüren sebepler incelenmiştir. 1821 isyanından önce yaşanan diğer Rum isyanlarının da incelendiği üçüncü bölümde esas olarak Mora İsyanı, Osmanlı Devleti'nin gösterdiği reaksiyon, büyük devletlerin isyan karşısındaki tutumları ve yaşanan muharebeler detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise, büyük devletlerin müdahalesi sonucunda isyanın sona ermesi, Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ve ulus inşa çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunan Tarih Yazıcılığı, Mora İsyanı, 1821, Osmanlı Hâkimiyeti, Patrikhane.

ABSTRACT

THE MOREAN REVOLT AND THE INDEPENDENCE OF GREECE IN GREEK HISTORIOGRAPHY (1821-1829)

In our study, we aimed to review the rebellion period through the perspective of Greek historiography resulted in an independent foundation of a Greek state after 9 years of struggle beginning in 1821 with the living conditions of Greeks under the Ottoman domination. For this purpose, we have studied sources written in Modern Greek language regarding from the period when they first came under Ottoman domination to 1829, when they gained their independence. In addition to this, to provide unity and to reveal obvious differences with Turkish Historiography, if there are, we asked the opinions of Turkish historians.

Our thesis named as “The Morean Revolt and The Independence of Greece in Greek Historiography (1821-1829)” consists of four sections besides the preface and the introduction. In the first section, the living conditions of Greeks under Ottoman domination for about 400 years, beginning with the conquering of the regions, where today forms the Greek State has been informed. In the second section, outstanding factors in the society of Greeks under Ottoman domination and the reasons for their rebellion have been reviewed. In the third section, where other rebellions of Greek under Ottoman domination before the 1821 rebellion has been reviewed; mainly the Mora rebellion, the reaction of the Ottoman Empire, attitudes of other nations against rebellions and battles have been explained in details. In the fourth and last section, the end of the rebellion as a result of interference of great powers, the declaration of Greek independency and nation-building studies have been reviewed.

Key Words: Greek Historiography, The Morean Revolt, 1821, Ottoman Domination, Patriarchate

ÖNSÖZ

Tezimizin çıkış noktası, çağdaş Yunan tarihinin en önemli olayı kabul edilen Mora İsyanı'nı incelemek ve yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında barış içerisinde yaşayan Rumların niçin ellerine silah aldıkları ve birlikte yaşadıkları Müslüman komşularını yok etmeye çalıştıkları sorusuna cevap bulmaktır. Ancak, Türk ve Yunan halklarının olaylara karşı tarafın penceresinden bakmadığı ve bunun sonucunda ön yargılarından kurtulamadığı gerçeğinden hareketle ve tek taraflı bakış açısından sıyrılmak amacıyla, Yunanca okuyabilmenin de verdiği avantajdan faydalanarak Yunan tarih yazıcılığının gözüyle meseleyi incelemenin çok daha faydalı olacağını düşündük.

Bugüne kadar Türk tarih yazımında Mora İsyanı hakkında çok değerli eserlerin ortaya çıkarıldığı bir gerçektir. Ancak, bu eserleri yazan tarihçilerin çok büyük çoğunluğunun Yunanca bilmemesi, Yunanca kaynakların incelenmesini imkânsız kılmış, bu da çalışmaların bir ayağının eksik kalmasına ve olaylara tek bir pencereden bakılmasına sebep olmuştur. Bu noktadan hareketle, bu açığı kapatmak amacıyla tezimizi hazırlarken Rumların Osmanlı Devleti hâkimiyetine girişinden, bağımsızlıklarını kazandıkları 1829 yılına kadarki dönem hakkında Çağdaş Yunan dilinde yazılmış kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalandık. Öte yandan tezimizi yazarken konu bütünlüğünü sağlamak ve varsa Türk tarih yazımı ile bariz farkları ortaya koymak amacıyla Türk tarihçilerin de görüşlerine yer verdik. Ancak, çalışmamızı hazırlarken esas gayemiz Türk ve Yunan tarih yazımları arasında kıyaslama yapmak ve hangi tarafın doğruyu söylediğini ortaya çıkarmak değildi. Bu hususun başka bir tezin konusu olabileceği kanaatindeyiz.

Her ne kadar tez başlığımız “Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)” olsa da, isyan esnasında yaşanan olayları daha iyi açıklayabilmek için, öncelikle Rumları isyana iten sebeplerin bilinmesi gerektiği düşüncesinden hareketle, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Rumların genel durumunu analiz ederek tezimizi yazmaya başladık. Tezimizi hazırlarken daha objektif bir neticeye ulaşmak amacıyla kaynakçayı olabildiğince geniş tutmaya ve farklı görüşleri temsil eden yazarların eserlerinden yararlanmaya özen gösterdik. Bu açıdan bakıldığında tezimizin Rumları isyana götüren gerçek sebeplerin ortaya çıkarılmasına ve tek taraflı bakış açısından sıyrılarak Mora İsyanı'nın anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Tezimizi hazırlarken yaptığımız çevirilerde, Yunanlı tarihçilerin yaşanan olaylara bakışını tam olarak yansıtmak adına metinlere sadık kalmaya ve her ne kadar zaman zaman rahatsız edici olsa da Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında kullanılan tabirleri bire bir aktarmaya gayret gösterdik. Yunanca ifadelerin Türkçe harflerle yazılışı esnasında ise, Herkül Millas tarafından önerilen transkripsiyon yöntemini benimsedik ve kelimeleri Türkçede okunduğu şekliyle yazdık. Öte yandan anlatılanların daha kalıcı olması maksadıyla görsellerden olabildiğince çok faydalanmaya çalıştık ve ilgili bölümlerde bu görselleri paylaştık.

Tarihi gerçeklerin, her zaman birbirine zıt iki kutbun arasında bir yerlerde olduğu ve araştırmacının yeterli incelemeyi yapmaksızın hâkim olan bakış açısına teslim olmaması gerektiği prensipleri, tezimizin temelini oluşturmaktadır.

Tez konumun seçimi ve yazım aşamasında, bana yol gösteren, konuya farklı açılardan da bakmamı sağlayan ve değerli görüş ve önerileriyle tezimin hazırlanmasında çok büyük emeği bulunan danışmanım Sayın Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU'ya; yüksek lisans eğitimi konusunda beni teşvik eden ve önüme daha büyük hedefler koymamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Halil TÜRKER'e; meslek hayatımın başından itibaren bilgi ve tecrübesiyle bana örnek olan ve üzerimde çok büyük emekleri bulunan kıymetli büyüğüm Kemal SABAN'a, tez hazırlama aşamasında yaptığı yönlendirmeler ve en zorlandığım anlarda sağladığı moral ve motivasyonla tezimi bitirmeme çok büyük katkıları olan Sayın Murat AKBAŞ'a; Yunanistan'dan kaynak temin etme konusunda bana yardımcı olan sevgili dostum Halilcan ER'e; bu yoğun çalışma temposu esnasında her türlü fedakârlıkta bulunarak daima yanımda olan ve çalışmamı okuyarak yapıcı eleştirilerde bulunan sevgili eşim Sibel PEKER'e ve son olarak yüksek lisans eğitimim esnasında dünyaya gelen ve yaşama sevincimi bir kat daha arttıran biricik oğlum Mert Deniz PEKER'e yürekten teşekkürü bir borç bilirim.

Gürkan PEKER
Çanakkale-2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiv

BÖLÜM I

YUNANİSTAN'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ

1.1. Yunanistan'ın Fethi	4
1.2. Osmanlı Hâkimiyeti (Türkokrası)	9
1.2.1. Osmanlı Hâkimiyetine Bakış.....	10
1.2.1.1. Türk Tarih Yazıcılığı	10
1.2.1.2. Yunan Tarih Yazıcılığı	17
1.2.1.2.1. Günlük Yaşam	22
1.2.1.2.2. Gayrimüslimlerin Tabi Oldukları Yasaklar	24
1.2.1.2.3. Adaletsizlik	27
1.2.1.2.4. Geri Kalmışlık	29
1.2.1.2.5. Göç	30
1.2.1.2.6. Ekonomik Kriz	31

1.2.1.2.7. Vergilendirme Sistemi	35
1.2.1.2.8. Eğitim	40
1.2.1.2.9. İslamlaştırma Politikası	40
1.2.1.2.10. Devşirme Uygulaması	44
1.3. Millet Sistemi	52
1.3.1. Millet Sistemi İle Gayrimüslimlere Tanınan İmtiyazlar	56
1.3.1.1. Dini	56
1.3.1.2. Siyasi	56
1.3.1.3. Adli	57
1.3.2. Millet Sisteminin Rumlara ve Osmanlı Yönetimine Sağladığı Faydalar	59
1.3.3. Millet Sistemine Yönelik Eleştiriler	61
1.3.4. Millet Sisteminin Sona Ermesi	61

BÖLÜM II

RUMLARI İSYANA GÖTÜREN SEBEPLER

2.1. Rum Milleti'nde Öne Çıkan Toplumsal Unsurlar	63
2.1.1. Filiki Eteryası ve Diğer Örgütler	63
2.1.2. Tepedelenli Ali Paşa (1744-1822)	78
2.1.3. Fenerliler	87
2.1.4. Aydınlar	91
2.1.4.1. Rigas Velestinlis-Fereos (1757-1798)	92
2.1.4.2. Adamandios Korais (1748-1833)	98
2.1.4.3. Dimitrios Katarcis (Fotiadis) (1730-1807)	101
2.1.5. Kleftler	104

2.1.6. Armatollar	108
2.1.7. Muhafızlar	110
2.1.8. Kocabaşılar	112
2.1.9. Köylüler	116
2.1.10. Tüccarlar	117
2.1.11. Kilise	121
2.2. İsyana Götüren Sebepler	128
2.2.1. Osmanlı Devleti'nin Zayıflaması ve Ekonomik Kriz	130
2.2.2. Ticaretin Gelişmesi	131
2.2.3. Denizciliğin Gelişmesi	132
2.2.4. Çağdaş Yunan Aydınlanması	134
2.2.5. Fransız İhtilâli	136
2.2.6. Rusya'nın Rolü	139
2.3. İsyanın Sosyal Boyutu	140

BÖLÜM III

MORA İSYANI

3.1. İlk İsyanlar	145
3.2. Orlof İsyanı	146
3.3. Eflak ve Boğdan İsyanı	149
3.4. Mora İsyanı	161
3.4.1. İsyân Öncesi	161
3.4.2. İsyanın Başlaması	165
3.4.2.1. Rumların Saldırıları	168

3.4.2.2. Benefşe (Monemvasia) Kuşatması.....	169
3.4.2.3. Adaların İsyana Katılması	171
3.4.3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Gösterdiği Reaksiyon.....	174
3.4.3.1. İstanbul ve Diğer Şehirlerde Yaşanan Olaylar.....	174
3.4.3.2. Patriğin İdamı.....	178
3.4.3.3. Reaksiyonun Sonuçları	181
3.4.4. Rum İsyanı Karşısında Avrupa'nın Tutumu	183
3.4.5. Helenseverlik (Filhelenizm).....	186
3.4.7. Tripoliçe Katliamı (23 Eylül 1821)	195
3.4.8. Dramalı Mahmud Paşa'nın Mora'ya İntikali	203
3.4.9. I. Meclis Toplantısı.....	205
3.4.10. Sakız Harekâtı	208
3.4.11. Büyük Devletlerin Politika Değişikliği.....	218
3.4.12. II. Meclis Toplantısı.....	220
3.4.13. İç Savaş	221
3.4.14. İbrahim Paşa'nın Mora Harekâtı	224
3.4.14.1. Harekât Öncesinde Genel Durum	224
3.4.14.2. Donanmanın Mora'ya İntikali ve Çıkarma Harekâtı.....	226
3.4.14.3. Mesolongi Kuşatması (10 Nisan 1826)	228

BÖLÜM IV

ULUSLARARASI MÜDAHALE VE YUNANİSTAN DEVLETİNİN KURULMASI

4.1. Büyük Devletlerin Müdahalesi ve Navarin Baskını	234
4.2. Kapodistrias'ın Devlet Başkanlığı'na Getirilmesi	243
4.3. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi	247
4.4. Londra Protokolü (22 Mart 1829).....	248
4.5. Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829).....	248
4.6. Londra Protokolü (3 Şubat 1830) ve Yunanistan Devleti'nin Kurulması.....	249
4.7. Mora Türklerinin Durumu	251
4.8. Bağımsız Yunanistan	254
4.8.1. Kapodistrias'a Düzenlenen Suikast	254
4.8.2. Kral Othon Dönemi	255
4.8.2.1. Ulus İnşa Süreci	256
4.8.2.1.1. Tarih.....	259
4.8.2.1.2. Din.....	264
4.8.2.1.2.1. 25 Mart (Aziz Lavra) Efsanesi	265
4.8.2.1.2.2. Gizli Okul Miti	268
4.8.2.1.3. Dil	273
SONUÇ.....	275
KAYNAKÇA.....	281

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale

A.g.t. : Adı geçen tez

A.g.y. : Adı geçen yayın

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

y.y. : Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1. Örgüt Hakkında Kodlu Bildiri.....	65
Resim 2.2. Filiki Eterya Örgütünün Mührü.....	67
Resim 2.3. Filiki Eterya Tarafından Kullanılan Kod Tablosu	67
Resim 2.4. Dionisos Çokos'un "Filiki Eterya Üyelerinin Yemin Merasimi" İsimli Tablosu (1849).....	68
Resim 2.5. Filiki Eterya Üyelerine Verilen Üyelik Belgesi/Tavsiye Mektubu	69
Resim 2.6. Geçici Yunanistan Yönetiminin Amblemi.....	78
Resim 2.7. Peter von Hess'in "Rigas Marş'ı Okuyor" İsimli Tablosu.....	95
Resim 2.8. "Rigas Özgürlük Tohumlarını Serpiyor" İsimli Tablo	98
Resim 2.9. Theofilos'un "Rigas ve Korais Yunanistan'ı Ayağa Kaldırıyorlar" İsimli Tablosu.....	98
Resim 2.10. Thomas Hope'un "Kleft" İsimli Tablosu	105
Resim 2.11. Richard Bonington'ın "Armatol" İsimli Tablosu	109
Resim 3.1. Peter von Hess'in "İpsilantis Prut Nehrini Geçiyor" İsimli Tablosu	152
Resim 3.2. Fransız Ressam Chateaubriand'ın "Avrupalı Subay ve Filhelenler" İsimli Tablosu.....	190
Resim 3.3. Peter von Hess'in "Panagiotis Kefalas Tripoliçe Surlarına Özgürlük Bayrağını Dikiyor" İsimli Tablosu	197
Resim 3.4. Karl Krazeisen'in "Kolokotronis" İsimli Eseri	2044
Resim 3.5. Nea Moni Manastırı'nda Sergilenen Kafatası ve Kemikler	211
Resim 3.6. "Türk Amiral Gemisinin İmhası-Kara Ali Paşa'nın Ölümü" İsimli Tablo	214
Resim 3.7. Ressam Nikiforos Litras'ın "Kanaris Tarafından Türk Amiral Gemisinin Kundaklanması" İsimli Tablosu	215
Resim 3.8. Eugène Delacroix'nın "Sakız Adası Kıyımından Sahneler" İsimli Tablosu...216	

Resim 3.9. Theodoros Vrizakis'in "Mesolongi Çıkışı" İsimli Tablosu	230
Resim 3.10. Eugène Delacroix'nın "Mesolongi Harabelerinde Son Nefesini Veren Yunanistan" İsimli Tablosu	232
Resim 4.1. Konstantinos Volanakis'in "Navarin Deniz Muharebesi" İsimli Tablosu	240
Resim 4.2. Yoannis Kapodistrias	244
Resim 4.3. Yeni Para Birimi Finiks	246
Resim 4.4. Dionisios Çokos'un "Kapodistrias'ın Öldürülmesi" İsimli Tablosu	255
Resim 4.5. Lapparini'nin "Balyabadra (Patras) Piskoposu Germanos İsyan Flamasını Kaldırıyor" İsimli Tablosu	266
Resim 4.6. Theodoros Vrizakis'in "Balyabadra (Patras) Piskoposu Devrim Bayrağını Kutsuyor" İsimli Tablosu	266
Resim 4.7. Nikolaos Yizis'in "Esaret Döneminde Rum Okulu" İsimli Tablosu	269

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Rum Denizcilerin Yıllık Ortalama Gelirleri	34
Tablo 2.1. Bölgelere Göre Üye Durumu	73
Tablo 2.2. Üyelerin Dağılımı	73
Tablo 2.3. 1700-1800 Yılları Arasında Basılan Rumca Kitaplar	136
Tablo 3.1. Mora Yarımadası'na Savaşmak İçin Gelen Gönüllüler	191
Tablo 4.1. Mora Yarımadası'ndaki Yaklaşık Nüfus (1715-1821)	252

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1. Rigas Tarafından Yayınlanan Antik Yunan Medeniyetinin Haritası	93
Harita 4.1. Yeni Kurulan Devletin Sınırları	251

GİRİŞ

1821 yılında başlayan ve bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulması ile neticelenen Mora İsyanı, Türk, Yunan, Balkan ve Avrupa tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir.

Dünya tarihinin en uzun ve kanlı isyanlarından birisi olan Mora İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşanan ilk isyan değildir. Ancak, önceki isyanlardan farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ulusçuluk ideolojilerinin saldırıları karşısındaki ilk yenilgisi olması ve bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulması ile neticelenmesi bakımından Osmanlı Devleti tarihi açısından çok önemli bir gelişmedir. Mora İsyanı sonrasında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, Osmanlı Devleti'nin dağılmasına giden süreci başlatmıştır.

Rumların 1821 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmaları, çağdaş Yunan tarihinin de en önemli olayıdır ve Helenizm için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Söz konusu ayaklanmayı bu kadar önemli kılan husus, Rumların verdikleri mücadele sonrasında bağımsızlıklarına kavuşmalarıdır. Bu nedenle Mora İsyanı, Yunan tarih yazımında "kurtuluş savaşı" olarak nitelendirilmektedir. Rumlar, yaklaşık dokuz yıllık bir silahlı mücadelenin ardından devlet kurmuşlar ve o güne kadar hep belirsiz bir coğrafi bölgeyi anlatmak için kullanılan Yunanistan ifadesi artık kesin bir anlam kazanmıştır.

Bununla birlikte, Balkanlar'daki ilk bağımsız devletin ortaya çıkması ile neticelenen Mora İsyanı, Osmanlı egemenliği altında yaşayan diğer Balkan halklarını da derinden etkilemiş ve onlara örnek teşkil etmiştir. Balkanlardan çok sayıda gönüllünün Mora Yarımadası'na gelerek Rumların bağımsızlık mücadelesine destek vermeleri, bu durumun en büyük kanıtlarından birisidir.

Rum İsyanı, Avrupa tarihi için de çok önemli bir olaydır. Kutsal İttifak'a büyük darbe vuran ve milliyetçilik ilkesinin bir zaferi olarak kabul edilen Rum İsyanı, *filhelenizm* hareketini başlatmış ve Rum meselesi yaklaşık 12 yıl boyunca Avrupa diplomasisini meşgul etmiştir. Ayrıca İtalya ve Polonya gibi ülkelerde ortaya çıkan isyanlara da zemin hazırlamıştır.

İş bu ayaklanma; Türk tarih yazıcılığında “Mora İsyanı”, “Mora İhtilâli”, “Rum İsyanı”, “Yunan İsyanı”, “Rum Fesadı” ve “Rum Fetreti” olarak tanımlanırken, Yunan tarih yazıcılığında ise “21”, “1821” “Yunan İsyanı” ve “Yunan Devrimi¹” ifadeleri ile anlatılmaktadır.

Rum isyanı, genel olarak Türk tarih yazıcılığında “Osmanlı Devleti’nin sırtından vurulması” ve “kendi öz evlatlarından ayırmadığı tebaasının devlete ihanet etmesi” olarak nitelendirilmektedir.² Türk tarih yazıcılığındaki yaygın anlayış, Rusya başta olmak üzere yabancı devletler tarafından kışkırtılan Rumların, Osmanlı Sultanları tarafından kendilerine verilen her türlü hak ve ayrıcalığa rağmen nankörlük ettikleri yönündedir. Rum isyanının, bir kurtuluş savaşı olduğu tezi de Türk tarih yazımında kabul edilmemekte, 1821 yılında yaşananların bir din ve ırk savaşı olduğu, Türklerin ve Müslümanların yok edilmesini hedeflediği ifade edilmektedir.

Yunan tarih yazıcılığı ise; İstanbul’un fethinden hemen sonra başlayan bir başkaldırının nihai safhası olduğunu savunduğu Mora İsyanı’nı, “köle olan bir ulusun haklı mücadelesi”, “zorbaya karşı gerçekleştirilen bir direniş”, “kahramanlık destanı”, “haçın hilale karşı savaşı” ve “din, vatan ve özgürlük uğruna verilen kutsal bir savaş” olarak tanımlamaktadır. Öte yandan Yunan tarih yazımında, Mora İsyanı’nın dış güçlerin kışkırtmasının ürünü olduğu fikri de kesin bir dille reddedilmektedir. Ağırlıklı olarak Rum isyanının sosyal bir isyan olduğu, bir yerlerden talimat almışçasına bir anda başlamadığı ve bir takım şartların olgunlaşmasının sonucu ortaya çıktığı savunulmaktadır.

Tarafların bakış açısındaki farklılıklar, tezimizin kapsadığı dönem boyunca kendini hissettirmektedir. Örneğin; gayrimüslimlerin askerlik yapmamaları, Türk tarih yazımında onlara tanınan imtiyazın bir parçası olarak nitelendirilirken, Yunan tarih yazıcılığında bu durum negatif ayrımcılığın bir sonucu olarak yansıtılmaktadır. Aynı şekilde Fenerli Rumların devlet kademelerinde kritik mevkilerde görevlendirilmeleri, Türk tarih yazıcılığı açısından Osmanlı Devleti’nin hoşgörü ve adalet politikasının bir parçası iken, bu durum

¹ Yunan Devrimi, Yunancada Eliniki Epanastasi (Ελληνική Επανάσταση) olarak ifade edilmekte ve sözlükte “organize bir toplumda, özellikle bir devlette, toplumun küçük veya büyük bir kesiminin iktidarı ele geçirmek ve siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel vs. alanda köklü değişiklikler yapmak amacıyla ayaklanmasıyla meydana gelen tarihi olayların bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Bkz: Triandafillidis, *Leksiko Tis Neolinikis (Çağdaş Yunanca Sözlük)*, <http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/>

² M. Süreyya Şahin, “Rum Ortodoks Patrikhanesi”, *Türk-Yunan İlişkileri ve Ayasofya Meselesi* (içinde), Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul 1990, s. 26-28, 173; Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul. s. 63.

Yunan tarih yazıcılığında Osmanlı Devleti'nin baskıcı rejimine rağmen Rumların kendilerini geliştirme gayretlerinin bir sonucu olarak tasvir edilmektedir. Osmanlı hâkimiyeti dönemi anlatılırken Türk tarih yazımında huzur, refah, adalet, hoşgörü, vs. gibi kavramlar ön plana çıkartılmakta, Yunan tarih yazıcılığında ise söz konusu dönem için kölelik, boyunduruk, zulüm ve barbarlık ifadeleri kullanılmaktadır.

Yunan tarih yazıcılığında, ne Bizans İmparatorluğu ne de Venedik hâkimiyetine yönelik sert eleştiriler yapıldığı görülmezken, Osmanlı hâkimiyeti döneminin “Yunan tarihinin en karanlık dönemi” olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Bu ön yargının oluşmasının en büyük sebeplerinden birisi Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgi birikiminin yetersiz olmasıdır. Bunun sonucunda Yunan toplumunda, Osmanlıların güçlü ve korkulacak savaşçılar, medenileşmemiş ve kaba bir halk oldukları yönünde bir algı mevcuttur.

Genel olarak Yunan tarih yazıcılığında Rumları ayaklanmaya götüren sebepler arasında; Osmanlı Devleti'nin yönetiminin adaletsizliği, gayrimüslimlere uygulanan baskılar, Rumların ikinci sınıf vatandaş olarak görülmeleri, eşitsizlik, din değiştirme konusundaki baskılar, devşirme uygulaması, asimilasyon politikası, ağır vergi yükü, angaryalar, katliamlar, kölelik, zorunlu göç, verimli arazilere devlet tarafından zorla el konulması, aydınlanma, Filiki Eteryası'nın çalışmaları ve ekonomik kriz ile birlikte yaşam şartlarının gittikçe çekilmez bir hal alması gösterilmektedir.

Öte yandan Yunan tarih yazıcılığında, Mora İsyanı esnasında Rumların giriştikleri aşırılıkları haklı gösterme çabası içerisinde olan ve Türklere yönelik yapılan katliamları, “Osmanlı Devleti'nin 400 yıl boyunca Rumlara yaptığı zulmün bedeli” olarak tanımlayan tarihçiler olmakla birlikte, olaylara daha objektif yaklaşım, özellikle Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarının Rumlara refah getirdiğini ve bağımsızlık mücadelesi esnasında Rumlar tarafından da bir takım aşırılıklar yapıldığını kabul eden tarihçiler de mevcuttur.

BÖLÜM I

YUNANİSTAN'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ

1.1. Yunanistan'ın Fethi

Bugün Yunanistan olarak adlandırılan coğrafyadaki³ Osmanlı hâkimiyeti, Dedeağaç'ın 90 kilometre kuzeyinde bulunan Dimetoka'nın 1361 yılında fethedilmesi ile başlamış ve 1461'de Mora Yarımadası'nın fethi ile büyük ölçüde tamamlanmıştır.⁴

Rumların, İstanbul'un fethi ile Osmanlı hâkimiyetine girdikleri yönünde genel bir kanı hâkim olsa da, Batı Anadolu, Trakya ve Kuzey Yunanistan, İstanbul'un fethinden çok daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini tanımıştı.⁵ Dimetoka'nın 10 kilometre kuzeydoğusunda, Edirne'nin 35 kilometre güneybatısında ve Meriç Nehri'nin 2 kilometre batısında bulunan Hacı İlbey Kalesi'nin 1358 yılında fethi, planlı bir fetih kampanyasının başlangıcı niteliğini taşımaktadır.⁶

Bölgenin en önemli şehirlerinden birisi olan Selanik ise, yedi yıllık bir kuşatmanın ardından 29 Mart 1430 tarihinde II. Murad komutasında gerçekleştirilen bir sefer sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçti.⁷ Despotluk kavgalarından artık bıkmış olan Epir halkı da, Sinan Paşa komutasındaki birliklerin düzenlediği akınlar neticesinde Yanya şehrini 9 Ekim 1430 tarihinde teslim etti.⁸ II. Murad 1446 yılında ikinci kez tahta

³ Bağımsızlık mücadelesi vermeye başladıklarında Rumların net olarak "Yunanistan" diye tanımladıkları bir coğrafya yoktu. Daha çok bölge isimleri ön plana çıkıyordu. En temel hedefi, anayurdu kurtarmak olan Filiki Eteryâ örgütünün kurucuları bile, anayurdun coğrafi sınırları hakkında en ufak bir fikre sahip değillerdi. 1822 yılı başında Epidor'da ilan edilen anayasada da hangi bölgelerin vatan toprağı sayılacağından bahsedilmemişti. Sınır tanımlaması, ancak büyük devletlerin meseleye müdahaleleri sonrasında somut hale geldi. (Bkz: Bülent Akyay, Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830-1866) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2010, Ege Üniversitesi, İzmir, s. 21; Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 2001, s. 43.)

⁴ Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 187.

⁵ Eleni Angelomati-Çungaraki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (1821 Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos A (Cilt: 1), Ekdotis Skai (Skai Yayınları) Atina 2010, s. 10.

⁶ Health W. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi (1350-1550)*, *Kuzey Yunanistan'ın Fethi, Yerleşme ve Altyapısal Gelişimi*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 19.

⁷ Melek Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", *Belleten*, Cilt: LI, Sayı: 199, 1987, s. 77-84; Melek Delilbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 37.

⁸ Melek Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da...", s. 94-99; Melek Delilbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Fetihlerine...", s. 37; Mehmed Hacısalihioğlu, "Yunanistan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, İstanbul

çıkınca ilk iş olarak Mora'ya sefer düzenledi. Söz konusu seferde Hexamilion surları yıkıldı ve Osmanlı birlikleri Balyabadra'ya (Patras) kadar ilerledi. Mora Despotu haraca bağlandı ve II. Murad Edirne'ye döndü.⁹ 1479 yılında ise Lefka, Kefalonya ve Zakynthos Adaları fethedildi. Böylece Kıta Yunanistan'da Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiş oldu.¹⁰

Mora Yarımadası¹¹, İtalya'ya yapılacak seferler için çok mühim bir konuma sahipti ve bu sebeple Osmanlı Devleti söz konusu yarımadaı ele geçirmeye karar verdi.¹² Zaten Paleologos hanedanından sonra Mora'yı yöneten I. Theodoros Paleologos da, rakiplerine karşı üstünlük kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'nden yardım istemişti.¹³ Mora Despotu'na yardım etmek üzere Gazi Evrenos Bey komutasında 1387 yılında gerçekleştirilen sefer, "Osmanlı Türklerinin Mora'da görüldüğü ilk tarihtir."¹⁴

Bizans İmparatoru VIII. Paleologos 1448 yılında ölünce yerine Konstantinos geçti. Konstantinos, Mora'nın yönetimini kardeşleri Dimitrios ve Thomas'a verdi.¹⁵ Kantakuzenos hanedanı tarafından desteklenen Arnavutlar Mora'da bir isyan çıkarınca Dimitrios ve Thomas, Fatih Sultan Mehmed'ten yardım istediler. Fatih, önce Turhan Bey'in oğlu Ömer Beyi, ardından da Turhan Beyi Mora'ya gönderdi. 1454 yılında isyanın bastırılmasının ardından despotlar haraca bağlandı ve Turhan Bey bölgeden ayrıldı.¹⁶ Vergi toplayamayan despotlar, Osmanlı İmparatorluğu'na vermeleri gereken haracı 3 yıl ödeyemediler. Bu sebeple, Fatih Sultan Mehmed Mora'ya bir sefer düzenlemeye karar verdi. Ancak sefer kararı alınmasının en önemli sebebi, Mora'daki gelişmelere başta

2013, s. 587; Douglas Dakin, *O Agonas Ton Ellinon Ya Tin Aneksartisia 1821-1833 (Yunanlıların Özgürlük Mücadelesi)*, Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezas (Ulusal Banka Kültür Kurumu Yayınları), Atina 2010, s. 19.

⁹ Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 9, Ankara 2002, s. 243.

¹⁰ Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin...", s. 191.

¹¹ Hexamilia adlı dar bir berzahla Yunanistan anakarasına bağlanan yarımadanın yüzölçümü 21.480 km²'dir. 1893'te Korint Kanalı'nın tamamlanmasıyla birlikte burası Kıta Yunanistan'a demiryolu ve köprüyle bağlanan bir ada haline gelmiştir. Peloponisos ya da Pelops olarak bilinen yarımadanın ismi Yunan mitolojisine dayanır. IX. yüzyıldan itibaren, dut ağacı (murya-μουργιά) kelimesinden türeyen Mora ismi kullanılmaya başlamıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte yeni kurulan devletin Antik Yunan ile bağlantısının sağlanması (tarihsel devamlılık) amacıyla bölgenin antik ismi olan Peloponisos'a dönülmüştür. (Bkz: Machiel Kiel, John Alexander, "Mora", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, 2005, s. 280.)

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 22.

¹³ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 17.

¹⁴ Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin...", s. 191.

¹⁵ Mehmed Hacısalıhoğlu, "Yunanistan...", s. 587.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...*, s. 21.

Venedikliler olmak üzere yabancıların müdahil olmaları idi.¹⁷ Napoli ve Aragon Kralı V. Alfons, Thomas ile işbirliği yapmak suretiyle Mora'da bir üs oluşturmak niyetindeydi. Öte yandan Mora Yarımadası konumu ve sahip olduğu limanlar itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun İtalya'ya karşı gerçekleştireceği seferlerde çok iyi bir üs olma niteliğine sahipti.¹⁸

Bu gelişmeler üzerine Fatih Sultan Mehmed 1458 yılında Mora'ya bir sefer düzenledi. Gördüs (Korint) Kalesi ile Mora'daki pek çok kale ele geçirildi. Thomas ve Dimitrios ile anlaşma yapılarak bölge vergiye bağlandı ve Mora'da zaptedilmemiş şehirler despotlara bırakıldı.¹⁹

Bu sırada kardeşi ile giriştiği mücadeleyi kazanan ve batılılar tarafından desteklenen Thomas, Mora'da tekrar hâkimiyetini tesis etti. Dimitrios'un da yardım talep etmesi üzerine gelişmelere seyirci kalamayan Fatih, 1460 yılında Mora'ya ikinci bir sefer düzenledi.²⁰ Dimitrios'a Limni, Semadirek ve Gökçeada ile Enez verildi. Elindeki bütün şehirleri teslim etmek zorunda kalan Thomas ise Roma'ya kaçtı.²¹ Mora'daki ahalinin bir kısmı İstanbul'a nakledildi, yerlerine Türk nüfus yerleştirildi.²² Sefer sonunda kıyı bölgelerdeki Venedik'e ait Mudon, Koron ve Argos kaleleri hariç Mora Yarımadasının tamamı fethedildi.²³

Kıta Yunanistan ve Mora Yarımadası'nın fethinin ardından denizlerde de güvenliği sağlama arzusunda olan Osmanlı İmparatorluğu, stratejik önemi haiz adaları fethetmeye başladı. Uzun süreli bir hâkimiyet tesis edilmemesi sebebiyle tam olarak bir fetih sayılmasa da, II. Murad döneminde Baltaoğlu Süleyman Paşa'nın Midilli'deki bir kasabayı ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'nin Ege Adalarındaki fetih hareketlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²⁴ Bunu izleyen süreçte Limni, Gökçeada, Semadirek ve Taşöz Adaları 1456 ve 1460 yılları arasında, Midilli Adası 1462, Eğriboz Adası 1470, Rodos Adası 1522,

¹⁷ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 149.

¹⁸ Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 228.

¹⁹ Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmed...", s. 288; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre...*, s. 154.

²⁰ Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmed...", s. 289.

²¹ Machiel Kiel, John Alexander, "Mora"..., s. 282.

²² Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmed...", s. 289; İsmail Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi...* s. 26.

²³ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), 1999, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, s. 10; Halime Doğru, "Balkanlarda Osmanlı Fetihleri (1453-1683)", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 299-300.

²⁴ Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde Türk-Yunan Mücadelesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 64-67.

Nakşa ve Sakız Adaları 1566, Kıbrıs Adası 1571, Kiklad (Tavşan) Adaları 1579 ve Girit Adası 1669 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdi.²⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun gün geçtikçe topraklarını genişletmesi üzerine Bizans İmparatoru Konstantin, yaklaşmakta olan tehlikenin farkına vardı ve Papa'dan yardım istedi. Fakat Papa, ancak Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi şartıyla yardım edeceğini dile getirdi ve başka çaresi kalmayan Konstantin bu şartı kabul etmek zorunda kaldı.²⁶ İstanbul halkı ise, geçmişte haçlı seferleri ile İstanbul'u ele geçirerek Ortodokslara zulmeden ve Katolikliğe geçmeleri yönünde kendilerine baskı yapan Latinleri sevmiyordu.²⁷ Dolayısıyla da Katolik Kilisesi ile birleşmeye ve Papa'dan gelecek yardımlara karşıydı. Grandük Lukas Notaras bir konuşmasında "İstanbul'da Latin külâhı görmektense Türk sarığı görmeyi tercih ederim" demişti.²⁸ Ancak bu ifadeden Notaras'ın Türk dostu olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Sadece, Türk siyasi boyunduruğunun, batılıların dini boyunduruğundan daha hafif olacağını düşünmekteydi.²⁹ Rumlar için Türkler, iki kötü arasında ehvenişer idi.³⁰

Birleşme anlaşmasından sonra 12 Aralık 1452 tarihinde düzenlenen ayinde, Bizans İmparatoru Konstantin kiliselerin birleştiğini ilan etti.³¹ Papa'dan gelen yardıma rağmen Osmanlı Orduları 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'u fethettiler. İstanbul'un fethi, hem Türk, hem de Yunan tarih yazıcılığı tarafından çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

²⁵ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis Neoelinikis İstorias (Çağdaş Yunan Tarihinin Gözden Geçirilmesi)*, (çev. Asdraha Katerina), Ekdosis Themelio (Themelio Yayınları), Atina 2007, s. 38.

²⁶ Sarandos I Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria, Turki Ke Turkokratia (Çağdaş Yunan Tarihi, Türkler ve Türk Hâkimiyeti)*, Tomos A (Cilt: 1), Ekdosis Georgiadis (Georgiadis Yayınları), Atina 2012, s. 75.

²⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: 2, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 336.

²⁸ M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12, 1995, s. 343. (Bu ifade farklı kaynaklarda farklı şekilde dile getirilmekte, fakat hepsi özünde aynı anlama gelmektedir. Örneğin "Türk sarığı, Katolik külâhından iyidir" (Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos Sto Ethnos, İ Themeliosi Tu Eliniku Kratus (Ulustan Millete, Yunan Devletininin Temellerininin Atılması)*, Ekdosis Papazisi (Papazisi Yayınları), Atina 2005, s. 43.); "Şehirde Katolik külâhı yerine, Türk sarığını görmeyi yeğlerim" (Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 19); "Bir gün Konstantiniye'de Latin tiyarımı (üç taçlı kardinal şapkası) görmektense Türk sarığını görmeyi tercih ederim" (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975. s. 3.); "Konstantinopolis'te Latin külâhını görmektense Türk sarığını görmek daha iyidir" (Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 409.)

²⁹ Sarandos I Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 75.

³⁰ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 30.

³¹ Sarandos I Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 77.

Yunan tarih yazıcılığı, İstanbul'un fethini "Rumlar için uzun sürecek bir kölelik döneminin başlangıcı" olarak nitelendirmektedir. Hacifotis, fetih sırasında yaşananları felaket olarak tanımlarken, Kargakos Fatih Sultan Mehmed'in onayıyla Osmanlı askerlerinin üç gün boyunca şehri yağmaladıklarını ve çok sayıda katliam yaptıklarını, 60.000 insanın katledildiğini veya esir alındığını, kadınların ırzına geçildiğini, halkın dini değerlerine saygı gösterilmediğini ve kutsal eserlerin yağmalandığını ifade etmektedir. Kargakos ayrıca, Osmanlı askerlerinin 120.000 kitabı imha etmeleri ve eğitim görmüş Rumların yurt dışına kaçmaları sebebiyle Rumların eğitim anlamında büyük zarar gördüklerini belirtmektedir.³²

Türk tarih yazıcılığı ise İstanbul'un fethini incelerken Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörü politikasını ön plana çıkarmaktadır. Şahin, Fatih Sultan Mehmed'in şehri ele geçirdikten sonra Ayasofya'ya girdiğinde kendisine yalvarıp canlarının bağışlanmasını isteyen kalabalığa "Kalkınız! Ben, hepinize söylüyorum ki, tebaam sıfatıyla artık ne hayatınız, ne de hürriyetiniz için gazabımdan korkunuz" dediğini, şehri terk edenlerin geri dönüp Türklerle birlikte serbestçe yaşayabileceklerini ilan ettiğini aktarmaktadır.³³

Mora Yarımadası'nda yaklaşık 200 yıl süren Osmanlı hâkimiyetinin ardından 1683 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açan Venedikliler Mora'yı işgale başladılar ve 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile bölgeye tamamen hâkim oldular.³⁴ Dersaadet, Mora Yarımadası'nı tekrar ele geçirmek amacıyla Venedik'e savaş açtı. Osmanlı Ordusu, Mora'da ve Görös'te (Korint) Venediklilere karşı elde ettiği başarılar neticesinde 1715 yılında bölgeyi tekrar ele geçirdi.³⁵ 21 Temmuz 1718 tarihinde imzalanan Pasarofça Antlaşması ile bölge bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi.³⁶

Damat Ali Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri Mora'yı geri almak için harekât düzenlediklerinde; Venedik yönetiminin Katolikliği yaymak istemesi ve uyguladığı ağır

³² Yuannis M. Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton Ellinon Stin Turkokratia (Yunanlıların Türk Hâkimiyetindeki Günlük Yaşamları)*, Ekdisis Papadima (Papadima Yayınları), Atina 2002, s. 28; Sarandos I Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 77.

³³ Süreyya M. Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, s. 50-51.

³⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu Elinismu, Turkokratia (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Türk Hâkimiyeti) (1669-1812)*, Tomos D (Cilt: 4), (İ İkonomiki Anodos Ke O Fotismos Tu Yenus (Ekonomik Gelişme ve Ulusun Aydınlanması), Selanik 1973, s. 15-42.

³⁵ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 28.

³⁶ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 29.

vergi siyaseti gibi sebeplerle³⁷ Katolik baskısından bunalan, açlık ve veba salgını nedeniyle büyük acılar çeken Ortodoks halk ciddi bir direniş sergilemedi. Aksine ya tarafsız kaldı ya da Osmanlı askerlerine yardımcı oldu.³⁸ Osmanlı Devleti de buna karşılık Mora halkına yabancı bir devlet tarafından işgal edilmiş bir Osmanlı tebaası gibi davrandı.³⁹ Kaldı ki III. Ahmed'e müracaat ederek, Mora'nın Venediklilerden kurtarılmasını talep edenler de Fenerli Rumlardı.⁴⁰ Dönemin önemli kocabaşlarından birisi olan Kanelos Deligiannes anılarında, Osmanlı Devleti'nin Mora Yarımadasını tekrar ele geçirmesiyle, 1770 yılında meydana gelen Orlof ayaklanması arasında geçen zamanı (1715-1770) "eski iyi dönem" olarak tanımlamaktadır.⁴¹

1715 yılında Mora'nın tekrar fethedilmesi sonucunda Yunanlıların yaşadıkları bölgelerin tümü, Osmanlı Devleti bayrağı altında toplanmış oldu.⁴²

Türk tarihçiler Osmanlı Devleti'nin uyguladığı istimâlet politikasının fetihleri kolaylaştıran en önemli faktörlerden birisi olduğunu ifade etmektedirler.⁴³ Yunanlı tarihçi Nikos Svoronos da bu görüşe katılmakta, Türklerin fethettikleri bölgelerde feodal beylerin sahip oldukları hakları iptal etmelerinin ve köylünün angaryalarını ortadan kaldırmalarının diğer bölgelerin de fetih sürecini kolaylaştırdığını ve hızlandırdığını belirtmektedir.⁴⁴

1.2. Osmanlı Hâkimiyeti (Türkokrasi)

Bugünkü Yunanistan toprakları üzerindeki Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti dönemi, Yunan tarih yazıcılığında "Turkokratia (Τουρκοκρατία)" olarak adlandırılmaktadır. Sözlük anlamı, "Türk egemenliği" olan bu kelime, "Turkos" (Türk) ve "Kratos" (devlet, iktidar) anlamlarına gelen iki kelimenin birleşmesinden oluşmaktadır.⁴⁵

³⁷ a.g.t. s. 28; Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Yunanistan", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 328.

³⁸ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 61; Mehmed Hacısalihoğlu, "Yunanistan"..., s. 591.

³⁹ Machiel Kiel, John Alexander, "Mora"..., s. 283.

⁴⁰ Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Yunanistan"..., s. 328.

⁴¹ Machiel Kiel, John Alexander, "Mora"..., s. 283.

⁴² Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 32-33.

⁴³ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 336; Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *BALTAM Türklük Bilgisi 3*, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Prizren 2005. s. 28-29; Melek Delilbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Fetihlerine...", s. 38; Ali İhsan Karataş. "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Özgürlüğü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2006, s. 273.

⁴⁴ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 41.

⁴⁵ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul 2010, s. 24.

Türk tarih yazıcılığında da zaman zaman bu dönemi anlatmak için Türkokrasi ifadesi kullanılmaktadır. Yunan tarih yazımında Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Rumlar için ise, “boyunduruk/işgal altında yaşayan, köle ve esir anlamlarına gelen “ipodulos (υπόδουλος)” ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁶

Stefanos P. Papageorgiu, “Türk hâkimiyeti” (Turkokratia) ifadesi yerine “Osmanlı dönemi” (Othomaniki periodos-Οθωμανική περίοδος) ve “Osmanlı fethi” (Othomaniki kataktisi-Οθωμανική κατάκτηση) terimlerini kullanmayı tercih etmektedir. Bu tercihinin sebebini de şu şekilde ifade etmektedir. “Osmanlı Devleti, milli bir Türk devleti değil, çok uluslu bir imparatorluktu. Bu imparatorluğu, pek çok milletten oluşan ve Türklerin azınlıkta olduğu bir zümre yönetiyordu. Zaten Türk kelimesi, Osmanlı hâkimiyeti boyunca Anadolu’nun Türkmen köylüsünü ifade etmek için kullanılıyor, saf, kaba ve uygar olmayan anlamlarında hakaret ve aşağılama manası taşıyordu.”⁴⁷

Kargakos ise, yıllardır kabul görmüş olan Türk hâkimiyeti (Τουρκοκρατία-Turkokratia) ifadesi yerine, Osmanlı hâkimiyeti (Othomanokratia-Οθωμανοκρατία) ifadesinin kullanılmasının yanlış olduğunu belirterek, bu kullanımı savunanları eleştirmektedir. Kargakos’a göre; Osmanlı hâkimiyeti ifadesi ile bu dönemde yaşananlar nedeniyle Türklerin sorumlu olmadığı mesajı verilmektedir. Tıpkı, Hitler yanlıları ve Naziler diyerek Almanların, Faşistler diyerek İtalyan’ların masum gösterilmesi gibi. Yüzyıllarca boyunduruk altında yaşayan reaya da, “Osmanlı” ifadesini değil, “Türk” ve “Türkiye” ifadesini kullanıyordu. Nadiren aydınlar, Türkleri “Osmanlılar” olarak tanımlıyorlardı.⁴⁸

1.2.1. Osmanlı Hâkimiyetine Bakış

1.2.1.1. Türk Tarih Yazıcılığı

Türk tarih yazıcılığında, Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde altındaki Rumlar, yıllarca zenginlik içinde, özgürce ve huzur içinde yaşayan, mutlu, ayrıcalıklı ve sadık bir tebaa olarak resmedilmekte, Osmanlı Devletinin sergilediği hoşgörüyü suistimal ettikleri

⁴⁶ Luvi, Evangelia; Dimitrios H. Ksirafas. *G Yimnasiu-Neoteri Ke Singhroni İstoria (Ortaokul 3. Sınıf Tarih Kitabı-Yakın ve Çağdaş Tarih)*, İpurgio Ethnikis Pedias Ke Thriskevmaton, İnstituto Ekpedevtikis Politikis, İnstituto Tehnoloyias İpoloyiston Ke Ekdoseon Diofandos (Milli Eğitim ve Din Bakanlığı, Eğitim Politikası Enstitüsü, Diofantos Bilişim Teknolojisi ve Yayın Enstitüsü), Atina 2015, s. 23.

⁴⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 49.

⁴⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 151.

ve hiçbir sebep yokken dış güçlerin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından faydalanarak isyan ettikleri belirtilmektedir.⁴⁹ Karal ve Sonyel, Rum köylüsünün durumunun 19. yüzyıl başlarında Batı Avrupa'daki köylüye, hatta pek çok Müslüman'a kıyasla çok daha iyi olduğunu ifade ederken,⁵⁰ Aktar, "Türkiye ve Yunanistan arasında hep tek taraflı olarak başlatılıp 1800'lü yıllardan günümüze dek uzanan sorunlar..." ifadesini kullanmak suretiyle Rum isyanının çıkışında Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir kabahati olmadığı, sorunun Rumlar tarafından çıkartıldığı alt mesajını vermektedir.⁵¹

Türk tarihçilere göre, Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıf, ulema ve askerler dışında kalan Müslümanlar ve gayrimüslimler için, yönetilen anlamına gelen "reaya" ifadesi kullanılırdı. Hristiyan ve Yahudi reaya, İslam egemenliğini kabul ettikleri ve vergi ödedikleri takdirde zimmî statüsü kazanır ve devlet tarafından korunurlardı. Askere alınmazlar, Müslüman reayadan farklı olarak cizye veya haraç denilen bir vergi daha öderlerdi. Halkın barış ve huzur içinde yaşaması, Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan vergilerin sorunsuz toplanması için gerekli bir ön koşul olduğundan, reaya adaletle yönetilir ve köylüler korunurdu.⁵²

Müslümanların yerine getirmek zorunda oldukları bir takım yükümlülüklerden de muaf tutulan Rumlar, az sayıda bağımsız millete nasip olan huzur ve refah içinde yaşamlarını sürdürdülerdi. Osmanlı İmparatorluğu, bölgeyi fethettiğinde halkın üzerinde bir yük olan angaryaları iptal etti ve yerel yöneticilerin keyfi olarak köylüye angaryalar yüklemesine müsaade etmedi. Din, dil ve ırk ayrımcılığı gözetmeyen bir siyasi yapı kurarak gayrimüslimlerin Osmanlı öncesi gelenek ve göreneklerini muhafaza etmelerine

⁴⁹ Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 860; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul 2008, s. 150; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006. s. 167; Cahit Külekçi, "Tarih-i Cevdet'e Göre Rum İhtilâlinin Dâhilî Sebepleri (1819-1823)", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 29; Herkül Millas, "Cumhuriyet Türkiye'si Tarih yazımında Gayrimüslim Azınlıklar: Yunan Örneği" (der: Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi) *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 194; Selahattin Salıslık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Ltf. Şirketi Yayınları, İstanbul 1968. s. 143.

⁵⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 107; Salahi R. Sonyel, "Hristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Devri", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 143.

⁵¹ Yücel Aktar, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 9.

⁵² Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 11-12; Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 412.

izin verdi. Bu durum, Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetinin nasıl tesis edildiğini ve siyasi yapının yaklaşık beş yüz yıl nasıl ayakta kaldığını açıklamaktadır. Öte yandan çoğu yerde Hristiyan nüfusun Müslüman nüfusa göre daha fazla olması da hâkimiyetin kılıç zoruyla değil, Hristiyanların Osmanlı yöneticilerine verdiği destek ile sağlandığını göstermektedir.⁵³

Devlet ayrıca, Rumların özerk yönetim bölgeleri oluşturmalarına izin vermiştir. Pindos Dağı'ndaki, Megara'daki ve Selanik'teki bazı köyler, Epir'de, Tesalya'da, Girit'te ve Mora'da bazı bölgeler ile Sakız Adası özerk sayılabilecek bölgelerdi.⁵⁴

Türk tarih yazıcılığına göre; teokratik bir devlet olmasına rağmen Osmanlı Devleti, azınlıklara yönelik hoşgörülü bir yönetim sergilemiş, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikleri, devlete karşı gelmedikleri ve vergilerini ödedikleri sürece gayrimüslimlere müdahale etmemiş, baskıcı bir politika izlememiştir.⁵⁵ Türk tarih yazıcılığında hoşgörülü politikası sıklıkla vurgulanmaktadır. Örneğin Şahin, Türklerin gayrimüslimlere her zaman hoşgörülle yaklaşarak din ve kültürlerini serbestçe uygulamalarına müsaade ettiklerini belirtirken,⁵⁶ Salıxık, Rum milletinin, Osmanlı hoşgörüsü sayesinde yok olmaktan kurtulduğunu ifade etmektedir.⁵⁷ Kalelioğlu, Rumların Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşı olarak hiçbir baskı altında kalmadan huzur ve güven içinde yaşadıklarını söylemekte,⁵⁸ Külekçi de benzer şekilde, Rumların Osmanlı egemenliği altında din ve vicdan hürriyeti ile mülk edinme haklarına sahip olduklarını belirtmektedir.⁵⁹ Yıldırım ve Sofuoğlu da İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in hoşgörü temeline dayalı

⁵³ Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye* (haz. Mustafa Şahin), Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1002; La Gorce, *Çağlar Boyu Yunanlılar*, Belge Yayınları, İstanbul 1986, s. 241, 259; Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi - Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 1958, s. 119; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 3-5; Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 412.

⁵⁴ Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993, s. 22.

⁵⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2014, s. 292; Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde...*, s. 68-69; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 167; Şennur Şenel; "19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 390.

⁵⁶ M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks...", s. 48.

⁵⁷ Selahattin Salıxık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 139.

⁵⁸ Oğuz Kalelioğlu, "Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 41, 2008, s. 107.

⁵⁹ Cahit Külekçi, "Tarih-i Cevdet'e Göre...", s. 30.

bir yönetim sistemi kurduğunu vurgulamaktadırlar.⁶⁰ Sonyel ise özgürlüklerine saygı gösterilen Rumların, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı istimâlet politikası sayesinde etnik ve dini kimliklerini muhafaza ettiklerinin altını çizerken,⁶¹ Ahmet Cevdet Paşa ve İnalçık, istimâlet politikasının fetihleri kolaylaştıran en önemli faktörlerden birisi olduğunu ifade etmektedirler.⁶² Konuya farklı bir açıdan yaklaşan Sofuoğlu, devletin hoşgörülü bir yönetim sergilemesinin ve gayrimüslimlerin örf ve adetlerini uygulamalarına izin vermesinin, uzun vadede olumsuz sonuçlar doğurduğunu, Rumların bu sayede benliklerini unutmuyarak dış etkenlerin de katkısıyla bağımsızlık düşüncelerini olgunlaştırdıklarını belirtmektedir.⁶³

Türk tarih yazıcılığının hem fikir olduğu konulardan birisi de, Rum reayanın Osmanlı yönetim sistemi içerisinde imtiyazlı bir konuma sahip olduğudur. Bu görüşe göre, adeta devlet içinde devlet statüsünde yaşayan Rumlara, diğer gayrimüslimlere göre bir ayrıcalık tanındı. Gayrimüslimler, prensip olarak devlet hizmetlerinde çalıştırılmadıkları halde, Fenerli Rumlara Divan Tercümanlığı ve Eflak-Boğdan Prenslikleri gibi görevler verildi. Bu sayede Rumlar, diğer Hristiyan toplumlara göre ayrıcalıklı bir konum elde ettiler. O dönemde imparatorluk bünyesindeki diğer azınlıklara kıyasla daha fazla özgürlüklere sahip olan Rumlar, Osmanlı Devleti tarafından kendilerine tanınan imtiyazlar sayesinde 400 yıl boyunca varlıklarını korudular.⁶⁴

Ayrıca, bütün ekonomisi yeni yerler fethetme esasına dayalı olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, gayrimüslimler askerlik hizmetinden muaf tutuldular ve bu sayede Türkler gibi savaşlarda hayatlarını kaybetmediler.⁶⁵ Öte yandan Müslümanların daha çok askerlik mesleğini tercih etmeleri ve ticaretin ahlak bozukluğuna yol açtığını düşünmeleri

⁶⁰ Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle, Osmanlı'dan Cumhuriyete İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, KÖK Sosyal Ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 26; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 20.

⁶¹ Salahi R. Sonyel, "Hristiyan Azınlıklar ve...", s. 142.

⁶² Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 336; Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar"..., s. 28-29.

⁶³ Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 19-20.

⁶⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5..., s. 107; İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitap, İstanbul 2006, s. 12; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 87; M. Süreyya Şahin, "Rum Ortodoks Patrikhanesi"..., s. 21; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*..., s. 149-150; Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı..." s. 859; Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 3.

⁶⁵ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde...*, s. 26; Salahi R. Sonyel, "Hristiyan Azınlıklar ve...", s. 143.

sebebiyle, ticaret başta olmak üzere çok sayıda meslek Rum, Ermeni ve Yahudi toplumlarının tekeline bırakılmıştı.⁶⁶

Türk tarih yazıcılığında Osmanlı İmparatorluğu'nun çok adaletli bir yönetim sergilediği tezi çok sık karşımıza çıkmaktadır. Bu teze göre, Osmanlı Devleti'ni ön plana çıkaran unsurların başında adalet anlayışı gelmektedir. Rum reaya da dâhil olmak üzere gayrimüslimler adaletli bir şekilde yönetilmiş, İslam hukukunun kendilerine tanıdığı haklara tamamen riayet edilmiş ve cizye uygulaması dışında Müslümanlardan ayrı tutulmamışlardır.⁶⁷ Din ve dil özgürlüğü ile mülkiyet hakkına sahip olan Rum köylüsü, 19. yüzyıl başlarında Batı Avrupa'daki köylüye kıyasla çok daha iyi durumdaydı.⁶⁸ Burada dikkat edilmesi gereken, gayrimüslimlerin bu ayrıcalıkları, Avrupa örneğinde olduğu gibi verdikleri bir mücadelenin sonunda elde etmedikleri ve devletin hiçbir zorunluluğu olmamasına rağmen bu hakları kendiliğinden verdiğidir.⁶⁹ Osmanlı İmparatorluğunun, hâkimiyeti altındaki tebaaya ne kadar adaletli davrandığının daha iyi anlaşılabilmesi için o devrin koşullarına göre kıyaslama yapmak ve olaylara o devrin penceresinden bakmak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki gayrimüslimlere adaletli ve hoşgörülü davranmasının, bu denli geniş haklar tanımmasının sebepleri arasında; Fatih Sultan Mehmed'in Ortodoks ve Katolikler arasındaki anlaşmazlıktan faydalanmak istemesi, çok farklı kültürlere sahip insanların başarılı bir şekilde yönetilebilmeleri için yerel yönetimlerin desteklenmesinin şart olması ve şeriat ilkelerinin gayrimüslimlere de uygulanmasının pratikte mümkün olmaması gösterilebilir.⁷⁰

Yunan tarih yazıcılığında, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesi sonrasında Rumların, ekonomik ve kültürel açıdan Avrupa halklarının gerisinde kalmasına yol açtığı yönündeki tezlerin aksine, Türk tarih yazıcılığı gayrimüslimlerin Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte büyük gelişme kaydettiklerini vurgulamaktadır. Türk tarih yazıcılığına göre, Osmanlı İmparatorluğu bölgeyi fethettiği tarihten itibaren Balkanlardaki ticaret hayatının geriye gittiği, bu durumdan Osmanlı Devleti'nin sorumlu olduğu iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Bahse konu dönemde ekonomik bir gerileme yaşandığı doğru olmakla birlikte, bunun sebebi 14. yüzyılın ortalarında yaşanan büyük veba salgını ve buna bağlı

⁶⁶ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 12.

⁶⁷ Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar"..., s. 28.

⁶⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5..., s. 107

⁶⁹ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde...*, s. 26.

⁷⁰ a.g.e., s. 26-27.

olarak Levant, Balkanlar ve İtalya’da baş gösteren iktisadi bunalımdı.⁷¹ 15. yüzyıldan itibaren ticarete çok büyük bir gelişme gözlemlendi. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Rumlar, gayrimüslimler arasında en zengin toplum haline geldiler.⁷²

Afyoncu, Osmanlı egemenliği sayesinde Balkanlara barış ve huzur geldiğini, bu sayede ticaret ve şehir hayatının geliştiğini belirtirken,⁷³ Hacısalihoğlu da, Atina’nın Osmanlı egemenliğinde geriye gittiği iddialarına yanıt olarak, şehrin 1489 yılında 7.000 olan nüfusunun 1570 yılında 18.000’e yükseldiğini, 16. yüzyılda Edirne ve Selanik’ten sonra üçüncü büyük Osmanlı şehri olduğunu, Selanik şehrinin ise en önemli kültürel ve siyasal merkez haline geldiğini ifade etmektedir.⁷⁴ Machiel Kiel ise, Mora Yarımadası’nın Osmanlı idaresinde kendini toparladığını ve 16. yüzyılın başlarına kadar nüfusunun iki kattan fazla arttığını belirtmektedir.⁷⁵ Taştan da, dile, sanata ve günlük hayata damga vuran Osmanlı kültürü sayesinde, yerli halk kültürünün zenginleştiğini vurgulamaktadır.⁷⁶

Hacısalihoğlu ayrıca, Yunan tarih yazıcılığında dile getirilen, Osmanlı fetihleri sonrasında bölge halkının güvenlik gerekçeleri ile ovaları terk ederek dağlara yerleştikleri iddialarına yanıt olarak, verimli arazilerde nüfusun azalmadığını, aksine 16. yüzyılın son çeyreğine kadar arttığını, dağlık bölgelerde ise nüfus artışının sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Nüfus artışının 1570 yılından itibaren durakladığını ve gerilemeye başladığını kabul eden Hacısalihoğlu, bu azalışı savaşlara, ekonomik sebeplere ve iklim değişikliğine bağlamaktadır.⁷⁷

Türk tarih yazıcılığının üzerinde önemle durduğu bir diğer konu da, gayrimüslim tebaaya dini anlamda sağlanan özgürlüklerdi. Bu yaklaşıma göre, gayrimüslimlerin kendi dillerinde ibadet etmelerine müsaade edildi ve dini inançları nedeniyle herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmadılar. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’un fethinden sonra Ortodoks Hristiyanlığı Roma’ya karşı korudu ve Ortodoks Kilisesi’ni ortadan kaldırmak yerine onu

⁷¹ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”..., s. 35; Yahya Kemal Taştan, “Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...”, s. 414.

⁷² Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 64.

⁷³ Erhan Afyoncu, “Osmanlı İdaresinde Yunanistan”..., s. 327.

⁷⁴ Mehmed Hacısalihoğlu, “Yunanistan”..., s. 587, 592.

⁷⁵ Machiel Kiel, John Alexander, "Mora"..., s. 282.

⁷⁶ Yahya Kemal Taştan, “Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...”, s. 410.

⁷⁷ Mehmed Hacısalihoğlu, “Yunanistan”..., s. 587.

daha da güçlendirdi. Patrikhane, devletle Ortodoks vatandaşlar arasında bir iletişim kanalı olarak faaliyet gösterdi.⁷⁸

Adli mahyasıyla da anılan⁷⁹ Sultan II. Mahmud'un "Ben teb'amın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır" sözü, her ne kadar 1832 yılında Yunan isyanı sona erdikten sonra söylenmiş olsa da, devletin gayrimüslimlerin dini özgürlükleri konusuna yaklaşımını sergilemesi bakımından önemlidir.⁸⁰

Karpat, gayrimüslimlere tanınan dini ve kültürel hakların bir yönetim prensibinden ziyade, İslam hukukunun Yahudilik ve Hristiyanlığı saygı gösterilmesi ve korunması gereken vahyi dinler olarak kabul etmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir.⁸¹ Sonyel ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslimlere yönelik bir baskı politikası izlemediğini, tam aksine azınlıklara toplumsal ve dini bir özerklik verdiğini ve hoşgörülü davrandığını dile getirilmektedir.⁸²

Uygulanan hoşgörü siyasetinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu, fethedilen yerlerde özel bir İslamlaştırma politikası izlemedi, hatta Padişah ve şehzadelerle evlenen Hristiyan prensesler bile din değiştirmeye zorlanmadı. Özellikle sınır bölgelerinde, Müslüman olma şartı aranmaksızın arazilerin yerli aristokrasiye ve ruhban sınıfına bırakılması sayesinde, gayrimüslimler tımar sahibi olabilmek için din değiştirmek zorunda kalmıyorlardı. Tahrir defterlerine göre Rumeli bölgesinde çok sayıda Hristiyan tımar sahibi bulunması, bu durumun bir kanıtı niteliğindedir.⁸³

⁷⁸ Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere...", s. 273; Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 408; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 166-167; Kemal H Karpat, "Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 20; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 5; Şennur Şenel, "19. ve 20. Yüzyılların...", s. 390.

⁷⁹ Bülent Atalay, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 88.

⁸⁰ Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere...", s. 276.

⁸¹ Kemal H Karpat, "Etnik Kimlik ve...", s. 19.

⁸² Salahi R. Sonyel, "Hristiyan Azınlıklar ve...", s. 142.

⁸³ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar"..., s. 27; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 3, 5; Nurullah Karta, "XV. Yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı Yönetimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2014, s. 51-52.; Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denzinde...*, s. 69.

1.2.1.2. Yunan Tarih Yazıcılığı

Yunan tarih yazıcılığındaki yaygın olan bakış açısının aksine, kamuoyu tepkisine rağmen olayları daha objektif yorumlayarak, Osmanlı hâkimiyeti döneminin olumlu yanlarını da gören, özellikle ilk 150-200 yıllık zaman dilimi içerisinde Rumların huzur içerisinde yaşadıklarını, angaryalardan kurtulduklarını ve bölgenin zenginleştiğini belirten Yunanlı tarihçiler de vardır. Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, Yakovos Mihailidis, Aleksis İraklidis, Nikos Svoronos ve Hasiotis bu tarihçilerden bazılarıdır.

Örneğin; Thanos Veremis, Yunan tarih yazıcılığında yaygın olan, Osmanlı hâkimiyeti altında geçen yaklaşık 400 yıl boyunca hiçbir gelişme yaşanmadığı görüşlerine karşı çıkararak bu dönemde olumlu anlamda da çok büyük değişiklikler yaşandığını ifade etmektedir. Yakovos Mihailidis de, çağdaş Yunan tarih yazıcılığında, geçmiş tarih anlayışından farklı olarak Osmanlı hâkimiyeti döneminin kölelik ve yıllar süren acı durumu olarak tanımlanmadığını ve Rumların 400 yıl boyunca bağımsızlık mücadelesi planladıkları tezinin çağdaş tarih yazımında yerinin olmadığını belirtmektedir.⁸⁴

Yunanistan Milli Bankası'nın katkılarıyla hazırlanan ve Skai TV'de yayımlanan "1821" isimli belgeselde, tarihçiler ve arkeologlar tarafından yapılan araştırmaların; Rumların yaşadığı pek çok bölgede Osmanlı hâkimiyetinin ilk döneminde çok büyük gelişmeler yaşandığını ortaya koyduğu, bu gelişmelerin, tahrir defterlerinde de açıkça görüldüğü ifade edilmektedir. Belgeselde verilen bilgilere göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethettiği dönemde, savaşlar ve veba salgını nedeniyle bölge nüfusu çok azdı. Kıta Yunanistan'da durum 100 yıl sonra tersine döndü. 1570 yılına ait tahrir defterleri, bazı köylerin nüfusunun üç katına çıktığını ve Arnavut göçmenlerin çok sayıda yeni yerleşim yerleri oluşturduklarını göstermektedir.

Belgeselde Pax-Ottomanica olarak adlandırılan refah döneminin, özellikle de Osmanlı hâkimiyetinin ilk 150 yıllık döneminin, bugün Yunanlıların gözünde canlanan Osmanlı döneminden çok farklı olduğu; vergilerin düşük olması, savaşların sona ermesi ve çiftçilerin herhangi bir engelle karşılaşmadan tarımla uğraşabilmesinin bu dönemin en önemli özellikleri olduğu ifade edilmektedir. Osmanlıların bölgeye gelmesinin, köylülere fayda sağladığı ve Hristiyan toprak sahiplerinin daha önceki dönemlerdeki keyfi uygulamalarının sona erdiği belirtilmektedir.

⁸⁴ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

Belgele göre, Osmanlı hâkimiyetinin ortaya çıkardığı ilk sonuç bölgede barışın hüküm sürmesiydi. Bazıları camiye çevrilmesine rağmen, kiliselerin büyük çoğunluğu mevcudiyetlerini muhafaza ettiler, hatta yenileri inşa edildi. Osmanlı barışının ilk 150 yıllık bölümünde Osmanlılar pek çok önemli eser ortaya çıkardılar. Pazarlar, evler, hamamlar, camiler, okullar, hastaneler, köprüler, su sarnıçları ve yollar inşa ettiler. Bu eserler, bölgede yaşanan gelişmeyi gözler önüne seriyordu. Dini eşitsizlik güçlü olsa da cemaat nüfusları giderek artıyordu.

Veremis ve Koliopulos, Osmanlı yönetiminin, Rumlar için iki temel değer olan din ve dil hürriyeti konularında ciddi baskılar yapmadığını, Rumların büyük çoğunluğunun dinlerini muhafaza ettiklerini, Osmanlı hâkimiyetinin son döneminde Rumcanın eskiye kıyasla daha fazla yaygınlaştığını ifade ederken,⁸⁵ İraklidis, Osmanlı İmparatorluğu'nun medeniyetsiz ve geri kalmış olduğu, Rumlara ve diğer gayrimüslimlere sürekli şiddet uyguladığı iddialarının gerçeği yansıtmadığını ve basmakalıp bir düşünce olduğunu savunmaktadır.⁸⁶ Martha Pilia da, “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” felsefesinden hareketle Osmanlı İmparatorluğunun, reyanın memnuniyetsizliğini her zaman dikkate aldığını vurgulamaktadır.⁸⁷

Osmanlı Devleti hâkimiyeti altındaki Hristiyan tebaanın hukuki statüsünün, İslam hukukuna göre belirlendiğini belirten Svoronos, herhangi bir direniş göstermeden Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanıyan halklara yaşam, mülkiyet ve ibadet hakkının tanındığını, ilk Osmanlı Sultanlarının İslam hukukunun bu hükümlerini uyguladıklarını belirtmektedir. Svoronos ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesiyle birlikte köylünün angaryalarının kaldırıldığını ve bu durumun fetih sürecini hızlandırdığını düşünen Yunanlı tarihçilerin başında gelmektedir. Svoronos'a göre, başlangıçta, reyanın yerine getirmek zorunda olduğu angaryalar, Bizans ve Frenk dönemine göre çok daha hafifti.⁸⁸

Ancak, Yunan tarih yazımının Osmanlı hâkimiyeti dönemine bakışının tamamen pozitif olduğunu söylemek gerçekçi olmayacaktır. Yukarıda isimleri sayılan Yunanlı

⁸⁵ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia, Apo to 1821 Mehri Simera (Yunanistan, Çağdaş Süreklilik, 1821'den Bugüne)*, Ekdotis Kastanioti (Kastanioti Yayınları), Atina 2006, s. 31.

⁸⁶ Aleksis İraklidis, “Ta Vivlia İstorias Tu Sholiu (Okul Tarih Kitapları)”, *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/8171/?iid=2>> 10.03.2016.

⁸⁷ Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia Ton Kinotiton Tis Peloponisu Kata Ti Defteri Turkokratia (İkinci Türk Hâkimiyeti Süresince Mora'daki Toplumların Özerklikleri ve Fonksiyonları) (1715-1821)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, *Tevhos*: 23 (Sayı: 23), 2001, s. 73.

⁸⁸ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 41-42.

tarihçiler hariç olmak üzere Yunan tarih yazıcılığı genel olarak Türk hâkimiyeti dönemine, Türk tarih yazımına kıyasla taban tabana zıt bir şekilde bakmaktadır.

Örneğin, Osmanlı hâkimiyeti dönemi ile ilgili olarak Yunanistan’da okullarda öğretilen resmi tarih ile taban tabana zıt olan ve bugüne kadar inanılan bazı mitlerin gerçek olmadığını anlatan “1821 isimli belgesel, kilise ve milliyetçi kesimlerin tepkisini çekmiş, Parlamento’da sert tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Belgeselin yapımcısı ve yönetmeni Andreas Apostolidis, belgeselde en çok Osmanlı hâkimiyeti ile ilgili anlatılanların tepki çektiğini, bu durumun belgeselde destan yerine Yunanistan’ın gerçek tarihinin anlatılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Apostolidis ayrıca üniversitelerde tarihin modern bir bakış açısıyla anlatıldığını, ancak lise seviyesine kadar gelenekçi muhafazakâr bir öğretim şeklinin yaygın olduğunu, üniversitelerde öğretilen tarihle ilk kez karşılaşan toplumun bazı kesimlerinin gerçeklere reaksiyon göstermesinin anlayışla karşılanması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁹

Yunan tarih yazımında, Türkokrasi dönemi çoğunlukla Yunan tarihinin en karanlık dönemi olarak tasvir edilmektedir. Yunanistan’da gençler, bu dönemi “kölelik dönemi” olarak öğrenirler. 2016 yılında basılan 6. sınıf tarih kitabında Osmanlı hâkimiyetinin özellikle ilk iki yüzyıllık bölümü, Hristiyanlar için çok zor bir dönem olarak tasvir edilmektedir.⁹⁰

Osmanlı Devleti’nin keyfi ve adaletsiz yönetimi, esaret, yerel yöneticilerin keyfi uygulamaları, tiranlık rejimi, dini baskılar, İslamlaştırma politikası, yasaklamalar, angaryalar, katliamlar, idamlar, kovuşturmalar, sürgünler, ağır vergi yükü, ekonomik tükenmişlik, çiftliklerin sayılarının artması, kültürel geri kalmışlık ve devşirme uygulaması, salgın hastalıklar, sel baskınları, yangınlar, korsanlık ve bitmek bilmeyen savaşlar, Yunan tarih yazıcılığında Rumların Osmanlı hâkimiyeti altında yaşadıkları temel sorunlar olarak sayılmakta, bu sorunların, Rumların sürekli bir korku ortamında

⁸⁹ Yorgo Kırbaki, “Komşu’yu Karıştıran Belgesel”, *Radikal Gazetesi*, <<http://www.radikal.com.tr/turkiye/komsuyu-karistir-an-belgesel-1044361/>> 02.01.2018; CNN Türk Ana Haber Bülteni, <<https://www.youtube.com/watch?v=uutaop3ndZk>> 02.01.2018.

⁹⁰ Athanasios Kallinotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku, İstoria Tu Neoteru Ke Singhronu Kosmu (6. Sınıf Tarih Kitabı, Yakın ve Çağdaş Dünya Tarihi)*, İpurgio Ethnikis Pedias Ke Thriskevmaton, Instituto Ekpedevtikis Politikis, Instituto Tehnoloyias İpoloyiston Ke Ekdoseon Diofandos (Milli Eğitim ve Din Bakanlığı, Eğitim Politikası Enstitüsü, Diofantos Bilişim Teknolojisi ve Yayın Enstitüsü), Atina 2016, s. 29; Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 27; Fikret Adanır, “Güneydoğu Avrupa’daki Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İdaresi İmgesi: Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu, 2. Uluslararası Tarih Kongresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998. s. 144.

yaşamalarına ve gelecekleri konusunda endişe duymalarına sebep olduğu ve onları isyana doğru ittiği ifade edilmektedir.⁹¹

Günümüz Yunanlıları genel olarak, Bizans hatta Antik Yunan geçmişinin aksine Türk hâkimiyeti dönemine nefretle bakmaktadırlar. Söz konusu bakış açısı, sadece resmi tarih yazıcılığı sonucunda ya da bugün yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerin getirdiği tecrübe sonucu ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda bugünkü Yunan toplumunun karakterinin Osmanlı İmparatorluğu döneminin izlerini taşıması da bunun bir sebebidir. Örneğin bugünkü Yunanlıların Avrupa'nın diğer toplumlarından çok farklı olmaları ve ekonomide bugün de hala devam eden geri kalmışlık, Osmanlı hâkimiyetinin bir sonucu olarak görülmektedir.⁹²

Vakalopulos, her ne kadar Yunan tarih yazıcılığında Türk hâkimiyeti dönemine ilişkin olumsuz bir bakış açısı hâkim olsa da, ortaçağın sonlarına doğru durumu içler acısı olan Rum köylüsünün yaşam şartlarının, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte iyileştiği mi yoksa daha da kötüye mi gittiği sorusuna cevap vermek için elde yeterince veri bulunmadığını belirtmektedir. Vakalopulos'a göre Rumların yaşam koşulları, yaşadıkları bölgeye, ekonomik ve sosyal şartlara ve hatta zamana göre farklılık gösteriyordu. O yüzden tüm Rumların aynı şartlara sahip olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Sadece, bu insanların yaşamlarını şekillendiren genel özelliklerden bahsedilebilir.⁹³

Bugünkü pek çok Yunanlının sahip olduğu genel kanı, İstanbul'un fethinden sonra Rumların 400 yıl boyunca tarih sahnesinden silindiği, Osmanlı Devleti tarafından baskı altında tutulan halkın dağlara sığınarak bağımsızlıklarını elde edecekleri günün hayalini

⁹¹ Apostolos E. Vakalopulos, "Ta Etia Tis Ellinikis Epanastaseos Tu 1821 (1821 Yunan Devriminin Sebepleri)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdotiki Eftinis (Eftini Yayınları), Atina 1993, s. 21; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu Elinismu, İ Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos E (Cilt: 5), [İ Proipthesis Ke İ Vasis Tis (Koşulları ve Temelleri) (1813-1822)], Selanik 1980, s. 29; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 43; Aleks Despotopulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis ve İdiomorfia Tis Elinikis Epanastaseos (Yunan Devriminin Faktörleri, Süresi, Aşamaları ve Özelliği)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 8; Penelope Stathis, "Yunan (Ve Türk) Tarih Ders Kitaplarında "Ben" ve "Öteki" İmgeleri", *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu, 2. Uluslararası Tarih Kongresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 128.

⁹² I.K. Hasiotis, *Metaksi Othomanikis Kiriarhias Ke Evropaikis Proklisis, O Elinikos Kosmos Sta Hronia Tis Turkokratias (Osmanlı Hâkimiyeti ve Avrupa Kışkırtması Arasında, Türk Hâkimiyeti Yıllarında Yunan Dünyası)*, University Studio Press, Selanik 2001, s. 13-15.

⁹³ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu Elinismu, Turkokratia (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Türk Hâkimiyeti) (1453-1669)*, Tomos B (Cilt: 2), (İ İstoriikes Vasis Tis Neoellinikis Kinonias Ke İkonomias) (Çağdaş Yunan Toplumunu ve Ekonomisinin Tarihsel Temelleri), Selanik 1976, s. 27.

kurdukları, Osmanlıların barbar bir halk olduğunu ve bölgeye olumlu hiçbir katkıları olmadığı şeklindedir. Bu bakış açısı, Yunanistan Devleti'nin kuruluşu ile birlikte oluşturulan resmi tarih mitinde gizlidir. Bu mite göre, Türk hâkimiyeti karanlık bir dönemdi ve bu dönemde Rumlar çok büyük acılar çektiler. Bağımsızlık sonrasında ise her şey düzeldi.⁹⁴

Aslında, Mora İsyanı'nın başlamasından çok kısa bir süre sonra 1 Ocak 1822 yılında Epidor'da (Epidavros) toplanan meclis tarafından yayımlanan özgürlük bildirgesinde yer alan "Osmanlı tiranlığı altında yaşayan Rum milleti, eşi benzeri görülmemiş boyunduruğun yükünü taşıyamadığı için bugün bağımsızlığını ilan etmektedir" ifadesi, isyan eden Rumların Osmanlı hâkimiyetine bakışı hakkında bize genel bir fikir vermektedir.⁹⁵

Dimitrios İpsilantis'in, Girit Seraskeri ve Kandiye Valisi Şerif Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektup, Rumların Osmanlı Hâkimiyetine bakışları hakkında bize fikir veren başka bir kaynaktır.

*"Hepinizin bildiği gibi Hristiyan milleti bunca yıldır Sultan'ın idaresi altında korkunç zulüm ve adaletsizliklere maruz kalmıştır. Hiçbir Hristiyanın ne yaşamı, ne onuru, ne de mülkü güvence altında değildir. Allah, adaletli olması ve yasalara saygılı olarak yönetmesi kaydıyla Sultan'a milyonlarca kişiyi emanet etmişti. Oysa Sultan, Allah'ın buyruklarını unutarak hâkimiyeti altındakileri kafasına ve etrafındaki dalkavuk ve açgözlülerin salık verdiklerine göre yönetti. Her gün yaşanan aşağılama ve haksızlıklar sonucunda reaya büyük yoksulluklara itildi, bazıları haksız yere öldürüldü ya da başka yerlere göç etti."*⁹⁶

1821 yılı Mart ayında Mora'nın ileri gelenleri ve Osmanlı yöneticileri arasında gerçekleştirilen toplantıda bir Osmanlı Paşasının kullandığı şu ifadeler de dikkat çekicidir.

*"Reayaya haksızlık yaptık, elinden servetini ve onurunu aldık. Bu yüzden gözü döndü... Bu daha başlangıç, imparatorluğumuzu da kaybedeceğiz."*⁹⁷

⁹⁴ Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 338-340; Thanos Veremis, *Yakovos Mihailidis, 1821* (Belgesel Program).

⁹⁵ a.g.y.

⁹⁶ Dimitris Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 172.

⁹⁷ Yannis Vlahoyannis, *Stratigu Makriyanni Apomnimonevmata (General Makriyannis'in Anıları*, Ekdosis Estia (Estia Yayınları), Atina 2011, s. 11; Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (1821 Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos G (Cilt: 3), (O Agonas Ton Elinon, Politikes Epiloges Ke Stratotikes Epiphirisis) (Yunanlıların Mücadelesi, Siyasi Tercihler ve Askeri

Dimopulos, Osmanlı hâkimiyeti dönemine farklı bir açıdan yaklaşarak, Rumların yaklaşık 400 yıllık süre zarfında yaşadıkları sıkıntılar sayesinde milli bilinçlerini muhafaza ettiklerini savunmaktadır.⁹⁸ Veremis de Osmanlı yönetiminin uyguladığı baskıların, gayrimüslimlerde kimlik duygusunun daha da güçlenmesine sebep olduğunu ileri sürmekte,⁹⁹ Vakalopulos ise Türklerin kendilerini üstün görmeleri ve Rumlar başta olmak üzere gayrimüslimlere kötü muamelede bulunmalarının, iki toplum arasındaki uçurumun kapanmasını ve toplumların kaynaşmasını engellediğini, dolayısıyla da boyunduruk altında yaşayan Rumları yok olmaktan kurtardığını ifade etmektedir.¹⁰⁰

Rumların yaşam şartlarının kötüleştiği kimi Türk tarihçiler tarafından da kabul edilmekle birlikte, Türk tarih yazıcılığında sıklıkla vurgulanan husus, bu kötüleşmenin, devlet tarafından Rumlara yönelik uygulanan kasıtlı bir politikanın sonucu olmadığı, özellikle 16. ve 17. yüzyıldan itibaren merkezi yönetimin zayıflaması, liyakat sahibi olmayan yerel yöneticilerin ortaya çıkması ve ekonominin gerilemesinin Müslümanlar da dâhil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün halklarını olumsuz yönde etkilediğidir. Örneğin Karal, Rum tebaanın durumunun İstanbul'daki merkezi hükümetin zayıflaması ile birlikte bozulduğunu, ancak bunun sadece Rumlar için değil, bütün Osmanlı tebaası için geçerli olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹

1.2.1.2.1. Günlük Yaşam

Yunanlı tarihçilere göre; Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesi ile birlikte Rumlar da değişmeye başladılar. Frenkler döneminde, yemek yeme usulleri ve kullandıkları malzemeler, batılılarınkinden çok da farklı olmayan Rumların büyük çoğunluğu 200 yıl içerisinde Osmanlı adetlerini benimsedi. Masa ve sandalyelerin yerini sofralar aldı. Artık çatal bıçak kullanılmıyor, yemekler tabak yerine büyük tepsilere servis ediliyordu. Erkeklerin çoğu Osmanlı usullerine uygun olarak giyiniyor, Türkler gibi selamlaşıyor, kahve ve nargile içiyor, tespah taşıyordu. Kadınlar ise başları açık dışarı çıkmamaya özen

---

Harekâtlar), Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010, s. 46; Apostolos E. Vakalopulos, "Ta Etia Tis Elinikis...", s. 21.

⁹⁸ Aktaran: Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 31 (Kaynak: Dimopulos, İ Katagogi Ton Elinon (Yunanlıların Kökenleri), Ekdosis Eleftheris Skepsis (Eleftheris Skepsis Yayınları), Atina 2002, s. 317).

⁹⁹ Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon Sheseon (Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi) 1453-1998*, Ekdosis I. Sideris (I. Sideris Yayınları), Atina 1998, s. 21.

¹⁰⁰ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 49.

¹⁰¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5..., s. 107.

gösteriyordu. Yeni evler, Osmanlı mimarisine göre inşa ediliyor, genel olarak Osmanlı yaşamı taklit ediliyordu.¹⁰²

Vakalopulos, bazı Osmanlı yetkililerinin halka kötü davranmasının hemen hemen her gün görülen bir durum olduğunu ileri sürerek, bu duruma örnek olarak Panagiotis Psatelis'in aşağıdaki anısını aktarmaktadır.

“Tüccar Rumların, alışverişte Türklerin teklif ettikleri fiyata karşı gelmemeleri gerekiyordu. Selanik'te bir Türk askeri bir gün Rum satıcıdan zeytin almak istedi. Birkaç çeşidin tadına baktıktan sonra fiyatın pahalı olduğunu öne sürerek Rum satıcıya bağırmaya ve küfretmeye başladı. Bu arada zeytinlerden yemeye devam ediyordu. Sonunda satıcıdan dört hokka zeytin tartmasını istedi ve az bir miktar para bıraktı. Satıcı paranın tamamını isteyince kavga çıktı. Rum satıcı, askeri Alay Komutanına şikâyet etti. Alay Komutanı askerden borcunu ödemesi istedi, ancak asker üzerinde para olmadığını belirtti. Bunun üzerine Alay Komutanı askere “parayı ödemeni emrediyorum, fakat şu andan itibaren bu lanetli gâvurun dükkânına girmeni de yasaklıyorum” dedi.”¹⁰³

Millas, Türk tarih yazıcılığında Osmanlı millet sistemi içerisinde gayrimüslimlere ayrıcalık sağlandığının sıklıkla vurgulandığını, ancak buradaki “ayrıcalık” ifadesinin sözlük anlamından ayrı olarak “ayrı ve üstün” değil “ayrı ve aşağı görme” biçiminde uygulandığını ifade etmektedir.¹⁰⁴

Osmanlı hâkimiyetinde gayrimüslimlerin ikinci sınıf vatandaş olduğunu ve küçük görüldüğünü ifade eden Vakalopulos, Türk tarih yazımında sıklıkla vurgulanan hoşgörü politikasının, aslında gayrimüslimlerin birgün din değiştireceği yönünde beslenen ümidin ve ödedikleri yüksek vergilerin bir eseri olduğunu savunmaktadır. Vakalopulos'a göre, gayrimüslimlerin yok edilmesi durumunda devlet büyük bir vergi gelirinden mahrum kalacaktı. Gayrimüslimlere devlet içinde zaman zaman görevler verilmesine rağmen ikinci sınıf vatandaş oldukları sürekli hatırlatılıyordu¹⁰⁵. Millas da bilgi birikimi veya ekonomik

¹⁰² Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 151; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu Elinismu, I Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos ST (Cilt: 6), [İ Esoteriki Krişi (İç Kriz)], (1822-1825), Selanik 1982, s. 100.

¹⁰³ Apostolos E. Vakalopulos, “İdisis Ya Tis Katapiesis Ton Elinon Tis Makedonias Prin Apo Tin Epanastasi Tu 1821 (1821 Devriminden Önce Makedonya Rumlarının Gördüğü Baskılar Hakkında Haberler)”, *Periodiko Makedonika (Makedonya Dergisi)*, Tomos 25 (Cilt: 25), Selanik 1986, s. 19.

¹⁰⁴ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 47.

¹⁰⁵ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...* Cilt: 2, s. 15.

gücü sebebiyle Osmanlı Devleti'ne önemli hizmetlerde bulunan gayrimüslimlerin bile yönetici zümre içerisinde yer almadıklarını, hatta yok sayıldıklarını ifade etmekte, Osmanlı Devleti'nin tarihinin “Ehl-i İslam” tarihi olarak görüldüğünü belirtmektedir.¹⁰⁶

Türklerin, Rumlarla olan ilişkilerinde ne yaşa, ne de cinsiyete saygı gösterdiklerini, aksine reayanın onurunu ayaklar altına aldıklarını ifade eden Vakalopulos, ayrıca fetheden ve fethedilen halklar arasındaki uçurumun, sadece siyasi ve dini değil, aynı zamanda ekonomik farklılıklar yüzünden de gün geçtikçe derinleştiğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Kumas ise sadece Osmanlı yöneticilerinin değil, aynı zamanda birlikte yaşadıkları Türk komşularının da gayrimüslimleri küçük gördüğünü ve baskı yaptıklarını, tamamen Hristiyanlardan oluşan köy ve kasabalarda bu sıkıntıların hiçbirinin yaşanmadığını aktarmaktadır.¹⁰⁸

1.2.1.2.2. Gayrimüslimlerin Tabi Oldukları Yasaklar

Gayrimüslimler bazı yasaklamalara ve zorunluluklara tabi tutuluyordu. Bu yasaklamalar Yunan tarih yazıcılığında “Sultan’ın kulları arasındaki eşitsizliği gözler önüne seren haksızlıklar” olarak,¹⁰⁹ Türk tarih yazıcılığında ise Osmanlı Devleti’nde uygulanan “herkesin kendi yerini bilmesi prensibinin bir neticesi” olarak gösterilmektedir.¹¹⁰

Yunanistan’da okutulan 2016 basım 6. sınıf tarih kitabında, Osmanlı Sultanlarının teoride bazı özgürlükler verseler de, özellikle Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında gayrimüslim tebaanın tabi olduğu yasakların çok fazla olduğu vurgulanmaktadır.¹¹¹ Şahin ise, “Bu geniş serbestliğin yanında bazı kısıtlamalar da yok değildi” diyerek gayrimüslim tebaaya yönelik bazı kısıtlamaların varlığını kabul etmekte, ancak üstü kapalı olarak özgürlüklerin daha ağır bastığı alt mesajını vermektedir.¹¹²

Osmanlı egemenliğinde yaşayan gayrimüslimlerin yeni kiliseler inşa etmeleri, eski kiliseleri onarmaları ve restore etmeleri, kiliselerde çan çalınması, Müslümanlarla aynı

¹⁰⁶ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 106.

¹⁰⁷ Apostolos E. Vakalopulos, “İdisis Ya Tis Katapiesis...”, s. 22; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...* Cilt: 2, s. 15.

¹⁰⁸ Konstantinos M. Kumas, *İstorie Ton Anthroponon Prakseon (İnsan Eylemleri Tarihi)*, Tomos 12 (Cilt: 12), Viyana, 1832, s. 539.

¹⁰⁹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 177.

¹¹⁰ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 9.

¹¹¹ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 33.

¹¹² M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 97.

kıyafetleri giymeleri, silah taşımaları, üzerinde eyer olan bir ata binmeleri, hamamda nalin kullanmaları, evlerinin içinde dahi yüksek sesle konuşmaları ve şarkı söylemeleri yasaktı. Gayrimüslimlere ait ev ve kiliseler, Müslümanlara ait yapılardan yüksek olamazdı.¹¹³

Bu yasaklara sadece reaya değil, Osmanlı yönetiminde yer alan Fenerliler ve Patrik de uymak zorundaydı. Yunan anlatımına göre, esaret bir kültür, bir zihniyet ve eylem biçimi haline gelmişti. Gayrimüslim halkların hakları yoktu, sadece yükümlülükleri vardı. Örneğin, gayrimüslimler kendileri için belirlenen kıyafetleri giymek zorundaydılar. Türkler gibi beyaz renkte sarık takmaları yasaktı, sadece mavi renkte sarık takmalarına izin verilirdi. Rumlar genellikle gömlek, yelek ve üzerine uzun siyah bir cübbe ve kırmızı renkte ayakkabı giyerlerdi. Evleri de genellikle koyu renge ve tercihen siyaha boyanırdı.¹¹⁴

Öte yandan huzur içinde yaşamaları için Türkçe öğrenmeleri zorunluydu. Çünkü Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Rumca ifade özgürlüğü yoktu.¹¹⁵ Yunan tarih yazıcılığında gayrimüslimlere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapan Osmanlı Devleti'nin kasıtlı olarak Müslümanlar ve gayrimüslimlerin yaşadıkları bölgeleri ayırdığı sıklıkla vurgulanmaktadır.¹¹⁶ Örneğin Angelomati-Çungaraki, şehirlerdeki kalelerde yalnızca Türklerin yaşadığını, nadiren de olsa Yahudilerin buralara yerleşmelerine izin verildiğini, ancak Hristiyanların surların dışında, varoş denilen bölgelerde yaşadıklarını ifade ederken,¹¹⁷ Karambelas da gayrimüslimlerin çoğunlukla köylerde, Müslümanların ise şehirlerde oturduklarını belirtmektedir.¹¹⁸ Ortaylı ise, her bir milletin ayrı bir mahallede oturduğunu, ancak bu durumun gayrimüslimler tarafından negatif ayrımcılık olarak

¹¹³ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 177.; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 42; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 96-97; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 9; Belkıs Konan, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonlar Çerçevesinde Yabancıların Din ve Vicdan Özgürlüğü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 1, 2008, s. 174; Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere...", s. 281; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 41; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 27; Kenanoğlu, yeni kilise inşa yasağının katı bir şekilde uygulanmadığını belirterek, Osmanlı hakimiyeti döneminde Atina'da inşa edilen 300 küçük kiliseyi bu duruma örnek olarak göstermektedir. (Bkz.: M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek*, Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 289.) Sofuoğlu ise, kilise inşa yasağının gevşetilmesinin, uzun vadede devlete zarar verdiğini savunmaktadır. (Bkz.: Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 20.)

¹¹⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 177; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu ...*, Cilt: 2, s. 48; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 42; M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi...*, s. 342-354.

¹¹⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 49.

¹¹⁶ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopoulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 33; Kenanoğlu, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin adadillerini kullanmalarına müsaade etmediği iddialarını reddederek, Takvim-i Vekayi gazetesinin Rumca ve Ermenice olarak da yayımlandığını ifade etmektedir. (Bkz.: M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi...*, s. 284.)

¹¹⁷ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 57.

¹¹⁸ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi Tu Neoteru Elinismu (1204-1922 Çağdaş Helenizmin Şekillenmesi)*, Tomos B (Cilt: 2), (1821 İ Palengenesis) (1821 Ulusal Kurtuluş), Enallaktikes Ekdisis (Enallaktikes Yayınları), Atina 2015, s. 58.

algılanmadığını, aksine durumdan memnun olduklarının altını çizmektedir. Ortaylı'ya göre hiçbir millet, Hristiyan dahi olsa başka bir millet ile aynı mahallede oturmak, herhangi bir etkileşime girmek (örneğin kız alıp verme) istemezdi.¹¹⁹

Veremis de olaya Ortaylı ile aynı pencereden bakarak, Rumların söz konusu yasaklamalar sebebiyle Türklerden ve diğer milletlerden soyutlanmış olarak yaşamalarının, onları asimile olmaktan kurtardığını dile getirmektedir. Veremis, farklı kırsal bölgelerde yaşayan Rumlar arasında, yol ve köprülerin bulunmaması, olanların da emniyetsiz olması sebebiyle iletişimin yok denecek kadar az olduğunu, buna bir de Rumların okuma yazma bilmemeleri eklendiğinde birbirinden kopuk, kendine has karakteristik özellikleri olan ve bir millete ait olma bilincinden çok uzak küçük toplumların ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹²⁰

Angelomati-Çungaraki'ye göre, her ne kadar 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rumlar üzerindeki bir takım baskılar ortadan kalksa da, bazı kısıtlamalar hala devam ediyordu. Örneğin kiliselerin inşa edilmesi için gayrimüslimlerin yerel yöneticilere rüşvet ödemeleri gerekiyordu.¹²¹

Vakalopulos, Rumların yaşadıkları haksızlıklardan bıktıklarını, ancak yaşadıkları korku nedeniyle kendilerine hâkim olduklarını ifade etmektedir. Vakalopulos'a göre, Rumlar Türklerle iletişim kurduklarında ve özellikle dini konular üzerinde konuştuklarında çok dikkatli olmak zorundaydılar. Çünkü Türklerin çoğu fanatik ve gayrimüslimlere hep şüpheyle yaklaşıyorlardı. Vakalopulos'un bu ifadelerinden, Rumların daha önce ayaklanmama sebebinin, Osmanlı hâkimiyeti altında refah içinde yaşamaları değil, duydukları korku olduğu sonucu çıkarılabilir. Vakalopulos'a göre baskı ve haksızlıklarla dolu, ifade ve vicdan özgürlüğünün olmadığı bir toplumda hayatta kalabilmek için Rumlar arasında en yaygın olarak kullanılan savunma silahı "geri adım atmak, riyakârlık ve yalan söyleme" idi. Böylece ister istemez, Türkler karşısında titreyen, teveccühünü kazanmak için ona dalkavukluk yapan, değersiz, aşağılık ve hain bir reaya tipi ortaya çıktı. Kaldı ki, o dönemde bölgeyi ziyaret eden gezginlerin, genel olarak Rumların yalana meyilli ve kurnaz olduklarını ifade etmeleri de bu sebeptendir. Reaya kelimesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde kazandığı kötü itibarını bugün bile korumaktadır.¹²²

¹¹⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 126.

¹²⁰ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *Ellas, I Singhroni Sinehia...*, s. 33-34.

¹²¹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *I Yenisi Enos Ethmus...*, s. 85.

¹²² Apostolos E. Vakalopulos, *Ístoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 49-51.

Yunan tarih yazıcılığına göre; İstanbul'un fethini takip eden ilk yıllar çok zordu. Katliamlar, sürgünler, İslamlaştırma ve devşirme uygulamaları nedeniyle Rumlar geleceğe yönelik olarak büyük bir ümitsizlik besliyorlardı. İnsanların büyük çoğunluğu fakirdi, kendilerini güvende hissetmiyorlardı, ortalama ömürleri kısaydı, çocuk ölümleri fazlaydı ve salgın hastalıklar çok sık görülüyordu.¹²³

1.2.1.2.3. Adaletsizlik

Balkan halklarının Osmanlı Devleti'nin adaletine güvendiklerini ve hatta Osmanlı Sultanı'nı "en son adalet ve himaye merci" olarak kabul ettiklerini ifade eden İnalçık'ın¹²⁴ aksine, Yunan tarihçilerinin büyük bir çoğunluğu Osmanlı Devleti yönetim sistemi içerisinde Rumların çok büyük haksızlıklara uğradıklarını, devletin adaletsiz bir yönetim sergilediğini savunmaktadır.

Yunan tarih yazıcılığına göre; Osmanlı toplumunda bir kast sistemi mevcuttu. Bireysel haklar, ödenen vergiler, yönetim sistemi adil değildi. Örneğin bir gayrimüslimin şahitliği mahkemede kabul edilmiyor, aynı suç için Müslüman ve gayrimüslimlere aynı ceza verilmiyordu. Gayrimüslimlerin, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini düzenleyen hükümler, herhangi bir anlaşmazlık durumunda gayrimüslimlerin haklı çıkmasına izin vermiyordu. Rumlar ve Türkler arasındaki anlaşmazlıklarda da kadılar çoğunlukla Türkleri haklı buluyor, Rumları haklı bulsa bile bu durum davacı Rum ve ailesinin hayatı için tehlike arz ediyordu. Çünkü bu sefer Türkler intikam alma yoluna gidiyorlardı. İki gayrimüslim arasındaki anlaşmazlıkta ise eğer Osmanlı mahkemesine başvurulduysa, kadıya daha fazla para veren haklı görülüyordu. Çünkü kadınların düzenli bir maaşları yoktu ve gelirlerini suçlulara kesilen para cezalarından elde ediyorlardı. Bu nedenle yargılamada çok nadiren adil ve vicdanlı davranıyorlardı. Öte yandan Hristiyan bir erkeğin, Türk bir bayanla konuşması hayatına mal olabilirdi. Bu tür bir ilişki ölümle cezalandırılıyordu. Hristiyan erkeğin ölüm cezasından kurtulmasının tek yolu, Müslüman olması veya yüklü bir ödeme yapmasıydı.¹²⁵

¹²³ Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 25; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 72.

¹²⁴ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar"... , s. 28.

¹²⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 15, 46-49; Apostolos E. Vakalopoulos, "İdisis Ya Tis Katapiesis...", s. 18; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos B (Cilt: 2), (İ Singrotisi Eksusias Stin

Yunanistan'da okutulan 6. sınıf tarih kitabında önemli adli davaların kilise mahkemeleri yerine şeriat mahkemelerinde görüldüğü ifade edilmektedir. Herkül Millas ise, şeriat hukuk sistemi sebebiyle gayrimüslimlerin sistem dışı bırakıldığını ve onlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıldığını belirtmektedir. Richard Clogg, Osmanlı Devleti'nin hukuk anlayışının zayıf olduğunu ileri sürerken, Jusdanis kitabında 1755-1774 yılları arasında Amsterdam'da bulunan Pringos isimli bir tüccarın Amsterdam için kullandığı şu ifadelere yer vererek Osmanlı Devleti'ndeki adalet anlayışını sorgulamaktadır.¹²⁶

“Ticaret yapmak için muhteşem bir yer, bütün bunlar Türk'ün egemenliği altında yapılamaz... Çünkü onun düzen ve adaletten haberi yoktur, sermayen binse o on katı diye gösterir ki senden daha fazla (vergi) alabilsin; tebaasının zenginliğinin kendi imparatorluğunun zenginliği olduğunu anlamadığı için kendi dışındaki herkesi yoksullaştırır. Onlar (Hollandalılar) işlerini adil bir biçimde düzenliyorlar ama o Türk adalet madalet bilmez ve her şeyi mahvetmekten başka hiçbir işe yaramaz. Allah onun belasını versin ve Hristiyanlık yayılsın, herkesin adaletsizlikten korkmadan mülküne sahip çıkabileceği, adaletin hüküm sürdüğü, Avrupa'dakiler gibi yönetimler başa geçsin.”

Danişmend de, Rumları isyana götüren sebeplerden birisinin yönetimdeki adaletsizlik olduğunu vurgulayarak, Osmanlı hâkimiyetinin son döneminde adalet sisteminin bozulduğunu ve görevlerini iyi yapmayan cahil ve rüşvetçi hâkimler yüzünden, halkın Osmanlı Devleti'nden soğuduğunu ifade etmektedir.¹²⁷

Epanastatimeni Elada) (Ayaklanan Yunanistan'da İktidarın Kurulması), Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010, s. 16.

¹²⁶ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 33; Türk ve Yunan Tarih Ders Kitaplarındaki “öteki” kavramının detaylı anlatımı için Bkz: Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih... Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 108; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 14; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 47.

¹²⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 105.

1.2.1.2.4. Geri Kalmışlık

Yunanistan'da, çağdaş dünyanın gerisinde kalmanın ve ekonomik başarısızlığın sorumlusu olarak Osmanlı hâkimiyeti gösterilir. Balkan halklarının, Osmanlı işgali nedeniyle Rönesans, reform ve aydınlanmayı kaçırdığı ifade edilir. Lungis, sadece Rumlar için değil, istisnasız bütün Balkan halkları için Osmanlı hâkimiyeti döneminin sosyal, siyasi ve kültürel bir geri kalmışlık dönemi olduğunu iddia ederken,¹²⁸ Jusdanis de Balkan halklarının Osmanlı hâkimiyetine girmeleri sonucu, sanat ve bilimden uzaklaştıklarını ileri sürmektedir.¹²⁹ Veremis ve Koliopulos da, Hristiyan köylülerin ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmışlıklarını Osmanlı hâkimiyetine bağlamaktadır.¹³⁰

İnalcık ise bu görüşlere katılmayarak, Osmanlı egemenliğinde halk kültürü ve kiliseye bağlı edebiyat ve sanatların gelişmeye devam ettiğini, yerli halk kültürünün Osmanlı kültürü ile temas kurmak suretiyle zenginleştiğini, bunun en büyük kanıtının Balkan dilleri olduğunu ifade etmektedir.¹³¹

Rumların geri kalmışlığının sorumlusunun Osmanlı hâkimiyeti olduğu tezini güçlendirmek için, Yunan tarih yazıcılığında Türklerin “geri kalmışlıkları” sıklıkla vurgulanır. Örneğin; Angelomati-Çungaraki, Türklerin, ölümün Allah'ın bir takdiri olduğunu düşündüklerinden dönemin en büyük hastalıklarından birisi olan vebanın yayılmasını engellemek için hiçbir tedbir almadıklarını ifade etmektedir.¹³² Kuran-ı Kerim'de, veba hastalığının Allah'ın bir gazabı olduğu ve inanmayanların cezalandırılması için Allah tarafından gönderildiğine dair bir ayet bulunduğunu savunan Hacifotis ise Türklerin salgının gerçek sebeplerini (pislik ve gömülmemiş cesetler) görmezden geldiklerini savunmaktadır.¹³³

Spiridon Trikupis¹³⁴ ise Osmanlıların ticaret ve sanayi üretimine sıcak bakmadıklarını, cahil ve kibirli olduklarını öne sürmektedir. Türklerin Avrupa'dan gelen

¹²⁸ Tilemahos Lungis, “İ Epanastasi Tu 1821 Ke İ Paraharaksi Tis (1821 Devrimi ve Çarpıtılması)”, *Rizospastis Gazetesi*, <<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=3981469>> 20.04.2017.

¹²⁹ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 49.

¹³⁰ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 32.

¹³¹ Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”..., s. 30.

¹³² Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 72.

¹³³ Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 61.

¹³⁴ Spiridon Trikupis, Filiki Eteryası'nın ilk üyelerinden birisiydi. Bağımsızlık mücadelesine önemli katkılar sağladı. Kariyeri boyunca Londra'da büyükelçilik yapan Trikupis, Kapodistrias ve Kral Othon dönemlerinin ilk Başbakanı idi. (Aleksandros Filadelfeos, *İ İroes Tis Elinikis Epanastaseos, Eikones Ke Viografia Afion (Yunan Devriminin Kahramanları, Resimleri ve Biografileri)*, Mihail İ. Saliveru Matbaası, Atina 1900, s. 53- 54.)

her türlü yeniliğe karşı tutum takındıklarını ifade eden Trikupis İslam'ın başka dine mensup milletlerle ilişki tesis edilmesini yasakladığını ve bu yüzden Müslümanların gayrimüslimlerden nefret ettiklerini ve onları küçük gördüklerini savunmaktadır.¹³⁵

Yunan tarih yazıcılığına göre Balkanların ekonomik açıdan çökmesinin bir diğer sebebi de Osmanlı Devleti tarafından uygulanan yönetim sistemidir. Türklerin “zorbaca” yönetimleri sebebiyle Rumlar ekonomik faaliyetlerini özgürce ifa edememişler, dolayısıyla ekonomik bir büyüme kaydedememişlerdir.¹³⁶

1.2.1.2.5. Göç

Türk tarih yazıcılığında sık sık karşımıza çıkan Balkan halklarının Osmanlı hâkimiyeti altında huzur, refah ve barış içerisinde yaşadıkları tezin aksine, Yunan tarih yazıcılığında Rumların yaşanan zulümden kaçmak için zaman zaman evlerini terk ederek dağlara sığındıkları, zaman zaman da yurt dışına göç ettikleri ifade edilmektedir. Örneğin Vakalopoulos, yaşanan baskı ve haksızlıklara dayanamayan çok sayıda Rum'un evlerini terk ederek başka yerlere yerleşmeye mecbur kaldığını ifade ederken, Veremis, Türk fetihleri sırasında yaşanan katliamlar ve Türklerin verimli arazilere yerleştirilmesinin, aydın, tüccar ve öğrenciler başta olmak üzere yerli halkın topraklarını terk etmesine ve batı Avrupa'ya göç etmesine sebep olduğunu belirtmektedir.¹³⁷

Kargakos da benzer şekilde, İstanbul'un fethi ile birlikte çok sayıda düşünür, tüccar, sanatçı ve denizcinin ülkeyi terk ederek batıya, özellikle de Venedik'e yerleştiğini ve Venedik'in, Rumlar için adeta ikinci bir İstanbul olduğunu ifade etmektedir. Svoronos ise Avrupa'ya yapılan göçler, arkası kesilmeyen savaşlar ve zorla din değiştirmeler neticesinde Rum nüfusunun ciddi anlamda azaldığını savunmaktadır.¹³⁸

Barkan ise bu konuda, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren, merkezi otoritenin güçlendirilmesi ve herhangi bir siyasi veya dini karışıklığın çıkmasının önlenmesi amacıyla Anadolu'da önemli güce sahip olan ve zararlı siyasi faaliyetlerde bulunmuş olan beylerin, Rumeli'ye sürüldüğünü ve bu bölgelerde kendilerine tımar

¹³⁵ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, Meros A (Bölüm: 1), National Geographics Yayınları, Atina 1993, s. 29.

¹³⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 172.

¹³⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...* Cilt: 2, s. 50; Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 21; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 31.

¹³⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 195; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 43.

verildiğini belirtmektedir. Bunun dışında bol ve bereketli arazi bulmak maksadıyla gönüllü göçlerin de yaşandığını ifade eden Barkan ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu tarafından uygulanan iskân ve kolonizasyon yöntemi çerçevesinde, fethedilen bölgelerdeki sürgün ve göç hareketinin tek yönlü olmadığını belirtmekte ve Trabzon şehrinin fethini müteakip yerli halkın bir bölümünün başka bölgelere sevk edildiğini, Rumeli'nin iskânı esnasında da benzer uygulamaların yapıldığını ifade etmektedir.¹³⁹

1.2.1.2.6. Ekonomik Kriz

Yunan tarih yazıcılığında hâkim olan kanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hâkimiyetinin bu bölgenin ekonomik açıdan çökmesine sebep olduğu yönündedir. Bu tezlere göre, İslam hukuku kapsamında devlet tarafından zorla ele geçirilen topraklar (halkın fetih sırasında direnmesi durumunda) Sultan'ın mülkü oluyordu. O da, bu arazileri yaptıkları hizmetler karşısında gazilere ve askerlere tahsis ediyordu. Böylece verimli arazilerin çok büyük bir bölümü Türklerin eline geçti. Hristiyanlara sadece dağlık araziler bırakıldı. Bu durum tarım ekonomisinin çökmesine sebep oldu.¹⁴⁰

İsyan arifesinde Mora, Eğriboz ve Kıta Yunanistan'da Türkler toplam nüfusun %9'unu oluşturmalarına rağmen, ekilebilir arazinin %58'ine sahiptiler.¹⁴¹ Nüfusun %91'ini oluşturan Rumlar ise %42'sine sahipti. Rum nüfusunun 360.000, Türk nüfusunun 40.000 olduğunu belirten Sakellariu'ya göre ise bir Rum'a 4,2 dönüm, bir Türk'e 75 dönüm arazi düşüyordu.¹⁴²

İnalcık ise fethedilen bölgelerdeki toprağın Sultanın mülkiyetine geçmesinin, devletin köylüyü koruma politikasının bir sonucu olduğunu ve köylüyü sömüren feodal beyleri devre dışı bırakma amacını güttüğünü, bu durumun köylü lehine “sosyal bir devrim” olduğunu ifade etmektedir.¹⁴³

¹³⁹ Ömer Lûtfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı: 11, 1951, s. 209-237.

¹⁴⁰ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 97, 143; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 41; Daskalakis, G. D. Ya To İkosiena (Yirmibir Hakkında)”, (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 48; Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 33.

¹⁴¹ Evangelia Balta, “Osmanlı Devleti'nde Rum Millet ve Ekonomik Gelişmişlikleri”, (ed. Azmi Özcan), *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, İslâmî İlimler Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 239.

¹⁴² Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 21.

¹⁴³ Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”..., s. 28.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik ve idari sorunlara paralel olarak özellikle 16. yüzyıldan itibaren reayaya yönelik ekonomik baskıların arttığı Yunanlı tarihçilerin hem fikir olduğu bir başka husustur.¹⁴⁴ Yunan anlatısına göre; Osmanlı hâkimiyetinin son döneminde her şeyin kötüye gittiği ve hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığı hem Rumlar, hem de Türkler tarafından sıklıkla dile getiriliyordu. Fakirliğin artışı, fiyatların yükselişi, devlet ihtiyaçlarının artması ve paranın değer kaybetmesine bir de yerel yöneticilerin keyfi uygulamaları eklenince yaşam şartları iyice zorlaşmıştı.¹⁴⁵ Yerel yöneticiler artık, Yunan köylüsünün elindeki parayı almak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Tamamen merkezi hükümetin kontrolünün dışında davranıyorlardı. Yaşam şartlarının zorlaşması da, pek çok Rum'un vergi yükümlülüklerini yerine getirebilmek için mal ve mülklerini satmak zorunda kalmasına sebep oldu. Yasadışı yollara başvuranların sayısında da büyük artış yaşandı. Özellikle kleftler güç kazanmaya başladılar.¹⁴⁶

Çiftçiler, tımar veya çiftlik sahibine vergilerini sadece ürettikleri ürünlerin onda biri şeklinde değil (öşür), para olarak da veriyorlardı. Bunun sonucunda şimdiye kadar sadece üretimle uğraşan çiftçi artık ürününü satmak ve tüccarla temas kurmak zorunda kaldı. Ayrıca devlet, işтира usulüyle çiftçinin ürettiği ürünü piyasa fiyatının çok daha altına satın alıyordu. Celep sisteminde de hayvanlar devlet tarafından çok düşük fiyata ellerinden alınıyordu.¹⁴⁷

Hristiyan tebaa 17. yüzyıldan itibaren Müslüman ve Hristiyan toprak sahiplerinin yükselişine tanıklık etti. Bu kişiler, yavaş yavaş arazi ve toprak sahibi olmaya, hatta köylerin tamamını satın almaya başladılar ve çiftlikler kurdular. Bu durum, Hristiyan köylüsünün fakirleşmesine, yaşam şartlarının her geçen gün daha da kötüye gitmesine ve göçlerin yaşanmasına sebep oldu.¹⁴⁸ Köylüler, köylerinin çiftliklere dönüşmemesi için büyük mücadele veriyor, ancak köyün nüfusu belli bir sayının altına düştüğünde veya borçlarını ödeyemez duruma geldiklerinde bu durumu kabullenmekten başka çareleri kalmıyordu.¹⁴⁹ Çiftliklerin ortaya çıkması, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor durumun belki de en önemli göstergelerinden birisiydi. Uzun süren savaşlar sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi gittikçe zayıflamıştı. Osmanlı parası sürekli değer

¹⁴⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 47.

¹⁴⁵ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 163.

¹⁴⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁴⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 146.

¹⁴⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁴⁹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 51-52.

kaybediyor, devlet gelirleri gün geçtikçe azalıyor. Ekonomik krizin yarattığı baskı altında, devlet gelirlerinin artırılması için Osmanlı Sultanı çiftliklerin kurulmasına izin verdi. Ancak bu uygulama, pek çok olumsuz gelişmenin önünü açtı.¹⁵⁰

Köylüye ait arazileri satın alarak çiftliğe dönüştürmek isteyen Tepedelenli Ali Paşa, köylülere arazilerini satmaları konusunda sürekli baskı yapıyordu. Başarılı olamazsa, zaten borç batağına batmış köylüye tarlalarını ipotek ederek yüksek faizli kredi veriyor, borcunu ödeyemeyen köylüyü işçisi, arazilerini de kendi çiftliği yapıyordu.¹⁵¹ Bu yolla Ali Paşa ve oğullarının elde ettikleri çiftlik sayısı yaklaşık 900-950 idi.¹⁵² Türk parası, isyan öncesinde yaklaşık %50 oranında değer kaybetti.¹⁵³ Küçük sanayici kriz nedeniyle kendi mesleklerini icra edemez duruma geldi ve tarım işlerinde günlük yevmiye ile çalışmaya başladı.¹⁵⁴ Ekonomik krize bağlı olarak devlet gelirlerinin azalması, merkezi iktidarın güç kaybetmesine ve devlet mekanizmasının dağılmasına sebep oldu. Yeni dönemin şartlarına devletin uyum sağlayamaması, reform çabalarına muhafazakârların ve çıkar grupların tepki göstermesi ve Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonlar nedeniyle devlet her geçen gün zayıfladı.¹⁵⁵

Topraklarını kaybeden Rumlar ticarete yönelmiş ve Napolyon savaşları nedeniyle ortaya çıkan boşluğu değerlendirerek büyük kâr elde etmişlerdi. Ancak bu durum, Avrupa’da barışın yeniden tesis edilmesiyle tersine dönmeye başladı. Avrupalılar 1789 yılından önceki konumlarını tekrar geri elde ettiler. 1815 yılından sonra Rumların deniz ticaretindeki üstünlükleri de sona erdi.¹⁵⁶ Karadeniz ticaretinde de durum farklı değildi. Önceleri Hocabey’in (Odessa) dış ticaretinin %90’ı Rum gemileri vasıtasıyla gerçekleştirilirken, 1821 yılına varıldığında bu oran %27’ye kadar geriledi. Deniz ticaret filolarının elde ettikleri kâr oranları incelendiğinde durum daha belirgin olmaktadır.

¹⁵⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁵¹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 143-144.

¹⁵² Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 72; Kemal Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, 2011, s. 479; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, “Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi-Bulgular”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 18*, Ankara 2005, s. 339.

¹⁵³ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 157.

¹⁵⁴ Vasilis Kremmidas, “İ İkonomiki Krişi Ston Elladiko Horo Stis Arhes Tu Dekatu Enatu Eona Ke Eiptosis Tis Stin Epanastasi Tu 1821 (19. Yüzyılın Başlarında Rum Bölgesinde Ekonomik Kriz ve 1821 Devrimine Etkileri)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos 6 (Sayı: 6), Atina 1976-1977, s. 18.

¹⁵⁵ I. S. Koliopoulos, *İ Neoteri Evropaiki İstoria 1789-1945: Apo Tin Galiki Epanastasi Mehri Ton Deftero Pangosmio Polemo (Yakın Avrupa Tarihi 1789-1945: Fransız Devriminden 2. Dünya Savaşına Kadar)*, Ekdisis Vanias (Vania Yayınları), Selanik 2001, s. 126.

¹⁵⁶ Vasilis Kremmidas, “Proepanastatikes Pragmatikotites, İ İkonomiki Krişi Ke İ Poria Pros To İkosiena (Devrim Öncesi Gerçekler, Ekonomik Kriz ve 1821’e Götüren Süreç)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 24 (Sayı: 24), Atina 2002, s. 71.

Örneğin Çamlıca (İdra) Adası'na ait bir filo 1810-1812 yıllarında sermayesinin %91'i oranında kâr yaparken, bu oran 1813-1815 yıllarında %40'a, 1817-1821 yıllarında ise %21'e düştü.¹⁵⁷ Deniz ticaretinde yaşanan kriz o kadar büyük noktalara ulaştı ki, 1818-1821 yılları arasında Çamlıca (İdra) Adası'nda gemiler artık limandan çıkamaz olmuşlardı. Deniz ticareti bitme noktasına gelmişti.¹⁵⁸ Çamlıca (İdra) Adası'ndaki gemilerde görev yapan Rum denizcilerin yıllık ortalama kazandıkları ücretleri gösteren aşağıdaki tablo, 1815 yılından itibaren yaşanan ekonomik durgunluğu gözler önüne sermektedir.

Tablo 1.1. Rum Denizcilerin Yıllık Ortalama Gelirleri¹⁵⁹

YIL	YILLIK MAAŞ (DRAHMI ¹⁶⁰ CİNSİNDEN)	ORTALAMA (DRAHMI CİNSİNDEN)	DÜŞÜŞ
1810	615	810	69%
1811	660		
1812	1.160		
1813	835		
1814	780		
1815	320	248	
1817	315		
1818	440		
1819	200		
1820	120		
1821	95		

Deniz ticaretinde yaşanan ekonomik kriz zincirleme olarak pek çok meslek grubunu etkiledi.¹⁶¹ Yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 1780 yılından itibaren gıda fiyatlarında çok ciddi bir artış yaşandı. Buna bir de Türk parasının sürekli değer kaybetmesi eklenince halk için çok olumsuz sonuçlar ortaya çıktı. Kremidas, 1800-1821 yılları arasında yaşanan krizin, Osmanlı hâkimiyeti döneminde daha önce eşi ve benzerinin görülmediğini ifade ederken,¹⁶² Pamuk da Osmanlı Devleti'nde 1780-1850 yılları arasında çok ciddi bir enflasyon yaşandığını, bu dönemde gıda fiyatlarının 12 ila 15 kat arttığını ifade etmektedir.¹⁶³

¹⁵⁷ Vasilis Kremmidas, "İ İkonomiki Krişi...", s. 23-24.

¹⁵⁸ a.g.m., s. 18; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, s. 172.

¹⁵⁹ Vasilis Kremmidas, "İ İkonomiki Krişi...", s. 29.

¹⁶⁰ Antik Yunan döneminde ve Yunanistan devletinin kuruluşundan 2002 yılına kadar kullanılan para birimi.

¹⁶¹ Vasilis Kremmidas, "Proepanastatikes Pragmatikotites...", s. 71.

¹⁶² Vasilis Kremmidas, "İ İkonomiki Krişi...", s. 27.

¹⁶³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 171, 181.

Ekonomik kriz, ayaklanma fikirlerinin güç kazanmasını sağladı. Çünkü kriz nedeniyle zor dönemler geçiren denizciler kendilerini içinde buldukları çıkmazdan kurtarabilecek tek şeyin Türklere karşı gerçekleştirilebilecek bir savaş ve toplumsal değişim olduğunu düşünüyorlardı.¹⁶⁴ Dolayısıyla 1821 ayaklanması, Rumların çok derin bir ekonomik kriz içinde buldukları bir dönemde meydana geldi. Tabii ki, isyanın tamamen ekonomik kriz nedeniyle çıktığı söylenemez. Ancak Rum köylüsünün yaşadığı ekonomik sıkıntıların sorumlusu olarak Osmanlı yönetimini gördüğü dikkate alındığında, ekonomik krizin isyan için tetikleyici bir rol oynadığı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Prof. Dr. Vasilis Kremmidas, Rumlar arasında özgürlük arzusunun zenginlik, ekonomik gelişme, eğitim ve aydınlanma fikirleri ile birlikte ortaya çıktığını, ancak bu arzusunun Mora İsyanı'ndan çok kısa bir süre önce yaşanan ekonomik kriz döneminde bir ideolojiye dönüştüğünü ifade etmektedir.¹⁶⁵

Filiki Eterya'nın kurucularının da ekonomik kriz sebebiyle batan tüccarlar olması ve üyelerinin büyük çoğunluğunun tüccarlardan oluşması dikkat çekicidir. Filiki Eterya'ya katılımın ekonomik kriz zamanı arttığı da unutulmamalıdır. Hatta Filiki Eterya'ya olumsuz yaklaşan kocabaşların örgüt karşısındaki tutumları bile bu dönemde değişmeye başladı. 1816 ve 1817 yıllarında toplam 42 kişi üye olurken, ekonomik krizin etkilerinin iyice hissedilmeye başladığı 1818 yılında yeni üye sayısı 210, 1819 yılında ise 164 idi. Ekonomik krizden en çok etkilenen Moralıların, Filiki Eterya içerisindeki oranları % 37,2 idi. Kaldı ki, milli bilinç ve birlik beraberliğin, ekonomik krizle birlikte yükselişe geçmesi ve ekonomik krizden en fazla etkilenen bölgelerde daha fazla ön plana çıkması tesadüf değildir.¹⁶⁶

1.2.1.2.7. Vergilendirme Sistemi

Osmanlı Devleti'nin maliye politikası, imparatorluğun ilk yıllarında öncelikle savaş ganimetlerine, daha sonra da toplanan vergilere dayanıyordu. Fetihlerin sona ermesi ile birlikte bütün ağırlık toplanan vergilere kaydı. Vergiler, Osmanlı devleti için hayati önemi haiz olduğundan, yönetimi ilgilendiren esas konu vergilerin ödenmesi idi. Devlet vergilerini düzenli ödediği takdirde, tebaasının ne yaptığı ile ilgilenmezdi. Kaldı ki, İslam

¹⁶⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 398.

¹⁶⁵ Vasilis Kremmidas, "İ İkonomiki Krişi...", s. 31.

¹⁶⁶ a.g.m., s. 31-33.

hukuku da, vergi ödemeleri nedeniyle reayaya köle muamelesi yapılmasını yasaklıyordu.¹⁶⁷

14 ve 15. yüzyılda Hristiyan reayadan toplanan vergi nispeten azdı. Ancak, 16. yüzyıldan itibaren birbiri ardına çıkarılan olağanüstü vergiler, başlangıçta geçici olsalar da, zamanla düzenli olarak toplanmaya başladı ve miktarları sürekli arttı.¹⁶⁸ Yaşam hakkı ve dini özgürlüklerin elde edilebilmesi için ödemek zorunda oldukları bu vergiler, gün geçtikçe gayrimüslim tebaanın sırtında ağır bir yük haline geldi. Veremis'e göre, vergilerin büyük bir çoğunluğunun Hristiyan toplumu tarafından ödenmesi de adaletsizlik yaratıyordu.¹⁶⁹ Yunanistan'da okutulan 6. sınıf tarih kitabında Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşayan "köle" Rumlara yapılan negatif ayrımcılığın büyük bir bölümünün vergi sistemi ile ilgili olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁰ Öte yandan Karambelas'ın iddiasına göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında Mora Yarımadası'nda yaşayan Rumlar için kişi başına düşen milli gelir, vergiler hariç 154 kuruş iken, Türkler için 303 kuruştur. Vergiler ödendiğinde bu miktar Rumlar için 116 kuruşa düşerken, gayrimüslimlerden alınan verginin büyük bir bölümü Müslümanlara aktarıldığından Türklerin geliri 447 kuruşa çıkıyordu.¹⁷¹

Bu konuda Türk tarih yazıcılığında iki görüş ön plana çıkmaktadır. Fikret Adanır, Hristiyanların pek çok vergi ödemek ve angaryalar yapmak zorunda olduklarını ve bu vergi yükü altında ezildiklerini belirtirken,¹⁷² İnalçık, Osmanlı yöneticilerinin köylü emeğini korumayı prensip edindiğini, fakir reayasını her zaman himayesi altına aldığını ifade etmektedir.¹⁷³ Aktar ise, vergi yükündeki artışın Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan zayıfladığı bir dönemde ortaya çıktığını, ancak bu durumun sadece Rumlar açısından değil, tüm halklar için geçerli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 146, 178; Pashalis Kitromilidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁶⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik ...*, s. 54; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 28.

¹⁶⁹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁷⁰ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopoulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 32.

¹⁷¹ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 62.

¹⁷² Fikret Adanır, "Güneydoğu Avrupa'daki Tarih...", s. 145.

¹⁷³ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar"..., s. 28.

¹⁷⁴ Yücel Aktar, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti...", s. 10.

Osmanlı hukukuna göre vergiler iki gruba ayrılıyordu:

1. Olağan (Resmi) Vergiler (Şeri):

a. Cizye: Bu vergi ile gayrimüslimler yaşam hakkı elde ediyorlardı. Bir nevi, omuzlarının üzerlerinde kafalarını taşıyabilmeleri için gayrimüslimler bu vergiyi ödemek zorundaydılar. Daha sonra bu vergi, askeri vergi anlamı kazandı. Gayrimüslimlerin askerlik hizmetinden muaf tutulmalarına ve devlet tarafından himaye edilmelerine karşılık ödedikleri bir vergi türü oldu. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler bu vergiden muaf tutuluyordu.¹⁷⁵

b. Öşür: Topraktan elde edilen ürünlerden alınan vergi. Üretilen tahıl, bal ve üzümün onda birinin vergi olarak verilmesi zorunluluğu vardı.¹⁷⁶

2. Olağanüstü (Keyfi) Vergiler (Örfi): Evlilik, mahkeme, ceza gibi yasal veya yasa dışı konular ile ticaret hususlarında gayrimüslimlerin ödedikleri vergilerdi. Ayrıca, yol ve köprü yapımı ile ordunun masraflarının karşılanması için de halktan vergi toplanıyordu.¹⁷⁷ Cereme olarak adlandırılan cezalar ile çocuğunu evlendiren babanın ödemesi gereken bennak resmi de keyfi vergiler içerisinde sayılabilir. Bunun dışında bir de dış parası olarak adlandırılan ve gayrimüslim ev sahiplerinin evlerinde ağırladıkları Türk yetkililere ödemek zorunda oldukları bir vergi türü vardı. Bu para, gayrimüslim tarafından ikram edilen yiyeceklerin misafirin dişine verdiği zararın (!) karşılanması içindi.¹⁷⁸

Özellikle cemaatlerinin sayısı az olan kiliseler maddi anlamda büyük zorluklar yaşıyorlardı. Kiliseler kendi ihtiyaçlarının karşılanmasının dışında Patrikhane'ye de önemli miktarda para göndermek zorundaydılar.¹⁷⁹ Çünkü göreve seçilen Patrik, vergiden muaf olmak için devlete ödediği peşkeş ücretini piskoposlardan, piskoposlar da papazlardan ve cemaatten istiyorlardı.¹⁸⁰ Bunun dışında Ortodoks Rumların kiliselere zorunlu bağış (zitia-çhteía) yapmaları da gerekiyordu. Her Hristiyan, gelirlerinin üçte birini kiliseye vermek mecburiyetindeydi. Ayrıca özel vergi adı altında Patrikhane'ye aile başına 12 akçe

¹⁷⁵ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 178-179; Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 49)

¹⁷⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 146, 178, 189; David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias: O Agonas Ton Elinon Ya Tin Aneksartisia (Özgürlük Ateşi: Yunanlıların Bağımsızlık Mücadelesi) 1821-1833*, (çev. Titina Sperialaki), Ekdosis Enalios (Enalios Yayınları), Atina 2004, s. 31.

¹⁷⁷ Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 49.

¹⁷⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 178-189; Sarandos I. Kargakos, *Alvani, Arvanites, Elines (Arnavutlar, Yunanlılar)*, Ekdosi I. Sideris (I. Sideris Yayınları), Atina 2000, s. 119.

¹⁷⁹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethmus...*, s. 89.

¹⁸⁰ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 23.

veriliyordu.¹⁸¹ Para vermek istemeyen cemaate baskı yapılıyordu. Örneğin papazlar, bağış yapmadıkları takdirde Hristiyanları defnetmeyi reddediyorlardı.¹⁸²

Osmanlı Devleti tarafından belirlenen vergiler iki şekilde tahsil ediliyordu.

1. Taksim Sistemi (Maktu Sistem): Bu sistemde devlet, kendi mali ihtiyaçlarını göz önüne alarak bir bölgenin ödemesi gereken toplam vergi tutarını belirliyor, bireylerin ödeyecekleri vergilere karışmıyordu. Halkın ödeme gücünün hiçbir şekilde göz önüne alınmadığı bu sistemde devlet reaya ile muhatap olmuyordu. Vergileri gelir seviyesine göre paylaşırma işini kocabaşlar yapıyordu. Bu yeni ortaya çıkan Yunan elit, her bölge için belirlenen vergi tutarını Osmanlı yöneticilerine teslim ettikten sonra topladığı paranın kalanını kendine ayırıyordu. Osmanlı Devleti 20 akçe vergi istiyorsa, kocabaşlar köylüden 25 akçe topluyor, bir miktarını göz yummaları için Osmanlı yöneticilerine peşkeş çekiyor, kalan miktarı ise cebine atıyordu. Bu yüzden Yunan halkı sürekli olarak “üç bela” için çalıştığını söylüyordu. Papazlar, kocabaşlar ve Türkler.¹⁸³

2. İltizam (Mukataa) Sistemi: Bu sistemde ise devlet, kendi hesabına vergi toplama yetkisini şahıslara devrediyordu. Yetki devri, açık arttırma yöntemi ile gerçekleştiriliyordu. Devlet tarafından belirlenen asgari vergi tutarının üzerinde en fazla kim fiyat verirse o şahıs, bir bölgenin vergi toplama yetkisini almış oluyordu. Ödemeyi devlete bu şahıs yapıyor ve daha sonra halktan para topluyordu. Bu uygulamada devlet sadece kendisine verilen para ile alakadar olduğundan, şahıslar bu durumu suistimal ediyor ve kâr elde edebilmek için gerektiğinden fazla para toplayıp halkı sömürüyorlardı. Bu ihaleleri alanlar çoğunlukla Fenerli Rumlardı. Fenerliler bu şekilde servetlerini arttırdılar ve Türk yetkilileri ile daha yakın ilişkiler tesis ettiler. Öte yandan söz konusu tahsildarlar zaman zaman yetkilerini üçüncü kişilere devrediyor, bu kişiler de kâr elde etmek için vergi miktarını arttırıyorlardı. Bu durum halk için korkunç sonuçlar doğuruyordu.¹⁸⁴ Devlet sadece elde edeceği gelire ilgileniyor, mültezimlerin yaptıkları yasa dışılıklara göz yumuyordu. Biraz

¹⁸¹ James Sotros, *İ Eksegarsi Ton Dulon İ İ Epanastasi Ton Kocabasidon Ke Ton Despoton (Kulların İsyanı mı Yoksa Kocabaşı ve Piskoposların Devrimi mi)*, <<http://www.vrahokipos.net/old/history/gr/1821.htm>> 17.04.2017.

¹⁸² Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 89.

¹⁸³ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Yannis Skarimbis, *To 1821 Ke İ Alithia (1821 ve Gerçek*, Tomos A (Cilt: 1), Ekdotis Kaktos (Kaktos Yayınları), Atina 1995, s. 44; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 178-179.

¹⁸⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria*, s. 178-179; Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia...”, s. 79.

sermayesi olan kişiler, mültezimlik için başvuruyorlardı. Çünkü yatırdıkları paranın çok daha fazlasını alıyorlardı.¹⁸⁵

Vergi yükünün altında her geçen gün daha fazla ezilen Rum köylüsü ise, vergisini ödeyebilmek için tefecilerden yüksek faizle (örneğin 1820 yılına geldiğinde yıllık faiz oranı %24'ü, bazı yerlerde ise %36'yı buluyordu.¹⁸⁶) borç alarak kendisini bir çıkmazın içerisinde buluyordu.¹⁸⁷ Aldığı borcu ödeyemeyen ve baskılara daha fazla dayanamayan köylü dağlara sığınyordu. Özellikle ödenecek vergi miktarının elde edilen gelirin %50'sine ulaştığı 18. yüzyılda köyleri terk etme oranı çok büyük boyutlara ulaştı.¹⁸⁸ Ancak köylülerin bölgelerini terk edip başka yere göç etmeleri, kendileri için bir çözüm olsa da, kalan köylülerin vergi yükünün artmasına sebep oluyordu. Çünkü bir idari bölgenin ödemesi gereken toplam vergi miktarı sabitti ve bu miktar her seferinde kalan kişiler arasında paylaştırılıyordu.¹⁸⁹

Vakalopulos, isyan başladıktan sonra kurulan geçici Rum hükümetinin de, devlet adına vergi toplama yetkisinin üçüncü şahıslara devredilmesi uygulamasına devam ettiğini belirtirken,¹⁹⁰ Bozikis bağımsızlık sonrasındaki uygulamanın “tiranlık” döneminden en önemli farkının vergi dağılımının adil yapılması ve vergi toplama hakkının kötüye kullanılmaması olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹

Kargakos, gayrimüslimlerin üzerindeki vergi yükünün çok ağır olduğunu ve halka büyük zararlar verdiğini kabul etmekle birlikte, olaya çok farklı bir boyuttan yaklaşarak Rumlar için bir takım avantajları da beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir. Kargakos'a göre vergilerin yüksek oluşu reayayı daha fazla para bulmak için çaba sarf etmeye itti. Bu da, toprağın daha iyi değerlendirilmesi, üretim yöntemlerinin geliştirilmesi ve denizcilik faaliyetlerinin artması sonucunu doğurdu. Öte yandan bir köylünün vergisini ödeyememesi veya ödemeyi reddetmesi durumunda bunun sorumluluğu tüm topluma aitti. Yani toplum

¹⁸⁵ Eleni Angelomati-Çungarakı, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 148.

¹⁸⁶ a.g.e., 153.

¹⁸⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria*, s. 174-175; Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia...”, s. 77.

¹⁸⁸ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 61.

¹⁸⁹ Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia...”, s. 77; Eleni Angelomati-Çungarakı, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 38.

¹⁹⁰ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 937; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu Elinismu, İ Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos H (Cilt: 8), (Yoannis Kapodistrias - İ Epodini Yenesi Tu Neocliniku Kratus) (Yoannis Kapodistrias - Modern Yunan Devletinin Sancılı Doğumu), Selanik 1988, s. 17.

¹⁹¹ Simos Bozikis, “Dinamikes Ke Adranies Sti Foroloyia Ke Sto Foroloyiko Mihanismo Kata Tin Epanastasi (1821 Devrimi Döneminde Vergilendirmede ve Vergi Mekanizmasında Dinamikler ve Durgunluklar)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos 31 (Sayı: 31) Atina 2010, s. 31.

bu vergiyi her halükarda ödemek zorundaydı. Bu durum olumsuz gibi görünse de, Rumlar arasında birlik beraberlik ve ortak sorumluluk ruhunun ortaya çıkmasını sağladı.¹⁹²

1.2.1.2.8. Eğitim

Yunan tarih yazıcılığında, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte Bizans döneminin aydınlarının batıya kaçtığı, halkın öğretmensiz kaldığı ve buna bir de Türklerin eğitimi engelleyen politikası eklenince Rumların cehalete sürüklendiği tezi sıklıkla dile getirilmektedir.¹⁹³ Örneğin Daskalaki, Rum halkının cahil kalmasının “esaret” döneminin bir neticesi olduğunu belirtmekte ve Rumların bu kadar uzun bir süre esarete katlanmalarını da cehaletlerine bağlamaktadır.¹⁹⁴ Kekavmenos da, Rumların büyük çoğunluğunun cahil kalmalarının sorumlusu olarak “barbar” Türk yönetimini göstermektedir. Kekavmenos ayrıca bu tezini güçlendirmek için Mora Yarımadası’nda 1685-1715 yılları arasında yaşanan Venedik hâkimiyeti döneminde eğitim seviyesinde “mucizevi” bir artış gözlemlendiğini ileri sürmektedir.¹⁹⁵ Kumas da, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Rumlar arasında eğitilmiş insana rastlamanın çok nadir görülen bir durum olduğunu ve Rumların çok küçük bir bölümünün okuma yazma bildiğini ifade etmektedir.¹⁹⁶

1.2.1.2.9. İslamlaştırma Politikası

Yunan tarih yazıcılığının üzerinde durduğu bir diğer önemli konu da, Ortodoks Hristiyanların İslam dinini benimsemeleridir. Bir grup tarihçi, din değiştirmelerin Osmanlı Devleti’nin baskı ve zorlaması neticesinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Bağımsızlık mücadelesinde çok önemli bir rol oynayan Theodoros Kolokotronis, Pnika’da öğrencilere hitaben yaptığı konuşmada, “halkımız din değiştirsin diye Müslümanlar ellerinden geleni yaptılar.” ifadelerini kullanarak Osmanlı İmparatorluğu’nun sistematik bir İslamlaştırma

¹⁹² Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikis İstoria...*, s. 172, 176.

¹⁹³ Fikret Adanır, “Güneydoğu Avrupa’daki Tarih...”, s. 145.

¹⁹⁴ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke İ Paragondes Tis Elinikis Epanastaseos Tu 1821 (1821 Yunan Devriminin Sebep ve Etkenleri)*, Ekdotikos İkos Agon (Agon Yayınevi), Paris 1927, s. 37-38.

¹⁹⁵ Yorgos Kekavmenos, “To Krifo Sholio Ke İ İstoria: İ Piges, İ Martiries, İ Alithia (Gizli Okul ve Tarih: Kaynaklar, Tanıklıklar, Gerçek)”, *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antivaro.gr/article/436>> 14.04.2017, s. 18-23.

¹⁹⁶ Konstandinos M. Kumas, *İstorie Ton Anthroponon...*, s. 555.

politikası güttüğünü savunmaktadır.¹⁹⁷ Yunanistan’da okutulan 6. Sınıf tarih kitabında da İslamlaştırma politikasının, gayrimüslimlerin karşılaştıkları en büyük problemler arasında yer aldığı ifade edilmektedir.¹⁹⁸ Fotis Kondoglu ise “zalim” Osmanlı Devleti’nin, gayrimüslimlerin dini vecibelerini yerine getirmelerini engellediğini ve onları din değiştirmeye zorladığını belirterek din değiştirmeyi reddedenlerin öldürüldüğünü iddia etmektedir.¹⁹⁹ Kekavmenos da benzer şekilde çok sayıda gayrimüslimin, Osmanlı yöneticilerinin kontrolsüz bir şekilde uyguladıkları zorbalık, Müslümanların dini konulardaki fanatiklikleri, baskılar ve sürgünler nedeniyle din değiştirmeye mecbur kaldığını ileri sürmektedir.²⁰⁰

Ancak, bunun aksine Papageorgiu, Vakalopoulos, Veremis, Pappas ve Yannis’in de aralarında bulunduğu çok sayıda Yunanlı tarihçi, zannedilenin aksine Osmanlı İmparatorluğu’nun İslamlaşmaya sıcak bakmadığını ve sistematik bir İslamlaştırma politikası gütmmediğini, gayrimüslimler arasında gözlemlenen din değiştirmelerin göreceli olarak gönüllülük esasına dayandığını ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti’nin İslam’a geçişin çok ciddi bir durum olduğunu düşündüğünü ve özellikle toplu din değiştirmelere şüpheyle baktığını ifade eden Papageorgiu’ya göre, bazı durumlarda toplumların çeşitli imtiyazlar kazanmak maksadıyla İslam’a geçmek için müracaat ettikleri görülüyordu. Öte yandan toplu din değiştirmelerin devlet ekonomisi için dezavantajları da vardı. Vergi yükünün büyük bir bölümünü sırtlanan gayrimüslimlerin sayısının azalması, devlet gelirlerinin de azalmasına sebep oluyordu.²⁰¹ Vakalopoulos da aynı konuya değinerek devletin din değiştirmelere sıcak bakmamasının sebebi olarak vergi gelirinden mahrum kalmak istememesini göstermektedir.²⁰² Andreas Pappas ve K. Yannis de, Osmanlı hâkimiyeti döneminde zorla İslamlaştırma olmadığını, vergilerini düzenli ödedikleri takdirde Osmanlı yönetiminin gayrimüslimlerin dini konuları ile ilgilenmediğini vurgulamakta, gönüllü din değiştirmelerin, yönetimle iyi ilişkiler tesis etme ve yönetime

¹⁹⁷ Georgios Babiniotis, *O Logos Tu Theodoru Kolokotroni Stin Pnika (Theodoros Kolokotronis’in Pnika’daki Hitabesi)*, Ekdotis Vuli Ton Elinon (Yunan Meclisi Yayınları), Atina 2008, s. 12.

¹⁹⁸ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopoulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 33.

¹⁹⁹ Fotis Kondoglu, “İ Ayiasmeni Epanastasi (Kutsanmış Devrim)”, (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdotis Eftinis (Eftini Yayınları), Atina 1993, s. 108.

²⁰⁰ Yorgos Kekavmenos, “To Krifo Sholio...”, s. 16.

²⁰¹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 36.

²⁰² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 53.

katılabilme arzusundan kaynaklandığını ifade etmektedirler.²⁰³ Dakin ise, Hristiyanların Müslüman olmalarının memnuniyetle karşılandığını, buna rağmen Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin sistematik bir şekilde İslam'a geçmeleri için herhangi bir çaba sarf etmediğini, çünkü İslam hukukuna göre zorla din değiştirmenin yasak olduğu belirtmektedir.²⁰⁴

Türk tarih yazıcılığının bu konudaki yaklaşımı da aynı paralelde olup, genel olarak Osmanlı Devleti'nin zorla İslamlaştırma politikası gütmeyeceği, devletin adaletli uygulamaları sayesinde İslamlaşmaların gönüllü olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. Şahin, Balkan halklarının dinlerini muhafaza etmelerinin bu durumun en büyük kanıtı olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁵ Konan ise İslam hukukunda gayrimüslimleri, İslamiyet'e davet etme zorunluluğu olsa da, din değiştirme konusunda zorlama olmadığının altını çizmekte, "Kuran- Kerim'de geçen "Leküm diniküm veliyedin (Sizin için bir din, bizim için de bir din vardır.)" ve "La ikrahe fi'ddin (Dinde zorlama yoktur)" ayetleri (Kafirun 109/6 ve Bakara 2/256) gereğince Müslüman olmayan kişilerin dinlerine saygı gösterilmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁶

İnalçık da, Osmanlı hâkimiyetinin ilk iki yüzyıllık döneminde karşılaşılan din değiştirmelerin, Müslümanlarla sürekli temas halinde olunmasından kaynaklanan sosyal bir olay olduğunu, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girdiği 17. ve 18. yüzyıllarda İslamlaşmada artış görüldüğünü ifade etmektedir. İnalçık ayrıca bazı tarihçilerin bu artışı, cizye miktarındaki artışa bağladıklarını, ancak bu konunun henüz yeterince araştırılmadığını belirtmektedir.²⁰⁷ Adıyeke ise, Osmanlı Devleti'nin genel olarak ihtidayı destekleme yönünde bir politika gütmeyeceğini, ancak istisnai olarak Girit Adası'nda Müslüman-gayrimüslim nüfus dengesini sağlamak amacıyla ihtidayı desteklediğini, bu kapsamda yerli yeniçeri uygulaması ve evlilik gibi unsurların araç olarak kullanıldığını vurgulamaktadır.²⁰⁸

²⁰³ K, Yannis. *1821 Me Nea Veltiomeni Sinthesi (Yeni İyileştirilmiş Bileşim ile 1821)* < <https://athens.indymedia.org/post/679909/>> 11.10.2016, s. 8; Andreas Papas, "Deka Mikri Mithi Ya To 1821 (1821 Hakkında 10 Küçük Mit)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=172189>> 14.02.2017.

²⁰⁴ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 20.

²⁰⁵ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 48.

²⁰⁶ Belkıs Konan, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonlar...", s. 171.

²⁰⁷ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar"..., s. 32- 33.

²⁰⁸ Ayşe Nükhet Adıyeke, "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Şeriye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit'te Etnik Dönüşüm", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: 2, Kısım: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 560.

Yunan tarih yazıcılığında, genelde din değiştirme konusunda Osmanlı Devleti tarafından sistematik bir İslamlaştırma politikası güdülmediğini kabul edilmekle birlikte, halkın gayrimüslimlere yapılan haksızlıklar karşısında başka çaresinin kalmadığı tezi bazı tarihçiler tarafından öne sürülmektedir. Örneğin Vakalopoulos, Osmanlı Devletinin yaptığı baskılar ile din değiştirmelere dolaylı yönden katkı sağladığını savunmaktadır.²⁰⁹ Dakin de, konuya Vakalopoulos ile aynı paralelde yaklaşmakta ve Hristiyanların ayrımcılık, ağır vergi yükü ve devşirme uygulamasından kurtulmak için Müslümanlığa geçtiklerini ifade etmektedir.²¹⁰ Veremis, gayrimüslimlerin ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmesinin Rumlar için Müslümanlığı cazip hale getirdiğini belirtirken,²¹¹ Karambelas Rumların, gayrimüslimlerin ödediği ağır vergi yükünden kurtulmak için İslam'ı tercih ettiklerini savunmaktadır.²¹²

Yunan tarih yazıcılığına göre, din değiştirmelerin başka sebepleri de vardı. Bizans İmparatorluğu dönemindeki egemen sınıfın, sahip olduğu ekonomik, toplumsal ve kurumsal imtiyazları kaybetmek istememesi, Bizans İmparatorluğu döneminde Kilise'nin baskılarına maruz kalan bazı tarikatların tepkilerini göstermek için din değiştirme yoluna gitmeleri, hâkim sınıfa mensup olma ve daha güvenli yaşama arzusu, köylüler başta olmak üzere halkın bir bölümünün dini bilgilerinin zayıf olması²¹³ ve işlenen suç için verilen ağır bir cezadan kurtulmanın tek yolunun Müslümanlığa geçiş olması²¹⁴ bu sebeplerin başında geliyordu. Üstleriyle yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle İslam'ı kabul eden din adamlarına da rastlanmaktaydı. Papaz Mustafa ve Keşiş Muhammed gibi isimler bu durumun en güzel örnekleridir.²¹⁵ Fikret Adanır da, sırf gayrimüslim oldukları için ağır vergiler ödemek ve angaryalar yapmak zorunda kalan, Osmanlı yöneticileri tarafından hor görülen Hristiyanların mecburiyetten İslam dinine geçtiklerini ifade etmektedir.²¹⁶

Yunan tarih yazıcılığı, gayrimüslimlerin bir takım sebeplerden İslam dinine geçtiklerini vurgularken bir yandan da, bu din değiştirmelerin pek çoğunun görünüşten ibaret olduğunun altını çizmektedir. Bu teze göre, Hristiyanlar kendilerini İslam dinine

²⁰⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 51.

²¹⁰ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 21.

²¹¹ Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 20.

²¹² Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 55.

²¹³ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 33, 36.

²¹⁴ Hristos Patrinelis, "Eklisia (Klise)", *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriarhia (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 124.

²¹⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 58.

²¹⁶ Fikret Adanır, "Güneydoğu Avrupa'daki Tarih...", s. 145.

mensup gösterip gizliden gizliye Ortodoks Hristiyanlığın gereklerini yerine getiriyorlar, çocuklarını gizlice vaftiz ediyorlardı. Bunlara “Gizli Hristiyanlar” (kriptohristiani-κρυπτοχριστιανοί) deniliyordu.²¹⁷ Kilise, gizli Hristiyanların ibadetlerini yapabilmeleri için gizli papazlar görevlendiriyor, bu papazlar derviş kıyafetinde köyleri geziyor ve geceleri köylülere ibadet yaptırıyorlardı. Yakalananlar ise Osmanlı Devleti tarafından cezalandırılıyordu.²¹⁸ 19. yüzyılın ortasında Osmanlı Devleti’nin yapmak zorunda kaldığı reformlar sonrasında, Hristiyanlara bazı haklar verilmesi üzerine bu gizli Hristiyanların pek çoğu, gerçek dinlerine geri döndüler ve Helenizmin yeniden doğuşunda çok önemli görevler üstlendiler.²¹⁹

Gönüllü olarak gerçekleşen din değiştirmelerin dışında Hristiyan çocukların zorla İslamlaştırılmaları da söz konusu idi. Buna devşirme sistemi deniliyordu.²²⁰

1.2.1.2.10. Devşirme Uygulaması

Yunan tarih yazıcılığında devşirme uygulamasının karşılığı “kan vergisi”dir ve Türk zulmünün en büyük kanıtlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Kargakos, yeniçeri ocaklarının ve sarayların personel ihtiyacını karşılamak üzere uygulanan ve devşirme adı verilen çocuk toplama sisteminin, gayrimüslimlerin ödedikleri en ağır vergi türü olduğunu ifade ederken²²¹, Veremis, Rum tebaanın devşirme uygulaması ile sömürüldüğünü belirtmektedir.²²²

Papulya, devşirme sistemini “Hristiyan vatandaşların erkek çocuklarının sarayda, orduda ve devlet yönetiminde görevlendirilmek üzere milli, dini ve kültürel çevrelerinden zorla koparılmaları” olarak tanımlamakta²²³, Yunanca olarak yayınlanan Yeni Ansiklopedi’de ise devşirme sisteminin, zorla İslamlaştırma uygulamasının en trajik örneklerinden birisi olduğu savunulmaktadır.²²⁴ Papageorgiu’nun insan türünde ödenen bir

²¹⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 37; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 56-59.

²¹⁸ Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 55-56.

²¹⁹ Yorgos Anastasiadis, *Nea Engiklopedia (Yeni Ansiklopedi)*, Tomos 32 (Cilt: 32), Ekdosis Maliaris Pedia (Maliaris Pedia Yayınları), s. 257.

²²⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 60.

²²¹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 179.

²²² Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 21.

²²³ Vasiliki D. Papulya, *Katagogi Ke İfi Tu Pedomazomatos Sto Othomaniko Kratos (Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sisteminin Kökeni ve Yapısı)*, Ekdosis Vantias (Vania Yayınları), Selanik 2011, s. 17.

²²⁴ Yorgos Anastasiadis, *Nea Engiklopedia...*, s. 257.

nevi askeri vergi olarak tanımladığı devşirme sistemi²²⁵, Svoronos'a göre Hristiyanların sahip oldukları en ağır yükümlülüktü.²²⁶

Yabancı tarihçiler de bu konuda Yunanlı tarihçiler ile benzer görüşlere sahiptir. Örneğin Wittek, Müslümanlığa taraftar kazandırma ve devlet işlerinde kullanılmak üzere bölge halkının sömürülmesi için Hristiyan çocukların zorla ailelerinden alındıklarını belirtirken²²⁷, Clogg, devşirme sisteminin Hristiyan reayanın en çok korktuğu şey olduğunu ifade etmektedir.²²⁸

Türk tarih yazıcılığı ise, devşirme sistemine Yunan tarih yazıcılığından çok daha ılımlı yaklaşmaktadır. Örneğin Ortaylı, devşirme uygulamasını kültürel bir yaklaşımla yapılan Türkleştirme olarak, Özcan ise, bazı Hristiyan ailelerin çocuklarının devlet hizmetlerinde kullanılmak üzere belirli bir düzen dâhilinde toplanması olarak tanımlamaktadır. Karta da, devşirme uygulamasının merkezi bir yönetimin oluşmasına katkı sağlayan önemli bir sistem olduğunu ifade etmektedir.²²⁹

Devşirme sisteminin tam olarak ne zaman uygulanmaya başladığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Papageorgiu, ilk kez I. Murad (1360-1389) zamanında uygulanmaya başladığını ve I. Bayezid (1389-1402) zamanında kanunlaştığını belirtirken,²³⁰ Vakalopoulos, Sultan I. Bayezid döneminde nadir de olsa gayrimüslim tebaanın çocuklarının orduya alındığını, ancak devşirme sisteminin Sultan II. Murad (1421-1451) zamanında kanunlaştığını ifade etmektedir.²³¹ Özcan ise devşirme uygulamasına Çelebi Mehmed zamanından itibaren (1413-1421) rastlandığını, bununla birlikte kanunlaşmasının II. Murad devrine (1421-1451) denk geldiğini dile getirmektedir.²³²

Papulya ise, devşirme uygulaması ile ilgili bilgi veren birincil kaynağın Selanik Metropolitisi İsidoros'un 1395 yılında yazdığı mektuplar²³³ olduğunu, İsidoros'un bu

²²⁵ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 39.

²²⁶ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 42.

²²⁷ Paul Wittek, *İ Yenesi Tis Othomanikis Aftokratorias (Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu)* (çev. Evangelia Balta), Ekdosis Poria (Poria Yayınları), Atina 1991, s. 75.

²²⁸ Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2015, s. 27.

²²⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 118; Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, 1994, s. 254; Nurullah Karta, "XV. Yüzyılda Balkanlar'da...", s. 47.

²³⁰ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 39.

²³¹ Apostolos E. Vakalopoulos, "Provlimata Tis İstorias Tu Pedomazomatos (Devşirme Tarihinin Problemleri)", *Periodiko Elinika (Elinika Dergisi)*, Tevhos: 13 (Sayı: 13), 1954, s. 281.

²³² Abdülkadir Özcan, "Devşirme"..., s. 254.

²³³ Bkz: "İsidoru Mitropolitisi Thesalonikis-Okto Epistole Anekdoti (Selanik Metropolitisi İsidoros-Sekiz Anekdot Mektup)", *Periodiko Neos Elinomnimon (Neos Ellinomnimon Dergisi)*, Tevhos: 4 (Sayı:4), 1912.

anekdotlarda, devşirildikten sonra dillerini, alışkanlıklarını, örf ve adetlerini kaybedecek, “barbarların” hizmetkârı olacak çocukların çekeceği acılar ile ailelerinin çekecekleri ıstırapları anlattığını ifade etmektedir. Papulya, söz konusu mektuplardan hareketle devşirme uygulamasının 1395 yılından önce başladığını savunmaktadır.²³⁴ Öte yandan Uzunçarşılı, 1385 yılında yazılan bir belgede de İlyas Bin Abdullah ve İskender Bin Abdullah isimli iki yeniçerinin isimlerinin zikredildiğini, bunun da Yeniçeri Ocağı’nın bu tarihte mevcut olduğunun bir kanıtı olduğunu belirtirken,²³⁵ Papulya, belgenin muhteviyatında isim bilgileri dışında başka bilgi bulunmaması sebebiyle söz konusu belgenin tek başına, devşirme uygulamasının başlangıç tarihinin 1385 olduğunu kanıtlamayacağını, ancak yine de o dönemde Müslümanlığa geçenlerin babalarının “Abdullah” olarak anılmasının, bahse konu iki yeniçerinin Hristiyan kökenli olduklarını gösterdiğini, dolayısıyla da devşirilmiş olabileceklerini ifade etmektedir.²³⁶

Devşirme uygulamasının sıklığı ve devşirilen çocuk sayısı ise ihtiyaca göre belirleniyordu. Vakalopulos’a göre başlangıçta beş veya yedi yılda bir uygulanan sistemin, savaşların getirdiği ihtiyaçlara binaen 4 yılda, 3 yılda veya 2 yılda bir, hatta her yıl uygulandığı bile oluyordu.²³⁷

Çocuk seçiminde yaş önemli kıstaslardan birisiydi. Vakalopulos, 6 ila 24 yaş aralığındaki erkek çocuklarının devşirildiğini ifade ederken,²³⁸ Svoronos 6 ila 15 yaşındaki çocukların uygulama kapsamına dâhil edildiğini belirtmektedir.²³⁹ Papulya ise, İslam hukukuna göre yedi yaşın altındaki çocukların ailelerinden uzaklaştırılmalarının yasak olması sebebiyle bu yaştan önce çocukların devşirilmediğinin altını çizmektedir.²⁴⁰ Papanikolau çocukların çok küçük yaşlarda devşirilmesinin sebebinin, daha kolay İslamlaştırılabilmesi olduğunu savunmaktadır.²⁴¹ Uzunçarşılı, devşirmelerin yapıldığı döneme göre farklıklar göstermekle birlikte, genellikle devşirilen çocukların yaşlarının 14

²³⁴ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 87-91.

²³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 145.

²³⁶ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 92.

²³⁷ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 60; Apostolos E. Vakalopulos, “Provlimate Tis İstorias...”, s. 284.

²³⁸ Apostolos E. Vakalopulos, “Provlimate Tis İstorias...”, s. 284-287; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 61.

²³⁹ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 42.

²⁴⁰ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 19.

²⁴¹ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria Tu İkosiena (1821’in Günlük Tarihi)*, Ekdosis Kastanioti (Kastanioti Yayınları), Atina 2007, s. 28.

ila 20 arasında değiştiğini ifade ederken,²⁴² Beydilli, çok nadir de olsa 21 ve 22 yaşındaki çocukların da devşirildiğini belirtmektedir²⁴³.

Devşirilecek çocukların seşimlerinde yaş dışında başka kriterler de göz önüne alınıyordu. Örneğin, şehirlerde yaşayan çocuklar, ailenin tek erkek çocukları ve davranış bozukluğu olan çocuklar devşirilmiyordu. Yunan anlatısına göre, tek erkek çocukların devşirilmemesinin sebebi Osmanlı Devleti'nin, bir ailenin tek erkek çocuğunu elinden alarak üretim ve vergi kaynağı olan aileyi dağıtmak istememesiydi. İstanbul Rumları da uygulama dışı bırakılıyordu. Öte yandan devşirilecek çocukların bekâr, güzel ve zeki olmaları, herhangi bir özürlerinin bulunmaması gerekiyordu. Öksüz ve yetimler, iyi eğitim almamış olma ihtimallerine karşı devşirilmiyordu. Evlenmiş ve sanat sahibi olmuş çocuklar, çoban, kâhya veya hizmetkârların çocukları ile köse, kel, çok uzun, çok kısa ve hasta çocuklar da devşirilmeyenler arasındaydı.²⁴⁴

Çocuklar büyük bir çoğunlukla savaş kabiliyetleri ile ön plana çıkan Sırp ve Arnavutlardan, daha düşük sayıda da Rum ve diğer Balkan halklarından seçiliyordu. 16. yüzyıldan itibaren Ermeniler de devşirilmeye başlandı.²⁴⁵ Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmezdi.

Devřirme işlemi, Divan-ı Hümayun'un kararı ile belirli periyotlarla ve her seferinde değişik bölgelerde gerçekleştirilirdi. İlk yıllarda devşirilecek çocukların seşim işlemini o bölgenin beylerbeyi, sancak beyi ve mahalli kadılar gerçekleştiriyordu.²⁴⁶ Ancak, bölgelerin mülki amirleri ellerindeki kaliteli insan gücünü kaybetmek istemediklerinden zaman zaman devşirme sisteminin kusursuz işlemesini engelleyecek girişimlerde bulunuyorlardı.²⁴⁷ Bu nedenle, Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren bu görevi merkezden görevlendirilen memurlar ifa etmeye başladı. Çocukları sečen ve İstanbul'a nakleden bu memurlara Turnacıbaşı deniyordu. Turnacıbaşılar tam yetkiye sahiptiler ve görevlerini yapmalarına Beylerbeyi de dâhil olmak üzere kimsenin müdahale etme hakkı

²⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları...*, s. 93-95.

²⁴³ Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *Türk Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, 2013, s. 453.

²⁴⁴ Johann Strauss, "Yaşanan ve Anımsanan Osmanlı Yönetimi, Tükrokrasi Döneminin Bazı Yerel Yunan Kronikleri Üzerine Yorumlar", (der. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi) *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 237; Apostolos E. Vakalopoulos, *Istoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 61; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 61; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 52; Yannis Skarimbos, *1821 kai η Αλήθεια...*, Cilt: 1, s. 189-190.

²⁴⁵ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 39.

²⁴⁶ Abdülkadir Özcan, "Devşirme"..., s. 254-255.

²⁴⁷ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 33.

yoktu. Aksine, padişah tarafından verilen ferman gereği, sancak beyi, kadı, vb. yerel yetkililer Turnacıbaşılara yardım etmekle mükellefti.²⁴⁸

Ordunun o dönemdeki ihtiyacına göre toplanan yaklaşık 10.000 çocuk²⁴⁹ 100-150 kişilik gruplara ayrılıyor ve turnacıbaşılardan gözetiminde İstanbul'a götürülüyordu. İstanbul'da iki üç günlük bir dinlenmenin ardından İslam dinine geçen bu çocuklar sünnet ediliyorlardı. Yakışıklı ve zeki olanlar, Edirne, Galata veya İbrahim Paşa Saraylarına gönderiliyorlar, diğerleri ise hem para kazanmaları, hem de Türk dilini ve İslam kültürünü öğrenmeleri için para karşılığında Türk köylülere, tımar sahiplerine veya büyük toprak ağalarına kiralanıyorlardı. Üç ila yedi yıl sonra tekrar İstanbul'a getirilen çocuklar, bir yıl süreyle farklı hizmetlerde çalıştırıldıktan sonra yeniçeri taburlarına alınıyorlardı ve İslam düşüncesini yaymak ve Sultanı her türlü düşmana karşı korumakla görevli birer savaşçıya dönüşüyorlardı. Saraylara gönderilen çocuklar ise iyi bir eğitim alıyorlar veya süvari birliklerinde ya da devletin yönetim kademelerinde görevlendiriliyorlardı.²⁵⁰

Vakalopulos'a göre 16. yüzyıldan itibaren devşirme usulünü belirleyen bazı kurallar hiçe sayılmaya başlandı. Yetkilerini kötüye kullananların ölümle cezalandırılması öngörülse de, pek çok görevli Hristiyanlara şantaj yapıp para kazanıyordu. Bir ailenin iki veya daha fazla çocuğunu ellerinden alıyor, zaman zaman tek çocuklar da uygulamaya dâhil ediliyordu. Rüşvet almazlarsa bu çocukları geri vermiyorlardı ve pek çok aile, çocuklarını köle olarak görmektense bütün servetlerini harcamayı göze alıyordu.²⁵¹

Başlangıcı gibi, devşirme uygulamasına ne zaman son verildiği de tarihçilerin hemfikir olmadıkları konulardan birisidir. Özcan, devşirme sisteminin 16. yüzyılın son çeyreğine kadar, yani yaklaşık 150 yıl boyunca düzenli olarak uygulandığını ifade ederken,²⁵² Kutlu, devşirme uygulamasından 18. yüzyılın başında vazgeçildiği bilgisini vermektedir.²⁵³ Svoronos ise 18. yüzyıla kadar münferit olarak devşirme uygulamasına rastlansa da, Sultan IV. Murad döneminde (1623-1640) gayrimüslim çocukların toplu halde askere alınması uygulamasına genel olarak son verildiğini belirtmektedir.²⁵⁴ Dakin

²⁴⁸ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 61.

²⁴⁹ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 19-21. (Ancak, Beydilli'nin, toplam yeniçeri sayısının Kanuni Sultan Süleyman döneminde 12-13.000, III. Murad döneminin sonlarında ise 25.000 olduğu yönünde verdiği bilgi dikkate alındığında, Papulya'nın verdiği 10.000 rakamının abartılı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bkz: Kemal Beydilli, "Yeniçeri"..., s. 453.)

²⁵⁰ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 19-21.

²⁵¹ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 62.

²⁵² Abdülkadir Özcan, "Devşirme"..., s. 257.

²⁵³ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 28.

²⁵⁴ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 43.

ise Yeniçeri Ocağı'na alınan Türklerin sayısının zamanla artması ve yeniçerilere evlenme hakkı tanınması üzerine devşirme uygulamasının seyrekleştiğini ve son devşirme uygulamasının 1705 yılında Selanik'in kuzeybatısındaki Nausa'da yaşandığını ifade etmektedir.²⁵⁵ Vakalopoulos, devşirme uygulamasının sona ermesinin sebepleri arasında, “gavur çocuklarının” devletin üst kademelerine yükselmelerinin, Osmanlı kamuoyunda yarattığı rahatsızlığı göstermektedir.²⁵⁶

Genel olarak Yunan tarihçilerinin üzerinde uzlaştıkları konu, devşirme uygulamasının her ne kadar devşirilen bazı çocuklara Sultan nezdinde ün ve para kazanma şansı sağlasa da, Yunanların zihninde insanlık dışı bir sistem olarak yer ettiği ve çok sayıda ailenin tarifi mümkün olmayan acılar yaşamasına sebep olduğudur.²⁵⁷

Yunan tarih yazıcılığına göre, çocuklarının devşirilmesini istemeyen aileler çok farklı yollara başvuruyorlardı. Örneğin büyük şehirlere veya yurt dışına göç ediyorlar, ya da Osmanlı yetkilileri köylerine geldiğinde çocuklarını saklıyorlardı.²⁵⁸ Çocuklarını yeniçeri olarak görmektense ölü olarak görmeyi tercih eden aileler olduğu gibi²⁵⁹, Osmanlı Devleti'ne teslim etmemek için kilisenin kurallarını hiçe sayarak 8, 9 ve 10 yaşlarında çocuklarını evlendiren aileler de vardı.²⁶⁰ Bazı aileler çocuklarını çolak bırakarak devşirilmelerini önlemeye çalışıyor veya fakir Müslüman ailelerin çocuklarını satın alıyorlardı.²⁶¹ Devşirme uygulamasından kurtulmak için İslam dinine geçişler de sık karşılaşılan bir durumdu.²⁶²

Öte yandan çocuklarının iyi bir eğitim görmesini ve devletin önemli kademelerinde görev yapmasını isteyen fakir Müslüman aileler, henüz sünnet olmamış çocuklarını Hristiyan ailelere veriyorlar ve bu çocuklar devşirme olarak devlete teslim ediliyordu.²⁶³

Papulya, bugünün penceresinden bakınca, kültürel mirasını ve dinini yaşatmak için mücadele veren insanların, neden çocuklarını “dinsizlerin” eline verdiğinin, zorla ailelerinden koparılsalar da bu çocukların nasıl düşmanlarının hizmetkârı ve soydaşlarına

²⁵⁵ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 21.

²⁵⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 71.

²⁵⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 179; Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 21; Yorgos Anastasiadis, *Nea Engiklopedia...*, s. 257; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 42; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 63; David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 33.

²⁵⁸ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 136-137.

²⁵⁹ Yorgos Kekavmenos, “To Krifo Sholio...”, s. 30.

²⁶⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 62.

²⁶¹ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 21.

²⁶² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 71.

²⁶³ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 136-137; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 42.

karşı savaşılan askerlere dönüştüklerinin anlaşılamayabileceğini belirterek, değerlendirme yaparken çocuklarını teslim etmek istemeyen ailelerin ölüm cezasına çarptırıldıklarının unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Papulya'ya göre; Osmanlı Devleti'nin giderek güç kazanması, gayrimüslimler arasında ümitsizlik ve kadercilik duygusunun hâkim olması, moral bozukluğu ve Haçlı seferlerinin başarısız olması, halkın bu uygulamayı kabullenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kaldı ki, az sayıda da olsa bazı bölgelerde bu uygulamaya karşı başkaldırıları yaşanmıştır. Örneğin 1565 yılında Epir bölgesinde devşirilen çocukları İstanbul'a nakleden Osmanlı görevlilerine saldırılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 500 yeniçeriyi bölgeye göndermiş ve isyan bastırılmıştır.²⁶⁴

Çocukları zorla elinden alınan ailelerin yaşadıkları üzüntü ve manevi çöküntü tarif edilemez. Belki de bu duyguları en iyi Epir bölgesinde söylenen aşağıdaki türkü özetlemektedir.

Devşirme²⁶⁵

Lanet olsun Sultan sana, üç kere lanet olsun,
Yaptığın ve yapmakta olduğun kötülük için.
Çocukları topluyorsun, Yeniçeri yapıyorsun,
Anne babalar, çocuklar, kardeşler ağlıyorlar,
Ben de ağlıyorum ve yaşadıkça ağlayacağım
Geçen sene çocuğumu, bu sene kardeşimi aldılar.

Tabi ki, her Hristiyan aile çocukları için aynı kaygıları taşımıyordu. Çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olmasını arzu eden ve çocuklarının bakım masraflarından kurtulmak isteyen bazı ailelerin gönüllü olarak çocuklarını Turnacıbaşılarına verdikleri durumlar da gözlemleniyordu. Papulya ve Pappas'a göre bu tür örnekler genelde istisna idi.²⁶⁶ Yunan tarih yazıcılığında, bazı ailelerin çocuklarının devşirilmesi konusunda gönüllü olmalarının, bu ailelerin fakirliklerinden ve maneviyatlarının zayıf olmasından kaynaklandığı belirtilmekte ve söz konusu istisnaların, devşirme uygulamasının Rumlar

²⁶⁴ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 135.

²⁶⁵ Panagiotis Aravandinos, *Sillogi Ton İpirotikon Tragudion (Epir Halk Türküleri Derlemesi)*, Atina 1880, s. 3.

²⁶⁶ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 135; Andreas Pappas, "Deka Mikri Mihti...".

için tarifi mümkün olmayan insanlık dışı bir uygulama olduğu gerçeğini değiştirmeyeceği vurgulanmaktadır.²⁶⁷ Türk tarih yazıcılığında ise bazı Hristiyan ailelerin çocuklarını gönüllü olarak Osmanlı yetkililerine teslim etmeleri ve Müslümanların da çocuklarının kapsama dâhil edilmesi yönünde talepte bulunmaları hususu, sistemin insanlık dışı bir uygulama olduğu iddialarını yanıtlamak için en temel karşı tez olarak kullanılmaktadır.

Devşirme sistemi ile ilgili olarak Yunan tarih yazıcılığı tarafından en sık olarak dile getirilen eleştirilerden birisi de, uygulamanın İslam hukukuna aykırı olduğu iddiasıdır. Papulya'ya göre; Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap ile hak dini (İslam) kabul edinceye veya vergi verinceye kadar savaşılması emredilmiştir. Yani Kur'an-ı Kerim'e göre gayrimüslimlerin cizye ödemeleri, savaşın sona ermesi ve hayatlarının bağışlanması anlamına geliyordu. Bu hüküm, bir nevi ilave kan vergisi olarak uygulanan devşirme sisteminin İslam'ın kitabına aykırı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁶⁸

Türk tarih yazıcılığında ise uygulamanın İslam hukuku ile bağdaşmadığı tezi asla kabul edilmez. Örneğin Özcan; cizyenin gayrimüslimlerden harbe katılmama karşılığında tahsil edildiğini, ancak devletin ihtiyaç halinde zimmîlerden cizye almak yerine onların fiilen askerlik yapmalarını istemesinin gayet meşru bir hak olduğu belirtmekte ve devşirme uygulamasını bir nevi mecburi askerlik hizmeti olarak yorumlamaktadır. Devşirmelerden cizye alınmamasını da bu tezinin bir kanıtı olarak sunmaktadır.²⁶⁹

Yunan tarih yazıcılığı tarafından ileri sürülen bir diğer tez de İslam hukukuna göre, gayrimüslimlerin din değiştirmesi için baskı yapılamayacağı ve dolayısıyla devşirme uygulamasının bu yönüyle de İslam hukukuna aykırı olduğudur.²⁷⁰

Özcan ise, devşirmelerin daha çocuk yaşta ailelerinden alındığı hususuna vurgu yaparak, bu çocukların henüz bir dinle yükümlü olmadıklarını, daha anne ve babaları tarafından Hristiyanlaştırılmadıkları için de zorla din değiştirme hususunun söz konusu olmadığını savunmaktadır. Devşirme sistemi ile Türkleştirme hedefi güdüldüğü iddialarına da yanıt veren Özcan, uygulamanın kuruluş yıllarında değil 15. yüzyıl ortalarında hayata geçirilmesinin bu tezleri çürüttüğünü dile getirmektedir.²⁷¹

²⁶⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 63.

²⁶⁸ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 66.

²⁶⁹ Abdülkadir Özcan, "Devşirme"..., s. 256.

²⁷⁰ Vasiliki Papulya, *Katagogi Ke İfi...*, s. 135.

²⁷¹ Abdülkadir Özcan, "Devşirme"..., s. 257.

Yunanlı tarihçi Stefanos Papageorgiu, devşirme uygulamasına Yunan tarih yazıcılığına göre daha radikal sayılabilecek bir tarzda yaklaşmaktadır. Devşirme uygulamasının Balkan tarih yazıcılığında çocukların ailelerinden zorla koparılımları ve İslamlaştırılmaları için kullanılan bir yöntem olarak değerlendirildiğini belirten Papageorgiu'ya göre; tek taraflı bakış açısından sıyrılabilen yeni araştırmalar, devşirme sisteminin yarattığı olumsuzlukları kabul etmekle beraber aşağıdaki sonuçlara ulaşmışlardır.

a. Sistemin uygulanmaya başladığı tarihten itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca devşirilen çocukların toplam sayısı 200.000'i geçmemiştir. Dolayısıyla devşirme sistemi, bölgenin etnik ve dini haritasında kayda değer bir değişikliğe sebep olmamıştır.

b. Devşirilen çocukların çok büyük bir çoğunluğu ailelerinden tamamen kopmamış ve geçmişlerini unutmamışlardır. Çok sayıda yeniçeri ve saray görevlisi, aileleri ile ilişkilerini sürdürmüşler ve ilerleyen dönemlerde doğdukları bölgelere yardımlarda bulunmuşlardır. Öte yandan devşirilen çocukların ana dillerini unutmaları söz konusu değildir. Ana dilleri, geçmişlerinden kopmalarını engelleyen bir unsur olmuştur.²⁷²

c. Devşirilen çocuklarının ve muhtemelen de kendilerinin daha iyi bir geleceğe sahip olacakları düşüncesi, fakir ve birden fazla erkek çocuğu olan ailelerin önemli bir kısmının ayrılık acısını hafifletmiştir.

1.3. Millet Sistemi

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde Patriklik makamı boştu. Ayasofya'da 12 Aralık 1452 tarihinde gerçekleştirilen dini bir törenle Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştiğini ilan eden dönemin Patriği III. Grigoryos, halkın ve papazların tepkileri üzerine şehri terk etmek zorunda kalmış ve yerine yeni patrik seçilmemişti.²⁷³ Fetihten kısa bir süre sonra Fatih, Hristiyan halkı dini, manevi ve kısmen de siyasi açıdan yönlendirecek kendisine bağlı bir lidere ihtiyacı olduğunu düşündü. Ayrıca doğu ve batı kiliseleri arasında bir yakınlaşmanın önüne geçebilmek amacıyla, kiliselerin birleşmesine karşı olan keşiş Sholarios'u İstanbul'a çağırdı. Fatih'in emriyle toplanan konsey Patriklik makamına

²⁷² Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 39.

²⁷³ a.g.e., s. 43.

6 Ocak 1454 tarihinde gerçek ismi Yeorgios Kurtesios olan Sholarios'u seçti.²⁷⁴ Teolog ve filozof olan Sholarios, II. Yennadios unvanı ile Patriklik görevine getirildi.²⁷⁵

Kargakos, Hristiyanlık inancına göre Işık Yortusu olarak kutlanan 6 Ocak günü gerçekleştirilen ve "Osmanlı Devleti tarafından dayatılan karanlık günlerde Patrikhane'nin tek ışık kaynağı olduğu" mesajını vermeyi amaçlayan seçimin tamamen siyasi kriterlerle gerçekleştirildiğini belirterek, Sholarios'un iki kilisenin birleşmesine tamamen karşı olmasının, seçiminde etkili olduğunu dile getirmektedir.²⁷⁶

Fatih Sultan Mehmed, seçim sonrasında yeni patriği huzuruna davet ederek kendisine fevkalade saygı gösterdi. Görüşmede Fatih, Patriğe Türk ve İslam hukuku çerçevesinde dini ve medeni imtiyazlar tanıyan bir ferman verdi.²⁷⁷ Görüşme sonunda patriği sarayın kapısına kadar uğurladı. Patrikhane'ye²⁷⁸ gitmesi için kendisine beyaz bir at tahsis etti. Bu tören, Bizans zamanındaki patrik seçimi için uygulanan prosedürün aynısı idi. Bu imtiyazlar, Fatih Sultan Mehmed'ten sonraki padişahlar tarafından da tanındı.²⁷⁹

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'ı fethetmeye başladığında karşısında aralarında ortak bir etnik bağ olmayan değişik halk kümeleri bulmuştu. Bu grupların arasındaki temel bağ dindi. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu bölgeye tamamen hâkim olduğunda da değişmedi. Toplum içerisinde etnik bir gruba ait olmaya kıyasla dini bir cemaatte ait olmak çok daha önemliydi. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar insanlar kendilerini tanımlarken dini kimliklerini ön planda tutuyorlardı.²⁸⁰

²⁷⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 156.

²⁷⁵ Elçin Macar, *Kilise-Siyaset İlişkisi Açısından İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)*, 1999, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 14; Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996, s. 31; Yavuz Ercan, "Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 201.

²⁷⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 157.

²⁷⁷ Bu fermanın orijinali günümüze ulaşmamıştır. Fermanın bir yangında zayi olduğunu ifade eden Patrikhane, II. Bayezid zamanında iki yaşlı yeniçeriye tanık göstererek fermanı ve içeriğini ispatlamıştır. (Bkz: Coşkun Üçok, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 191.) Yıldırım ve Sofuoğlu, söz konusu fermanın verilip verilmediğinin, hatta bunun bir berat mı yoksa bir ferman mı olduğu konusunun net olmadığını ifade etmektedirler. (Bkz: Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle, Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 13.)

²⁷⁸ İlk patrikhane olarak Havâriyyûn Kilisesi (St. Apotres-Agion Apostolos, sonraki adıyla Fatih Camii) tahsis edilmiştir. Patrikhane 1453-1602 yılları arasında birkaç kez yer değiştirdikten sonra 1602 yılında Fener semtindeki Agios Georgios Manastırı'na taşınmıştır. (Bkz: M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 57-59; M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks...", s. 344.)

²⁷⁹ Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle, Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 13; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 15.

²⁸⁰ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 475-478; Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı*

Kaldı ki, Osmanlı devlet düzeninde din, etnik farklılıkların ön plana çıkarılmasını engelleyen bir unsur olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti, egemenliği altındaki halkları etnisitelerine göre değil, dinlerine göre gruplandırmayı tercih etti.²⁸¹ Bu uygulama millet sistemi olarak adlandırıldı. Millet sistemi ile gayrimüslimler dinlerini güvenli bir şekilde yaşama hakkı elde ettiler. Kendi gelenek ve göreneklerini sürdürdüler. Gayrimüslimler, kendilerine verilen bu haklar karşılığında devlete sadık kalmak zorundaydılar.²⁸²

Millet sisteminin kökleri, İslam hukukunun Ehl-i Kitap'a bakışına dayanmaktadır.²⁸³ Sözlük anlamı "din" olan "millet" sözcüğü²⁸⁴ başlangıçta dini toplulukları tanımlamak için kullanılırdı. Ancak bu kavram zamanla etnik bir anlam kazandı ve söz konusu milletlerin mensupları milli birer topluluğa dönüştüler.²⁸⁵

Millet sistemindeki halkları, bugünkü azınlıklar olarak düşünmenin yanlış olduğunu ifade eden Ortaylı, millet sisteminin kapalı kompartıman sistemine dayandığını, dış dünyaya kapalı olan söz konusu kompartımanlar arasında geçişlerin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ortaylı, modern toplumlarda uygulanan azınlık sisteminden farklı olarak, millet sisteminde her türlü eylemin kompartıman içerisinde gerçekleştiğini, diğer toplumlarla neredeyse hiç çatışma yaşanmadığını ve bu nedenle asimilasyon riski olmadığını vurgulamaktadır.²⁸⁶

Bu sisteme göre, Osmanlı toplumu Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi milletlerinden oluşuyordu. Sırlar, Bulgarlar ve Arnavutlar da, Rum Milleti olarak adlandırılıyorlardı.²⁸⁷ Clogg, pek çok halktan oluşmaları sebebiyle Ortodoksların bir bütün halinde Rum Milleti olarak adlandırılmasının yanlış olduğunu savunmaktadır.²⁸⁸ Ortaylı ise, Balkan Hristiyanları arasında gözlemlenen ortak Rum kimliğinin etnik değil,

---

Mirası ve Ulusçuluk (çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, s. 18; Kemal H. Karpat, "Etnik Kimlik ve ...", s. 21.

²⁸¹ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 6-10.

²⁸² Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 31-32; Ali Güler, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Türkar Yayınları, Ankara 2007, s. 2.

²⁸³ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 15.

²⁸⁴ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde...*, s. 22.

²⁸⁵ Ali Güler, *Sorun Olan Yunanlılar*, s. 2.

²⁸⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 21-29; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 10, Ankara 2002, s. 217.

²⁸⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 32; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 11; Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 45.

²⁸⁸ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 21.

Ortodoksluk inancı etrafında biçimlenen bir kimlik olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁹ Karpat da aynı şekilde o dönemdeki insanlar için etnik kavramların önemli olmadığını, ister Sırp, ister Bulgar olsun kendini tanımlarken, Ortodoksluk anlamına geldiğini düşündüğü Rum ifadesini kullandığını belirtmektedir.²⁹⁰ Koyuncu ise Ortodoks millet içindeki Rumlaşma eğilimini, Patrikhane'nin diğer Ortodoks unsurlar üzerinde sahip olduğu nüfuzla, Rumların ticaret sayesinde elde ettikleri güce ve Fenerlilerin devlet yapısı içerisinde önemli mevkilerde görev yapmalarına bağlamaktadır.²⁹¹

Bu sistemde Patrik, millet başı statüsü ile sadece Rumların değil, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan tüm Ortodoks Hristiyanların ruhani lideri idi. Bir nevi Hristiyanlarla ilgili konulardan sorumlu bakan gibi görev yapan, Divan'da söz söyleme ve Padişahın huzuruna çıkma hakkına sahip olan Patrik bunun karşılığında reayanın sadakatinden sorumlu tutuluyordu ve devlete hesap vermek zorundaydı. Ayrıca zaman zaman devlete ödeme yapması ve Osmanlı Donanması'na Hristiyan Rumlardan personel vermesi gerekiyordu.²⁹²

Millet sisteminde, reayanın toplumsal ve ekonomik hayatına yönelik katı kurallar getirilmiyordu. Devletin ilgilendiği tek şey, toplum içerisinde düzenin muhafaza edilmesi ve halkın yasalara uyması idi. Devlet özellikle vergilerin tahsil edilmesi işine odaklandı. Rum milleti, dinini özgürce yaşamakta, okullarını kullanmakta ve istediği alanda ticaret yapmakta serbestti.²⁹³

Rum milleti ve Sultan arasındaki ilişkilerde bir nevi garantör olan Patrik, Patrikhane bünyesindeki Sen Sinod (Aziz Konsey) tarafından seçiliyordu. Aslında Sen Sinod, Patriklik makamını yüklü bir miktar para karşılığında Osmanlı Devleti'nden satın alıyor ve bu makamı Patrik adaylarından birisine satıyordu. Yeni Patrik ise, makamı satın almak için harcadığı parayı çıkarmak amacıyla başpiskoposluk makamlarını satıyordu.

²⁸⁹ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002. s. 25.

²⁹⁰ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 17-18

²⁹¹ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 478.

²⁹² Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis Elinikis Epanastasis Tu 1821: Sintelestes Tis Epanastatikis Drasis Ke Foris Eksusias (1821 Yunan Devriminin Dinamiği: Devrim Eylemine Katkı Sağlayanlar ve İktidar Kurumları)*, <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2016/11/karimbali-H-Δυναμική-της-Ελληνικής-Επανάστασης-του-1821-συντελεστές-της-επαναστατικής-δράσης-και-φορείς-εξουσίας-24grammata.com_.pdf> 15.11.2016; y.y., "İ Othomanikes Embnevsis Tu K. Hristodulu (Hristodulos'un Osmanlı Esinlenmeleri)", *Eleftherotipia Gazetesi*, <<http://www.iopress.gr/mikro2001/mikro20010113.htm>> 20.04.2017; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 36; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 35; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 79.

²⁹³ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 172; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821 (Belgesel Program)*.

Başpiskoposlar, piskoposluk görevleri için papazlardan para alıyordu. Piskoposlar ise harcadıkları parayı halktan topluyor, sonuçta soyulan halk oluyordu.²⁹⁴

1.3.1. Millet Sistemi İle Gayrimüslimlere Tanınan İmtiyazlar

Uygulamadaki eksikliklere rağmen, millet sistemi Patrikhane ve onun nezdinde Rum milletine bir takım imtiyazlar sağladı. Osmanlı Sultanları tarafından Patrikhane'ye verilen dini, siyasi ve adli imtiyazlar şunlardı:

1.3.1.1. Dini

- a. Patrik, en yetkili kişi olacak, manastır ve onlara ait mal varlıklarını kontrol edecekti.
- b. Babıâli'nin onayı ile Patrik, rahipleri görevlendirebilecek, başka bir yere atayabilecek ve görevden alabilecekti.
- c. İbadet yerleri Patrikhane'nin kontrolünde olacaktı.
- ç. Üst düzey rahipler hakkında soruşturma açılması halinde Patriğin fikri de sorulacaktı.
- d. Yasalara uyduğu ve vergisini ödediği müddetçe Patrikhane'nin yönetimine karışılmayacaktı.
- e. Dini özgürlüklere saygı duyulacaktı. Hristiyanlar dini ayinlerini özgürce gerçekleştirebilecek, kutsal kitap ve dini sembol bulundurabileceklerdi. Kimse isteği dışında Müslüman olmaya zorlanmayacaktı. Ayrıca akrabaları ve Ortodoks papazlar, Müslümanlığa geçmemeleri konusunda kişileri ikna etme hakkına sahip olacaklardı.

1.3.1.2. Siyasi

- a. Rum tebaa ile ilgili konularda Osmanlı İmparatoru, Patriğin itirazlarını dinleyecekti.

²⁹⁴ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 13; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, I Singhroni Sinehia...*, s. 35.

b. Patrik vergiden muaf tutulacak, ancak kendisi, kiliselerin bakımı ve diğer sebeplerle cemaatinden ve rahiplerden vergi toplayabilecekti.

c. Patrik vezir statüsüne sahip olacak, ihtiyaç halinde Osmanlı Sultanı'nın huzuruna çıkmak veya divan toplantılarına katılmak suretiyle cemaatini ilgilendiren konuları gündeme getirebilecekti.

ç. Okullar ve bütün eğitim kurumları Patriğe bağlı olacaktı.

d. Patrik, evlilik ve boşanma gibi medeni kanunla ilgili konularda yetkili olacaktı.

e. Patrikhane, belirli bir çerçevede dış politika da yürütebilecekti.²⁹⁵

1.3.1.3. Adli

a. Hristiyanlar, Roma ve Bizans hukukuna göre yargılanacaklardı.

b. Patrik, Ortodoks Rum cemaati ile ilgili adli konularda yetki sahibi olacaktı. Bu kapsamda biri piskoposluk, diğeri Patriklik seviyesinde olmak üzere iki kademe mahkeme vardı. Bu mahkemeler Bizans hukukuna ve ekümenik konseyin kararlarına göre yargılama yapıyor, aforoz cezası verebiliyordu. Rumlar arasındaki anlaşmazlıkların dışında, Rumlarla Ermeniler ve Rumlarla Türkler arasındaki meselelere de bakan söz konusu mahkemelerin kararları da Osmanlı makamları tarafından tanınıyordu. Nadiren de suçlular Türk makamlarına teslim ediliyordu.²⁹⁶ Bu kapsamda, Patrikhane'de bir de cezaevi kurulmuştu.²⁹⁷

Osmanlı Sultanları sadece Rumlara değil, Ermeni ve Yahudilere de benzer imtiyazlar verdi. Bir nevi özerklik olarak adlandırılabilen bu imtiyazların karşılığında Patrikhane'den beklenen, Rum Ortodoks cemaatinin devlete sadık kalmasını sağlamasıydı.²⁹⁸

Türk ve Yunan tarih yazıcılıkları, Osmanlı Devleti'nin Patrikhane'ye ve Ortodoks Rum milletine hangi amaçla bu imtiyazları tanıdığı konusunda görüş ayrılığı içerisindedir. Türk tarih yazıcılığında genel olarak söz konusu imtiyazların Osmanlı Devleti'nin

²⁹⁵ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 157-158; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 44.

²⁹⁶ La Gorce, *Çağlar Boyu Yunanlılar...*, s. 265; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 158-159; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 45.

²⁹⁷ Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi...*, s. 33.

²⁹⁸ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 24.

uyguladığı hoşgörü politikasının bir göstergesi olduğu fikri hâkimdir.²⁹⁹ Buna kanıt olarak da Fatih Sultan Mehmed'in, Patriklik makamı boş olduğu için resmen kapanmış sayılan Patrikhane'yi tarih sahnesinden silme imkânına sahip olduğu halde bunu yapmaması ve Ortodoksları himayesi altına alması gösterilmektedir.³⁰⁰ Benlisoy ve Macar ise, Fatih Sultan Mehmed'in Patrikhane'yi yeniden faaliyete geçirmesinin, sadece Osmanlı yönetiminin hoşgörü politikası olarak açıklanamayacağını, siyasi boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmektedirler.³⁰¹ Macar, kendisini yeni Roma İmparatoru olarak gören Fatih Sultan Mehmed'in tüm Ortodoksların da lideri olduğu düşüncesinden hareketle Patrikhane'yi güçlendirme yoluna gittiğini, ayrıca bu şekilde Hristiyan dünyası içerisindeki bölünmüşlüğü canlı tutmayı ve olası bir Haçlı seferinin önüne geçmeyi hedeflediğini ifade ederken³⁰², Polat söz konusu imtiyazların Patrikhane aracılığıyla bütün Ortodoks Rumları daha kolay yönetmek amacıyla verildiğini ifade etmektedir.³⁰³

Yunan tarih yazıcılığı ise, Fatih Sultan Mehmed döneminden başlayarak Osmanlı Devleti'nin Patrikhane'yi ortadan kaldırma gibi bir girişimde bulunmamasının ve millet sistemi ile birlikte gayrimüslim tebaaya bir takım imtiyazlar vermesinin sebebinin hoşgörü politikasından ziyade, milyonlarca gayrimüslimi daha kolay yönetme arzusu olduğunu savunmaktadır.³⁰⁴

James Sotros, Osmanlı yönetiminin reayayı daha kolay “soymak” için bu sistemi uyguladığını iddia ederken,³⁰⁵ Veremis asıl amacın Ortodoksların manevi liderinin kontrol altında tutulması olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁶ Kondali ise, verilen imtiyazların siyasi ve askeri bir taktiğin sonucu olduğunu, asıl hedefin, doğu ve batı arasındaki uçurumun korunması, hatta daha da derinleştirilmesi olduğunu belirtmektedir.³⁰⁷ Papageorgiu da, Fatih Sultan Mehmed'in, Hristiyan tebaasını Papa'nın etkisi altında bıraktığı takdirde karşı karşıya kalacağı tehlikenin farkında olduğunu ve bu sebeple İstanbul'u fethettikten sonraki

²⁹⁹ Yavuz Ercan, “Türk-Yunan İlişkilerinde...”, s. 202.

³⁰⁰ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 52-57.

³⁰¹ Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi...*, s. 34.

³⁰² Elçin Macar, *Kilise-Siyaset İlişkisi Açısından...*, s. 16-17.

³⁰³ İlknur Polat, “Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim, Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi”, *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 455.

³⁰⁴ Yorgos Anastasiadis, *Nea Engiklopedia...*, s. 258; K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 100; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 111.

³⁰⁵ James Sotros, *İ Eksegarsi Ton...*

³⁰⁶ Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 22.

³⁰⁷ Athina N. Kondali, Simetohi Tu Elinorthodoku Kliru Sta Epanastatika Kinimata Tis Turkokratias 1453-1821 (Rum Ortodoks Din Adamının Türk Hâkimiyetindeki Devrim Hareketlerine Katılımı), (Didaktoriği Diatrivi) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ethniko Ke Kapodistriako Panepistimio Athinon (Atina Milli ve Kapodistria Üniversitesi), 2011, Atina, s. 18.

bütün adımlarını iki kilise arasındaki ilişkilerin bozulmasına yönelik olarak attığını ifade etmektedir.³⁰⁸ Clogg da aynı paralelde yaklaşarak, Katolik ve Ortodoksluk arasındaki sürtüşmenin devam etmesinin Fatih Sultan Mehmed'in işine geldiğini belirtmektedir.³⁰⁹

Evangelia Balta ise, Fatih Sultan Mehmed'in Patrikhane'yi yeniden kurmasının bir imtiyaz olarak algılanmaması gerektiğini belirterek, bunun bir strateji ürünü olduğunu, bu sayede devletin Hristiyan tebaa üzerindeki hâkimiyetini kabul ettirmeyi ve Batılı Hristiyanların müdahalesini engellemeyi hedeflediğini savunmaktadır.³¹⁰

Kargakos verilen imtiyazları; İslam dininin, gönüllü olarak itaat etmeleri durumunda Ehl-i Kitap için dinlerini özgür bir biçimde yaşama imkânı vermesine, Osmanlı Devleti'nin nüfus olarak daha fazla sayıda olan Rumları yönetebilmek için yeterli sayıda memura sahip olmamasına ve vergilerin süratle toplanma ihtiyacına bağlamaktadır.³¹¹ Dakin de, Hristiyanların İmparatorluğun en önemli gelir kaynaklarından birisi olmasını Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaanın huzurlu olmasına önem vermesinin temel sebebi olarak göstermektedir.³¹²

1.3.2. Millet Sisteminin Rumlara ve Osmanlı Yönetimine Sağladığı Faydalar

Türk tarih yazıcılığı, verilen imtiyazların ve genel olarak millet sistemi uygulamasının Patrikhane ve Rumlar açısından pek çok fayda sağladığını savunmaktadır. Örneğin; Patriğin kendisine verilen millet başı statüsü ile birlikte tekrar eski gücüne kavuştuğunu ve Roma'ya rakip konuma geldiğini ifade eden Ortaylı, kilisenin sahip olduğu bu imtiyazlar sayesinde Ortodoks Rumların dillerini muhafaza etmeyi başardıklarını ifade etmektedir.³¹³ Saatçi de benzer şekilde, Osmanlı İmparatorluğu tarafından uygulanan millet sisteminin Balkan halklarının kültürlerini yaşatmalarına imkân tanıdığını, bu durumun da farklılık bilincinin devam etmesine katkı sağladığını belirtmektedir.³¹⁴ Karpát ise Balkan halklarının etnik kimliklerini millet sistemi sayesinde geliştirdiklerini savunmaktadır.³¹⁵

³⁰⁸ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 43.

³⁰⁹ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 24.

³¹⁰ Evangelia Balta, "Osmanlı Devleti'nde Rum...", s. 234.

³¹¹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 159-160.

³¹² Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 36.

³¹³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 15; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 62.

³¹⁴ Meltem Begüm Saatçi, "Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usüller", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, s. 21.

³¹⁵ Kemal H. Karpát, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 14.

Yunan tarih yazıcılığı ise Patrikhane'ye verilen imtiyazların, kısa vadede hem iç hem de dış konularda Osmanlı Sultanlarının siyasi çıkarlarına, uzun vadede ise Helenizme hizmet ettiği görüşünü savunmaktadır. Yunan tarih yazımına göre; Patriğin şahsında kiliseye verilen imtiyazlar sayesinde Rumlar bir nevi özerklik elde ettiler ve kilise, Rum milletinin gayri resmi hükümeti konumuna geldi. Kilise sayesinde maddi ve manevi baskılardan korunan Rumlar dillerini ve Ortodoks kimliklerini muhafaza etmeyi başlardılar. Kilisede kullanılan Rumca³¹⁶ sayesinde cemaat arasındaki birlik beraberlik korundu. Kilisenin, Rum ulusu için yaptığı en büyük yardım, tarihi farkındalığın muhafaza edilmesi idi. Rumların dinlerine bağlı olmaları, dolaylı da olsa kimliklerini korumalarını sağladı.³¹⁷

Özellikle Slav kiliselerinin otokefalliklerinin iptal edilmesi sonrasında Patrikhane ve Rum okulları sayesinde Balkanların güneyi dil açısından Helenleşti. Rumların ticareti ele geçirmeleri de Rumcanın gelişmesine katkı sağladı.³¹⁸ “1750’den itibaren Rumca Balkanlarda ticaretin dili oldu. Balkanlı tüccarlar, etnik kökenlerinden bağımsız olarak genellikle Rumca konuşuyorlardı. Helen, öncelikle seyyar satıcı veya tüccar anlamına geliyordu. Bu anlamıyla bir Yahudi bile Helen olabilirdi.³¹⁹

Osmanlı İmparatorluğunun Patrikhane'ye sağladığı imtiyazlar, devlet için de önemli faydalar ortaya çıkardı. Reaya; kilise ve vakıf mallarına el koyan Haçlılar ve Venediklilerin aksine Osmanlı Devleti'nin Ortodoks kilisesini koruduğunu gördü ve devlete olan güveni arttı. Ayrıca Patrik, kendisine verilen millet başı statüsü sayesinde tekrar eski gücüne kavuştu ve Roma'ya rakip konuma geldi. Bu sayede Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesini gerektirecek sebepler ortadan kalkmış oldu.³²⁰

³¹⁶ Osmanlıca ve Arapça ile birlikte İmparatorluğun en önemli yazı dilleri arasında yer alan Rumca, Osmanlı İmparatorluğu tarafından gerek diplomatik dil, gerekse de reaya ile iletişim dili olarak kullanıldı. Devlet zaman zaman Rumca fermanlar da yayınladı. Rumca olarak yazılmış bilinen ilk belge Sultan I. Bayezid'in fermanıdır. (Bkz: Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 12-14; Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 35; Johann Strauss, “Yaşanan ve Anımsanan...”, s. 227.)

³¹⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 160-161; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 164-168; Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 118; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 45; Athina N. Kondali, *Simetohi Tu Elinorthodoksu...*, s. 28; Klaus-Peter Matschke, “Türkokrazi'ye Geçiş Üzerine Araştırmalarda Karşılaşılan Sorunlar: Bizans Bakış Açısı” (der. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi), *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 129.

³¹⁸ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 31.

³¹⁹ Evangelia Luvı, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 23; Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 60.

³²⁰ Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”..., s. 100; İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 15.

Öte yandan millet sistemi ile sağlanan imtiyazlar sayesinde Osmanlı Devleti gayrimüslimler üzerinde daha kolay hâkimiyet sağladı. Çünkü devlet, gayrimüslimler ile ilişkilerinde toplumun bütününden ziyade sadece cemaat liderleri ile muhatap oluyordu.³²¹

1.3.3. Millet Sistemine Yönelik Eleştiriler

Hem Türk hem de Yunan tarih yazıcılığında millet sistemi ve Patrikhane nezdinde Ortodoks Rumlara verilen imtiyazlar zaman zaman eleştirilmektedir.

Yunan tarih yazımındaki eleştiriler genel olarak Patrikhane'ye verilen imtiyazlara zaman zaman riayet edilmediğini yönündedir. Evangelia Balta, millet sisteminin 15. ve 16. yüzyıllarda mevcut olmadığını, 17. yüzyılda bile sadece İstanbul'da uygulandığını ileri sürmektedir. Balta'ya göre, millet sisteminin Osmanlı hâkimiyetinin başından beri uygulandığına dair iddiaların hedefi, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere tolerans tanıdıkları yönünde bir algı oluşturulmak istenmesidir.³²² Kargakos da, millet sistemini uygulayan Osmanlı Devleti'nin yeni bir sistem yaratmadığını, sadece çıkarlarına hizmet etmesi sebebiyle, mevcut siyasi sistemin yaşamasına izin verdiğini savunmaktadır.³²³

Türk tarih yazıcılığındaki eleştirilerin odak noktası ise verilen imtiyazlar sayesinde, Rumların ulus olmanın bir gerekliliği olarak kabul edilen dini inançlarını muhafaza ettikleri,³²⁴ bu sayede zamanla dini azınlıktan milli bir azınlığa dönüştükleri³²⁵ ve imtiyazları Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltme hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullandıkları yönündedir.³²⁶

1.3.4. Millet Sisteminin Sona Ermesi

Taştan, millet sistemine ilk darbeyi Avrupa devletlerinin 1683 yılından itibaren Balkanlar'a yönelik gerçekleştirdikleri saldırıların vurduğunu ifade ederken³²⁷, Karpat ise, Bulgar, Sırp, Romen ve Ulahları Rumlaştırarak Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak isteyen Fenerlilerin girişimiyle Patrikhane'nin isteği ve Babiâli'nin onayı

³²¹ Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere...", s. 269.

³²² Evangelia Balta, "Osmanlı Devleti'nde Rum...", s. 239

³²³ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 167.

³²⁴ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 25.

³²⁵ Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 17.

³²⁶ Necla Günay; "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2006, s. 277.

³²⁷ Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 426.

sonrasında 1767 yılında Bulgar ve Sırp Kiliselerinin kapatıldığını, bu karar sonrasında çoğu kiliseye Rum din görevlileri atanmasını ve ibadetlerde Rumcanın zorunlu tutulmasını, Rumlar dışındaki diğer halkların kendi ulusal varlıklarına bir tehdit olarak algıladıklarını ve böylece millet sistemine ilk darbenin vurulduğunu belirtmektedir.³²⁸ Jusdanis de Fenerlilerin millet sisteminin çözülmesine katkıda bulunan unsurların başında geldiği fikrini savunmaktadır.³²⁹ Papageorgiu ise, 18. yüzyılın sonlarına kadar herhangi bir problem ile karşılaşmadan uygulanan millet sisteminin, bu tarihten itibaren Osmanlı tebaası halklar arasındaki dini farkların, milli bir karakter kazanmaya başlamasıyla büyük bir darbe yediğini ifade etmektedir.³³⁰

---

³²⁸ Kemal H. Karpat, "Etnik Kimlik ve ...", s. 20; Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 30.

³²⁹ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 55.

³³⁰ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 72.

BÖLÜM II

RUMLARI İSYANA GÖTÜREN SEBEPLER

2.1. Rum Milleti'nde Öne Çıkan Toplumsal Unsurlar

2.1.1. Filiki Eterya ve Diğer Örgütler

19. yüzyılda ortaya çıkan bağımsızlık hareketlerinin hemen hepsinde gizli örgütler kritik rol oynamışlardır. Rumların bağımsızlık hareketinde ise Filiki Eterya (Φιλική Εταιρεία)³³¹ çok önemli görevler üstlendi. Ancak, her ne kadar Mora İsyanı denildiğinde akıllara ilk olarak Filiki Eterya gelse de, bunun öncesinde kurulan ve bazıları kültürel, bazıları da siyasi amaçlar taşıyan çeşitli dernek ve örgütler Rumların bilinçlenmesinde ve birlik beraberlik halinde hareket etmesinde büyük rol oynadılar.

İlk olarak XIX. yüzyılın hemen başında, Adamandios Korais'in de üye olduğu Athena adında bir örgüt kuruldu. Üye sayısı tam olarak bilinmeyen ve Fransa tarafından desteklenen bu örgütün amacı Napolyon hanedanından bir kralın yönetiminde, başkenti İstanbul olan büyük bir Yunanistan Devleti'nin kurulması idi.³³²

1809 yılına gelindiğinde ise Paris'te "Rumca Konuşanlar Oteli" isimli bir örgüt kuruldu. Tüccar, öğrenci ve Fenerli Rumların üye olduğu bu örgütün amacı bağımsız bir

³³¹ Dostluk Cemiyeti. Örgütün resmi adı Eterya Ton Filikon (Εταιρία των Φιλικών)'dur. Ancak bu isimlendirme dilbilgisi açısından hatalıdır. Örgütün ismini Eterya ton Filikon olarak seçmesi, örgütün kurulması fikrini ilk olarak ortaya atan Nikolaos Skufas'ın ana dili olan Rumcaya hâkim olmadığını gösteriyordu. (Bkz: Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 35.) Öte yandan çok sayıda Türk tarihçi Filiki Eterya örgütünün ismini Etniki Eterya şeklinde yazmaktadırlar. (Bkz: Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 342; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 111; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 179; Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet Efendi Hayatı İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1760-1822) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 239; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 2878; Fahir H. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s. 171; Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde...*, s. 73; Selahattin Salışık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 144; Cemal Kutay, *Etniki Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980, s. 17; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 33.) Oysa Etniki Eterya, Makedonya sorununda Sırp ve Bulgar çeteleri ile mücadele etmek üzere 1894 yılında Atina'da kurulmuştur. Zekariya Türkmen ve Rifat Uçarol yanlış bir yaklaşımla, bahse konu örgütün isminin daha sonra Etniki Eterya olarak değiştirildiğini belirtmekte (Bkz: Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 153; Zekariya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı..." s. 860.) Oğuz Kalelioğlu ise örgütün başlangıçtaki isminin Etniki Eterya olduğunu, daha sonra Filiki Eterya ismini aldığını iddia etmektedir. (Bkz: Oğuz Kalelioğlu, "Tarih Boyunca Türk-Yunan..." s. 108.)

³³² Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 6.

Rum devleti kurmaktı. Daha sonra kurulacak Filiki Eterya'nın kurucusu Athanasios Çakalof da bu örgütün üyeleri arasında yer alıyordu.³³³ Örgüt üyeleri, örgütün hedefleri doğrultusunda Fransız kamuoyunu ve yöneticilerini etkilemek, silah, mühimmat ve para yardımı toplamak ve Rumlardan ve yabancılardan oluşan bir gönüllü birlik teşkil etmek için çalışıyorlardı. Örgüt üyeleri yeminle göreve başlıyor ve parmaklarına örgütün simgesi olan bir yüzük takıyorlardı. 1815 yılına kadar örgüt özellikle Mora Yarımadası, Epir ve Makedonya'ya silah gönderilmesi konusunda önemli işlere imza attı. Napolyon'un devrilmesi ve Kutsal İttifak'ın kurulması, Paris'te örgütün faaliyet göstermesi için uygun şartların ortadan kalkmasına sebep oldu ve örgütün merkezi Moskova'ya taşındı.³³⁴

Rumca Konuşanlar Oteli isimli örgüt güç kaybetmeye başladığında 1813 yılında Atina'da İngiltere'nin desteği ile Müzikseverler Cemiyeti (Filomusos Eterya-Φιλόμουσος Εταιρεία)³³⁵ kuruldu. Ancak İngiltere'nin Rumlara üzerindeki nüfuzunu azaltmak isteyen Rusya, Viyana'da aynı isimli bir dernek kurdu. 1816 yılında merkezi Moskova'ya taşınan derneğin resmi amacı kültürel konularda Rumlara yardım etmektir. Ancak asıl amaç, yeni okullar inşa etmek, mevcut olanları restore etmek, yurt dışında okuyan Rumlara para yardımı yapmak ve eğitim ve dini desteklemek suretiyle bağımsız bir Rum devletinin kurulmasına giden yolu açmaktır. Kapodistrias'ın girişimleri ile Rumlara için yüklü miktarda bağış toplandı. Yaşanan gelişmeler, bölgede nüfuzlarını arttırma konusunda büyük devletlerin giriştikleri rekabetin Rumlara işine yarayacağına ilk sinyallerini veriyordu. Örgütün faaliyetleri, Mora İsyanının sonlarına doğru Kapodistrias'ın Yunanistan'a gelişine dek sürdü.³³⁶ Her ne kadar görünüşte sadece kültürel faaliyetlerle ilgileniyor gibi görünse de söz konusu örgüt tarafından yürütülen faaliyetler, Rumlara arasında milli bir tarih ve kültür bilinci oluşmasına katkı sağlamış, bu da 1814 yılında kurulan Filiki Eterya'nın başarısı için zemin hazırlamıştır.³³⁷

Rumlara örgütlendirerek isyana hazırlayan Filiki Eterya ise Emmanuil Ksanthos, Athanasios Çakalof ve Nikolaos Skufas tarafından 1814 yılı Eylül ayında Hocabey'de

³³³ Yorgos Frangos, "Filik Eterya", *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 424.

³³⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 84.

³³⁵ Filomusos, Yunanca φίλος (filos) ve μουσα (musa) kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve eskiden sanatsever, günümüzde ise müziksever anlamında kullanılan bir ifadedir.

³³⁶ Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau, Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (1821 Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos D (Cilt: 4), (İ Diahirisi Tu Eliniku Kratus) (Yunan Devletinin İdaresi), Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010, s. 57.

³³⁷ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 8; Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 8.

(Odesa) kuruldu. Örgütün amacı, “Rum ulusunun yaşam şartlarını iyileştirmek ve Tanrı izin verirse bağımsızlığına kavuşturmak”.³³⁸ Bu açıdan bakıldığında Filiki Eterya’nın Rumların bağımsızlık mücadelelerinin alt yapısını hazırladığını söyleyebiliriz.³³⁹

Resim 2.1. Örgüt Hakkında Kodlu Bildiri³⁴⁰

Ertürk, örgütün amacının Doğu Roma İmparatorluğu’nu yeniden ihya etmek ve Ayasofya’ya haç dikmek olduğunu ve örgütün programı ile Megali İdea (Büyük Ülkü)³⁴¹ hedeflerinin örtüştüğünü belirtmektedir.³⁴² Örgütün kurucuları, büyük devletlerin desteğinden ümidi keserek kendi başlarına harekete geçmeye karar vermişlerdi.³⁴³ Örgütün kuruluş tarihi olarak 14 Eylül seçilmişti. Bunun sebebi anılan tarihin Ortodoksluk inancına

³³⁸ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 85.

³³⁹ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 46.

³⁴⁰ Örgüt hakkında şifreli olarak yazılan bu bildiri de şu ifadeler yer almaktadır. “Örgüt, milletin daha iyi duruma getirilmesi ve Tanrı izin verirse bağımsızlığına kavuşması amacını güden gerçek Yunan vatanseverler tarafından kurulmuş ve Filiki Eterya (Dostluk Cemiyeti) olarak isimlendirilmiştir.”

³⁴¹ Türkçe’ye Büyük Ülkü olarak çevirebileceğimiz bu ifade Yunanlıların yayımlı politikalarının resmi adıdır. İlk kez Mora İsyanı’ndan 23 yıl sonra Koletis tarafından dile getirilmiştir. Koletis 1844 yılında Ulusal Meclis’te yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: “Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan’ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya’da ya da Selanik’te, Serez’de ya da Edirne’de, İstanbul ya da Trabzon’da, Girit ya da Sisam Adası’nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina’dır. İstanbul, büyük başkent bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur” (Bkz: Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 65-66; Kâmrân İnan, “Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler”, *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 93.) Öte yandan, Megali İdea ifadesi Türk tarih yazıcılığında zaman zaman hatalı olarak Megalo İdea şeklinde yazılmaktadır. Yunanca’da sıfatlar birlikte kullanıldıkları isimlerin cinsiyetlerine göre çekilirler. “Ülkü, ideal” anlamına gelen “idea” ismi feminen (dişi) olduğundan kendisinden önce, “büyük” anlamına gelen sıfatın feminen çekimi olan “Megali” ifadesi kullanılmalıdır. Bu kafa karışıklığının, söz konusu sıfatın kullanımı ile oluşturulan birleşik kelimelerde Megalo ifadesinin kullanılmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ancak Megali İdea ifadesi birleşik bir kelime değildir. O yüzden Megalo ifadesinin kullanımı hatalıdır.

³⁴² Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde...*, s. 73.

³⁴³ Emmanuil Ksanthos, *Apomnimonemata Peri Tis Filikis Eterias (Filiki Eterya Hakkında Anılar)* Tipografio A. Garbola (A. Garbola Matbaası), Atina 1845, s. 3-4.

göre Kutsal Haç Yortusu'na denk gelmesiydi. Böylece bu tarih, ulusun uyanmasını sembolize edecekti.³⁴⁴

Filiki Eterya'nın kurucuları, ne örgüt programı, ne de yeni kurulacak devletin yönetim şeklinin ne olacağı konusunda hiçbir fikir açıklama yapmadılar, bu konu gündeme dahi gelmedi. Belki de ülkenin gelecekte sahip olacağı rejim konusunda yapılacak herhangi bir açıklamanın, pek çok Rum'un muhalefeti ile karşılaşacağı düşünülüyordu. Bağımsızlık sonrası kurulacak yeni toplumsal düzen hakkında belirgin bir ideolojinin olmayışı beklenilenin aksine, farklı düşünceleri savunan Rumların örgüte üye olmalarını sağladı ve bu durum bir dezavantaj değil, avantaj oldu.³⁴⁵

Filiki Eterya ile ilgili olarak henüz gün yüzüne çıkmamış pek çok konu vardır. Bunun sebebi XVIII. yüzyıldaki mason örgütlerinin yapısından ilham alan örgütün gizliliğe büyük ölçüde riayet etmesi ve pek çok belgenin Osmanlı Devleti'nin eline geçmemesi için imha edilmesidir.³⁴⁶ Kodlu kelime kullanımı ve üyelik prosedürleri, gizliliğin muhafaza edilmesine ve örgütün giderek güç kazanmasına katkı sağlayan başlıca unsurlardı. Yeni üye olan kişi, kendisini üye yapan kişi dışındaki örgüt üyelerini tanımazdı.³⁴⁷ Örgüt kurucuları birbirleri ile yaptıkları yazışmalarda, güvenlik nedeniyle belgelerin altına isimlerini yazmıyorlardı. Bunun yerine Çakalof AB, Skufas AG (ΑΓ) ve Ksanthos AD (ΑΔ) kısaltmalarını kullanıyordu.³⁴⁸ Bu uygulamaların, gizliliğin muhafaza edilmesinin dışında bir faydası daha vardı. Örgütü olduğundan daha büyük gösteriyor ve daha cazip kılıyordu.³⁴⁹

³⁴⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, "Simvoli Stin İstoria Ke Organosi Tis Filikis Eterias (Filiki Eterya'nın Kuruluşu ve Tarihe Katkısı)" *Periodiko Elinika (Elinika Dergisi)*, Tevhos: 12 (Sayı: 12), Selanik 1951, s. 70.

³⁴⁵ Emmanuil Ksanthos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 4; Yoanis Yanopoulos, "İ Parakmi Tu Othomaniku Kratus. İ Prosarmogi Ton Tesmon Sti Nea Pragmatikotita (Osmanlı Devleti'nin Gerilemesi. Kurumların Yeni Realiteye Adaptasyonu)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 100.

³⁴⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, "Simvoli Stin İstoria...", s. 65.

³⁴⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 70-73.

³⁴⁸ Emmanuil Ksanthos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 4; Tasos Vurnas, *Filiki Eterya*, Ekdosis Afon Tolidi (Tolide Kardeşler Yayınları), Atina, s. 71.

³⁴⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 70-73.

Resim 2.2. Filiki Eterya Örgütünün Mührü

Filiki Eterya'nın ilk hedefi hayatta kalmaktı. Bu maksatla örgütün kurucuları gizli bir kod tablosu geliştirdiler. Bu kod tablosunda Yunan alfabesindeki harfler yerine sembol ve rakamlar kullanılıyordu. Örneğin θ (th) harfi yerine 2, ο harfi yerine 8 ve π (p) harfi yerine 9 sayısı kullanılıyordu.

Resim 2.3. Filiki Eterya Tarafından Kullanılan Kod Tablosu

α	β	γ	δ	ε	ζ	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	φ	χ	ψ	ω
η	ξ	υ	φ	ω	1	2	3	4	5	6	7	4α	8	9	ο	α	β	γ	δ	9α	ε

Bahsi geçen kod tablosu, akıllı birisi tarafından kolayca çözülebilirdi. Bunun yanında kullanılan bazı kod kelimeleri de kolayca anlaşılabilir şekildeydi. Örneğin büyük gemi yerine fil, yük gemisi yerine ise deve ifadesi kullanılıyordu. Kleft yerine dansçı, adam öldürme yerine zina ifadesi geçiyordu. Örgüt üyeleri sahte isimlere sahipti. Bazıları savaşçı isimleri (kaptan, avcı vs.), bazıları kişiliği öven isimler (sevilen, aziz, kibar vs.), bazıları da kişiliği daha az öven isimler (eğlence düşkünü, tembel vs.) alıyorlardı. Örneğin Sultan için katı, kalpsiz, Kapodistrias için hayırsever, Rus Çarı için yardımsever, çok güvenilmeyen İyon Adaları Valisi Thomas Maitland için ihtiyar, İngilizler için demir, İtalyanlar için tatlı, Türkler için göçmen, Yunanlar için istekli, arzulu, Sırp'lar için başarısız, Ermeniler için zengin, Patrik için kıdemli-eski, Tepedelenli Ali Paşa için kaynana, tüfek için ağaç, örgüt üyeleri için bulut, askeri yardım için çeyiz, Mora için 2, Yanya için 20, İstanbul için 62, ve İzmir için 68 uygun görülmüştü. Örgütün önemli kademelerinde bulunan bazı üyeler ise isim yerine rakam kullanıyorlardı. Örneğin Petrobey Mavromihalis'e 110, Theodoros Kolokotronis'e ise 118 deniyordu.³⁵⁰

³⁵⁰ Tasos Vurnas, *Filiki Eterya*, ..., s. 71-74.

Genel olarak ülkenin özgürlüğüne kavuşturulmasının dışında çok net çizgilerle belirlenmiş bir hedefi olmayan, ciddi bir nüfuza sahip destekçileri bulunmayan örgüt, gerçekte olduğundan daha büyük ve daha cazip görünmek için gizlilik zırhına bürünüyordu. Bu sebeple örgütteki yemin törenlerinde de bir gizem söz konusu idi. Yemin merasimleri, yemin eden üyenin mevki ve makamına uygun olarak farklılık gösteriyordu. Yemin edecek üyelerin belirli bir miktar para başışı yapmaları zorunluydu.³⁵¹

Resim 2.4. Dionisos Çokos'un "Filiki Eterya Üyelerinin Yemin Merasimi" İsimli Tablosu (1849)

Üyelik prosedürünün tamamlanması için düzenlenen sade bir törenle aday İncil üzerine yemin ediyordu.³⁵² Detaylı yemin metninde dinsel hoşgörü, zulme karşı duyulan nefret, özgürlük tutkusu ve vatan sevgisi gibi ilkelerin yanı sıra Rumların Antik Yunan ile ilişkisi vurgulanıyordu.³⁵³ İncil üzerine yemin etme uygulaması çok önemliydi. Çünkü dinlerine son derece bağlı olan Rumlar, üyelik sürecinde ettikleri yemin nedeniyle gizli bilgileri ifşa edemiyorlardı.³⁵⁴ Örgüte üst düzey bir üye kaydedileceği zaman bir tören düzenleniyor ve törende yeni üye olan kişiye gizli sembollerin kullanımı öğretiliyordu. Alt

³⁵¹ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 53.

³⁵² Örgüt üyelerinin yemin metninden bir bölüm: "Kendi rızamla gerçek Tanrı'ya yemin ederim ki, daima, her konuda Örgüt'e sadık olacağım. Örgütün ne belgelerini ne de işaretlerini ortaya çıkarmayacağım. İster akrabam, ister günah çıkarıcı papaz, isterse de arkadaşım olsun kimseye örgüt hakkında bir şey bildiğimi belli etmeyeceğim. Eğer vatanımın yaşadığı felaketleri unuttur ve görevimi yerine getirmezsem, mevcudiyetimle aziz örgütü kirletmemem için cezam ve hatamın karşılığı ölümüm olsun. (Yemin metninin tamamı için Bkz: Tasos Vurnas, *Filiki Eterya*, ..., s. 45-48.)

³⁵³ Pashalis M. Kitromilidis. "Diafotismos Ke Filiki Eterya (Aydınlanma ve Filiki Eterya), *To Vima Gazetesi* <<http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=657159>> 30.01.2016.

³⁵⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 70; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 948.

düzeyde üye kayıtları ise daha sade bir törenle gerçekleştiriliyordu. 1820 yılından itibaren üyelik prosedürleri sadeleştirildi ve hatta zaman zaman hiç uygulanmadı. Çünkü asıl hedef daha kısa sürede daha çok sayıda üye kaydı yapmaktı.³⁵⁵

Yemin ederek örgüte üye olanlara üyelik belgesi/tavsiye mektubu³⁵⁶ veriliyordu. Bu belgede yer alan soldaki flamanın üzerindeki “HEA” harfleri “**Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**” (İ Eleftheria-Ya İstiklal) ifadesini, sağdaki flamada görülen “HΘT” harfleri ise “**Η ΘΑΝΑΤΟΣ**” (İ Thanatos-Ya Ölüm) ifadesini simgeliyordu.³⁵⁷

Resim 2.5. Filiki Eteryaya Üyelerine Verilen Üyelik Belgesi/Tavsiye Mektubu

Bu arada bütün üye kayıtları gönüllülük esasına göre yapılmıyordu. Örgüt gerekli gördüğü durumlarda zor kullanarak büyük tüccar ve armatörleri üye kaydediyor, dini duyguları sömürmek için “apostol” (havari) diye anılan papazları kullanıyordu.³⁵⁸

Masonluktan oldukça etkilenen Filiki Eteryaya örgütünün üyeleri başlangıçta dört, sonrasında altı temel üyelik derecesine göre sınıflandırılıyorlardı. Bu üyelik statüleri şunlardı:

³⁵⁵ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 66.

³⁵⁶ “(Yunanistan’ın) gelecek kurtuluşu uğruna, ben Derneğin papazı olarak bütün yüreğiyle derneğin ve anayurdun savunucusu olan yurttaşım, 30 yaşındaki Sulucalı (Spetse) denizci Nikolaos Dimitriu’yu Filiki Eterya’nın sevgisine ve Elefsis Büyük Azizleri’nin koruyuculuğuyla tahsis ve tavsiye ettiğimi duyurur, tarafımdan sorgudan geçirildiğini ve ant içirildiğini bildiririm. İmza P, Suluca (Spetse), 10 Mart, Derneğin (yıl olarak beşi (yani 1819). (Bkz: Yorgos Frangos, “Filiki Eteryaya”..., s. 431.)

³⁵⁷ Aynı yer.

³⁵⁸ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 10.

Kan Kardeşleri: Bu gruba dâhil olan üyeler daha çok tarımla uğraşan okuma yazma bilmeyen vatandaşlardı. Kan kardeşlere örgüt sırlarının çok az bir kısmı söyleniyor, kendilerinden bir üst grupta yer alan üyeleri tanımıyorlardı. Evlerinde bir tüfek, 50 fişek, iki tabanca ve bir kılıç bulundurmak ve emir verildiğinde görev almak için hazır durumda beklemek zorundaydılar. Yeni üye kaydetme yetkisine sahip değildiler.

Tavsiye Edilenler: Yeni üye kaydetme yetkisine sahip değillerdi, örgütsel faaliyetlere karışmıyorlar, sadece örgüte para yardımı yapıyorlardı. Kan kardeşlerinden tek farkı okuma yazma bilmeleri idi.

Papazlar: Diğer iki üye statüsüne göre daha kültürlü ve kabiliyetli olan bu grup üyelerinin örgütü, ailelerinden bile üstün tutmaları gerekiyordu. Asıl görevleri, örgüte yeni üye kaydetmekti. Kan kardeşleri ve tavsiye edilenlere kıyasla daha aktif bir rol üstlenen papazlar, örgütün sırları ve amaçları hakkında daha fazla bilgiye sahipti. Kodlu olarak kendi aralarında ve örgüt yöneticileri ile yazışma yetkisine sahiptiler. Kaydettikleri üyeler en fazla kendi statülerinde olmak zorundaydı.

Çobanlar: Hemen hemen papazlarla aynı özelliklere sahip olan bu statüdeki üyeler örgüte para yardımı yapmakla mükelleftiler. Bununla birlikte geniş yetkilere de sahiptiler. Kendisinden düşük statüdeki tüm üyeler hakkında bilgi alma hakkına sahip olan çobanların yükselme imkânları da vardı.

Aleksandros İpsilantis'in örgütün başına geçmesiyle birlikte "Adanmışlar" ve "Liderler" olmak üzere iki üyelik statüsü daha oluşturuldu. **Adanmışlar**, korkusuz ve kararlı kişiler arasından seçiliyordu. Para yatırma zorunluluğu bulunmayan bu grubun üyeleri örgüt liderinin emirlerini harfiyen yerine getirmekle mükelleftiler. Başlangıçta sadece örgüt kurucularından oluşan **Liderler** statüsüne ise daha sonradan önemli isimler dâhil edildi. Kendilerini asla ifşa etmediler.³⁵⁹

Bütün bu kademelerin üzerinde "üst makam" olarak adlandırılan kademe bulunuyordu. "Elefsis'in Büyük Azizleri" olarak da adlandırılan bu grubun üyeleri kendi aralarındaki yazışmaları kriptolu olarak yapıyor ve örgütün yapısı hakkında alt kademedekilere bilgi vermiyordu.³⁶⁰

³⁵⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 70-71; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 86; Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 14; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 47; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 66.

³⁶⁰ Yorgos Frangos, "Filiki Eteryası"..., s. 427-429.

Filiki Etery'a'nın çok iyi organize olmuş bir örgüt olmasına ve örgüte üye kazandırmak için yapılan yoğun çalışmalara rağmen, ilk yıllarda çok büyük bir ilerleme kaydedilemedi. 1816 yılında örgüte kazandırılan üye sayısı 20'yi geçmiyordu. 1817 yılında ise üye sayısı sadece 42 idi.³⁶¹ Yurt dışında ise çok küçük bir ilerleme kaydedilebildi.³⁶² İnsanların örgüte katılım konusunda tereddüt etmelerinin sebebi, verilen vaatlerin belirsiz olması ve Orlof Ayaklanması'nın acı tecrübesinin henüz unutulmamış olması idi. Kocabaşılar, din adamları ve armatol kaptanları ise isyanın başarısız olması durumunda hem kendilerinin hem de Rum halkının başına neler geleceğini düşündüklerinden başlangıçta örgütü destekleme konusunda çekimser davrandılar. Örgütün kurucularının başarısız tüccar ve memurlardan oluşması da, örgütün üye sayısının hızla artmasının önündeki en büyük engellerden birisiydi. Öte yandan örgütün kurucularının yurt dışında yaşamaları sebebiyle Rum halkı ile güçlü bir bağ tesis edememeleri ve toplumun alt tabakasına mensup olmaları sebebiyle diasporaya mensup zengin tüccarlar ile temas kurmakta zorlanmaları da örgütün gelişimi için dezavantaj teşkil ediyordu. Örgüt kurucularının eğitilmiş insanlar olmaması, Rum aydınların örgütün faaliyetlerine şüpheyle yaklaşmalarına sebep oluyordu.³⁶³

Bütün bu şartlar göz önüne alındığında ilk yıllarda yaşanan başarısızlık hiç de şaşırtıcı değildi. 1817 ve 1818 yıllarında örgütün üç kurucusu İstanbul'da bir araya gelerek örgütün geleceğini masaya yatırdılar. Çakalof, örgütün faaliyetlerine son verilmesini istiyordu, ancak toplantı sonunda, realist ve uygulanabilir olan kapsamlı bir plan hazırlandı. Örgütün kurucuları, ilk olarak örgütün daimi bir karargâha ihtiyacı olduğu konusunda uzlaştılar ve örgütün merkezini yıkmaya çalıştıkları imparatorluğun kalbine taşımaya karar verdiler. Ksanthos'un İstanbul'daki evi örgüt karargâhı olarak belirlendi. İstanbul, her sosyal statüye mensup Rum'un yaşadığı bir şehirdi. Bu kadar çok Rum arasında fark edilmeden faaliyetlerini sürdürebilirlerdi.³⁶⁴ Örgütün merkezinin İstanbul'a taşınması, örgütün Osmanlı İmparatorluğu'nun iç kesimlerinde de faaliyet göstermesine katkı sağladı.³⁶⁵ Bu durum ayrıca isyana hazırlanan Rumların özgüven konusunda ne kadar

³⁶¹ a.g.e., s. 429.

³⁶² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 39.

³⁶³ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 199-200; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 67; Tilemahos K. Lungis, "İ Epanastasi Tu 1821..." , Pashalis M. Kitromilidis, "Diafotismos Ke Filiki..."

³⁶⁴ Yorgos Frangos, "Filiki Etery'a"..., s. 429; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametlerin Analizi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1, 2006, s. 58.

³⁶⁵ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria...*, s. 138.

ileri gittiklerini göstermesi açısından önemlidir. Örgüt yöneticileri başlangıçta çok ihtiyatlı ve tereddütlü hareket ediyorlardı. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde dahi yasa dışı bir örgütün faaliyetlerini izleyecek herhangi bir kurum veya personel bulunmuyordu. Bu durum, Rumları büsbütün cesaretlendirdi.³⁶⁶ Örgüt, ilerleyen zamanlarda İstanbul, İzmir, Sakız, Mesolongi, Kalatama, Bükreş, Yaş, Yanya, Trieste, Kudüs, İskenderiye ve Moskova'da şubeler açtı.³⁶⁷ Kıbrıs'ta bile etkinlik gösterdi. Kıbrıs Başpiskoposu Kiprianos da yemin ederek örgüte üye olmuştu. Üye sayısının artmasıyla birlikte, önemli şahısların örgüte üye olduğunu gören ve o güne kadar şüpheyile yaklaşan Rumlar da üyelik konusunda daha cesur davranmaya başladılar.³⁶⁸

Başlangıçta, örgütün gelişimi için maddi kaynak sağlayacakları düşüncesiyle zengin Rum tüccarlara yönelen örgüt, üye sayısını arttıramayınca bütün sosyal gruplara yöneldi ve 1817-1818 yıllarından itibaren gözle görülür bir büyüme kaydetti. Üye sayısını arttırmak için uygulanan yöntemlerden birisi de önemli insanları üye yaparak, onların çevresindekiler üzerindeki nüfuzlarından faydalanmaktı.³⁶⁹

Örgüt temsilcileri örgüte üye kazandırmak için 1817 yılında Mora Yarımadası'na gittiklerinde öncelikle kleftlerle, daha sonra da papazlarla görüştüler.³⁷⁰ Ancak tüccarların üye yapılmasında çeşitli zorluklar ortaya çıktı. Sahip oldukları gücün farkında olmayan ve yurtdışındaki burjuvanın ideolojik eğilimlerinden bihaber olan tüccarlar, yıllardır emek vererek elde ettikleri zenginlikleri kaybetmek istemiyorlardı. Kocabaşları üye yapmak da kolay olmadı. Büyük mal varlıkları nedeniyle kocabaşların üye olmaları önemliydi. Ayrıca örgüte katılmaları köylüye de örnek olabilirdi. Ancak kocabaşlar, köylü üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmek istemiyorlardı. Ülkenin kaderini kendileri belirlemek ve toplanacak gelirler üzerinde söz sahibi olmak istiyorlardı. Muhtemel bir ayaklanmanın,

³⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 343.

³⁶⁷ Serap Toprak, "19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 68, s. Ankara 2015, 2845; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 35.

³⁶⁸ Necla Günay, "Filik-i Eterya Cemiyeti"..., s. 274-275.

³⁶⁹ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 28; Vakalopoulos, Apostolos E. "İstorikes Katagrafes Tis Pringipisas Dora Distria Sta 1863 Ya Tin Makedonia Ke Tin Epanastasi Tis Sta 1821 (Prensos Dora Distria'nın Makedonya ve 1821 Devrimi İle İlgili Tarihi Kayıtları)", *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 29 (Sayı: 29), 1994, s. 10; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 544; Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 66.

³⁷⁰ Fotakos, *Apomnimonevmata Peri Tis Elinikis Epanastaseos (Yunan Devrimi İle İlgili Anılar)*, Tipis Sakelariu (Sakelariu Matbaası), Atina 1858, s. 3.

sosyal hiyerarşiyi yıkabileceğini ve sahip oldukları gücün ellerinden alınabileceğini düşünüyorlardı.³⁷¹

Örgütün kurucularından Skufas, 31 Temmuz 1818’de hayatını kaybetti. Ölümü, örgüt için büyük kayıp olsa da aynı dönemde zengin bir tüccar olan Panayiotis Sekeris’in örgüte üye olması ve büyük miktarda bağış yapması örgütü yok olmaktan kurtardı. Sekeris’in üyeliği örgüt için adeta bir dönüm noktasıydı.³⁷² Sekeris’in üyeliğini ve buna bağlı olarak örgütün maddi durumunda gözlenen iyileşmeyi 1818 yılından itibaren üye sayısındaki artış izledi. Üye sayısı kısa sürede 1.000’in üzerine çıktı. Yurt dışındaki Rum tüccarların yanı sıra, Theodoros Kolokotronis gibi askerler, Petrobey Mavromihalis gibi ayanlar, Anthimos Gazis gibi düşünürler örgüte üye oldular. Bununla birlikte üyelerin çok büyük bir bölümü Mora Yarımadası ve adalardandı. Kıta Yunanistan’da üye olanların sayısının az olmasının en temel sebebi ise Ali Paşa’nın varlığıydı.³⁷³

Tablo 2.1. Bölgelere Göre Üye Durumu³⁷⁴

BÖLGE	ÜYE ORANI %	BÖLGE	ÜYE ORANI %
Mora Yarımadası	37,2	Makedonya	2,3
Orta Yunanistan ³⁷⁵	3,9	Ege Adaları	14,6
Epir	10,5	Batı Anadolu	2,9
Tesalya	6,2	İstanbul	5,4
İyon Adaları	12,3	Diğer	4,7

Tablo 2.2. Üyelerin Dağılımı³⁷⁶

STATÜ	ORAN %	STATÜ	ORAN %
Tüccarlar	37,2	Papazlar	2,3
Serbest Meslek	3,9	Kleft ve Armatollar	14,6
Kocabaşılar	10,5	Köylüler	2,9
Diğer	6,2		

³⁷¹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 311-314.

³⁷² Yorgos Frangos, “Filiki Eterya”..., s. 430.

³⁷³ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 31; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 41; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

³⁷⁴ Yorgos Frangos, “Filiki Eterya”..., s. 429.

³⁷⁵ Mora’nın kuzeyi ile Epir ve Tesalya bölgelerinin güneyi arasında kalan bölge

³⁷⁶ Yorgos Frangos, “Filiki Eterya”..., s. 429.

Görüldüğü üzere köylülerin örgüte katılımı da çok düşük seviyede idi.³⁷⁷ Örgüte kuruluş yıllarında en büyük desteği verenler aydınlar veya liberal aristokratlar değil; tüccarlar, memurlar ve ücretli askerler oldu. Ancak burada bahsi geçen tüccarlar, Osmanlı sisteminin bir parçası haline gelmiş ve muhtemel bir devrim ile çok şey kaybedebilecek olan köklü tüccarlar değil, Karadeniz ticaretiyle birlikte yeni yeni palazlanmaya başlayan küçük tüccarlardı. Fenerli Rumlara ise örgüte üyelik konusunda güvenilmiyordu.³⁷⁸ Filiki Eterya'nın faaliyetleri giderek daha geniş kitleleri etkisi altına almaya başladı. Mora Yarımadası, Eflak ve Boğdan, Ege Adaları, Tesalya, Yanya ve Selanik bölgesinde yaşayan Rumların dışında,³⁷⁹ çok sayıda Bulgar,³⁸⁰ Rus, Romen, Sırp, Arnavut, hatta Türk de örgüte üye olmuştu.³⁸¹ Bayrak ve Örenç'in aktardığına göre, 1820 yılı itibariyle örgüte üye olanların sayısı 200.000 idi.³⁸² Toprak ise, 1818 yılında sadece İstanbul'daki örgüt üyesi sayının 17.000 olduğunu, 1820'li yıllara gelindiğinde ise toplam üye sayısının 400.000'e yaklaştığını ifade etmektedir.³⁸³

Örgütün kurucuları, “vatanın bağımsızlığı” için çalışmalarına rağmen bunun üye sayısını arttırmak için tek başına yeterli olmadığını çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle farklı bir yol izlediler ve örgüt liderinin kimliğini gizli tutarak esrarengiz bir hava estirdiler. Açıkça dile getirmeseler de örgütün başında Rus Dışişleri Bakanı Kapodistrias'ın, hatta Rus Çarı'nın olduğunu ve Rusya'nın kendilerine destek verdiğini ima ettiler. Bu yöntemi tercih etmelerinin bir diğer sebebi de örgüt üyeleri arasındaki mevcut statü farkının yarattığı zorlukları bertaraf etmek³⁸⁴ ve örgüte üye olma konusunda çekimser davranan Rumları cesaretlendirmektir.³⁸⁵ Gerçekten de Filiki Eterya'nın arkasında Rusya olduğu yönünde beslenen ümitler, pek çok Rum'un isyana katılmasını sağladı. Bu imalar olmasaydı örgütün başarılı olması mümkün değildi. Bu sayede örgüt halktan para ve silah temin etti.³⁸⁶ Örgütün arkasında Rusya olduğu yalanının toplumun çok büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmesinin sebepleri arasında, örgütün Rus topraklarında

³⁷⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre Yayınları, İstanbul 1999, s. 231.

³⁷⁸ Yorgos Frangos, “Filiki Eterya”..., s. 425; James Sotros, *İ Eksegersi Ton...*

³⁷⁹ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 49.

³⁸⁰ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik...”, s. 26.

³⁸¹ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 43.

³⁸² Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 49; Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2011, s. 25.

³⁸³ Serap Toprak, “19. Yüzyıl Milliyetçilik...”, s. 2845.

³⁸⁴ Yorgos Frangos, “Filiki Eterya”..., s. 425.

³⁸⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 344.

³⁸⁶ I. S. Koliopoulos, *Neoteri Evropaiki Istoría...*, s. 127; Aşkın Koyuncu, “Yunanistan'da Bağımsız Devlet...”, s. 483.

kurulmuş olması,³⁸⁷ Rusya'nın bir gün Rumları özgürlüklerine kavuşturacağı yönünde öteden beri var olan inanç, Rus konsolosların örgüte destek vermeleri ve Rum kökenli Kapodistrias'ın Rusya Dışişleri Bakanı olması yer alıyordu.³⁸⁸ Ancak örgütün arkasında Rusya'nın olduğu söylemi gerçeği yansıtmıyordu. Gerçeğin ortaya çıkması halinde örgüt üyeleri arasında hayal kırıklığı yaşanacağından örgüt liderinin kim olduğunu öğrenme konusunda çok meraklı davrananlar veya gerçeği öğrenenler öldürülüyordu.³⁸⁹

Gerçeğin ortaya çıkmasının belki de örgütün dağılmasına sebep olacağı farkında olan örgüt yönetimi artık, örgütün başında güçlü bir figür olduğu yönünde daha fazla rol yapmamak gerektiğine ve büyük bir ülkenin desteğini alacak seçkin bir Yunanlıya örgüt liderliğinin teklif edilmesine karar verdi. Örgüt liderinin belirlenmesi görevi Ksanthos'a verildi. Örgüt liderliği için öne çıkan isim Rus Çarı'nın Dışişleri Bakanı Yoannis Kapodistrias idi. Bu sayede kuzeyin güçlü ve Yunanlılar ile aynı mezhepten olan ülkesi Rusya'nın örgüte destek vermesi umuluyordu.³⁹⁰

Ksanthos, 28 Ocak 1820 tarihinde Filiki Etery'a'nın bütün yapısını, liderlerini, üyelerini, büyüklüğünü ve gerekli olduğuna inandığı her türlü detayı Kapodistrias'a anlattı. Bu milli harekete ister direkt olarak, isterse de uygun bir plan aracılığıyla liderlik etmesi için Kapodistrias'a adeta yalvardı. Fakat Kapodistrias, Rus İmparatorluğu'nun bir bakanı olarak bu teklifi kabul edemeyeceğini ve Avrupa'da milliyetçi akımlara karşı oluşan hava dikkate alındığında silahlı bir mücadeleye sıcak bakmasının mümkün olmadığını belirtti.³⁹¹ Böyle bir cevap hayal kırıklığı yarattı. Ancak bununla beraber Kapodistrias “kendinize başka bir örgüt lideri arayın” gibi bir mesaj da vermemişti. Kapodistrias'ın, Filiki Etery'a'nın bir üyesi olan Rum sekreteri aracılığıyla ikinci bir görüşme ayarlandı. Bu görüşmede Ksanthos, Rumların gelecekte bu “zulüm” altında yaşamalarının mümkün olmadığını, devrimin kaçınılmaz olduğunu ve örgütün acil olarak bir lidere ihtiyaç duyduğu bir dönemde, herkes tarafından bu göreve layık görülen bir Yunanlı'nın söz

³⁸⁷ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 48.

³⁸⁸ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 29.

³⁸⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 69, 77; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 42.

³⁹⁰ Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolopoulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Liku-İstoria Tu Neoteru Ke Tu Singhronu Kosmu [Apo To 1815 Eos Simera] (Lise 3. Sınıf Tarih Kitabı-Yakın ve Çağdaş Dünya Tarihi (1815'ten Bugüne))*, İpurgio Ethnikis Pedias Ke Thriskevmaton, Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, (Milli Eğitim ve Din Bakanlığı, Eğitim Kitapları Yayınlama Kurumu), Atina 2007, s. 16.

³⁹¹ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos: 19 (Cilt: 19) (1800-1821), *Ekdosis* National Geographics Society (National Geographics Society Yayınları), Atina 2010, s. 213; Emmanuil Ksanthos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 16-19.

konusu göreve ilgisiz kalmaması gerektiğini Kapodistrias'a ilettili. Ancak Kapodistrias, Rumların ayaklanmadan önce eğitilmeleri gerektiğine inanıyor ve isyan için henüz erken olduğunu düşünüyordu.³⁹² Ayrıca Babîali'nin isyanı kanlı bir şekilde bastırmasından da endişe ediyordu. Rusya'nın olası bir Rum isyanına destek vermesinin, Kutsal İttifak üyesi ülkelerin tepkisini çekeceğini çok iyi bilen Kapodistrias, böyle bir girişime dâhil olamayacağını belirtti.³⁹³

Bunun üzerine örgütün kurucuları, örgüt liderliğini Fenerli bir ailenin çocuğu olan ve o dönemde Rus Çarı'nın yaverliğini yapan 28 yaşındaki Aleksandros İpsilantis'e³⁹⁴ teklif etme kararı aldılar. İpsilantis, bu teklif karşısında, "soydaşlarının kendisine ihtiyacı olduğu bir dönemde, hem sahip olduğu makam ve mevki, hem de canını bu yolda feda etmeye hazır olduğunu" söyledi ve 24 Nisan 1820 tarihinde yemin ederek örgütün liderliğini üstlendi.³⁹⁵ Kalos (İyi) takma adını aldı ve belgeleri A.R. harfleriyle imzalamaya başladı.³⁹⁶ İpsilantis'in Rus Ordusu ve Rus toplumu nezdinde sahip olduğu statü, Rusya'nın örgüte destek vereceği yönündeki gizli beklentilere de uygundu.³⁹⁷ Gerçekten de bu gelişme, Rumlar arasında örgütün arkasında Rusya'nın olduğu yönündeki inancın güçlenmesini sağladı.³⁹⁸

Başlangıçta örgüt yöneticilerinin üç hedefi vardı. Örgüte mümkün olduğunca çok sayıda üye kazandırmak, örgütün liderliğini Kapodistrias'a emanet etmek ve bu sayede Rusya'nın desteğini sağlamak. Bu hedeflerden sadece birincisi hayata geçirilebilmişti.

³⁹² Themistoklis Murcanos, "İ Pnevmatikes Rizes Stin Skepsi Tu Kiverniti Yoanni Kapodistria Ke Stratigu Fransisko De Miranda (Yoannis Kapodistrias ve General Fransisko De Miranda'nın Düşüncesindeki Manevi Kökler)", *Sinedrio: Rigas Fereos, Yoannis Kapodistrias, Fransisko De Miranda (Konferans: Rigas Ferreos, Yoannis Kapodistrias ve Fransisko De Miranda)*, s. 169; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 61.

³⁹³ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 193; David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 59-60. Şahin, Rusya'ya giden Filiki Eteryas temsilcilerinin Kapodistrias aracılığıyla Rus Çarı ile görüştiklerini ve Çarın iltifat ve yardımlarına mazhar olduklarını ifade etmektedir. (Bkz: M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 180.) İncelediğimiz Yunanca kaynaklarda ise, örgüt temsilcilerinin Rus Çarı ile görüştiklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

³⁹⁴ 1792 yılında İstanbul'da doğan ve Eflak Prensi Konstantinos İpsilantis'in oğlu olan Aleksandros İpsilantis temel eğitimden sonra St. Petersburg'a gitti. Burada Rus Ordusu'na katıldı ve Rusya'nın Fransızlara karşı yaptıkları savaşlarda görev yaptı. Hatta 1813 yılındaki Dresden savaşında sağ kolunu kaybetti. (Bkz: Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 103-105; Aleksandros Filadelfeos, *İ İroes Tis Elinikis...*, s. 33-34; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi* (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 271.)

³⁹⁵ Emmanuil Ksanthos, *Apomnimonemata Peri Tis...*, s. 16-19.

³⁹⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 61.

³⁹⁷ Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolopoulos; Evanthi Hacivasiliu; Theodoros Nimas; Haris Sholinaki-Helioti. *G Taksi Yeniku Liku...*, s. 17.

³⁹⁸ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 88.

Ancak, örgüt daha önemli bir şeyi başarmış ve ayaklanmaya zemin hazırlayan ve Rumların bağımsızlık fikri etrafında birleşmelerini sağlayan önemli bir faktör haline gelmişti.³⁹⁹

Filiki Eterya, ayaklanma öncesinde para topladı, ulusal ayaklanma fikrinin propagandasını yaptı, silahlı bir mücadeleyi hazırladı ve muhalifleri ikna etti. Örgütün silahlı mücadeleye sağladığı katkıların başında, halkı psikolojik olarak isyana hazırlamak ve onlara hedef göstermek geliyordu.⁴⁰⁰ Ancak, örgütün belki de en önemli katkısı, artık dışarıdan bir yardım beklenmemesi ve Rumların kendi iç dinamikleri ile harekete geçmesi gerektiğini halka dikte etmesiydi. Filiki Eterya toplumun her kesimine mensup insanlar arasında birlik ve beraberlik duygusunu geliştirdi ve Rumlar arasında özgürlük ruhunun gelişimine katkı sağladı.⁴⁰¹

Ancak isyan başladıktan sonra Filiki Eterya'nın olayların gelişimine etkisi en asgari seviyede kaldı.⁴⁰² Filiki Eterya'nın Mora isyanını sevk ve idare ettiği yönündeki genel kanının aksine örgüt 1821 yılında patlak veren Mora İsyanı ile birlikte dağılmaya başladı ve 1 Ocak 1822 tarihinde Epidor'da ilan edilen yeni anayasa sonrasında etkinliğini tamamen yitirdi.⁴⁰³ Hatta II. Millet Meclisi toplantısında, o güne kadar Filiki Eterya tarafından kullanılan Anka kuşu yerine, ulusal amblemin sembolü olarak zekâ ve bilgelik tanrıçası Athena seçildi. Bayrak rengi olarak da siyah yerine deniz mavisi ve beyaz benimsendi.⁴⁰⁴ Gerçekten de Yunan tarih yazıcılığında 1822 yılı ve sonrasında Filiki Eterya'nın faaliyetlerinden hiç bahsedilmemektedir.

Bu noktada, Yaşar kanaatimizce yanlış bir değerlendirmede bulunarak, örgütün liderlerinin aynı zamanda isyanın da liderleri olduğunu, dolayısıyla Filiki Eterya'nın Rumların bağımsızlık mücadelesini organize eden örgüt olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁵ Yukarıda da belirttiğimiz üzere, örgüt Epidor'da gerçekleştirilen I. Meclis çalışmalarının sonrasında etkinliğini yitirmiştir. Ortaylı da, Türk tarih yazıcılığında Filiki Eterya'nın Kıta

³⁹⁹ Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolooulos, Evanthi Hacıvasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Liku...*, s. 16; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁴⁰⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 125.

⁴⁰¹ Aleksandros Despotopoulos, "Paragondes Ke İdiomorfa Tis Elinikis Epanastaseos (Yunan Devriminin Özelliği ve Faktörleri)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 56-57; Pashalis M. Kitromilidis, "Diafotismos Ke Filiki..."

⁴⁰² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 125.

⁴⁰³ James Sotros, *İ Eksegersi Ton...*; Andonis Pangratis, "O Rigas, Ta Adieksoda Ke İ Filiki (Rigas, Çıkmazlar ve Eteryaçılar)", *Kathimerini Gazetesi*, <<http://www.kathimerini.gr/884998/gallery/proswpa/syntey3eis/o-rhgas-ta-adie3oda-kai-oi-filikoι>> 17.04.2017.

⁴⁰⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), Cilt: 5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 232.

⁴⁰⁵ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006, s. 19.

Yunanistan'daki Yunan ayaklanmasında öncülük ettiği yönünde yanlış bir algı mevcut olduğunu, cemiyetin daha çok siyasal propaganda alanında önemli görevler gerçekleştirdiğini belirtmektedir.⁴⁰⁶

Resim 2.6. Geçici Yunanistan Yönetiminin Amblemi (Athena Tanrıçası ve Baykuş Figürü)

2.1.2. Tepedelenli Ali Paşa (1744-1822)

Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, 1740 veya 1744 yılında Yanya şehrinin kuzeybatısında yer alan Tepedelen'de doğduğu düşünülmektedir.⁴⁰⁷ Tepedelenli Ali Paşa, kendisi hakkında çok farklı görüşlerin bulunduğu bir karakterdir. Arnavutça, Rumca ve çok az Türkçe bilen⁴⁰⁸ Tepedelenli Ali Paşa'yı genellikle Arnavutlar kahraman, Türkler hain, Rumlar ise zalim olarak tanımlamaktadırlar.⁴⁰⁹ Zeki, adil, dini konularda hoşgörülü, aydın, yiğit, cesur, zorba, düzenbaz, entrikacı, ikiyüzlü, kinci ve aç gözlü... Papageorgu'ya göre, bunlar o dönemin ve günümüz tarihçilerinin Tepedelenli Ali Paşa'yı tasvir etmek için kullandıkları sıfatlardan bazılarıdır.⁴¹⁰ Yazarı anonim olan Yunan Anayasası'nda da Tepedelenli'den olumsuz ifadelerle bahsedilmekte, onun tüm tiranların kötü özelliklerini kendi bünyesinde topladığı ifade edilmektedir.⁴¹¹

18 yüzyılda yerel ayanların güç kazandıkları bir dönemde ortaya çıkan Ali Paşa, Yanya şehrini eşkıyadan arındırmayı başarınca Yanya Valiliği ile ödüllendirildi.

⁴⁰⁶ İlber Ortaylı, "Balkanlar'da Milliyetçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye* (haz. Mustafa Şahin), Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1030.

⁴⁰⁷ Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa"... , s. 476.

⁴⁰⁸ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*..., s. 44.

⁴⁰⁹ Andreas Davalas, *O Ali Pasas Mesa Apo Tis İstorikes Piges (Tarihi Kaynaklarda Ali Paşa)*, Psifiakes Ekdosis 24grammata.com Dijital Yayınlar 24grammata.com, Atina 2015, s. 7.

⁴¹⁰ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos*..., s. 96; Stefanos P. Papageorgiu, *Modern Yunan Tarihinden Kesitler*, (çev. Murat İssı), Yazılama Yayınevi, İstanbul 2015, s. 17.

⁴¹¹ Anonim. *Eliniki Nomarhia (Yunan Anayasası)*, 1957, <http://users.uoa.gr/~nektar/history/3contemporary/Helenic_polity.htm> 15.05.2016, s. 80.

Pazvandoğlu isyanını bastırmak için Vidin’de gerçekleştirilen harekâta sağladığı katkı sebebiyle üç tuğlu paşalık verildi ve “sultanın aslanı” lakabını aldı.⁴¹² Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflamaya başladığı bir dönemde Tepedelenli Ali Paşa, Kuzey Arnavutluk’un en güçlü paşası olan İbrahim Paşa ile giriştiği mücadeleyi kazanarak Arnavutluk’un tamamı⁴¹³ ile Yanya’yı, Epir’i, Makedonya’nın orta ve batısını ve Kıta Yunanistan’ı nüfuzu altına almıştı. Oğlu Veli Paşa vasıtasıyla Tesalya ve Mora Yarımadası’na da hâkimdi. Hâkimiyeti altındaki bölgede yaklaşık 1.400.000 kişi yaşıyordu.⁴¹⁴ Rumların büyük bir çoğunluğu Tepedelenli’nin idaresi altında idi. Ali Paşa Rumca eğitimi destekliyor, Rumcayı diplomatik yazışmalarda kullanıyor ve kiliseler inşa ettiriyordu.⁴¹⁵

Bağımsız bir devlet kurma niyetinde olan Ali Paşa, savaş gücü yüksek bir ordu kurdu.⁴¹⁶ Hem bu orduda görev yapan bazı isimler, hem de Ali Paşa’nın uyguladığı baskı rejimi nedeniyle gizlice silahlanan Rumlar daha sonra Mora İsyânında önemli görevler üstlendiler.⁴¹⁷

Napolyon’u kendisine örnek alan Ali Paşa’nın uzun vadedeki hedefi kendi yönetimi altında çok uluslu bir egemenlik kurmaktı. Bu nedenle uluslararası konjonktürün önüne çıkardığı fırsatları iyi değerlendirdi ve Rusya başta olmak üzere yabancı devletlerle işbirliği yaptı.⁴¹⁸ Tepedelenli, adeta devlet içinde devlet haline gelmişti. Egemenliği altındaki bölgeyi bir hükümdar gibi yönetiyordu.⁴¹⁹

Ali Paşa idaresindeki Yanya, en önemli şehirlerden birisi haline gelmişti. Ali Paşa’nın girişimleri sayesinde ticaret merkezi olmuş, neredeyse İstanbul ile rekabet eder hale gelmişti. Selanik’ten sonra bölgenin ikinci büyük şehriydi. Şehri ziyaret eden gezginler 1815-1818 yıllarında ticaret hacminin Avrupa’daki büyük şehirleri aratmadığından, bölgede büyük kütüphaneler bulunduğu ve şehirde Avrupa gazetelerinin bile satıldığından bahsediyorlardı.⁴²⁰ Tepedelenli, dini konulara ilgisizliği yüzünden kilisenin faaliyetlerine karışmamış ve bu sayede Rum Kilisesi gücünü

⁴¹² Kemal Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa”..., s. 477.

⁴¹³ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, “19.Yüzyıl Başlarında Arnavutluk’ta İktidar Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 36, Ankara 2004, s. 104-116.

⁴¹⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 61.

⁴¹⁵ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, “Mora İsyanı ve Yunanistan’ın...”, s. 88.

⁴¹⁶ Kemal Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa”..., s. 478.

⁴¹⁷ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 184-185.

⁴¹⁸ Andreas Davalas, *O Ali Pasas Mesa...*, s. 7, 11.

⁴¹⁹ Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet..., s. 209.

⁴²⁰ Andreas Davalas, *O Ali Pasas Mesa...*, s. 7, 12.

arttırmıştı.⁴²¹ Onun döneminde önemli kademelerde görev almak için Müslüman olma ön şartı kaldırıldı ve gayrimüslimler de kritik görevler üstlendiler.⁴²²

Tepedelenli Ali Paşa, bölgedeki güvenliği sağlamak, yolları iyileştirmek ve soygunları önlemek suretiyle ticaret ve sanayi faaliyetlerini destekledi. Ancak Yunanistan'ın en huzurlu şehirlerinden birisi olan Yanya'da durum zamanla değişmeye başladı. 1805 yılından itibaren Ali Paşa'nın zenginleşme hırsı ve vergileri sürekli arttırması nedeniyle Rumlar arasında başka bölgelere göç etme eğilimi baş gösterdi. Fakat Ali Paşa Rumların dışarıya göç etmelerine izin vermiyordu. Özellikle Rum tüccarların başka bölgelere göç etmelerini engellemek maksadıyla, iş amaçlı şehir dışına çıktıklarında eş ve çocuklarını rehin alıyordu. Bozulmaya başlayan düzen ekonomik ve siyasi çöküşü de beraberinde getirdi.⁴²³

Ali Paşa zenginleştikçe, bölgedeki Rumlar tükenme noktasına geliyordu. Yolsuzluk ve rüşvet günlük hayatın bir parçası haline gelmişti. Sorumluluk sahasındaki bölgelerde köylünün yaşam şartlarını iyileştirmek yerine mal varlığını arttırma yoluna giden Ali Paşa, köylüye arazilerini kendisine satmaları konusunda sürekli baskı yapıyordu. Başarılı olamazsa, zaten borç batağına batmış köylüye yüksek faizli kredi veriyor ve karşılığında tarlalarını ipotek ediyordu. Borcunu ödeyemeyen köylüyü işçisi, arazilerini de kendi çiftliği yapıyordu. Çiftliklerde üretilen ürünün onda birini Ali Paşa alıyordu. Kalan mahsul üçe bölünüyor, ikisini yine Ali Paşa alıyordu. Eğer hayvanların ve tohumların masraflarını o karşılamışsa kalan mahsulün de yarısına el koyuyordu. Böylece köylüye hiçbir şey kalmıyordu. Ayrıca çiftliklerde çalışan köylüler, ülkenin başka bölgelerinde kurulan çiftliklere kendi istekleri dışında gönderilebiliyorlardı. Ali Paşa ve oğullarının bu yolla elde ettiği çiftlik sayısı yaklaşık olarak 900-950 civarındaydı.⁴²⁴

Ancak, her ne kadar merkezi yönetimden bağımsız olarak hareket etse de bölgede Osmanlı Devleti'ni temsil eden yegâne güçtü ve devlete önemli hizmetlerde bulunuyordu. Napolyon'un Mısır seferi sırasında Fransız kuvvetlerine karşı başarı ile çarpışmış, Hristiyan Arnavutların başlattığı bir ayaklanmayı da bastırmıştı. Ayrıca uyguladığı baskı

⁴²¹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 200.

⁴²² Stefanos P. Papageorgiu, *Modern Yunan Tarihinden...*, s. 21-23.

⁴²³ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 70-71; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 48-49; Apostolos E. Vakalopoulos, "İstorikes Katagrafes Tis...", s. 11.

⁴²⁴ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 144-145; Stefanos P. Papageorgiu, *Modern Yunan Tarihinden...*, s. 27; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa...", s. 339.

rejimi sebebiyle Rumlar ayaklanmaya cesaret edemiyorlardı.⁴²⁵ Bu nedenle Ali Paşa, Babiâli tarafından kolay kolay gözden çıkarılamıyordu. Çünkü iki tarafın da birbirine ihtiyacı vardı. Bunun farkında olan Ali Paşa, bu durumdan faydalanıyor ve hâkimiyet bölgesini her geçen gün daha da genişletiyordu. Babiâli ise ya Ali Paşa'nın hatalarını görmezden geliyor, ya da sadece taltif ve nasihatle geçiştiriyordu.⁴²⁶ Kaldı ki, ilerleyen yaşı nedeniyle, yakın zamanda hayatını kaybedeceği ve durumun kendiliğinden düzeleceği ümit ediliyordu.⁴²⁷

Rumlar üzerinde sıkı bir denetim kuran Tepedelenli, Rumların faaliyetlerini yakından izliyordu. Ayaklanma hazırlıkları içerisinde olduklarını tespit ettiğinde durumu ivedi olarak Babiâli'ye bildirdi. Ancak çeşitli sebeplerle kendisine cephe alan Halet Efendi nedeniyle Sultan'ı söylediklerine inandıramadı.⁴²⁸ Bunun üzerine köşeye sıkıştığını anlayan Tepedelenli tutum değiştirerek, yıllarca baskı altında tuttuğu Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başladı. Öte yandan Ali Paşa, Rum doktorunun verdiği bilgiler sayesinde Filiki Eteryâ'nın varlığından haberdardı.⁴²⁹ Örgüt mensupları ile görüşüp Rumlara yardım etmek istediğini söyleyen Tepedelenli Ali Paşa'nın hedefleri ile Filiki Eteryâ'nın hedeflerinin örtüştüğünü düşünen örgüt yöneticileri, Ali Paşa'ya örgütün faaliyetleri hakkında bilgi verdiler ve Rusya'nın örgütün arkasında olduğunu ifade ettiler. Ancak daha sonra, Ali Paşa'nın kendilerini Osmanlı Devleti'ne ihbar etmesinden endişe eden Rumlar işbirliği yapmaya yanaşmadılar.⁴³⁰ Bu noktada, Veremis ve Koliopulos, Tepedelenli Ali Paşa'nın da muhtemelen Filiki Eteryâ üyesi olduğunu ifade etmektedirler.⁴³¹

Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin zarar görmesi durumunda kendi egemenliğinin de zarar göreceğinin farkına varan ve kendisini, Sultan'ın sadık bir kulu olarak göstermek isteyen Ali Paşa, Rumların büyük bir isyan hazırlığında olduklarını ve bu planlarını Filiki Eteryâ arayıcılığıyla gerçekleştirmeye çalışacakları yönünde ihbarda bulundu. Ancak, Halet Efendi'nin Fenerli danışmanları, Rumların ayaklanacakları yönündeki iddiaların Ali Paşa'nın bağışlanmak amacıyla kasıtlı olarak yaydığı söylentilerden ibaret olduğuna dair

⁴²⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 333.

⁴²⁶ Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet..., s. 209-211.

⁴²⁷ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 52.

⁴²⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 103-104.

⁴²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 111; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 54.

⁴³⁰ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 184-185.

⁴³¹ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 122.

Halet Efendi'yi ikna ettiler.⁴³² Zaten olası bir Rum isyanının başarılı olabilmesi için Tepedelenli'nin Yanya bölgesinden uzaklaştırılması gerektiğini düşünen Fenerliler, Halet Efendi'yi Ali Paşa'ya karşı bir süredir kışkırtıyorlardı. Halet Efendi ise, Fenerli Rumların kâtipliğinde ve çocuklarının mürebbiliğinde bulunduğundan onlarla çok iyi ilişkilere sahipti.⁴³³

Babiâli'yi ikna edemeyen ve ancak Rumların ayaklanması durumunda affedileceğini düşünen Ali Paşa, bu kez Filiki Eteryia ile işbirliği yapmak istedi ve kleflere silah ve para yardımı yapacağına söz verdi. Ayrıca yeni anayasa yapma vaadinde bulundu.⁴³⁴ Ali Paşa, Rumların desteğini alabilmek amacıyla kendi kontrolü altında bir Rum eyaleti kurulmasını da teklif etti.⁴³⁵ Artık çok geç kalmıştı.

Tepedelenli hayatını kurtarmak için son bir çaba daha sarf ederek affını diledi ve Babiâli'ye bir kez daha Rumlara karşı birlikte mücadele etmeyi teklif etti. Ancak, zaten Tepedelenli ile arası açık olan Halet Efendi, Rumları isyana teşvik eden kişinin Ali Paşa olduğunu ileri sürerek, onun ortadan kaldırılması durumunda Rum isyanının daha başlamadan kendiliğinden sona ereceğini savunuyordu.⁴³⁶

Türk tarih anlatımında, Halet Efendi ve Tepedelenli Ali Paşa'nın arasının açık olmasının sebepleri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Cevdet Paşa, Karal, Sofuoğlu ve Özcan'ın da aralarında bulunduğu bazı tarihçiler husumetin nedeninin, Halet Efendi'nin kendisine takdim edilen para ve hediyeleri az bularak yılda bin kese akçe daha talep etmesi ve Ali Paşa'nın bunu kabul etmemesi olduğunu ifade ederken⁴³⁷ Yenidünya, Tepedelenli'nin birkaç bin kese akçe için asi damgası yemeyi göze alamayacağını, bu sebeple ikilinin arasının bozuk olmasının daha derin sebepleri olduğunu ifade etmektedir. Yenidünya'ya göre; Halet Efendi'nin, taşraya Enderun'da eğitim görmüş vezirlerin gönderilmesini savunması ve Ali Paşa'nın düzenli bir topçu birliği oluşturma çabaları ki bu durum Halet Efendi'nin varlığının teminatı olan yeniçerilerin sonu demekti, ikilinin

⁴³² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 398; Fotakos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 10, Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 82.

⁴³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 111.

⁴³⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 135; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 74.

⁴³⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 104; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 56.

⁴³⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 374; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 58.

⁴³⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 373; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 111; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 43; Abdülkadir Özcan, "Halet Efendi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 1997, s. 250.

arasının açık olmasının temel sebepleriydi.⁴³⁸ Ayrıca, Halet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa'ya yönelik entrikalar çevirmesinin bir diğer nedeni de Fenerli Rumların tesiri altında kalmasıydı.⁴³⁹

Ahmet Cevdet Paşa, Halet Efendi için “Halet Efendi; zeki, güzel konuşan, muhatabını ikna etmeye muktedir bir adamsa da, nüfuz ve ikbalini korumak için her türlü fenalığı yapardı... Halet Efendi sürekli entrikalar çevirir, fesat dolabını döndürürdü.” ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁴⁰ Yenidünya ise, Halet Efendi hakkındaki en büyük suçlamalardan bir tanesinin Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasını sağlayarak Mora İsyanının önünün açılmasına ve bir Yunan devletinin kurulmasına sebep olması olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴¹ Özcan, “Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur, Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubur” beyitinin Halet Efendi için yazıldığını vurgularken⁴⁴² Külekçi, Halet Efendi'nin makamını koruma endişesi ile Rumların ihtilâl hazırlıklarını yetkililere iletmemesi gibi bir takım hataları olduğunu kabul etmekle birlikte, Rum ihtilâline doğrudan sebep olduğunu söylemenin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁴⁴³ Şanzade ve Cevdet Paşa'nın, Ayvalık'taki isyandan Halet Efendi'nin sorumlu olduğu yönünde verdikleri bilgilerin aksine Arıkan, Ayvalık'taki Rum isyanını başlı başına Halet Efendi'nin eseri olarak göstermenin doğru olmadığını, Filiki Etery'a'nın faaliyetleri neticesinde Ayvalık'ta zaten bağımsızlık fikirlerinin yeşermeye başladığını savunmaktadır.⁴⁴⁴

Yunan tarih yazıcılığının konuya yaklaşımını anlatması bakımından Kitromilidis'in görüşleri dikkat çekicidir. Kitromilidis, resmi Osmanlı tarihçilerinin mesleki konumları itibarıyla, Sultan II. Mahmud'u masum göstermek için suçu Halet Efendi'ye attıklarını, ancak asıl suçlunun Halet Efendi değil Sultan olduğunu savunmaktadır. Kitromilidis'e göre bazı Yunanlı yazarların “Türk barbarlığının en üst simgesi” olarak tanımladıkları Halet

⁴³⁸ Süheyla Yenidünya, “Halet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa İsyanındaki Rolü”, *Uluslararası Balkan Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri*, Arnavutluk 2010, s. 266-267; Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet..., s. 208-210.

⁴³⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 103; Zeki Arıkan, “1821 Ayvalık İsyanı”, *Belleten*, Cilt: LII, Sayı: 203, 1988, s. 574; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 54.

⁴⁴⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 384-385.

⁴⁴¹ Süheyla Yenidünya, “Halet Efendi'nin Tepedelenli...”, s. 265.

⁴⁴² Abdülkadir Özcan, “Halet Efendi”..., s. 250.

⁴⁴³ Cahit Külekçi, “Tarih-i Cevdet'e Göre...”, s. 41-42.

⁴⁴⁴ Zeki Arıkan, “1821 Ayvalık İsyanı”..., s. 587, 597.

Efendi, “büyük şeytan Sultan II. Mahmud”tan sonra ikinci sırada geliyordu. “Halet Efendi, Hristiyanlık karşıtı, “kardeş katili Sultan”ın çırağıydı.”⁴⁴⁵

Tepedelenli Ali Paşa’dan gelen bilgilere, İngiltere’nin Rumların bir isyan hazırlığında olduklarına dair verdiği istihbarat da eklenince, Sultan II. Mahmud bir araştırma yapılması talimatı verdi. Bunun üzerine Halet Efendi, divan tercümanlarından Nikolaos Muruzis’i Mora’ya gönderdi. Ancak kendisi de Filiki Eteryaya üyesi olan Muruzis, Rumları isyandan vazgeçirmek bir yana, Filiki Eteryaya’nın liderlerine isyanı bir an önce başlatmaları yönünde telkinlerde bulundu. İstanbul’a döndüğünde ise Rum reayanın sadakatinden şüphe duyulmaması gerektiğine dair Babîâli’ye bir rapor sundu.⁴⁴⁶

Bu rapor, Sultan II. Mahmud’un, Tepedelenli hakkındaki suçlamaların haklı olduğuna inanmasına sebep oldu. Masum olduğunu savunan Ali Paşa bir taraftan aman dilerken bir taraftan da Fransa ve Rusya’dan yardım istiyor, gayrimüslimleri isyan etmeleri için kışkırtıyordu. Zaten nüfuzunu arttırmaktan ve merkezi yönetimin kontrolü dışında hareket etmesinden rahatsız olan Sultan, bu gelişmeler üzerine Tepedelenli’yi cezalandırmaya karar verdi ve Tepedelenli Ali Paşa ile oğullarını görevden azletti.⁴⁴⁷ Sahip olduğu çiftliklerdeki askerlerini geri çekip Yanya’da oğullarıyla birlikte yaşaması emredildi. Ancak Ali Paşa bunu reddetti ve 23 Mart 1820 tarihinde isyan etti. Bunun üzerine fermanlı ilan edildi.

Babîâli, Tepedelenli Ali Paşa’nın Rumlardan daha tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Osmanlı birlikleri Yanya’ya sevk edildi. Osmanlı orduları Ali Paşa’yı Yanya’da kuşattı. Mora Valisi olarak görevlendirilen Hurşid Paşa ise 1821 yılı Ocak ayında bölgeye geldi. 5.000 askeri, 200 topu ve yıllarca yetecek kadar cephanesi bulunan Tepedelenli, bir yılı aşkın bir süre Yanya kalesini savunduktan sonra Hurşid Paşa, Ali Paşa’ya Babîâli’den affını isteyeceğine dair bir taahhütname gönderdi. Bu gelişme üzerine, Ali Paşa hayatına dokunulmamak şartıyla göldeki küçük bir adacıkta bulunan Pandeileimon Manastırı’na sığındı ve İstanbul’dan gelecek olan son kararı beklemeye başladı.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos E (Cilt: 5), (İdeolojika Revmata: Elines-Othomani) (İdeolojik Akımlar: Rumlar-Osmanlılar), Ekdisis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010, s. 131-135.

⁴⁴⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 87; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi...*, s. 111; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2879; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 61.

⁴⁴⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 98-99.

⁴⁴⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 104; Kemal Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa”..., s. 478.

Hurşid Paşa tarafından Ali Paşa'ya verilen taahhütname, halk arasında Ali Paşa'nın affedildiğine dair bir dedikodunun yayılmasına sebep oldu. Bu dedikoduları engellemek için Ali Paşa'nın idamına izin veren fermanın bir an önce gönderilmesi gerekiyordu. Bunun zaman kaybına sebep olacağını ve sürecin Ali Paşa'nın lehine işleyeceğini düşünen Hurşid Paşa, İstanbul'dan gelecek cevabı beklemeden sahte bir ferman düzenledi. Hurşid Paşa sözde af fermanını tebliğ etmek için Tepedelenli'nin yanına gittiğinde, bu kadar kısa sürede İstanbul'dan cevap gelmeyeceğini bilen Ali Paşa tuzağa düşürüldüğünü anladı ve çatışma çıktı. Çatışmada (14 Şubat 1822) Ali Paşa öldürüldü. İstanbul'a gönderilen kesik başı bir süre teşhir edildikten sonra oğulları Veli, Muhtar, Salih ve torunu Mehmed Paşaların kesik başları ile birlikte Silivrikapı'da defnedildi.⁴⁴⁹

Cevdet Paşa, İstanbul'a sağ getirilmesi durumunda kendisi aleyhine konuşmasından endişe eden Halet Efendi'nin talimatıyla Hurşid Paşa'nın sahte bir ferman düzenleyerek Tepedelenli'yi idam etmesini “devletin namusunu kirleten çirkin bir hareket” olarak tanımlarken,⁴⁵⁰ Süheyla Yenidünya ise Sultan II. Mahmud'un bu sahtekârlığı görmezden geldiğini ifade etmektedir.⁴⁵¹

Türk tarih yazıcılığı, Tepedelenli Ali Paşa isyanının Rum bağımsızlık hareketine büyük katkılar sağladığı görüşündedir. Cevdet Paşa, Hurşid Paşa'nın Yanya'ya asker sevk ederken, Rumların Tepedelenli'den daha tehlikeli olduklarının farkına varamadığını ve ayaklanarak Müslümanlara saldıracaklarını hiç hesaba katmadığını, ya düşmanı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını ya da onu küçümsediğini ifade etmektedir. Cevdet Paşa, Osmanlı yöneticilerinin tamamen Ali Paşa'yı ortadan kaldırmaya odaklanmalarını ve Rum isyanını önlemeye yönelik hiçbir girişimde bulunmamalarını büyük bir hata olarak görmektedir.⁴⁵² Beydilli, Osmanlı Devleti'nin isyan eden Ali Paşa ile uğraştığı sırada Rum isyanının rahatça gelişme imkânı bulduğunu ifade ederken,⁴⁵³ Afyoncu da, kiliseler inşa ettiren, diplomatik yazışmalarda Rumcayı kullanan ve Rumca eğitimi teşvik eden Yanya Valisi Ali Paşa'nın Rumların bilinçlenmesine katkı sağladığını vurgulamaktadır.⁴⁵⁴ Türkmen ise, Mora ve adalardaki Osmanlı birliklerinin Tepedelenli Ali Paşa üzerine sevk edilmesi nedeniyle isyan hazırlığında olan Rumların rahat bir nefes aldıklarını ve otorite

⁴⁴⁹ Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet..., s. 225.

⁴⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*..., s. 372.

⁴⁵¹ Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet..., s. 225.

⁴⁵² Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*..., s. 335.

⁴⁵³ Kemal Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa”..., s. 478.

⁴⁵⁴ Erhan Afyoncu, “Osmanlı İdaresinde Yunanistan”..., s. 329.

boşluğundan faydalanarak isyan ettiklerini belirtmektedir.⁴⁵⁵ Afyoncu, Hatipoğlu ve Armaoğlu, uzun süreden beri isyan hazırlıkları içerisinde olan Rumların Tepedelenli'den korktukları için isyana cesaret edemediklerini, ancak Tepedelenli'nin isyan etmesi ve öldürülmesi sonrasında Yanya başta olmak üzere Kıta Yunanistan'daki Rumlar üzerindeki baskının ortadan kalktığını, bu durumun da Rumların isyan etmesinin önünü açtığını ifade etmektedirler.⁴⁵⁶

Halet Efendi'nin girişimleri sonrasında Tepedelenli'nin ortadan kaldırılmasının, Rumlar için bulunmaz bir nimet olduğunu belirten Cevdet Paşa, Tepedelenli'nin öldürülmesinin doğru olduğunu, ancak zamanlamanın yanlış olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Tepedelenli, bir müddet daha kendi haline bırakılabilir, isyana hazır Rumlara nefes aldirmamasından faydalanılarak oyalandıktan sonra Nizam-ı Cedid kurulup yeni ve talimli asker yetişince icabına bakma daha doğru olurdu.”⁴⁵⁷ Cevdet Paşa ayrıca, Rum isyanı sırasında Ali Paşa'nın emrindeki kuvvetlerden faydalanılmasının daha doğru olacağını, fakat Halet Efendi'nin kişisel çıkarlarını, devletin çıkarlarının önünde tutarak böyle bir şeye engel olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵⁸ Sertoğlu, Külekçi ve Günay, Mora ve Batı Yunanistan'da çok güçlü bir konumda bulunan Tepedelenli Ali Paşa'nın Rumların toplu halde bir isyana kalkışmalarını engellediğini, affedilmiş olsaydı Rum isyanının bu kadar kolay çıkmayacağını savunurken,⁴⁵⁹ Bayrak ise Ali Paşa'nın öldürülmesiyle, bölgede Rumların milliyetçilik hareketini bastırarak son gücün de yok edildiğinin altını çizmektedir.⁴⁶⁰ Yenidünya da, bazı sıkıntılara rağmen Ali Paşa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki koruyucu gücü olduğunu ve devlete büyük hizmetlerde bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁶¹

Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ise, 25 Ocak 2017 tarihinde Ali Paşa'nın ölümünün 195. yıldönümü nedeniyle yayınladığı mesajda, Mora ve Eflak-Boğdan isyanlarının sosyal, manevi ve askeri hazırlık süreçleri açısından Ali Paşa'ya çok şey borçlu olduklarını ifade

⁴⁵⁵ Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı..." s. 860.

⁴⁵⁶ Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Yunanistan"..., s. 329; Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 14; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 171.

⁴⁵⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 334.

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 340.

⁴⁵⁹ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2879; Cahit Külekçi, "Tarih-i Cevdet'e Göre...", s. 40; Necla Günay, "Filik-i Eterya Cemiyeti"..., s. 279.

⁴⁶⁰ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 57.

⁴⁶¹ Süheyla Yenidünya, "Halet Efendi'nin Tepedelenli...", s. 262.

etmiş, bu açıklama Yunan basınında çok sert bir biçimde eleştirilmiştir.⁴⁶² Çünkü Yunan tarih yazıcılığında Tepedelenli Ali Paşa, genel olarak “Rumlar üzerinde baskı rejimi uygulayan bir zalim” olarak tasvir edilmekte, Ali Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’na başkaldırmak suretiyle, Rum isyanına direkt değil, dolaylı olarak katkı sağladığı belirtilmektedir.

Spiridon Trikupis, Tepedelenli Ali Paşa’nın Yanya şehri başta olmak üzere Kıta Yunanistan’ın tamamında uyguladığı baskı rejimi sebebiyle hayatları sürekli tehlike altında bulunan Rumların kendilerini korumak için gizlice silahlandıklarını ve bu durumun, 1821 isyanında Rumların çok işine yaradığını ifade etmektedir.⁴⁶³ Kargakos, Davalas, Papageorgiu ve Veremis gibi tarihçiler de Rum isyanına liderlik yapan çok sayıda ismin Ali Paşa’nın sarayında yetiştiğini, Rum isyanının önemli isimleri olan Odiseas Andrutsos, Athanasios Diakos ve Yorgos Karaiskakis gibi isimlerin onun yanında savaş tekniklerini öğrendiklerini ifade etmektedirler.⁴⁶⁴ Clogg’a göre, Tepedelenli Ali Paşa’nın Rumların ayaklanmasına sağladığı dolaylı katkılardan birisi de, taşradaki ayanların merkezi yönetim karşısındaki fiili bağımsızlıklarının, Rumlara Osmanlı Devleti’nin zayıfladığını göstermesi ve ayaklanmaları konusunda onlara cesaret vermesi idi.⁴⁶⁵ Papageorgiu, Tepedelenli Ali Paşa’nın, bir Osmanlı Paşası olmaktan öteye gidemediğini ve Osmanlı İmparatorluğu’na karşı gerçekleştirilecek bir isyanın lideri olmayı başaramadığını belirterek bu durumun bir sonucu olarak emrindeki Müslümanların Osmanlı saflarına, Hristiyanların ise Rumların safına katıldığını belirtmektedir.⁴⁶⁶

2.1.3. Fenerliler

Bizans İmparatorluğu döneminde aristokrasi sınıfını oluşturan Rumların bir bölümü, İstanbul’un 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesinden sonra, İtalya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine kaçtılar. İstanbul’da kalmayı tercih eden Rumlar ile Fatih Sultan Mehmed’in hoşgörüsü ve teşviki sonrasında Karadeniz, Anadolu ve Ege

⁴⁶² <<http://www.news.gr/kosmos/evroph/article/297188/rama-h-epanastash-toy-1821-hrosta-polla-ston-alh.html>> 25 Ocak 2017.

⁴⁶³ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 184-185.

⁴⁶⁴ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 119; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 151; Andreas Davalas, *O Ali Pasas Mesa...*, s. 31; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 97.

⁴⁶⁵ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 34.

⁴⁶⁶ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 97.

Adaları'ndan (Sakız Adası başta olmak üzere) İstanbul'a gelen tüccarlar, Haliç'i aydınlatan fenerin bulunduğu semtte yaşamaları sebebiyle "Fenerli" adını aldılar.⁴⁶⁷

Fenerlilerin tamamının Yunanlı olduğunu yönündeki algının aksine, Fenerliler içinde Romen, Latin, İtalyan ve Arnavut asıllılar da bulunuyordu.⁴⁶⁸ Cenevizlilerin ve Venediklilerin Karadeniz'deki faaliyetlerine son verilmesi sonrasında bu bölgedeki ticareti ele geçiren Fenerliler bu sayede oldukça varlıklı hale geldiler.⁴⁶⁹ Nitekim Fenerliler, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecine girmesinin de etkisiyle devletin önemli mevkilerine yükseldiler ve siyasi elit haline geldiler.⁴⁷⁰ Gerileme döneminde dış baskının artmasıyla birlikte Osmanlı Devleti usta diplomatlara ihtiyaç duymaya başladı. Fenerliler işte bu dönemde Osmanlı Devleti yönetim kademesi içerisinde yükselmeye başlayarak diplomatlık ve tercümanlık görevlerini yürütmeye başladılar.⁴⁷¹

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı yönetim sisteminde Türklerin sadece savaş ile meşgul olmaları ve dış ticarete itibar etmemelerinin yanı sıra bir de, Avrupa dillerini öğrenenlere toplumda iyi gözle bakılmaması gibi nedenlerle Müslümanlar gayrimüslimlerin dillerini öğrenmiyorlardı.⁴⁷² Bu sebeple tercüman olarak önceleri Yahudiler görevlendiriliyordu. 17. yüzyıldan itibaren ise, Avrupa'da eğitim alan ve yabancı dil öğrenen Fenerliler bu görevlerde kullanılmaya başlandı.⁴⁷³

1661-1822 yılları arasında 34 Rum, Baştercüman olarak görev yaptı.⁴⁷⁴ Baştercüman bir nevi Avrupa meselelerinden sorumlu Dışişleri Bakanı olarak görev yapıyordu. Kaptan Paşa'nın yardımcısı olan Donanma Tercümanı ise adaların yönetiminden sorumluydu. Baştercümanlık makamına yükselen ilk Fenerli, Panayiotis Nikusios (1613-1673) idi. Onu Aleksandros Mavrokordatos (1673-1709) takip etti. Bu görevler çok kritik önemi haizdi. Çünkü Fenerli tercümanlar, yabancı ülkelerle yürütülen her türlü müzakereye katılıyor ve

⁴⁶⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 45-46; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 179-180. (Kargakos, Osmanlı Padişahının, Patrikhane'nin "fena bir yer"e taşınması konusunda talimat verdiği, bunun üzerine Patrikhane'nin İstanbul'un çöplerinin toplandığı semte taşındığı ve söz konusu "fena yer" ifadesinin zamanla "fener" olarak telaffuz edilmeye başlandığı şeklinde tezleri ileri sürüldüğünü, ancak bu görüşlere katılmadığını, çünkü Fener isminin, İstanbul'un fethinden önce de kullanıldığını ifade etmektedir.)

⁴⁶⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 122-123; İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 165.

⁴⁶⁹ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 45.

⁴⁷⁰ Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 21/

⁴⁷¹ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde...*, s. 24.

⁴⁷² Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 44; Cafer Çiftçi, "Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 26 (Yaz 2010), s. 31.

⁴⁷³ Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 20.

⁴⁷⁴ Dimitris Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu...*, s. 161.

bu müzakerelerde alınan kararlarda sık sık söz sahibi oluyorlardı.⁴⁷⁵ 1714 yılından itibaren Fransızcanın diplomasi dili olarak kabul edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti’ni temsilen görüşmelere katılan Fenerlilerin Fransızca öğrenmeleri ihtiyacı hâsıl oldu. Bu sebeple Fransa’dan öğretmen ve kitaplar getirildi. Bu unsurlar, Fransız fikirlerinin Osmanlı topraklarına ithal edilmesine vesile oldu.⁴⁷⁶

Fenerliler ayrıca, 1711 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Ruslarla işbirliği yapan ve bu yüzden Osmanlı Devleti’nin güvenini kaybeden yerli boyarların yerine Eflak ve Boğdan’a Voyvoda olarak atandılar. Eflak ve Boğdan’daki Fener yönetimi 1821’e dek sürdü. Bu süreç, Fenerlilerin güçlerinin zirvesine ulaşmalarını ve Osmanlı yönetim sistemindeki yerlerini sağlamlaştırılmalarını sağladı. Bu görevlendirmeler ayrıca Rumların devlet yönetimi konusunda deneyim kazanmalarını sağladı.⁴⁷⁷

Devlet teşkilatı içerisinde elde ettikleri mevkiler sayesinde ekonomik olarak da güçlenen Fenerliler zamanla Patrikhane üzerinde önemli bir nüfuza sahip oldular.⁴⁷⁸ Yeni göreve başlayacak Patriğin Osmanlı Devleti’ne yüklü miktarda para yatırması gerektiğinden, oldukça zengin olan Fenerliler patriğin seçilmesinde de etkili oluyorlardı. Hatta iki Fenerli Rum’u Patrik olarak seçtirmeyi dahi başardılar.⁴⁷⁹

Çiftçi, Fenerlilere yönelik olumsuz bir bakış açısı oluşmasında Eflak ve Boğdan’da yaşanan yozlaşma, toprakların asiller tarafından sömürülmesi ve siyasi istikrarsızlığın rolünün büyük olduğunu ifade ederken⁴⁸⁰ Jelavich ise, Fenerliler döneminin, Rumen tarihinin en kötü dönemi olarak kabul edilmesini, sistemin bozulmasına ve Osmanlı Devleti’nin kontrolsüz mali dayatmalarına bağlamaktadır.⁴⁸¹ Sebebi ne olursa olsun bölge halkı Fenerli yöneticilerden pek hoşlanmıyordu. Fenerliler sosyal konumları itibari ile Türk dostu idiler ve Sultan’ın politikasına hizmet ediyorlardı. Bu nedenle 1821 isyanı esnasında her ne kadar savaşmak ve destek vermek için Mora Yarımadası’na gelseler de halk tarafından benimsenmediler. Avrupalı yaşam tarzları ile Rum halkına oldukça uzak olan Fenerlilerin statüleri, halk arasında toplumsal eşitsizlik fikrinin ön plana çıkmasına sebep

⁴⁷⁵ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 180-181.

⁴⁷⁶ Konstantinos T. Dimaras, *Neolinikos Diafotismos (Çağdaş Yunan Aydınlanması)*, Ekdisis Ermis (Ermis Yayınları), Atina 1989, s. 8.

⁴⁷⁷ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 12.

⁴⁷⁸ Aşkın Koyuncu, “Yunanistan’da Bağımsız Devlet...”, s. 478.

⁴⁷⁹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 78.

⁴⁸⁰ Cafer Çiftçi, “Bâb-ı Âli’nin Avrupa’ya Çevrilmiş...”, s. 29.

⁴⁸¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 112.

oluyordu.⁴⁸² Kaldı ki Fenerli kelimesi halk arasında “dolap çevirme, hile ve entrika” anlamlarında kullanılıyordu.⁴⁸³ Kendi hemşerileri tarafından da kabullenilmeyen Fenerliler zamanla ne Türk, ne de Rum olan bir kast oluşturdular. Veremis, Fenerlileri “Osmanlı yönetimine en yakın ve Rum halkına en uzak grup” olarak tanımlarken,⁴⁸⁴ Skarimbaz, Rum halkının Fenerliler ve kocabaşları “Hristiyan Türkler” olarak adlandırdıklarını ifade etmektedir.⁴⁸⁵

Türk tarihçiler arasında da Fenerlilerin Osmanlı Devleti aleyhine faaliyet gösterdikleri yönünde bazı görüşler mevcuttur. Örneğin Şahin, devletin öz evlatlarından ayırmayarak önemli görevlere getirdiği Fenerlilerin, kendilerine duyulan güveni kötüye kullandıklarını ve ihanet ettiklerini ifade etmektedir. Şahin ayrıca, Fenerli Rumların devletin gizli belgelerini Patrikhane’ye verdiklerini ve Osmanlı Devleti’nin yıkılması için çalıştıklarını belirtmektedir.⁴⁸⁶ Çiftçi’ye göre ise diğer devletlerle müzakerelere tercüman olarak katılan bazı Fenerlilerin devlet sırlarını ifşa etmeleri, Osmanlı yöneticilerinin sözlerini çarpıtarak karşı tarafa iletmeleri zaman zaman rastlanılan hadiselerdi. Kaldı ki bazı yabancı devlet yöneticileri de Rum tercümanlara güvenmiyorlardı. Örneğin Napolyon Bonaparte, Paris’teki Osmanlı Elçisi Halet Efendi ile yaptığı bir görüşmede Rumlara itimadının olmadığını, bu nedenle ikili görüşmelerde Rum tercüman istemediğini belirtmişti.⁴⁸⁷

Buna karşılık, Fenerlilere olumlu bakan Yunanlı tarihçiler de mevcuttur. Onlara göre Fenerliler her ne kadar eleştirilseler de, Rumca eğitimi desteklemek suretiyle kendilerine, ailelerine ve Helenizme hizmet ettiler.⁴⁸⁸ Öte yandan Osmanlı yöneticilerinin bazı keyfi davranışlarının önüne geçtiler ve Rumları korudular. Kitap basımı için para yardımı yaptılar, Avrupa’da yayımlanan önemli kitapları Rumcaya çevirdiler.⁴⁸⁹ Yunan kültürünü korumayı kendilerine görev edinen Fenerli Voyvodaların bazıları Ortodoks dünyasına batı düşüncesinin aktarılmasında etkili oldular.⁴⁹⁰ Patrikhane üzerinde sahip oldukları etki sayesinde kiliselerde duaların Yunanca okunmasını sağlayarak Helenleştirme projelerine

⁴⁸² Sofia Karimbali-Kiriazı, *İ Dinamiki Tis...*, s. 22.

⁴⁸³ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 179.

⁴⁸⁴ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 113.

⁴⁸⁵ Yannis Skarimbaz, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 22.

⁴⁸⁶ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 173-174.

⁴⁸⁷ Cafer Çiftçi, “Bâb-ı Âlî’nin Avrupa’ya Çevrilmiş...”, s. 34.

⁴⁸⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 182.

⁴⁸⁹ Sofia Karimbali-Kiriazı, *İ Dinamiki Tis...*, s. 23.

⁴⁹⁰ Richard Clogg, *Yunanistan’ın Kısa Tarihi...*, s. 35.

destek verdiler.⁴⁹¹ Ayrıca, Osmanlı devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmeleri, Yunanlılık bilincinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı.⁴⁹² Fenerlilerin, Yunanlıların devlet olma sürecine özellikle düşünsel alanda çok önemli katkılarda buldukları söylenebilir.⁴⁹³

Ancak, Yunan aydınlanmasının öncüsü olan Fenerliler⁴⁹⁴, Osmanlı hâkimiyeti döneminde yönetim sınıfında (kilise, kocabaşılar, büyük tüccarlar) bulunan diğer tüm Rum unsurlarda olduğu gibi kendi çıkarlarıyla imparatorluğun bütünlüğünün korunmasını bir tutuyor, gayrimüslimler ile devlet arasında bir çatışma yaşanmasını arzu etmiyor ve bağımsız bir devlet kurma fikrine sıcak bakmıyorlardı. Öte yandan herhangi bir başarısızlık durumunda Rumları neyin beklediğinin de farkındaydılar.⁴⁹⁵ Ancak, her ne kadar isyana karşı gelseler de isyan başlayınca destek vermekten kaçınmadılar. Ayaklanmanın siyasi liderleri oldular. Çünkü ayaklanan Rumlar arasında diplomasi ve dış politikadan anlayan tek kesim Fenerlilerdi.⁴⁹⁶

2.1.4. Aydınlar

Ulusal hareketin gelişimine katkı sağlayan bir diğer sınıf da aydınlardı. Öğretmen, gazeteci, edebiyatçı, tüccar ve papazlardan oluşan bu sınıf arasında zamanla Antik Yunan hayranlığı ortaya çıktı. Bu düşünce, Yunan ulusal kimliğin oluşmasında önemli unsurlardan birisi haline geldi.⁴⁹⁷ Rumların aydınlanmasında en büyük rolü, Eflak-Boğdan ve Avusturya başta olmak üzere yurtdışında yaşayan aydınlar oynadı. İsyana başladığında da aydınlardan hemen hemen hepsi; savaşanlara liderlik etmek, gazeteler çıkarmak, okullar kurmak, eğitim ve uzmanlık isteyen her türlü işi üstlenmek, bildiri ve genelgeler yayımlamak, Avrupa ile temaslarda Rumların temsilciliğini üstlenmek ve dünyanın gözünde Rumların imajını yükseltmek suretiyle mücadeleye destek verdiler.⁴⁹⁸

Ancak tüm aydınlardan bağımsızlık mücadelesine sempatiyle yaklaştıklarını söylemek gerçekçi değildir. Aydınların arasında çok sayıda din adamı bulunuyordu. Bu din adamları muhafazakâr yapılarının dışında, bir de yaşanacak bir ayaklanmanın Ortodoks Kilisesi'ne

⁴⁹¹ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 57.

⁴⁹² Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 45.

⁴⁹³ Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 56.

⁴⁹⁴ Konstantinos T. Dimaras, *Neolinikos Diafotismos...*, s. 8.

⁴⁹⁵ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 91, 114; Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi ...*, s. 37; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 46.

⁴⁹⁶ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 90; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 183.

⁴⁹⁷ Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 57.

⁴⁹⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 35; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 39.

zarar vereceği düşüncesiyle isyana sıcak bakmıyorlardı. Hatta statükocular, dinsizlik olarak gördükleri bilimin öğretilmesini engelliyorlardı.⁴⁹⁹ Çok sayıda laik aydın da olası bir ayaklanmaya tereddütle yaklaşıyordu. Örneğin Adamandios Korais, mevcut şartlar altında başlayacak bir isyanın Rumlara zarar vereceğini savunuyor, Yoannis Kapodistrias ise bir isyan fikrinin çılgınlık olacağını söylüyordu. Sadece azınlıkta olan radikal aydınlar koşulsuz ve şartsız olarak isyanı destekliyorlardı.⁵⁰⁰

Bu dönemde Fransız İhtilâli ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik ve özgürlük fikirlerinden etkilenen ve yazdıkları eserler ile Rum halkını etkileyen Rigas ve Korais gibi aydınlar ön plana çıktı.

2.1.4.1. Rigas Velestinlis-Fereos (1757-1798)

Rigas Velestinlis, 1757 yılında Theselya'nın antik adıyla Ferres, bugünkü adıyla Velestino köyünde (Volos şehrinin 17 km batısında) doğdu. O dönemde soyadı çok yaygın olmadığı için, Rigas diğer aydınlar gibi, soyadı olarak doğduğu yeri kullanmaya başladı ve Rigas Velestinlis olarak tanındı.⁵⁰¹ Yunan tarih yazıcılığında Rigas, bağımsızlık mücadelesini başlatan ve yeni devlet ideolojisinin ilk tohumunu atan kişi olarak kabul edilmektedir.⁵⁰² Kendisini cumhuriyetçi bir Osmanlı vatandaşı olarak tanımlamasına rağmen, Rigas ölümünden sonra Yunan ulusçuluğunun manevi lideri olarak tasvir edildi. Bu maksatla ulus inşa sürecinde, doğduğu yerin Antik Yunancadaki ismi ön plana çıkarıldı ve Rigas Fereos olarak anılmaya başlandı. Ancak, kendisi bu soyadını hiç kullanmadı, hatta hiç duymadı. O yüzden Rigas Velestinlis olarak bahsetmek daha doğru olacaktır.⁵⁰³

Fransız Devriminden etkilenerek Osmanlı İmparatorluğu içinde demokratik bir devrim gerçekleştirmek için çalışan ve bu maksatla çok sayıda yazı ve şiir kaleme alan Rigas, ölümünden sonra da bağımsızlık mücadelesinin simgesi oldu.⁵⁰⁴ İsmi bugün

⁴⁹⁹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 39; Dimitris Loules, "Fransız Devriminin Yunanistan Üzerindeki Etkisi", (çev. Selda Kılıç) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, Cilt: 15, 1992, s. 293.

⁵⁰⁰Yannis Skarimbas, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 21; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 39.

⁵⁰¹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 257.

⁵⁰² Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 101.

⁵⁰³ Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 48; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 40.

⁵⁰⁴ Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 174; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 79.

özgürlük mücadelesinin ilk şehidi olarak Yunanistan'da hala hafızalardadır.⁵⁰⁵ Öyle ki, 2002 kadar kullanılan 50 ve 200 Drahmilerde ve 2002'den sonra 10 Eurocentlerin arka yüzünde Velestinlis'in resmi bulunmaktadır.⁵⁰⁶

Rum milletinin özgürlüğe kavuşmadan önce milli ve manevi bilince sahip olması gerektiğini düşünen Rigas çok sayıda yabancı eseri Rumcaya tercüme etti ve Antik Yunan medeniyetinin bir haritasını yayınladı.

Harita 2.1. Rigas Tarafından Yayımlanan Antik Yunan Medeniyetinin Haritası

Dil, din ve ırk ayrımı yapmaksızın tüm insanların eşit haklara sahip olmaları gerektiğini savunan Rigas, demokratik bir yapıyı tasarlayan ilk kişidir. Fransız Devrimi etkisinde kalmış ve Hristiyan ve Türkleri ezdiğini düşündüğü Osmanlı Sultanı'na karşı bir halk ayaklanması başlatmak için yola çıkmıştı. Fransız İhtilâli ve Napolyon'un İtalya'da kazandığı zaferlerden etkilenen Rigas Velestinlis, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve yerine çok milletli federal bir devlet kurulması fikrini benimsemişti.⁵⁰⁷

Dolayısıyla Rigas sadece Rumları değil, Türkler de dâhil olmak üzere tüm Balkan halklarını özgürlüğüne kavuşturmayı hayal ediyordu. 1793 tarihli Fransız Anayasası'ndan ilham alarak hazırladığı anayasaya göre, bu halklar Balkan Cumhuriyeti çatısı altında bir arada yaşayacaklardı. Rigas, "dünyanın en güzel devleti" olarak nitelendirdiği Osmanlı

⁵⁰⁵ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 259.

⁵⁰⁶ Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 58.

⁵⁰⁷ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 48; Dimitris Loules, "Fransız Devriminin Yunanistan...", s. 291.

İmparatorluğu'nun kimsenin can ve mal güvenliğinin kalmadığı bir kargaşaya sürüklendiğini belirterek, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu bir cumhuriyete dönüşmesini düşlüyordu. Rigas'a göre, Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Araplar, Ermeniler ve hatta Türkler Babiâli'nin boyunduruğu altında zulüm görüyorlardı.⁵⁰⁸

Yayınladığı devrim manifestosunda, kurulacak yeni devlette Türkler de dâhil bütün milletlerin eşit olacağından bahsediyordu.⁵⁰⁹ Ancak, amaç her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan bütün insanları kucaklamak idiyse de, egemen olacak olanlar, Yunanlı doğanlar ya da Yunan kültürünü almış olanlar olacaktı.⁵¹⁰ Ayaklanma sonucunda kurulacak olan imparatorluğun “Yunan İmparatorluğu” adını alacak olması, kurulacak olan devlette yaşayacak olan insanların herhangi bir din veya dil ayrımı yapılmaksızın “Yunan halkı” olarak adlandırılacak olması,⁵¹¹ yeni devletin resmi dilinin Rumca olacak olması ve Rigas'ın Müslüman Türklere de ayaklanma sembolü olarak haçı önermesi bunun bir göstergesidir.⁵¹²

Yunanistan'da okutulan 2007 basımı Lise 3. sınıf tarih kitabında Kargakos'un “Rigas'ın federal bir devlet kurmak istediği” tezinin aksine⁵¹³, ne Filiki Eteryâ'nın ne de Rigas Velestinlis'in Balkan Federasyonu kurulması fikrini benimsemedikleri ifade edilmektedir. Kitaba göre amaç Balkan Federasyonu kurmak değil, diğer milletlere mensup Hristiyanların da Rum vatandaşı olarak dâhil olacakları bağımsız bir Yunan devleti kurmaktı. Başka milletlerden insanların da Rumların yanında yer almaları, yeni kurulacak devletin federasyon olacağı anlamına gelmemektedir.⁵¹⁴

Herkül Millas'ın “cumhuriyeti savunan ilk Osmanlı aydını” olarak tanımladığı ve ulusçu ideolojinin öncülerinden birisi olarak kabul ettiği Rigas,⁵¹⁵ sadece mantık ve bilginin devrim yapmaya yetmeyeceğini düşünüyor, devrimin şiddet kullanılarak gerçekleştirilmesi ihtiyacını sürekli dile getiriyordu. Ayaklanma girişiminin başarısız olması durumunda bile yaptıklarının karşılığının gelecekte mutlaka alınacağını çok iyi

⁵⁰⁸ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 62; Dimitris Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu...*, s. 169.

⁵⁰⁹ Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 53.

⁵¹⁰ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 46.

⁵¹¹ Ferhat Pirinççi, “Yunan Ulusal Kimliğinin...”, s. 58.

⁵¹² Dimitris Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu...*, s. 169.

⁵¹³ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 258.

⁵¹⁴ Yoannis Koliopulos, Konstantinos Svolopulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Liku...*, s. 31.

⁵¹⁵ Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: ...*, s. 174.

biliyordu.⁵¹⁶ Halkı bu fikre hazırlamak için içerisinde “Marş”, “Demokratik Bildiri”, “Anayasa” ve “İnsan Hakları”nın bulunduğu Devrimci Manifesto’yu hazırladı.⁵¹⁷

Rigas, Marş adlı eserini 27 yaşında iken kaleme aldı. Rigas Velestinlis’in Rumların hafızalarında köklü bir yer edinmesinde ve bağımsızlık mücadelesinin en önde gelen isimlerinden birisi olarak kabul edilmesinde bu eser büyük rol oynadı. Etnik değil, sınıfsal ağırlıklı bir anlayış ile kaleme alınan ve zorbalığa karşı bir yemin niteliğinde olan bu eser, sert bir üslupla yazılmıştı. Her eğitim seviyesindeki Rum’un anlayabileceği bir dille yazılan ve özgürlük mücadelesi için insanları ellerine silah almaya çağıran Marş,⁵¹⁸ takip eden 20 yıl boyunca Osmanlı Devleti’nin başkenti de dâhil olmak üzere Rum Ortodoks cemiyeti arasında yayıldı. O dönemde bölgeyi ziyaret eden gezginler, Rumların bütün gizli toplantılarında Rigas’ın Marş’ını söylediklerini ifade ediyorlardı.⁵¹⁹ Rigas’ın Fransız milli marşından esinlenerek kaleme aldığı⁵²⁰ bu eser sadece şehirlerde yaşayan zengin Rumlar tarafından değil, uzak köylerde yaşayan insanlar tarafından da biliniyordu.⁵²¹

Resim 2.7. Peter von Hess’in “Rigas Marş’ı Okuyor” İsimli Tablosu-Milli Tarih Müzesi-Atina

⁵¹⁶ Chris Woodhouse, *Rigas Velestinlis, O Protomartiras Tis Elinikis Epanastasis (Rigas Velestinlis, Yunan Devriminin İlk Şehidi)*, Ekdotis Paradima (Paradima Yayınları), 1997, s. 227.

⁵¹⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 258-260.

⁵¹⁸ a.g.e., s. 259.

⁵¹⁹ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 50.

⁵²⁰ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi...*, s. 268.

⁵²¹ Nisa Bayramoğlu, *Türk-Yunan Yakınlaşmasında Yunan Medyasının Rolü*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006, s. 30-31.

Mars⁵²²

Ey yiğit insanlar, daha ne kadar taştan kovuklarda,
 Tek başımıza, dağ sırtlarındaki aslanlar gibi yaşayacağız?
 Zavallı köleliğimizden ötürü dünyadan kaçarak;
 Kardeşlerimizi, ana ve babalarımızı, yurdumuzu,
 Arkadaşlarımızı, çocuklarımızı ve bütün yakınlarımızı bırakarak
 Saklandığımız mağaralardan dışarı bakarak mı yaşayacağız?
 Oysa bir saatlik özgürlük
 Kırk yıllık köleliğe yeğdir!

Rigas tarafından 1797’de hazırlanan İnsan Hakları Bildirgesi ve Anayasa İlkeleri ise “Rigas’ın Anayasası” olarak bilinir. Rigas, söz konusu anayasayı hazırlarken Fransız Anayasası’ndan etkilenmiştir. Anayasada ulusların kardeşliğine ve ulusların ortak düşmanının tiran olduğuna vurgu yapmakta, Osmanlı Devleti’ndeki adaletsizliğin, geri kalmışlığın sorumlusu olarak tiran yöneticileri göstermektedir.⁵²³

Osmanlı hâkimiyetindeki Rumların rahatsızlıklarından bahseden İnsan Hakları Bildirgesi’nin 2. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır. “Doğal haklarımız şunlardır: Birincisi, hepimiz eşitiz ve birimiz diğerinden üstün değil; ikincisi özgürüz ve birimiz diğerinin kölesi değil; üçüncüsü, hayatlarımız garanti altındadır ve kimse haksız yere ve kafasına göre yaşam hakkımızı elimizden alamaz; dördüncüsü, sahip olduğumuz mal varlığımıza kimse dokunamaz.” 3. madde eşitlik, 5. madde liyakat, 6. madde hürriyetin sınırları, 7. madde din ve vicdan özgürlüğü, 8. madde güvenlik, 13. madde suç ispatlanana kadar masumiyet, 15. madde cezaların suça uygunluğu, 16. madde mal mülk dokunulmazlığı, 18. madde köleliğin yasaklanması, 22. madde eğitim hakkı ve 25. madde halkın egemenliği ilkelerinden bahsetmektedir.⁵²⁴

Patrikhane’yi yabancı bir düzenin temsilcisi olan yozlaşmış bir kurum olarak gören Rigas’ın hazırladığı anayasa, Patrikhane tarafından sert bir dille kınandı. Patrikhane papazlara bir mektup göndererek Ortodoksluk inancının temel ilkelerine karşı olduğunu

⁵²² A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 41; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 46.

⁵²³ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 92-96; Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar:...*, s. 174; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 37-38.

⁵²⁴ Rigas Fereos, *İ Epanastatiki Prokiriksi Ya Ta Dikea Tu Anthrou Ke Tu Politi (Vatandaş ve İnsan Hakları İçin Devrim Bildirgesi)*, <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2013/03/Rigas-ta-dikaia-tou-anthropou-24grammata.com_-pdf.pdf>

düşündüğü söz konusu anayasanın ele geçirilmesi halinde el konulmasını ve Patrikhane'ye gönderilmesini istedi.⁵²⁵

Manifestonun 3.000 kopyası Balkanlar'ın her köşesine gönderilmek üzere Viyana'da basıldı. Ancak, yapılan bir ihbar neticesinde bu yazılar Avusturya polisinin eline geçti. Avusturya üzerinden Mora Yarımadası, Epir, Makedonya ve Arnavutluk'a geçerek genel bir ayaklanma başlatmayı planlayan Rigas ve beraberindekiler gözaltına alındı. Avusturya, Osmanlı Devleti'ne sığınan vatandaşlarının kendisine teslim edilmesi için bir iyi niyet göstergesi olarak Rigas'ı ve beraberindeki 7 tutukluyu Osmanlı yetkililerine teslim etti. Belgrad Paşası da bu kişileri 24 Haziran 1798 tarihinde boğdurmak suretiyle idam etti. Rigas ve beraberindekilerin cesetleri Sava Nehri'ne atıldı ve kaçırmaya çalışırken boğuldukları açıklandı.⁵²⁶

Ancak, Avusturya polisi tarafından yakalanmasa da, Rigas Velestinlis'in başarılı olma şansı yoktu. Balkanlardaki diğer Hristiyan halkları isyana destek verme niyetinde değillerdi. Bu yüzden, yaptığı çağrılar diğer Balkan halklarında yankı bulmadı.⁵²⁷ Ancak bu durum, onun ne kadar "büyük bir iş başardığı" gerçeğini değiştirmez. Her ne kadar yaptığı planları hayata geçirememese de, hazırladığı harita, yazdığı şiir ve yazılar daha sonraki nesillere örnek oldu. Rigas'ın Osmanlı yetkililerine teslim edilirken kullandığı şu ifade bunu doğrular niteliktedir: "Epey tohum ektim. (Bunların) filizleneceği ve milletimin tatlı mahsulünü toplayacağı zaman gelecektir."⁵²⁸ Gerçekten de Rigas'ın devrim planı Filiki Eteryaya liderlerinin devrimci kimliklerinin oluşmasında birincil rolü oynadı. Bu sebeple isyanın fitilini ilk ateşleyen kişinin Rigas olduğu ve Rigas'ın ayaklanmanın ilk şehidi olduğu kabul edilmektedir.⁵²⁹ Bununla birlikte, Türk tarih yazıcılığında Rigas Velestinlis'e çok az yer verilmesi dikkat çekicidir.

⁵²⁵ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 126.

⁵²⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 48; Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 52.

⁵²⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 262.

⁵²⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, "Ta Etia Tis...", s. 21-27.

⁵²⁹ Andonis Pangratis, "O Rigas, Ta Adieksoda...", A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 49-50.

Resim 2.8. “Rigas Özgürlük Tohumlarını Serpiyor” İsimli Tablo - Yenadios Kütüphanesi-Atina

2.1.4.2. Adamandios Korais (1748-1833)

“Yeni Yunan Devleti büyük ölçüde, Rigas’ın kanı, Korais’in fikirleri üzerinde inşa edildi.”⁵³⁰

Resim 2.9. Theofilos’un “Rigas ve Korais Yunanistan’ı Ayağa Kaldırıyorlar” İsimli Tablosu

Fransız Devrimi’nden etkilenenlerden birisi de Adamandios Korais idi. 1748 yılında İzmir’de doğan ve yaşamının büyük bir bölümünü Paris’te geçiren Korais⁵³¹ kendi

⁵³⁰ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 255.

⁵³¹ Thanos Veremis, *1821* (Belgesel Program).

döneminin en kültürlü insanlarından ve Çağdaş Yunan Aydınlanması'nda başrolü oynayan kişilerden birisiydi.⁵³²

Kitromilidis'in "çağdaş Yunan aydınlanmasının temsilcisi ve bağımsızlık mücadelesinde Rumların uluslararası arenadaki sesi" olarak tanımladığı Korais, Osmanlı egemenliğinin yıkılmasından sonra Rumların Türkleşmiş Hristiyanların eline kalmasından endişe ediyor ve bunu engellemenin tek yolunun toplumsal değişim olduğunu düşünüyordu.⁵³³ Ancak, Korais acele edilmesi taraftarı değildi. Korais'e göre milletin eğitime ihtiyacı vardı. Ayaklanma için en uygun zaman 1850 yılıydı. Yabancıların yardımıyla ayaklanmaktansa, Rum milletinin yeterli manevi olgunluğa erişmesini beklemek en doğrusuydu.⁵³⁴ Korais, her ne kadar Rumların bir isyana kalkışmak için henüz hazır olmadıklarını düşünse de, Avrupa'da Helensever Komite'nin kurulmasına ve yardım toplanmasına öncülük etti. Avrupa'nın önde gelen insanlarına mektuplar yazarak Rum meselesi hakkında bilgi verdi. Ayrıca, yazdığı kitaplarla ve yaptığı konuşmalarla Avrupa kamuoyunu etkilemeyi başardı. Avrupalıların Rumlara duyduğu sempati onun sayesinde arttı. İsyan başladıktan sonra da desteğini sürdürdü.⁵³⁵

Bunun yanı sıra, Avrupalılar tarafından kullanılan Grek ifadesinden rahatsız olduğu için yavaş yavaş Helen ismini gündeme getirmeye başladı. Bu ismin Rumları Antik Yunanlılara daha çok yaklaştıracığını savunuyordu. Ayrıca, Rumlara şanlı bir geçmişi olduğunu hatırlatmak amacıyla 17 ciltlik "Yunan Kütüphanesi" isimli bir kitap yayımladı.⁵³⁶ Çünkü Korais'e göre, Antik ve Çağdaş Yunan arasındaki bağ çok önemliydi. Korais, Paris'te yaptığı bir konuşmada "biz Yunanlıların evlatlarıyız, ya bu isme layık olmaya çalışmalıyız ya da bu ismi taşımamalıyız" diyordu.⁵³⁷ Korais'in etkisiyle Yunan aydınları kendilerini Helen olarak görmeye başlamışlardı.

Korais, Fransız Devriminin Rumlar için bir model oluşturabileceğini düşünüyordu. Fransız halkı, devrim esnasında rahiplerin sahip oldukları imtiyazlara son vermişlerdi. Aynı şeyi de Rumlar da yapabiliirdi. Korais'e göre, Rumların talepleri bağımsızlıklarını

⁵³² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 40.

⁵³³ Pashalis M. Kitromilidis, "İ Politiki Skepsi Tu Neoliniku Diafotismu (Çağdaş Yunan Aydınlanmasının Siyasi Düşüncesi)", (der. V. Panagiotopoulos), *İstoria Tu Neu Elinismu (Çağdaş Helenizm Tarihi) 1770-2000*, Tomos: 2 (Cilt: 2), Ekodos Elinika Gramata (Elinika Gramata Yayınları), Atina 2003, s. 27-38; Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 55.

⁵³⁴ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 56.

⁵³⁵ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 256.

⁵³⁶ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 39; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi...*, s. 269.

⁵³⁷ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 482.

kazanan Fransız ve Amerikan halklarından farklı değildi. Yazılarında çoğunlukla, Rumların cehaletinden sorumlu tuttuğu kiliseyi hedef alması ve Avrupa'daki entelektüel fikirleri Yunanistan'a aktarması sebebiyle zaman zaman Korais'in dini inancı sorgulandı. Ancak ne olursa olsun Korais tam bir demokrasi aşığıydı. İsyan sonrasında Kapodistrias'ın uyguladığı baskıcı yönetimi ve krallık sistemini bile eleştirmekten bile çekinmedi.⁵³⁸

Bu fikirlere tepki vermekte gecikmeyen kilise ise dini kanunlar temelinde yaşamının, gerçek anlamdaki tek özgürlük olduğu fikrini savunuyordu. "Kardeşler, kulaklarınızı tıkayın, bu yeni ortaya çıkan ve tamamen Tanrının ve Aziz Havarilerin buyruklarına karşı gelen bağımsızlık ümitlerini dinlemeyin. İnancınızı muhafaza edin." Patriğin mesajı netti. Ortodoksluk inancı, Türk egemenliğine itaatle doğrudan bağlantılıydı.⁵³⁹ Devrimci fikirlerin esaret altındaki Rumlar arasında yayılmasından endişe duyan Patrik V. Grigoryos'un yönlendirmesiyle Kudüs Patriği Anthimos tarafından 1797 yılında Pederler Öğretisi yayımlandı. Pederler Öğretisi'nde "Hristiyanlara, bu dünyada acı çekenlerin öteki dünyada rahat edecekleri masalı sürekli olarak tekrarlandı. Tanrı'nın Hristiyanların iyiliği için Bizans İmparatorluğu'nu yıkarak Türkleri iktidara getirdiği" anlatıldı.⁵⁴⁰

Peki, kilise bu kadar karşı iken Rumlar, nasıl bağımsızlıkları için mücadele edeceklerdi? Korais'e göre bu sorunun cevabı basitti. Sadece eğitimin halkı bağımsızlığa götürebileceğine inanıyordu. Korais, zengin Rum tüccarları okul ve kütüphanelere para yardımı yapma konusunda cesaretlendirdi.⁵⁴¹

Antik Yunan hayranlığı ve liberalizm, Korais'in fikirlerinin temelini oluşturuyordu. Kendisini halkının bağımsızlığına adanmıştı. Özgürlüğün ön koşulunun klasik eserler yardımıyla halkın aydınlanması olduğunu düşünüyordu. Ancak, Antik Yunanca yazılan eserlerin halk tarafından okunması mümkün değildi. Bu nedenle antik dildeki kitapların halk dilinde sadeleştirilmesi için büyük mücadele verdi.⁵⁴² Öte yandan Korais, ne Antik Yunancanın ne de yabancı kelimelerle dolu günlük konuşma dilinin yeni eğitim sistemine uygun olmadığını düşünüyordu. Ona göre halk dili yabancı kelimelerden arındırılmalıydı.

⁵³⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 257.

⁵³⁹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 133-134; Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi...*, s. 27.

⁵⁴⁰ Yannis Skarimbos, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 37.

⁵⁴¹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁵⁴² Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 256.

Bu nedenle Antik Yunanca ve halk dili arasında orta bir yol takip etti ve “*Katharevusa*”nın⁵⁴³ temellerini attı.⁵⁴⁴

Korais, Patrikhane'nin yayımlanmış olduğu Pederler Öğretisi risalesine karşı 1798 yılında Kardeşlik Öğretisi'ni yayımladı. Söz konusu risalede Pederler Öğretisi'nin anonim yazarını Türk dostu olmakla suçlarken, Patrikhane'yi de sert bir biçimde eleştiriyordu. Korais, ulusun içinde bulunduğu kötü durumun sorumlusu olarak Osmanlı yönetimini gösteriyor, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamayı övdüğü için Pederler Öğretisi'nin anonim yazarına tepki gösteriyordu. Korais, muhafazakâr çevreleri de etkileyebilmek adına Yeni Ahit'ten alıntılar yaparak Rumlara bağımsızlık hakları olduğu mesajını veriyordu. Kardeşlik Öğretisi'ndeki genel anlayış; Osmanlı yönetiminin çağdışı olduğu, Rumların özgürlüğe kavuşturulmaları gerektiği ve Osmanlı yönetiminin çökmez olduğu yönünde idi. Pederler Öğretisi ve Kardeşlik Öğretisi, iki farklı dünya görüşünü gözler önüne sermesi bakımından dikkat çekici iki eserdir.⁵⁴⁵

Korais tarafından yazılan bir diğer önemli eser de “Grekler Ne Yapmalı-İki Grek'in Diyalogu” isimli kitaptır. 1805 yılında yayımlanan kitap, iki Rum arasında geçen diyalog şeklindedir. Kitabın iki kahramanı, Rumların Rusya, İngiltere ve Fransa karşısında nasıl bir tutum takınmaları gerektiğini tartışmakta ve sonuç olarak Fransa'ya yakın olunmasının daha faydalı olacağı sonucuna ulaşmaktadır. Buna rağmen, kitabın ana fikri büyük güçlerin aslında kendi çıkarlarını gözettikleri ve dolayısıyla Rumların bağımsızlıklarını elde etmek için kendi iç dinamikleri ile harekete geçmeleri gerektiğidir.⁵⁴⁶

2.1.4.3. Dimitrios Katarcis (Fotiadis) (1730-1807)

Rum ulusuna yön veren aydınlar arasında öne çıkan bir başka isim de Dimitrios Katarcis'tir. İstanbul'da Fenerli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Katarcis, iyi bir eğitim almış, bir müddet Bükreş'te bulunduktan sonra yaşamının geri kalan kısmını Eflak

⁵⁴³ *Katharevusa*, Rumcadaki yabancı sözcük ve kullanımların ayıklanması suretiyle oluşturulan, Antik Yunanca ve günlük halk dili arasında olan yalın bir dildir. (Bkz: Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 31.) 1830 yılından 1976 yılına kadar Yunanistan Devleti'nin resmi dili olmuştur. Bu tarihten itibaren, günlük konuşma ile bağdaşmaması sebebiyle terk edilmiş ve halk dili olarak adlandırılan *Dimotiki* resmi dil olarak benimsenmiştir. (İbrahim Kelağa Ahmet, “Yunancanın Tarihsel Gelişimi”, (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 2, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 483-484.)

⁵⁴⁴ Pashalis M. Kitromilidis, “İ Politiki Skepsi...”, s. 35; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 40; Georges Castellat, *Balkanların Tarihi...*, s. 269.

⁵⁴⁵ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 54; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 141-142.

⁵⁴⁶ a.g.e., s. 147.

Sarayı'nda geçirmiştir.⁵⁴⁷ Korais tarafından temelleri atılan “*Katharevusa*”ya karşı olan Katarcis, Rum halkının eğitim seviyesinin artması için, halk arasında konuşulan “*Dimotiki*”nin yazı dilinde de yaygınlaşması gerektiğini savunuyordu.⁵⁴⁸ Bu konuda da İngiltere ve Fransa'nın örnek alınmasını telkin ediyor, halk dili yerine Latincenin kullanıldığı Macaristan ve Lehistan'daki başarısızlıkları dile getiriyordu.⁵⁴⁹ Loules'e göre, geniş halk kitlelerine de ulaşabilmek maksadıyla “*Dimotiki*”yi kullanarak kaleme aldığı eserler sayesinde Fransız İhtilâlinin Rumları da etkilemesini sağlamıştı.⁵⁵⁰

Yaptığı dil çalışmaları ile Rigas'ı da etkileyen Katarcis ayrıca, Yunanca ve Rumcanın aynı kökene sahip olduklarını, ancak aynı dil olmadıklarını ifade ediyordu. Katarcis, Antik Yunanlıların Rumların ataları olduklarını kabul etmekle birlikte, aralarında hiçbir ortak yön olmadığını, putperest Yunanlıların tarih sahnesinden silindiklerini belirtiyordu.⁵⁵¹ Her ne kadar Rumların, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan diğer Hristiyanlardan farklı bir ulus olduğunu ifade etse de⁵⁵², Dimitrios Katarcis Rumların kendi başına devlet yönetebilme kapasitesinde bir ulus olmadığını, bu sebeple Osmanlı yönetimi altında barış içerisinde yaşamanın en akılcı çözüm olduğunu savunuyordu. Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Rumların dolaylı da olsa devlet yönetimine katılabildiklerini ve Osmanlı Devleti'nin Rumların örf, adet ve dini törenlerine müdahale etmediğini ifade eden Katarcis, tipik bir biçimde Fenerlilerin o dönemdeki görüşlerini yansıtıyordu.⁵⁵³

Pederler Öğretisi'ne tepki olarak yazılan bir başka eser de 1806 yılında yayımlanan Yunan Anayasası (Eliniki Nomarhia-Ελληνική Νομαρχία) idi.⁵⁵⁴ Yunan Anayasası'nın anonim yazarı, kiliseyi, fenerlileri ve kocabaşılıarı çok sert bir dille eleştirmekte ve onları Osmanlı tiranlığının birer organı olmakla suçlamaktadır. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nu yenmenin imkânsız olduğunu, Rumların kendi kendilerini yönetmeye muktedir olmadıklarını ve Osmanlı İmparatoru'nun çok merhametli olduğunu savunan Patrikhane'ye tepki göstermektedir. Yazar ayrıca, ülkede yüzlerce manastır bulunduğunu ve bunların

⁵⁴⁷ a.g.e., s. 113-116.

⁵⁴⁸ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 50.

⁵⁴⁹ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 113-116.

⁵⁵⁰ Dimitris Loules, “Fransız Devriminin Yunanistan...”, s. 293.

⁵⁵¹ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 113-116.

⁵⁵² Outkou Kırılı Ntokme, “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 46, 2010, s. 405.

⁵⁵³ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 141-142; Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar...*, s. 177.

⁵⁵⁴ Nomarhia (νομαρχία) ifadesi yasa anlamına gelen nomos (νόμος) ve baş, başlangıç anlamına gelen arhi (αρχή) kelimelerinin birleşmesi ile oluşmakta ve anayasa anlamına gelmektedir. (Bkz: Pashalis M. Kitromilidis, “İ Politiki Skepsi...”, s. 31.)

halka en ufak bir faydalarının bile bulunmadığını, hatta vatan için bir yara olduklarını belirtiyordu. Yunanistan'ın özgürlüğünü elde edememesinin sebebi olarak da kiliseyi gösteriyordu. Tüccar, doktor ve yurt dışında yaşayan aydınları da çıkarıcı olmakla itham eden yazar, verilecek bir bağımsızlık mücadelesinin sadece milli değil, sosyal bir içeriğe sahip olacağını da belirtiyordu. Bu açıdan bakıldığında Yunan Anayasası, gerçek bir devrim manifestosudur ve yazarının ismini gizlemesi de bu sebeptendir.⁵⁵⁵

Rigas'ın yazdığı Marş'tan esinlenen Yunan Anayasası'nın anonim yazarı, 1804 yılındaki Sırp Ayaklanması'nın Osmanlı Devleti'nin yenilmez bir güç olmadığını gösterdiğini ifade etmekte, Rumların esaret altında yaşamaya devam etmesinin sebebinin cahil din adamları ve yetişmiş Rumların yurt dışında yaşaması olduğunu savunmaktadır.

“Bugüne kadar zorbalara prangaları altında yaşamak zorunda kalışımızın iki nedeninden biri, sevgili Yunanlı dostlarım, cahil papazlık, diğeri de en iyi yurttaşlarımızın bizlerden uzakta oluşlarıdır.”

Anonim, Yunan Anayasası (1806)⁵⁵⁶

Yazar, kiliseyi halkı eğitmediği, tüccar ve aydınları ise harekete geçemedikleri ve harekete öncülük etmedikleri için eleştirmektedir. Korais'in yazılarına göre daha sert bir üslupla kaleme alınan eser, yönetim şekli olarak batıyı örnek almıştır.⁵⁵⁷

Rum toplumunun durumu ile doğrudan ilişkili olan Yunan Anayasası isimli eserde Helen sözcüğünün egemen olması dikkat çekicidir.⁵⁵⁸ Bir diğer dikkat çeken nokta da, eserin anonim yazarının, klefleri Osmanlı İmparatorluğu'na, onunla işbirliği yapan hain Rumlara ve zengin toprak ağalarına karşı özgürlük mücadelesi veren savaşçılar olarak tanımlamasıdır.⁵⁵⁹

Öte yandan Kargakos, Yunan Anayasası isimli eserin objektiflikten uzak ve Avrupa'da aynı dönemde yayınlanan kitapların taklidi niteliğinde olduğunu ve söz konusu esere o dönemde halkın ilgi göstermediğini savunmaktadır. Kargakos ayrıca “Yunan Anayasası'nın anonim yazarının demokrasi tutkusu hepimizi duygulandırmaktadır, fakat

⁵⁵⁵ Anonim. *Eliniki Nomarhia (Yunan Anayasası)*; Pashalis M. Kitromilidis, “İ Politiki Skepsi...”, s. 34; Yannis Skarimbos, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 57; K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 8.

⁵⁵⁶ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 47.

⁵⁵⁷ Pashalis M. Kitromilidis, “İ Politiki Skepsi...”, s. 30; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 55; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 36.

⁵⁵⁸ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 47-53.

⁵⁵⁹ Anonim. *Eliniki Nomarhia (Yunan Anayasası)*.

bağımsızlık mücadelesine nasıl bir katkısı olduğunu bilmiyoruz.” diyerek Yunan Anayasası’nın anonim yazarını sorgulamaktadır.⁵⁶⁰

Kargakos’un, söz konusu eserin objektiflikten uzak olduğu yönündeki eleştirisinin aksine Andreu, Yunan Anayasası isimli eserin 18. yüzyılında sonunda Balkanlardaki ve Yunanistan’daki durumu tasvir ettiğini ifade etmektedir.⁵⁶¹

2.1.5. Kleftler

Yunan ulusçuluğunun gelişiminde büyük rol oynayan unsurlardan birisi de Rumların yoğun olarak yaşadıkları Mora Yarımadası’nda eşkıyalıkla geçinen Rum çeteleri, yani kleftlerdi.⁵⁶² Yunanlı tarihçilere göre kleftler, Osmanlı hâkimiyeti döneminde yöneticilerin kibirli ve onur kırıcı davranışlarına, ağır vergilere ve devşirme uygulamasına tepki olarak ortaya çıktılar. Baskılardan kurtulmak için dağa çıkan asilerden oluşan kleftler yağma ile geçiniyor, özellikle büyük bir nefret besledikleri Türkleri hedef alıyorlardı.⁵⁶³ Onları sıradan haydutlardan ayıran taraf da bu özellikleriydi. Ancak, halkın bir bölümü de kleftlerden rahatsızdı. Çünkü hem kendileri de saldırıya uğruyor, hem de bölgelerinde saldırıya uğrayan yolcuların ve kervanların uğradıkları zararı onlar tazmin ediyordu. Üstelik Osmanlı Devleti’nin yaptırımlarına maruz kalıyorlardı. Buna karşın, halkın bir bölümü de kleftlere hayranlık duyuyordu ve onları destekliyordu. Hatta kleftler için türküler yazıyordu. Bu iki farklı yaklaşımın sebebi kleftlerin yaptıklarında gizliydi. Kleftler, bir yandan halkı soyarken diğer taraftan da Osmanlı Devleti’ne karşı direniş sergiliyorlardı. Bu direniş sayesinde, halkın gözünde kahraman olarak görülüyorlardı. Öte yandan kleftlik ve armatolluk arasındaki geçişler de halkta kafa karışıklığı yaratıyordu. Halkın bir kesimi tarafından Kleftlere duyulan hayranlık o kadar üst düzeydeydi ki, insanüstü güçlere sahip olduklarına inanılıyor, (Nikitas yarışta bir atı alt edebilme gücüyle

⁵⁶⁰ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 166, 302.

⁵⁶¹ Lukas Evstathiou Andreu, Rigas Velestinlis (Didaktori Diatrivi) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ethniko Ke Kapodistriako Panepistimio Athinon (Atina Milli ve Kapodistria Üniversitesi), 2002, Atina, s. 465.

⁵⁶² Kleft kelimesinin (κλέφτης-kleftis) birinci anlamı hırsız, soyguncudur. (Bkz. Leonidas Karacas, Faruk Tuncay, Elinoturkiko Leksiko (*Yunanca-Türkçe Sözlük*), Ekdisis Rodamos (Rodamos Yayınları), Atina 1994, s. 386.) Ancak zamanla olumsuz anlamından sıyrılarak “Türk hâkimiyeti döneminde dağlara, özellikle Olimpos ve Pindos’a sığınan, yağma ve soygunla geçinen, Türklerin keyfi uygulamalarına karşı direniş grupları oluşturan asiler” anlamında kullanılmaya başlandı. (Bkz: *Leksiko Tis Neolinikis (Çağdaş Yunanca Sözlük)*,

<http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/>

⁵⁶³ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 48.

ün salmıştı.) adlarına türküler yazılıyordu.⁵⁶⁴ Kleft terimi, gün geçtikçe olumsuz anlamından sıyrıldı ve özgürlük mücadelesi veren Rumların koruyucusu anlamında kullanılmaya başlandı. Hatta kleftler zamanla milli direnişin sembolü haline geldi. Kleftlere sempati duyan yaklaşıma göre, kleftler Osmanlı hâkimiyeti boyunca yaptıkları ile Rum reayanın gurur kaynağı; ayaklanma döneminde ise, reayayı harekete geçiren itici güç oldular.⁵⁶⁵ Kleftlik, utanılacak bir şey değil, aksine gurur kaynağıydı. Babalar çocuklarının büyüyünce kleft olmalarını istiyorlardı.⁵⁶⁶ Özellikle esaretin son yıllarında, toplumun bütün kesiminde özgürlüğün kleft ve armatollar sayesinde kazanılacağı yönünde ortak bir inanç oluştu. Halk onları silahlı vatanseverler olarak görüyordu. Kleftlerin savaş tekniklerini bilmeleri ve yaşam şartları nedeniyle her türlü zorlukla mücadele edebilme yetenekleri bunda etkili oldu.⁵⁶⁷ Theodoros Kolokotronis, Petrobey Mavromihalis, Markos Botsaris, Andreas Zaimis, Andreas Metaksas, Nikotsaras, Nikitas Stamatelopulos, Odiseas Andrutsos, Yorgos Karaiskakis, Athanasios Diakos, Zaharias Barbitsiotis ve Andonis Kaçandonis, isyan öncesinde ve sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen mücadelelerde önemli görevler üstlenen kleftler arasında sayılabilir.

Resim 2.10. Thomas Hope'un “Kleft” İsimli Tablosu- Benaki Müzesi-Atina

⁵⁶⁴ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 30, 59.

⁵⁶⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 29.

⁵⁶⁶ Yorgos Terçetis, *Diigisis Simvandon Tis Elinikis Filis Apo Ta 1770 Eos Ta 1836 (1770'ten 1836'ya Kadar Helen Irkının Olaylarının Anlatımları)* (Yazdıran: Theodoros Konstantinu Kolokotronis), Tipis Nikolau Filadelfeos (Nikolaos Filadelfos Matbaası), Atina 1846, s. 41.

⁵⁶⁷ Yorgos Anastasiadis, *Nea Engiklopedia...*, s. 274.

Yunanistan'da 2015 yılında basılan ortaokul 3. sınıf tarih kitabında, kleftlerin dağlara sığınmayı tercih eden veya mecbur kalan ve hayatta kalmak için hırsızlığa başvuran çiftçiler oldukları, sık sık köylüler tarafından desteklendikleri, halk türkülerinde cesaretleri nedeniyle övüldükleri veya ölümleri nedeniyle yas tutulduğu ifade edilmektedir.⁵⁶⁸ 2016 tarihli 6. sınıf tarih kitabında ise, kleftlerin en karakteristik özelliklerinin Türklere ve genel olarak iktidara duydukları nefret olduğu ve bu durumun onları halkın sevgilisi yaptığı ifade edilmekte ve kleftlerin, “köle” Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdikleri direnişin simgesi oldukları savunulmaktadır.⁵⁶⁹

Kleftlerin Rum reayaya karşı takındığı tavır konusunda Yunan tarih yazıcılığında farklı görüşler mevcuttur. Kargakos, Svoronos ve Daskalakis gibi tarihçiler kleftlerin köylünün koruyucusu olduğunu ve sadece Türklere ve onlarla işbirliği yapan kocabaşılara saldırdığını savunurken,⁵⁷⁰ Papageorgiu, Karambelas, Kumas, Angelomati-Çungarakı ve Finlay'in de aralarında bulunduğu bazı tarihçiler kleftlerin Rum reayayı da soyduklarını ve Rum köylüsü için büyük tehlike arz ettiklerini ifade etmektedirler.⁵⁷¹ O dönemin kaynakları da konuyla ilgili farklı görüşler beyan etmektedir. Deliyannis, kleftleri en acımasız katiller ve soyguncular olarak nitelerken, Helen Anayasası'nın anonim yazarı ve Yoannis Kapodistrias ise kleftleri Osmanlı Devleti'ne, onunla işbirliği yapan Rumlara ve zengin kocabaşılara saldıran, özgürlükleri için mücadele eden insanlar olarak tanımlamaktadır.⁵⁷²

Vakalopoulos ise kleftlerin zaman zaman Rumlara da saldırdıklarını kabul etmekle birlikte, bunun zaruretten kaynaklandığını savunmaktadır.⁵⁷³ Veremis, Mora İsyanı'nda çok önemli bir rol oynayan söz konusu silahlı grupların, genel kanının aksine zenginden alıp fakire veren Robin Hood'lar olmadığını, milli kahraman olarak değerlendirilmemeleri gerektiğini ifade etmektedir. Kleftlerden en çok mağdur olan gruplar arasında Rum köylüsü ve çiftçilerinin bulunduğu belirten Veremis, kleftlerin dağda hüküm süren zor

⁵⁶⁸ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 24; Betül Ayanoglu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 61.

⁵⁶⁹ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopoulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 41.

⁵⁷⁰ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 186; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 47; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 60-61.

⁵⁷¹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 51; Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 243; Konstandinos M. Kumas, *İstorie Ton Anthropon...*, s. 542-543; Eleni Angelomati-Çungarakı, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 129-131; George Finlay, *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, (çev. Aleksandros Papadiamandi), Ekdosis Vuli Ton Elinon (Yunan Meclisi Yayınları), Atina 2009, s. 71.

⁵⁷² Anonim, *Elinik Nomarhia (Yunan Anayasası)...*; Eleni Angelomati-Çungarakı, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 132.

⁵⁷³ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 28.

şartlarla mücadele edebilmek için, Müslüman veya Hristiyan ayrımı yapmaksızın halkın mal varlığını yağmaladıklarını belirtmektedir.⁵⁷⁴ Kargakos da, kleftlere aziz gözüyle bakılmaması gerektiğini, bunların vahşi ve acımasız insanlar olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar Rum köylüsü için bir tehdit olsalar da, Türk, Arnavut veya Rum yöneticilerin uyguladıkları baskılara bir nevi başkaldırı olarak görülebilecek kleft türkülerinde⁵⁷⁵ kleftlerin hayatları ve eylemleri övülmektedir. Ancak türkülerde anlatılan hikâyeler her zaman gerçeği yansıtmıyordu. Milli kimlik oluşturma amacıyla yazılan türkülerde köylünün kleftlerden duyduğu rahatsızlıklara hiç değinilmiyordu.⁵⁷⁶

Zamanla devlet içinde devlet konumuna yükselen kleftlerin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte, 16'ncı yüzyıl ortalarından itibaren kleftlerin var olduğu tahmin edilmektedir. Kleftlerin sayısı, faaliyet gösterdikleri bölgeye göre değişmekle birlikte genellikle tayfa veya bölük denilen 12-15 kişilik küçük gruplar halinde hareket ediyorlar, liderlerine kaptan deniliyordu. Pusu ve baskın, kleftlerin Türklere karşı giriştikleri mücadelelerde bildikleri ve uyguladıkları tek teknikti. Kleftler, dağlardaki dar geçitleri kullanan tüccar kervanları için de büyük tehlike oluşturuyordu. Kervanlar, kleftlerin saldırılarından korunmak için çoğu zaman kendi emniyetlerini almak zorunda kalıyorlardı.⁵⁷⁷

Genel olarak Rumlar, kendi köy veya şehirlerinin dışına hiç çıkmamışlardı ve İmparatorluğun diğer bölgelerinde yaşayan Rumlar hakkında bilgi sahibi değillerdi. Mora halkının büyük çoğunluğu, doğduğu köy veya bölgeyi vatanları olarak kabul ediyordu. Ortak kültürel değerlere sahip daha büyük bir topluma, bir millete aidiyet duyguları yoktu.⁵⁷⁸ Aynı şekilde kleftler de Yunan ulusal kimliği kavramına çok uzaktılar.⁵⁷⁹ Ancak, buna rağmen kleftler, Yunanistan Devleti'nin kurulduğu yıllarda gerçekleştirilen ulus inşa

⁵⁷⁴ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁵⁷⁵ Kolokotronis ise, kleft türkülerini "isyancıların gazetesi" olarak tanımlıyordu. Çünkü bu türküler önemli olayları tarihe geçiriyor, Mora ve Rumeli'de ağızdan ağıza yayılmasını sağlıyordu. (Bkz: Dimitris Stathakopoulos, "İ İthiki Ke Kinoniki Katastasi Tu Yenus Ton Elinon Kata Tin Othomaniki Periodo, Mesa Apo tu Thrilus Ke Ta Laika Tragudia-İ Sindesi Me Ton Arheo Kosmo (Efsaneler ve Halk Türkülerinde Rum Ulusunun Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Manevi ve Sosyal Durumları-Antik Dünya İle Bağlantı *Sinedrio: Rigas Fereos, Yoannis Kapodistrias, Fransisko De Miranda (Konferans: Rigas Ferreos, Yoannis Kapodistiras ve Fransisko De Miranda)*, s. 294-300.)

⁵⁷⁶ a.g.m., s. 297-298; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 186.

⁵⁷⁷ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 60; Vasilios Sfiroeras, "Somata Andistaseos Tu Elinismu (Hellenizmin Direniş Unsurları)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 148; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 29; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 50.

⁵⁷⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁵⁷⁹ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 47.

sürecinde çok kritik rol oynadılar. Eylemleri yüceltildi, hoş gitmeyen eylemleri ise hasıraltı edildi.

XIX. yüzyılın başlarında kleftler büyük bir güç haline geldiler, kasabalara bile saldırdıkları oluyordu. Bunun en önemli sebebi, Osmanlı Devleti'nin kleftlerin faaliyetlerine karşı çok ciddi tedbirler almaması, devlet mekanizmasının zayıflaması, yerel yöneticilerin halka uyguladıkları baskı ve kleftlere destek veren reaya sayısının gün geçtikçe artması idi. Kleftler, artık devlet için tehlikeli olmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin önünde iki seçenek vardı. Ya onları yok edecek, ya da onlarla işbirliği yapacaktı. Kleftleri yok etmek, asker ve para kaybına sebep olacağından işbirliği yapma yoluna gidildi.⁵⁸⁰

2.1.6. Armatollar

Söz konusu işbirliği süreci, kleftlerin affedilmesi ve onlara dağlık bölgelerde nizamı tanzim etme görevi verilmesi şeklinde gerçekleşti. Osmanlı Devleti'nin işbirliği yaptığı bu şahıslar armatol olarak adlandırılıyorlardı. Her bir armatol birimi, belirli bir dağlık bir bölgeden sorumluydu ve başında bir kaptan bulunuyordu. Armatolların asıl görevleri soygunla mücadele, toplumsal düzenin muhafaza edilmesi, halkın kleftlerden korunması, geçitlerin emniyetinin alınması ve vergi toplanması idi.⁵⁸¹

Armatol ifadesi Yunanca silah taşıyan, silahlı anlamına gelen “armatolos (αρματολόζ)” kelimesinden gelmektedir. Bu ifade Osmanlı kaynaklarına ise, martolos, martalos, martaloz, martoloz, martuluz, martilos ve martulos olarak geçmiştir.⁵⁸²

Gürel'in, bugünkü koruculuk,⁵⁸³ Toprak'ın ise zabıta sistemine benzediği⁵⁸⁴ armatolluk sisteminin, ilk olarak ne zaman uygulanmaya başladığı net olarak bilinmemekle birlikte, sistematik bir şekilde Sultan II. Murad zamanından itibaren uygulanmaya

⁵⁸⁰ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 50-52.

⁵⁸¹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 120; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 31; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁵⁸² Bilge Keser, “Osmanlı Devleti'nde Martalos Teşkilatı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 1999, s. 267; Abdülkadir Özcan, “Martolos”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, 2003, s. 64.

⁵⁸³ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde...*, s. 22.

⁵⁸⁴ Serap Toprak, “1821 Mora İsyanı”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, 2011, s. 319.

başlandığı değerlendirilmektedir.⁵⁸⁵ Kargakos ise, armatolluk uygulamasının Türklerin bölgeyi fethetmesinden önce de var olduğunu, Bizans döneminde Bulgar ve Frenklerin saldırılarını önlemekle görevli olduklarını ifade etmektedir.⁵⁸⁶

Özünde belirli bir bedel karşılığında devlet için çalışan kleftlerden oluşan armatol grupları, silahlı olduklarından Kocabaşılara kıyasla daha fazla güce ve otoriteye sahiptiler. Bu güç, bazen o kadar yüksek seviyelere ulaşıyordu ki, armatolluk babadan oğla geçen bir sisteme dönmeye başladı. Genellikle 20 ila 50 kişiden oluşan armatol gruplarının yaptıkları hizmetin bedeli, sorumluluk bölgelerinde yaşayan vatandaşlar tarafından ödeniyordu. Bunun için “armatoliatiko” denilen özel bir vergi toplanıyordu. Buna bir de armatolların vergiden muaf olmaları eklenince, bölge halkının yükü oldukça artıyordu.⁵⁸⁷

Resim 2.11. Richard Bonington’ın “Armatol” İsimli Tablosu-Benaki Müzesi-Atina

Kleflük ve armatolluk arasındaki sınır çok net değildi. Her ikisi de aslında aynı kökene sahipti. Kleftler için “vahşi kleft”, armatollar için “uysal kleft” ifadelerinin kullanılması da bu sebepten ileri geliyordu. Hedeflerine ulaşmak için zaman zaman işbirliği yapmaları sık rastlanılan bir durumdu. Bu sebeple armatollar, devletle ters düştiklerinde tekrar dağa çıkıp klefliğe geri dönüyorlardı. Kleflikten armatolluğa, armatolluktan da tekrar klefliğe geçiş alışılmış bir durumdu. Kleflikten armatolluğa geçiş

⁵⁸⁵ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 121; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 364-365; Dimitris Stathakopoulos, “İ İthiki Ke Kinoniki...”, s. 297; Abdülkadir Özcan, “Martolos”..., s. 64.

⁵⁸⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 184.

⁵⁸⁷ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 123-124.

genelde, arazide kalmanın zor olduğu kış aylarında artıyordu. Bu sık geçişler, söz konusu grupların ellerine silah alıp dağa çıkmalarının ideolojik sebeplerden kaynaklanmadığını göstermektedir.⁵⁸⁸

Armatollar, 17. yüzyılın sonuna kadar, çok nadir durumlar hariç, sorumluluk bölgelerindeki asayişin sağlanması için kleflere karşı savaştılar, Osmanlı Devleti'ne hiç silah doğrultmadılar. Armatolların kendi milletlerine karşı mücadele etmeleri onların zaman zaman “günahkâr, haydut ve hain” gibi unvanlar almalarına yol açtı.⁵⁸⁹ Bununla birlikte 18. yüzyılın başından itibaren klefler ve armatollar arasında işbirlikleri görülmeye başlandı. Özellikle isyanın hemen öncesindeki dönemde bu iki unsur aynı anlama gelmeye başladı.⁵⁹⁰

Klefler gibi armatollar da köylere haraca bağlamışlardı. Bu parayı sözde köylüleri kleflerden korumak için talep ediyorlardı.⁵⁹¹ Ancak, haraçlarının ödemesi geciktiğinde köylere kendileri yakıyorlardı. Zamanla toplum üzerinde bir yük haline gelmişlerdi. Ancak, Müslüman ve Hristiyan yöneticilerin keyfi ve adaletsiz uygulamalarına karşı köylüyü koruyan en büyük güç de bu gruplardı.⁵⁹² Diğer yandan armatolluk sistemi, esaret altında yaşayan reaya için bir cesaret ve teselli kaynağı olmuştur. Çünkü bu sistem sayesinde reaya, yaşadığı bölgenin asayişini kendi sağladığı ve Türklerin bu bölgelere çok fazla müdahale etmelerine gerek kalmadığı için kendilerini kısmen özgür hissediyorlardı.⁵⁹³

2.1.7. Muhafızlar

Armatolluk sistemi, Mora Yarımadası dışındaki bütün dağlık bölgelerde uygulandı. Mora'da ise başka bir silahlı grup ortaya çıktı. Kapı (Κάποι-muhafız) denilen bu kişiler, kocabaşilar tarafından seçiliyor ve tarım arazileri ile hayvan sürülerini koruyorlardı.⁵⁹⁴ Mora Yarımadası'nda armatolluk sisteminin uygulanmamasının sebebi; bölgede çok sayıda kale olması ve bu kalelerdeki askerlerin bölgedeki güvenliği sağlamaları idi. Öte yandan

⁵⁸⁸ a.g.e., s. 125-127; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 60; Apostolos E. Vakalopoulos, *Ístoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 383; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki Ístoria...*, s. 184; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 53.

⁵⁸⁹ Bilge Keser, “Osmanlı Devleti'nde Martalos...”, s. 275.

⁵⁹⁰ Vasilios Sfiroceras, “Somata Andistaseos Tu Elinismu”..., s. 149; Sofia Karimbali-Kiriazi, *Í Dinamiki Tis...*, s. 24.

⁵⁹¹ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 41.

⁵⁹² Riki van Boeschoten, “Klefarmatoli, Listes Ke Kinoniki Listia (Kleft-Armatollar, Hırsızlar ve Sosyal Soygun)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, *Tevhos*:13 (Sayı: 13), 1991, s. 15.

⁵⁹³ Apostolos E. Vakalopoulos, *Ístoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 382.

⁵⁹⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki Ístoria...*, s. 185.

birbiri ardına gerçekleşen Osmanlı-Venedik savaşları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin bölgede çok sayıda askeri güç bulundurma zorunluluğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle armatolluk daha çok Kıta Yunanistan'da Gördüs (Korint) Körfezi'nin kuzeyinden Makedonya bölgesine kadar olan bölgede uygulandı.⁵⁹⁵

İşte bu şartlar altında ortaya çıkan ve arttırılmış yetkilere sahip olan muhafızlar, devletin resmi görevlileri değillerdi, ancak kaçakları, vergi ödemeyenleri ve diğer suçluları yakalama yetkisine sahipti. Büyük toprak sahiplerinin arazilerini ve mal varlıklarını kleflere karşı koruyorlar ve bunun karşılığında maaş alıyorlardı. Ancak muhafızlar da tıpkı armatollar gibi, zaman zaman klefliğe geçiyorlardı.⁵⁹⁶

Klefler ile armatol ve muhafızlar arasında yaşanan çatışmalar sayesinde Rumlar savaş teknikleri konusunda tecrübe kazandılar. Bu durum, Rumların ileride "kölelikten" kurtulmalarında çok işlerine yaradı. Klefler ve armatollar Mora İsyanı esnasında isyancıların harp dinamiğini oluşturdular.⁵⁹⁷

Peki, Osmanlı Devleti neden kleflerin güçlenmesine müsaade etmişti? Hain, fermanlı, harami ve zorba olarak da adlandırılan klefler genellikle dağlarda yaşarlardı. Osmanlı Devleti, daha verimli olan ovalarda güvenliği sağlamaya özen gösterir, dağlık bölgelerle ilgilenmezdi. Kaldı ki, dağlık bölgelerde gelir sağlayan tek şey hayvancılıktı. O da, göçebeler tarafından yapılıyor ve bu nedenle düzenli vergi geliri elde edilemiyordu. Bu sebeple devletin dağlarda güvenliği sağlamak için yapacağı harcamalar, elde edeceği gelirden fazla idi. Öte yandan ilk zamanlarda klefler, Rum toplumunun özgürlüğü için mücadele etmiyorlardı. İşte bu yüzden Osmanlı Devleti, klefleri ortadan kaldırmak için sert tedbirler alma yoluna gitmedi.⁵⁹⁸

Klefler, hayatları tehlike altında olduğunda Manya'ya sığınıyorlardı. Kleflerin son dönemde sık sık Manya bölgesine sığınmaları ve orada Fransızlar ile temas kurmaları üzerine Osmanlı Devleti'nin kleflere bakışı değişti. Çünkü klefler bir iç güvenlik sorunu olmaktan çıkıp, ülkeyi işgal edecek devletlere destek verme potansiyeli bulunan bir güç haline gelmeye başlamışlardı. 1805 yılında Babıâli bir ferman yayımlayarak yerel

⁵⁹⁵ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 29-36.

⁵⁹⁶ Antonios G. Sofronas, "O Theodoros Kolokotronis Ke İ Kapi Sahlei (Theodoros Kolokotronis ve Muhafız Sahlalılar)" *Periodiko Akovitika (Akovos Haberleri Dergisi)*, Tevhos: 15 (Sayı: 15), Atina 2005, s. 1; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 58.

⁵⁹⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 187.

⁵⁹⁸ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 49; Stefanos P. Papageorgiu, *Modern Yunan Tarihinden...*, s. 55; Vasilios Sfiroeras, "Somata Andistaseos Tu Elinismu"..., s. 146.

yöneticilerin kleftleri yakalamalarını ve Osmanlı yetkililerine teslim etmelerini istedi.⁵⁹⁹ Bu konuda Osmanlı Sultanı III. Selim tarafından gönderilen fermana, Patrik V. Kallinikou tarafından yazılan bir mektup eşlik ediyordu. Babıâli'nin bölgedeki asayişini sağlamak için Patrikhane'den yardım istemesi alışılmış bir durumdu. Mektupta Patrik, bölgedeki kocabaşı ve rahiplere çağrı yaparak kleftleri kovmalarını ve Türk makamlarına yardımcı olmalarını istiyordu. Kocabaşı ve rahipler de bu çağrıya olumlu cevap verdiler ve kleftlere karşı verilen mücadelede Türklere yardım ettiler. Patrikhane tarafından afroz edilmeleri kleftleri zor duruma soktu. Mektupta, kleftleri saklayan ve kollayanların da afroz edileceği bildirildiğinden bütün Mora halkı kleftlere karşı tavır aldı. Afroz edilmekten korkan Rumlar, dağlarda, ormanlarda ve mağaralarda kleft avına çıktılar. Theodoros Kolokotronis'in de aralarında bulunduğu bir grup kleft İyon Adaları'na sığındı. Sağ yakalananların bazıları asıldı, bazıları ise daha vahşi şekilde öldürüldü. İki ay süren bu olay tarihe "Kleflerin Kovulması" olarak geçti. Köylülerin kleftlere karşı gerçekleştirilen temizlik harekâtına yardım etmelerinin bir sebebi de, Osmanlı askerinin bölgeyi terk etmesini sağlamaktı. Çünkü kleftler olduğu sürece, Osmanlı askerleri bölgede kalmaya devam edecekti. Kleflerin 1806 yılında kovulmaları, kısa vadede bölgeye sükûnet getirdi. Bölgede daha güvenli ticaret yapılmaya başlandı ve Rumların Mora ticaret taşımacılığına katılımları %60'ı geçti. Ancak bu durum uzun vadede Kocabaşların işine yaradı.⁶⁰⁰

2.1.8. Kocabaşlar

Osmanlı Devleti, Rum tebaayı daha düşük maliyetle daha etkin bir şekilde yönetmek için belirli konulardaki yönetim yetkisini Rumların ileri gelenlerine devretme yoluna gitti.⁶⁰¹ Yunanistan'da okutulan 6. sınıf tarih kitabında, Osmanlı Devleti'nin kişi başına düşen vergi miktarını hesaplayacak organize bir yönetim mekanizmasına sahip olmaması nedeniyle her köyün yerel liderine saygı duymak zorunda kaldığı savunularak, Rumlara devredilen yönetim yetkisi konusunda mecburiyet olgusuna vurgu yapılmaktadır.⁶⁰²

⁵⁹⁹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 139; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 28.

⁶⁰⁰ James Sotros, *İ Eksegersi Ton...*; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 139; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁶⁰¹ Martha Pilia, "Liturgies Ke Aftonomia...", s. 75.

⁶⁰² Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopoulos, Haralambos Minaoglou, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 37.

Kocabaşı ifadesi, Osmanlı hâkimiyeti altındaki belirli bölgelerdeki Hristiyan tebaanın önde gelen ve tanınmış kişilerine verilen addır. Kocabaşılar için XVII. yüzyılda “reaya vekilleri” tabiri de kullanılmıştır. Bu vekillere daha sonra ileri gelen, yaşlı ve tecrübeli sıfatlarına uygun olarak "koca" adı verilmiştir.⁶⁰³ Rumcada kocabaşılar, prokriti (πρόκριτοι), proesti (προεστοί), dimoyerontes (δημογέροντες), epitropi (επίτροποι), arhondes (άρχοντες), sindiki (σύνδικοι), epistates (επιστάτες), kocabasides (κοτζαμπάσηδες) ve muhtarides (μουχτάρηδες) olarak isimlendirilmektedir.⁶⁰⁴ Kocabaşılara Müslümanlar eşraf, ağa veya ayan; Arnavutlar bayraktar, Bulgarlar çorbacı, Sırp lar ise knez demişlerdir.⁶⁰⁵

Kocabaşılar, Osmanlı yönetimi ile kurdukları ilişkilerde Rum toplumunu temsil ediyorlardı. Bu temsilcilerin en önemli görevleri, toplumdaki bireylerin maddi durumlarını göz önüne alarak ödeyecekleri vergi miktarını belirlemek, asayiş i sağlamak ve vergileri tahsil ederek Osmanlı Devleti'ne aktarmaktı.⁶⁰⁶ Kocabaşılar, sorumlulukları ile ilgili olarak Osmanlı yönetimine hesap vermek zorundaydı. Merkezle aralarındaki ilişkide güvensizlik duygusu hâkim olsa da kocabaşılar pek çok konuda devlete faydalı oldular. Asayiş in sağ lanmasından, sağlık konularından ve okulların faaliyetlerinden de sorumlu olan kocabaşılar, ellerinde bulundurdukları ekonomik ve siyasi güç sebebiyle köylü üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuşlardı. Köylülere iş imkânı ve Türk yetkililere karşı koruma sağ lıyorlardı.⁶⁰⁷

Ancak kocabaşılar, pek çok kez yetkilerini servetlerini arttırmak için kullanıyorlardı. Örneğin köylüye yüksek faizle kredi veriyor, çiftçinin ürettiği ürünü çok düşük fiyata satın alıyorlardı. Vergileri, vatandaşlar arasında adil paylaştırmamaları, ilave vergi yükümlülükleri getirmeleri ve yaptıkları diğer haksızlıklar, gayrimüslimleri zaman zaman tükenme noktasına getiriyordu. Karşı gelenler ise ya sürgüne gönderiliyor ya da öldürülüyorlardı. Kocabaş ıların Rumlar tarafından sevilmemesinin en önemli nedeni buydu. Nadir de olsa kocabaş ıların Babiâli'ye şikâyet edildikleri oluyordu. Tepkiler 1821

⁶⁰³ "Kocabaşı", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, 2002, s. 140.

⁶⁰⁴ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 99.

⁶⁰⁵ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 39.

⁶⁰⁶ Yoanis Yanopulos, “Kinotites (Topluluklar)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodes 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 139; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 104; Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia...”, s. 75; "Kocabaşı",...s. 141.

⁶⁰⁷ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 106; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 305.

yılına yaklaştıkça iyice arttı. Siyasi ve ekonomik güçleri sayesinde bölgenin yönetimini üstlenmeleri kocabaşların zamanla Türklerle yakınlaşmasına ve halktan uzaklaşmalarına sebep oldu. Kocabaşlar, Türklerin “sağ kolu” olarak görülüyordu.⁶⁰⁸ 18. yüzyılın sonundan itibaren kocabaşların sahip oldukları güç iyice arttı. Bu durum Osmanlı merkeziyetçiliğindeki çözülmenin bir göstergesiydi. Onların bir güç odağı haline gelişleri, Müslüman gruplar içinde ayanın yükselişiyle hemen hemen aynı döneme rastlar. Bu bakımdan bazı araştırmalarda kocabaşlardan Hristiyan cemaatlerin ayanları şeklinde bahsedilir.⁶⁰⁹

Kargakos, “esaret” şartlarına rağmen kocabaşların demokratik yöntemlerle seçildiğini, her yıl 1 Mart veya 23 Nisan tarihinde köyün erkek nüfusunun kilisede toplanarak toplum liderlerini seçtiklerini savunurken,⁶¹⁰ Trikupis, Vakalopulos ve Angelomati-Çungaraki ise seçimlerin demokrasiden çok uzak bir ortamda gerçekleştirildiğini, sadece zengin ve üst sınıfa mensup insanların seçilebildiklerini, köylü ve fakir vatandaşların aday dahi olamadıklarını ifade etmektedirler.⁶¹¹

Sahip oldukları güç ve yetkiyi zamanla kendi şahsi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlayan kocabaşlar, halka sert davranan ve zimmetine para geçiren insanlar olarak tanımlanmaktadır. Sotros’un diktatör olarak tanımladığı kocabaşlar, o dönemin spekülörleri veya vurguncuları olarak da adlandırılmaktadırlar. Kocabaşlık zamanla yozlaşmış ve zorba bir müessese haline geldi. Köylüden talep ettikleri vergi miktarı sürekli artıyor ve köylü zamanla diz çökmek zorunda kalıyordu. Bu durum, kocabaşların zenginliklerinin ve iktidarlarının artmasına vesile oldu. Topraklarını kaybeden köylü, borç içinde yüzmeye başlıyordu. Artan fiyatlar ve fakirlik pek çok ailenin dağılmasına neden oluyor, köylüler vergi borçlarını ödemek için mal varlıklarının tamamını satmak ve zamanla başka yerlere göç etmek zorunda kalıyorlardı.⁶¹² Bu yüzden Rum köylüleri, kocabaşlardan nefret ediyorlardı.⁶¹³

⁶⁰⁸ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 106-111; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 308; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 169.

⁶⁰⁹ "Kocabaşı"..., s. 140.

⁶¹⁰ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 168

⁶¹¹ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, Meros B (Bölüm: 2), Ekdosis National Geographics (National Geographics Yayınları), Atina 1993, s. 111; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 352; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 102.

⁶¹² Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia...”, s. 96; James Sotros, *İ Eksegersi Ton...*; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁶¹³ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 41.

Kocabaşılar, ayrıca toplumsal anlaşmazlıklarda yargılama yetkisine de sahipti. Türk yönetimi karışmaksızın kocabaşılar karar verirdi. Kocabaşılar pek çoğu, Türklerle işbirliği yaparak ve bu gücü arkalarına alarak fakir ve zayıf Rumlara baskı yapıyorlar ve vergilerin paylaşılması konusunda haksızlık yapıyorlardı. Bu sebeple “kocabaşı” kelimesi Rumcada kötü bir mana kazanmış ve “zulmeden, baskıcı” anlamlarında kullanılmaya başlamıştır.⁶¹⁴

Bütün bu eleştirilere rağmen, kocabaşılar olmadan Hristiyanların, özellikle de Rumların varlıklarını sürdürmelerinin zor olacağını ve kocabaşılarının yerine Türk yöneticiler olsaydı durumun daha da vahim olacağını unutulmaması gerektiğini belirten Kargakos, böyle bir durumda Rum reyanın, Türk yöneticiler ile temaslarında Türkçe konuşmak zorunda kalacaklarını ve bu durumun Rumcanın yaşatılabilmesini güçleştireceğini savunmaktadır.⁶¹⁵ Pilia, kocabaşılarının başında olduğu yerel yönetim sisteminin, gayrimüslimlerin arasındaki birlik beraberliğin güçlü kalmasına katkı sağladığını ifade ederken⁶¹⁶ Karimbali-Kiriazi kocabaşılarının seçimle belirlenmesi ve ortaya çıkan problemlere toplum olarak çözüm bulma zorunluluğunun, Rumlar arasında işbirliği ve dayanışma ruhunun ortaya çıkmasına katkı sağladığını vurgulamaktadır.⁶¹⁷ Finlay ise Rumların sahip oldukları hakların, bağımsızlık duygularının güç kazanmasına sebep olduğunu belirtmektedir.⁶¹⁸

Gregory Jusdanis, olası bir isyanın neticesinde Türklerin bölgeyi terk etmeleri durumunda köylülerin toprak reformu talep etmelerinden, vergi toplayarak elde ettikleri gelirleri kaybetmekten ve sahip oldukları imtiyazları yitirmekten korkan kocabaşılarının mevcut sistemden yana tavır takındıklarını, bunun da anlaşılabilir olduğunu ifade etmektedir.⁶¹⁹ Angelomati-Çungaraki ve Papageorgiu ise her ne kadar kocabaşılarının Osmanlı hâkimiyetini ortadan kaldıracak bir harekete karşı oldukları gibi bir algı mevcutsa da, Mora İsyanı'nda en önemli rollerden birini kocabaşılarının oynadığını savunmaktadır.⁶²⁰ Dakin ise, isyana katılmamaları durumunda Türklerin tarafını tuttıkları suçlaması ile

⁶¹⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 170.

⁶¹⁵ Aynı yer.

⁶¹⁶ Martha Pilia, “Liturgies Ke Aftonomia...”, s. 98.

⁶¹⁷ Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 24.

⁶¹⁸ Aktaran: Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 118.

⁶¹⁹ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 58.

⁶²⁰ Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 115-116; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenios...*, s. 68.

karşılaşmaktan korkan kocabaşların isyancılara destek vermek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir.⁶²¹

2.1.9. Köylüler

Rum toplumunun yaklaşık %80'i, Türk ve Rum toprak ağaları için çalışan ve okuma yazma bilmeyen köylülerden oluşuyordu.⁶²² Yunanlı tarihçilere göre, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesini müteakip verimli arazilerin Türklere tahsis edilmesi ve gayrimüslimlere sadece dağlık araziler bırakılması nedeniyle köylü elindeki toprağı kaybetmişti.⁶²³ Bunun neticesinde ekilebilir arazi mülkiyeti konusunda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında nüfusa kıyasla büyük bir orantısızlık ortaya çıktı.⁶²⁴ Bu durum, tarım ekonomisinin çökmesine, köylünün gün geçtikçe fakirleşmesine sebep oldu. Yaşam şartları her geçen gün daha da kötüye giden köylü, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak ümidiyle yüksek faizle borç alma yoluna gitti. Borcunu ödeyemeyince elindeki arazileri de zengin toprak sahiplerine satmak zorunda kaldı.

Tarımın gelişmesi ve tarım ürünlerinin yurt dışına ihraç edilmeye başlaması, her ne kadar köylü için iyi bir gelişme olsa da, köylü bu avantajdan faydalanamadı. Çünkü kocabaşlar reaya emeğini alabildiğine sömürüyordu. Kocabaşlar tarafından sömürülen ve aşırı vergi yükü altında ezilen köylülerin bir bölümü yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kaldı. Merkezi yönetim ise hazineye para ve asker yardımı sağlayan ayan ve toprak ağalarının köylü üzerindeki kurdukları hâkimiyete göz yummak zorunda kaldı. Durumu gittikçe kötüleşen köylü ise milliyetçilik söylemleri ile kendisine yaklaşan aydınlarla ve komitecilerle işbirliği yapmaktan çekinmedi ve bu koşullar Hristiyan köylü ayaklanmalarına giden yolu açtı. Rum köylüler, Osmanlı yönetim sistemindeki yozlaşmanın beraberinde getirdiği ekonomik bunalım ve büyük toprak sahiplerinden

⁶²¹ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 85.

⁶²² Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 41; Athanasios Kallinotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 24; Betül Ayanoglu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 61.

⁶²³ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 97, 143; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 41; Daskalakis, G. D. Ya To İkosiena (Yirmibir Hakkında)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdoti Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 48; Athanasios Kallinotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 33.

⁶²⁴ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 21; Evangelia Balta, "Osmanlı Devleti'nde Rum...", s. 239.

gördükleri baskı nedeniyle ayaklanmalara destek verdiler.⁶²⁵ Ancak, Mora İsyanı'na katılan Rum köylüsünün asıl amacı toprak elde etmektir. Sadece yaşadığı köyü vatan olarak gören ve ortak bir vatan duygusu ile hareket etmekten çok uzak olan köylü, milli bir devlet kurmak için değil, ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için ayaklanmaya katılıyordu.⁶²⁶

Köylülerin hedefinde sadece zengin toprak sahipleri yoktu. Köylü, kurumsal olarak yozlaştığına inandığı kiliseye de tepkiliydi. Örneğin Patrik seçilen kişi Osmanlı Devleti'ne ödemek zorunda olduğu parayı başpiskoposlardan talep ediyordu. Para toplama zinciri, başpiskoposlar, piskoposlar ve rahipler derken köylüye kadar uzanıyordu. Zaten ekonomik sıkıntı yaşayan köylü bu durumdan çok rahatsızdı.⁶²⁷

Ancak bu noktada Veremis, köylünün yaşam şartlarının bağımsız bir Yunan Devleti kurulması ile birlikte düzeldiği ve bölge halkının refaha kavuştuğuna dair bugün mevcut olan yaygın inanışın aksine, yukarıda sayılan olumsuzlukların onlarca yıl devam ettiğini, hatta köylünün durumun bir dönem daha da kötüye gittiğini ifade etmektedir.⁶²⁸

2.1.10. Tüccarlar

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rumların hayat şartlarının gittikçe zorlaşması, temel iktisadi sistem olan ziraatın Müslümanların tekelinde olması, Osmanlı yönetiminin uyguladığı baskılar ve nüfus artışının yarattığı sıkıntılar, Rumları çıkış yolu bulmaya itti. Tarım haricinde gelir elde etme arayışına giren Rumlar daha serbest hareket edebilecekleri ticarete kaymaya başladılar.⁶²⁹

Rumların bir bölümü 15. ve 17. yüzyılda iki göç dalgası halinde, İtalya başta olmak üzere batı ülkelerine yerleşmeye başladılar. 1811 yılına gelindiğinde Avusturya'da faaliyet gösteren Rum tüccar sayısı 90.000'e, Rusya'da 45.000'e ve Venedik'te 4.000'e yükseldi.⁶³⁰ Diğer Rumlar ise yurtlarında kalmayı tercih ederek; Osmanlı İmparatorluğu'nun, Ege Denizi'ni Ceneviz ve Venediklilerden temizlemesi ve 17. yüzyılda Balkanlardaki Yahudilerin önemli bir kısmının ticari faaliyetlerini Avrupa'ya taşımaları

⁶²⁵ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 42-43; Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 416; Outkou Kırılı Ntokme, "Ulus Devlet Oluşturmada...", s. 411.

⁶²⁶ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 479.

⁶²⁷ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 61.

⁶²⁸ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 156.

⁶²⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 41; Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 30; Klaus-Peter Matschke, "Türkokrazi'ye Geçiş Üzerine...", s. 102; Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde...*, s. 72.

⁶³⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 43.

nedeniyle oluşan boşluğu doldurma yoluna gittiler. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rum gemilerine Rus bayrağı ile ticaret yapma hakkı verilmesini⁶³¹ ve vergiden muafiyet uygulamasını iyi değerlendiren Rumlar, Napolyon savaşları nedeniyle Doğu Akdeniz'deki Batı Avrupa ticaret filosunun faaliyetlerinin zayıflamasından da çok iyi faydalandılar.⁶³² Öte yandan 1789 Fransız Devrimi sonrasında İngiltere ve müttefiklerinin Fransa'ya uyguladıkları ablukayı hiçe sayan Rum tüccarlar büyük kazanç sağladılar ve deniz ticaret filolarını büyüttüler. Ticaret gemileri ve yetişmiş tayfaları, Osmanlı Devleti'ne karşı verilecek olan bağımsızlık mücadelesine en büyük katkılardan birini yapacaklardı.⁶³³

Öte yandan Rumların ticarete çok büyük başarılar elde etmesi, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun Rumlaşması sonucunu doğurdu.⁶³⁴ 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde Rumlaşma o kadar büyük seviyelere ulaştı ki, Balkanları ziyaret eden gezginler bölgeyi Rum memleketi olarak tanımlıyorlardı.⁶³⁵

Batı ile ilişkilerin artması ve bunun sonucunda Rumların ticareti ele geçirerek ekonomik refah seviyelerini arttırmaları, 18. yüzyılda burjuva sınıfının ortaya çıkmasına sebep oldu. Rumlar ticaret ilişkileri sayesinde Avrupa'nın kültürünü de benimsemeye başladılar ve Osmanlı İmparatorluğu'na mensup halklar arasında batı ile temas kuran ilk millet oldular. Sürekli yurtdışına seyahat eden Rum tüccarlar burada özgürlük fikirleri ile tanışıyor, bu fikirleri ülkelerine taşıyorlardı.⁶³⁶ Öte yandan batı ile yapılan ticaret, Rum toplumunun kendi arasındaki iletişimi de arttırdı. Çünkü yurtdışına ürün satmak için çiftçilerin, sanayicilerin ve tüccarların, hatta Fenerlilerin koordineli olarak çalışmaları gerekiyordu. Bu durum da, milli bilincin yavaş yavaş oluşmasına sebep oldu. O zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu içerisinde aralarında dil ve kültür birlikteliği olan toplumlar,

⁶³¹ Sacit Kutlu, Rum tüccarların Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmedikleri, desteklenmedikleri ve dolayısıyla da Batılı tüccarlar ile rekabet edemedikleri için yabancı devletlerin himayesine girmeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir. (Bkz: Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 41.)

⁶³² Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 30; Dimitris Loules, "Fransız Devriminin Yunanistan...", s. 295.

⁶³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 107.

⁶³⁴ Yannis Milios, "İ Diamorfosi Tu Neueliniku Ethnos Ke Kratus Os Diadikasia İkonomikis Ke Plithismiakis Omoyenopiisis (Ekonomik ve Demografik Homojenleştirme Süreci Olarak Çağdaş Yunan Millet ve Devletin Şekillendirilmesi)", (der. K. Çiçelikis; D. Hristopulos), *To Mionotiko Fenomeno Stin Elada. Mia Simvoli Ton Kinonikon Epistimon (Yunanistan'da Azınlık Meselesi. Sosyal Bilimlerin Bir Katkısı)*, Ekdosis Kritiki (Kritiki Yayınları), Atina 1997, s. 281.

⁶³⁵ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 168.

⁶³⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 41-41.

bugünkü anlamıyla millet görünümünden çok uzaktı. Rumlar, kendilerini Hristiyan olarak tanımlıyorlardı.⁶³⁷

18. yüzyılda yaşanan ticari ve ekonomik gelişme, Rumların yaşadığı bölgelerde eğitimin de gelişmesini sağladı. Tüccarların desteği ile İzmir, Bükreş, Sakız ve Ayvalık gibi yerlerde inşa edilen kütüphane ve okullar sayesinde eğitim daha geniş kitlelere ulaşmaya başladı.⁶³⁸ Bu okullarda, dini konuların yerine matematik ve doğa bilimleri okutulmaya başladı. Gittikçe zenginleşen tüccarlar, oğullarını eğitim için Avrupa'ya göndermeyi tercih ettiler. Tüccar çocukları ise tanıştıkları aydınlanma fikirlerini ve milliyetçilik ideolojilerini Rumlara aktarmaya başladılar.⁶³⁹ Avrupa'da yayımlanan yeni kitaplar ülkeye getirildi ve Rumcaya tercüme edildi. Başlangıçta dini içerikli kitaplar çoğunlukta iken, bu kitaplar 19. yüzyıldan itibaren yerini bilimsel ve gramer kitaplarına bıraktı.⁶⁴⁰ Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında Rumların eğitilmesi görevini kilise üstlenmişti. Ancak ilerleyen dönemde bu işi Rönesans ve aydınlanmanın temsilcisi olan diaspora yerine getirmeye başladı.⁶⁴¹ Ancak, çoğunluğu okuma yazma dahi bilmeyen Rum halkının Avrupa'dan ithal edilen fikirleri idrak edebilecek kapasitede olmadığı, tüccarların ulusal gelişime asıl katkıyı yeni okullar inşa etmek, ana dilde kitap ve gazete çıkarılmasını desteklemek suretiyle sağladıkları unutulmamalıdır.⁶⁴²

Rum tüccarların, piyasanın işleyişine keyfi olarak müdahale ettiği ve kâr elde etmelerini engellediği gerekçesiyle Osmanlı rejimini yıkararak milli bir devlet kurmak istedikleri, bağımsız bir devlet kurma fikrinin ekonomik kulis faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı yönünde görüşler mevcuttur. Örneğin, Clogg, zengin tüccarların Osmanlı hâkimiyeti altında sermayelerinin tehlike altında olması ve geleceğe yönelik belirsizlikler sebebiyle ulusal hareketi desteklediklerini ifade ederken,⁶⁴³ Jusdanis çok sayıdaki tüccarın yeni bir ulus devlet kurulmasını ve bu sayede kilisenin ve Osmanlı bürokrasinin kontrolü dışında batı ile bağımsız ticari ilişkiler geliştirebilmeyi arzu ettiğini

⁶³⁷ Yannis Milios, "İ Diamorfosi Tu...", s. 283-286.

⁶³⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 245-246.

⁶³⁹ G. Pınar Erkem Gülboy, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı ve Elen Milliyetçiliğinin Dış Etkileri", (der. Yeliz Okay), *Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler: Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 254.

⁶⁴⁰ Hamiyet Sezer Fezyioğlu, "Mora İsyanı ve...", s. 87.

⁶⁴¹ Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 22.

⁶⁴² Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 480.

⁶⁴³ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 40.

belirtmektedir.⁶⁴⁴ Milios ise paraya hükmeden grupların, artık kendi devletlerini kurmak ve özgür bir şekilde ticaret yapmak istediklerini savunmaktadır.⁶⁴⁵

Ancak, bu görüşler bazı açılardan gerçeği yansıtmamaktadır. Birincisi, olası bir isyan durumunda büyük maddi kayba uğrayacaklarını düşünen yurtiçindeki büyük Rum tüccarlar bağımsızlık mücadelesine ya tereddütle ya da antipatiyle yaklaştılar. İkincisi, bağımsızlık mücadelesinde önemli bir görev üstlenen Filiki Eteryia örgütüne başlangıçta sadece genç ve meslek hayatında herhangi bir başarı elde edememiş, çoğunlukla vatan sevgisiyle hareket eden tüccarlar üye oldu. İsyanı destek veren tüccarlar, diğer toplum liderleri gibi ekonomik kriterlerle harekete geçmediler. Dolayısıyla tüccarların büyük bir çoğunluğu isyan hareketine direkt değil, dolaylı katkı sağladılar. Eline silah alan Rum tüccar sayısı çok azdı.⁶⁴⁶ Kaldı ki, büyük sermaye sahibi tüccarlar kapitülasyonlar sayesinde zaten serbestçe ticaret yapabiliyorlardı. Diğer taraftan da ticaret büyük ölçüde Fenerlilerin ve kocabaşlarının elindeydi. Bunlar da Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını istemek bir yana, her türlü isyan hareketine karşı geliyorlardı. İsyanı destek veren tüccarlar genellikle bu işe yeni başlayanlar ve piyasada daha iyi bir yer edinmek isteyenlerdi.⁶⁴⁷ Ortaylı da, tüccarların isyanın başlatılmasına öncülük etmediklerini, ancak isyan başladıktan sonra destek verdiklerini ifade etmektedir.⁶⁴⁸

Bu noktada, yurt dışında yaşayan tüccarlar ile yurt içindeki küçük, piyasaya yeni giren tüccarları ayrı tutmak gerekir. Yurt dışında yaşayan tüccar ve aydınlar, zaten yıllardır manevi ve ideolojik açıdan isyan etmeye hazır olan Rumlar için itici güç oldu. Yunan anlatımına göre, refah seviyeleri gittikçe artan Rumlar artık “barbar” bir devletin kölesi olmaktan utanç duyuyorlardı. Amerikan ve Fransız devriminden etkilenen yurt dışındaki Rum burjuvazisi ise, monarşi rejimlerinde yaşayan azınlıkların, Osmanlı egemenliğinde yaşayan reayaya kıyasla daha fazla haklara sahip olduğunu görüyorlardı. Yurt dışında yaşayan, yabancı dil öğrenen ve özgürlük fikirleriyle tanışan tüccarlar, kendi ülkelerinin siyasal, sosyal ve ekonomik geri kalmışlıklarını gördüklerinden, batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir köprü vazifesi üstlendiler ve aydınlama fikirlerini ülkelerine

⁶⁴⁴ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 44.

⁶⁴⁵ Yannis Milios, “İ Diamorfosi Tu...”, s. 283.

⁶⁴⁶ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 39; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 97.

⁶⁴⁷ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 117.

⁶⁴⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 49.

taşıdılar.⁶⁴⁹ Ancak, yurtdışındaki tüccarların Rumları ayaklandırmak için girişimde bulunmaları, 1821 isyanının sadece burjuvazi sınıfının bir girişimi olduğu anlamına gelmemektedir. İsyân Rum toplumunun bütün kesimleri tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁵⁰

2.1.11. Kilise

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Rumlar üzerindeki en etkili kurum kilise idi. Kilise, Bizans İmparatorluğu dönemine göre daha fazla yetkiye sahipti. İstanbul Patriği, teoride diğer Patriklerle eşit statüdeydi, ancak uygulamada diğerlerinden daha üstündü ve Babiâli'ye karşı diğer Patrikhaneleri de temsil ediyordu.⁶⁵¹

Haciandoniyu, Ortodoksluk inancının, Rumların ulusal bilinçlerini muhafaza etmelerinde çok önemli bir rol oynadığını belirtirken,⁶⁵² Şahin, Patrikhane'nin Rumların milli duygularını canlandırmak suretiyle bağımsızlık fikirlerini aşıladığını, özellikle Yavuz Sultan Selim tarafından Ekümenik unvanının verilmesinin ardından Patrikhane'nin "Megali İdea siyasetinin bir hükümeti gibi" faaliyet gösterdiğini ifade etmektedir.⁶⁵³ Bayramoğlu da, Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ilk millet olma başarısı elde etmesinde en büyük payın Ortodoksluk inancına ait olduğunu görüşündedir.⁶⁵⁴

Ancak kilisenin Balkanlar'da ulusal bilinci ayakta tutan unsur olduğu tezine karşı çıkan tarihçiler de vardır. Millas ve İraklidis, Osmanlı tebaası halkların Müslüman yöneticilerle arasındaki farklılığın ulusal değil dinsel temelli olduğunu vurgularken,⁶⁵⁵ Jusdanis, Rum köylülerin, yöneticilerden farklı bir dine mensup olduklarını bildikleri halde, kendilerini ayrı bir etnik grup olarak görmediklerini ifade etmektedir.⁶⁵⁶ Koyuncu, "kilise ve manastırların, Osmanlı'ya rağmen değil, onun sayesinde yaşadıklarının göz ardı edilmemesi gerektiğini ve Balkanlarda dinin, ulusal bilinci değil, farklılık bilincini

⁶⁴⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, "İ Protovulia Tis Epanastaseos (Devrim Girişimi)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 16-17; Apostolos E. Vakalopoulos, "Ta Etia Tis...", s. 29; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 22; Thanos Veremis, *İstoria Ton Ellinoturkikon...*, s. 33.

⁶⁵⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 49.

⁶⁵¹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 77.

⁶⁵² Aktaran: Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 33.

⁶⁵³ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 169. (Şahin, bu noktada Megali İdea fikrinin ilk kez Rum isyanından yaklaşık 23 yıl sonra gündeme getirildiğini göz ardı etmektedir.)

⁶⁵⁴ Nisa Bayramoğlu, *Türk-Yunan Yakınlaşmasında Yunan...*, s. 30.

⁶⁵⁵ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 138; Aleksis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu'dan Gelen Tehlike Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, (çev. Mihalis Vasilyadis, Herkül Millas) İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 53.

⁶⁵⁶ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 60.

pekiştirdiğini” vurgulamakta,⁶⁵⁷ Pirinççi ise Ortodoksluk inancının, Rumlara diğer toplumlardan farklı oldukları hissettiren temel bilinç olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁸

Bununla birlikte hem Türk, hem de Yunan tarih yazıcılığı, Patrikhane'nin aydınlanma ve milliyetçilik fikirlerine karşı olduğu görüşünde birleşmektedirler. Ancak, isyan başladığı andan itibaren Patrikhane'nin isyancıların yanında yer alıp almadığı konusunda iki tarafın tarihçilerinin de kendi aralarında bir takım görüş ayrılıkları yaşadıkları gözlemlenmektedir. Bir kısım tarihçi Patrikhane'nin isyancıları desteklediğini savunmakta, diğer bir kısım ise isyana şiddetle karşı çıktığını ifade etmektedirler.

Rumları harekete geçiren ideolojik unsurun batıda ortaya çıkan ve Balkan halklarına ithal edilen özgürlükçü fikirler olduğunu çok iyi bilen Patrikhane, bu fikirleri her türlü kötülüğün kaynağı olarak kabul ediyor ve şeytanının insanları kandırmak için kullandığı bir araç olarak nitelendiriyordu. Rönesans ve Fransız İhtilâli'nden esinlenen Rum milli devletinin kurulması fikri de kiliseyi korkutuyordu. Böyle bir gelişmenin, siyasi gücünün sona ermesi ve ruhani liderliğinin sorgulanması anlamına geleceğini çok iyi bilen Patrikhane, milliyetçilik ve özgürlük fikirlerine karşı cephe aldı.⁶⁵⁹

Patrikhane, yaptığı açıklamalarla Hristiyanlara demokrasi fikirlerini benimsememelerini tavsiye etti, Antik Yunan isimlerinin yeni doğan çocuklara verilmesini ve pozitif bilimlerin öğretilmesini kınayan bildirimler yayınladı. Bu kapsamda muhafazakâr eğilimler desteklendi, kitap basım faaliyetleri kontrol altına alındı, okullarda çocuklara aydınlanma fikirlerini öğreten öğretmenler aforoz edildi. “Allahsız Fransız fikirlerine” karşı saldırıya geçen Patrikhane'nin doğrudan desteği ile 1798 yılında iki risale yayımlandı: Pederler Öğretisi (Πατρική Διδασκαλία-Patriki Didaskalia) ve Hristiyan Savunma (Χριστιανική Απολογία-Hristianiki Apolygia)⁶⁶⁰

Adamandios Korais ile ilgili bölümde de değindiğimiz 28 sayfalık Pederler Öğretisi isimli risale, olası bir halk ayaklanmasını durdurmayı amaçlamakta ve Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin aydınlanma fikirlerine karşı olmasının ve Osmanlı yönetimini savunmasının sebeplerini açıklamaktadır. Yazarı anonim olan, ancak Patrik V. Grigoryos tarafından hazırlandığı ve Kudüs Patriği Anthimos tarafından kaleme alındığı

⁶⁵⁷ Aşkın Koyuncu, “Yunanistan’da Bağımsız Devlet...”, s. 477.

⁶⁵⁸ Ferhat Pirinççi, “Yunan Ulusal Kimliğinin...”, s. 59.

⁶⁵⁹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 47-48.

⁶⁶⁰ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 16-17; Konstantinos T. Dimaras, *Neolinikos Diafotismos...*, s. 5; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 504; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 81; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 119.

değerlendirilen risalede, Hristiyanlara mevcut düzene karşı gelmemeleri, bağımsızlık peşinde koşanlara uymamaları ve hiç durmadan Osmanlı Sultanı için dua etmeleri telkin ediliyor⁶⁶¹ ve şöyle deniyordu:

“Rabbimiz...lekesiz Kutsal ve Ortodoks inancımızı koruma işini bir kere daha üstlendi... Bütün müminlere bu şekilde büyük bir esrar yaratma, yani bu seçilmiş halkı kurtarma lütünde bulunduğunu göstermek için... Osmanlı İmparatorluğu’nu kurdu...Bu sebeple Osmanlıların Sultanı’nın kalbine Ortodoksluğun dini inançlarını hür bırakma... ve onları koruma temayülünü yerleştirdi.”⁶⁶²

Osmanlı Devleti’ne bağlılığın arttırılması amacıyla risalede, Roma İmparatorluğu’nun Ortodoksluk inancından sapmaya başladığı ve onun yerini Osmanlı İmparatorluğu’nun aldığı özellikle ifade ediliyordu.⁶⁶³ Aydınlanma fikirlerini bir küfür olarak lanse eden risalede⁶⁶⁴ ayrıca, Hristiyanlara ticaret amacıyla da olsa gençlerin Avrupa’ya gönderilmemesi ve “Voltaire gibi dinsizlerin” kitaplarının okunmaması tavsiye ediliyor, Rigas’ın yazılarını okuyanlar aforoz edilmekle tehdit ediliyordu.⁶⁶⁵

Yönünü Avrupa’ya çeviren Rum aydınlara yönelik bir uyarı olarak nitelendirilebilecek olan söz konusu risalede,⁶⁶⁶ ayrıca özgürlüğün bir düştten ibaret olduğu, demokrasinin anarşi ve huzursuzluğa sebep olacağı, bu dünyada ne kadar acı çekilirse öteki dünyanın o kadar rahat olacağı, Avrupa’dan ithal edilen fikirlerin şeytanın oyunu olduğu ve itibar edilememesi gerektiği vurgulanıyordu.⁶⁶⁷

*“Kardeşler, kulaklarınızı tıkayın, bu yeni ortaya çıkan ve tamamen Tanrının ve Aziz Havarilerin buyruklarına karşı gelen bağımsızlık ümitlerini dinlemeyin. İnancınızı muhafaza edin.”*⁶⁶⁸

*“Açık bir biçimde görüyoruz ki, özgürlük ile ilgili bu yeni sistem iyi idareleri devirmeye yönelik bir aldatmacadır. Tanrı tarafından terk edilmiş Ortodoksları yoldan çıkarmayı amaçlayan kurnaz şeytanın bir tuzağıdır.”*⁶⁶⁹

⁶⁶¹ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 120, 141.

⁶⁶² Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 54.

⁶⁶³ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 44.

⁶⁶⁴ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 54.

⁶⁶⁵ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 44.

⁶⁶⁶ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *Ellas, Í Singhroni Sinehia...*, s. 46.

⁶⁶⁷ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 26-27.

⁶⁶⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821*, (Belgesel Program).

Liberaller, demokratlar, özgürlük ve cumhuriyet taraftarlarının günahkârlıkla suçlandığı risale, aydınlanma fikirleri yerine Tanrı'nın nimetlerinin benimsenmesini tavsiye ediyordu.⁶⁷⁰

Pederler Öğretisi ile aynı yıl yine anonim olarak Hristiyan Savunma isimli 96 sayfalık bir risale yayımlandı. Avrupa'nın bir günah merkezi olduğunu ve bilimsel çalışmaların ateistlik ile aynı anlama geldiğini savunan Athanasios Parios tarafından yazıldığı tahmin edilen söz konusu risalede "Allahsız Fransızları dinsel saygısızlığa düşüren nedenler" masaya yatırılarak laiklik ve eşitlik ilkeleri eleştiriliyordu. İnsanların özgür doğmadığını ve demokrasi ile Hristiyanlığın bağdaşmadığını savunan risalede, eşitliği savunanlar dinsizlikle suçlanıyordu.⁶⁷¹

Sonuç olarak Yunanistan, Sırbistan ve Romanya gibi ülkelerin bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz (sırasıyla 1833, 1878 ve 1885) kendi ulusal kiliselerini kurmaları, Patrikhane'nin milliyetçi akımlara neden karşı olduğunu açıklamaktadır. Patrikhane klasisizm akımına karşı topyekûn bir mücadeleye giriştiğinde artık çok geç kalmıştı. Bu milliyetçi parçalanmalar Patrikhane'nin sonu oldu.⁶⁷²

Vakalopulos, Kargakos, Kondoglu, Kekavmenos, Cevdet Paşa, Danişmend, Karal, Sertoğlu, Hatipoğlu, Şahin, Yenidünya, Uçarol, Armaoğlu, Kalelioğlu, Sofuoğlu, Atalay ve Toprak'ın da aralarında bulunduğu tarihçiler Patrikhane'nin ayaklanmaya destek verdiği görüşünde birleşirken,⁶⁷³ Papageorgiu, İraklidis, Kremmidas, Veremis, Koliopulos, Lukos, Finlay, Adanır, Koyuncu, Macar ve Bayrak gibi yazarlar, Patrikhane'nin ayaklanmaya

⁶⁶⁹ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 124.

⁶⁷⁰ Aynı yer.

⁶⁷¹ a.g.e., s. 126-127.

⁶⁷² Coşkun Üçok, "Osmanlı İmparatorluğu ve...", s. 192; Pashalis M. Kitromilidis, "Aydınlanma ve Yunan Kültürel Geleneği", *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998. s. 37; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik...", s. 34.

⁶⁷³ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 947-949; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 135, 166; Fotis Kontoglu, "İ Ayiasmeni Epanastasi...", s. 109; Fotakos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 7; Athina N. Kondali, *Simetohi Tu Elinorthodoksu...*, s. 236; Yorgos Kekavmenos, "To Krifo Sholio...", s. 15; Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 352; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 106; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 110-113; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2880; Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 19; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye...*, s. 141, 184; Süheyla Yenidünya, *Mehmet Sait Halet...*, s. 157; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 153; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 171; Oğuz Kalelioğlu, "Tarih Boyunca Türk-Yunan...", s. 109; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi...*, s. 47; Bülent Atalay, *Fener Patrikhanesinin Siyası...*, s. 10, Serap Toprak, "1821 Mora İsyanı"..., s. 318; Serap Toprak, "19. Yüzyıl Milliyetçilik...", s. 2845.

karşı olduğunu ve desteklemediğini savunmaktadırlar.⁶⁷⁴ Bu konu hakkında öne çıkan görüşler şu şekildedir:

Patrikhane'nin isyan hareketlerine destek verdiği tezini savunan Yunanlı tarihçilere göre, papazların büyük bir çoğunluğu, Rum ulusunun özgürlüğe kavuşmasını arzu ediyordu ve Filiki Etery'a'nın ideolojisini halkın tüm kesimlerine yaymak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Çünkü siyasi özgürlüğün, dini özgürlük anlamına geleceğini düşünüyorlardı. Bu yaklaşıma göre papazların isyan öncesinde ve sonrasında tutumları, Rum halkının kaderini belirledi. Papazların isyancılara destek vermeleri, isyana dini bir boyut da kazandırdı. İsyancılara liderlik eden din adamları, düzenlenen ayinlerde, Rum ulusuna yardım etmesi için gece gündüz Tanrı'ya dua ediyorlar, Rum cemaate harekete geçmesi yönünde telkinlerde bulunuyorlardı Köylerdeki papazlar, halka isyanın dine aykırı olmadığını, çünkü Tanrı'nın insanları özgür yarattığını anlatıyor, "Türklerin barbarlığını" her platformda dile getiriyorlardı. Halka isyan konusunda destek ve moral vermenin dışında papazlar çok önemli bir görev daha üstlenmişlerdi. Elindeki aforoz silahını iyi kullanan papazlar, yıllardır küs olan Rumları barıştırıyor, böylece Rumlar arasındaki birlik beraberlik güçleniyordu.⁶⁷⁵

Kilisenin isyan hareketlerine destek verdiğini savunan Yunanlı tarihçilerin başında gelen Kargakos, Papazlar olmadan boyunduruğun derin karanlığında bulunan Rum halkının isyan edip devrim gerçekleştirmesinin mümkün olamayacağını belirtmektedir. Kargakos'a göre papazlar, ayinlerde cemaate gizlice "Agathangelos'un Rüyası" isimli kehanet kitabını okuyorlardı. Bu kitap, milletlerin özellikle de Rumların geleceği hakkında kehanetlerde bulunuyordu. Söz konusu kitap, Rum milletinin ideolojik açıdan isyana hazırlanmasında, aydınlanma hareketinin öncüleri tarafından yazılan kitaplara göre daha önemli katkılar sunmuştur. Bu kitap vasıtasıyla Helen ismi ilk kez halk kitlelerine

⁶⁷⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 45-46; Aleksis İraklidis, "İ Anangi Ya Mithus, 25 Martiu Ke Krifo Sholio (Mit İhtiyacı, 25 Mart ve Gizli Okul)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=172175>> 18.02.2017; Vasilis Kremmidas, "İ Singrasi Ya Tin İstoria (Tarih İçin Çatışma)", *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4297944/?iid=2>> 24.06.2017; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821* (Belgesel Program); Hristos Lukos, "Apallagi Apo Ta Stereotipa (Stereotiplerden Kurtulma)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=179880>> 14.04.2017; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 138; Fikret Adanır, *1821* (Belgesel Program); Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 480; Elçin Macar, *Kilise-Siyaset İlişkisi Açısından...*, s. 72; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 108.

⁶⁷⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 947-949; Fotis Kontoglu, "İ Ayiasmeni Epanastasi...", s. 109; Fotakos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 7; Athina N. Kondali, *Simetohi Tu Elinorthodoksu...*, s. 236; Yorgos Kekavmenos, "To Krifo Sholio...", s. 15.

yayılmıştır. Kitabın kiliselerde gizlice okunması, “gizli okul” ifadesinin ortaya çıkmasına sebep olan geleneğin bir parçasıdır.⁶⁷⁶

Öte yandan Türk tarih yazıcılığında hâkim olan görüş de Mora İsyanı'nın Patriğin bilgisi dâhilinde ve desteği ile gerçekleştiği yönündedir. Örneğin Kalelioğlu, Patrikhanenin Filiki Eteryâ örgütünün merkezi olarak faaliyet gösterdiğini ve Patrik V. Grigoryos'un da örgüt üyesi olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁷ Şahin ise, Makarios'un 1951 yılında verdiği bir demeçte 1821 yılındaki isyana Patrikhane'nin öncülük ettiği şeklindeki açıklamasını örnek göstererek papazların isyana liderlik ettiğini ifade etmektedir.⁶⁷⁸ Süleyman Kocabaş ise, kiliselerin birer silah deposuna dönüştürüldüğünü, tabutlar içerisinde bile silah saklandığını savunmaktadır.⁶⁷⁹

Türk anlatılarında genellikle Patrikhane'nin bir fesat yuvası olduğu ifade edilmektedir. Bu teze göre, Patrikhane Osmanlı Devleti aleyhine sinsice bir politika takip etmiştir. Bir yandan kendini Osmanlı hâkimiyeti altında ezilen bir kuruluş olarak gösterirken, diğer taraftan da Sırp, Arnavut, Ulah ve Bulgar gibi Rum olmayan Ortodoksların Rumlaştırılması suretiyle Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaya çalışmıştır.⁶⁸⁰

Yunan tarih yazıcılığında Patrikhane'nin isyan hareketlerine destek vermediği yönünde görüş bildiren tarihçiler de vardır. Örneğin Papageorgiu, Patrikhane'nin Tanrı'nın emri olduğuna inandığı Osmanlı İmparatorluğu'na aleyhine zaman zaman Hristiyanlar tarafından gerçekleştirilen ayaklanmalara karşı tavır aldığını ifade etmektedir. Papageorgiu'ya göre, Patrikhane Rumlara Osmanlı Sultanı'nın yasal iktidarına karşı gerçekleştirdikleri her eylemi başkaldırı olarak kabul etmiş ve eyleme katılanları cezalandırmıştır. Verilen cezalardan birisi kilisede gerçekleştirilen dini ayinlere katılamama cezası, diğeri de aforoz etme cezasıdır. Aforoz edilen insanlar kilise tarafından ömür boyu lanetlenmekte, bu da cezaya çarptırılan bireyleri toplum nezdinde çok zor duruma düşürmektedir. Patrikhane, Tanrının Ortodokslara işlediği günahlar için tiranlığı verdiğini ve sızlanmadan buna katlanılması gerektiğini belirterek, Rumlara Sultan'a itaat

⁶⁷⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 135, 166.

⁶⁷⁷ Oğuz Kalelioğlu, “Tarih Boyunca Türk-Yunan...”, s. 109.

⁶⁷⁸ M. Süreyya Şahin, “Rum Ortodoks Patrikhanesi”..., s. 29.

⁶⁷⁹ Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde...*, s. 52.

⁶⁸⁰ M. Süreyya Şahin, “Fener Rum Ortodoks...”, s. 345.

etmeleri, Osmanlı yöneticilerine ve kocabaşılara saygı göstermeleri konusunda telkinde bulunuyordu.⁶⁸¹

Bu tezlere göre, yaşanan olaylar incelendiğinde Patrikhane'nin bu tür ayaklanmalara muhalif olduğu, hatta düşmanca tavır takındığı kuşku götürmemektedir. Finlay, kilisenin kendi çıkarlarını, ulusal çıkarlardan üstün tuttuğunu belirtirken, Kremmidas ise bugünkü kilise yönetiminin ve muhafazakâr çevrelerin bu gerçeğin ortaya çıkmaması için yoğun çaba sarf ettiklerini ifade etmektedir. İraklidis de, Patrikhane'nin ilk aşamada Aleksandros İpsilantis'i aforoz ederek isyana karşı olduğunu gösterdiğini, ancak düşük rütbeli bazı papazların Patrikhane'nin bu tutumunu onaylamadıklarını ifade etmektedir.⁶⁸²

Bununla birlikte, Patrikhane'nin tavrının olumsuz olduğu, buna rağmen alt kademelerde bulunan papazların kendi inisiyatifleri ile isyancıların yanında yer aldıkları tezi de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Papageorgiu, isyan esnasında oluşan kargaşa ortamında Patrikhane ve din adamları arasında temasın kesildiğini, alt kademede din adamlarının bu boşluktan faydalanarak isyana destek verdiklerini söylerken,⁶⁸³ Kremmidas bağımsızlık uğruna bazı din adamlarının canlarını feda ettiklerini, ancak bunun kilisenin desteğiyle değil, kilisenin tehditlerine rağmen gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁶⁸⁴ Glenny ise Patrikhane'nin tutumuna ve bu konuda verdiği talimatlara karşı olan Mora'daki çok sayıda din görevlisinin Filiki Eteryaya üye olduğunu belirtmektedir.⁶⁸⁵

Öte yandan, Patrikhane'nin isyana karşı aldığı tavır konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazıları kilisenin tavrını "tarihi çaresizlik" olarak nitelendirirken, bazıları da o dönemdeki elverişsiz şartlar sebebiyle kilisenin bu şekilde davranmaya mecbur kaldığını öne sürmektedir.⁶⁸⁶ Bir diğer görüş de, her ne kadar isyanı desteklemek istese de, Osmanlı yönetiminin misillime yapma ihtimalinden korkan Patrikhane'nin Hristiyanları korumak adına tam tersi şekilde davranmaya mecbur kaldığı şeklindedir.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 45-46.

⁶⁸² Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 45-46; Hristos Lukos, "Apallagi Apo Ta Stereotipa (Stereotiplerden Kurtulma)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=179880>> 14.04.2017; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 138; Vasilis Kremmidas, "İ Singrusi Ya Tin İstoria (Tarih İçin Çatışma)", *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4297944/?iid=2>> 24.06.2017; Aleksis İraklidis, "İ Anangi Ya Mithus, 25 Martiu Ke Krifo Sholio (Mit İhtiyacı, 25 Mart ve Gizli Okul)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=172175>> 18.02.2017).

⁶⁸³ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 48-49.

⁶⁸⁴ Vasilis Kremmidas, "İ Singrusi Ya...".

⁶⁸⁵ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 44.

⁶⁸⁶ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 48.

⁶⁸⁷ Athina N. Kondali, Simetohi Tu Elinorthodoksu..., s. 81; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 136; Hristos Patrinelis, "Eklisia (Klise)"..., s. 125-126.

Yunanistan Devleti'nin kuruluşunu takip eden dönemde Patrikhane'nin taktik olarak isyana karşı geldiği tezi, bağımsızlık mücadelesinde çatlak seslerin olmadığını ve bütün ulusun "tek vücut" olarak mücadele ettiğini kanıtlamaya yönelik resmi bir tarih mitine dönüştü. Bunun bir diğer amacı da Rumların toplumsal yapısında çok önemli bir yer işgal eden ve halen toplumu bir arada tutan en önemli unsurlardan birisi olan kilisenin yıpratılmamasıdır. Herkül Millas, Paparrigopulos tarafından yazılan ve Yunan Devleti'nin resmi tarihi olarak kabul edilebilecek eserde Patrikhane'nin aforoznamesinden bahsedilmediğini, aynı durumun okul tarih kitapları içinde geçerli olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸⁸

Kremmidas ve K. Yannis ise Patrikhane'nin Mora İsyanı'na karşı tavır takınmak zorunda kaldığı ve bu yüzden isyancıları aforoz ettiği iddialarının gerçeği yansıtmadığını, Patrik V. Grigoryos'un, 1798 yılında aydınlanma karşıtı bir genelge yayınladığını, o dönemde Osmanlı Devleti baskısının bulunmadığını ifade etmektedir.⁶⁸⁹

Papageorgiu da söz konusu argümanların, yeni kurulan Yunan devleti içerisinde resmiyet kazanan ve devlet ideolojisinin çekirdeğini oluşturan kilisenin tutumunu meşru göstermek için sonradan ortaya atıldığını ifade etmekte, kilisenin, ayrılmaz bir parçası olduğu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirilen ayaklanmalara her zaman isteyerek ve çıkarları doğrultusunda karşı geldiğini belirtmektedir.⁶⁹⁰

2.2. İsyana Götüren Sebepler

Osmanlı yöneticileri, Osmanlı tebaasının sosyal, ekonomik vb. sebeplerden devlete karşı ayaklanabileceklerini asla kabul etmezdi. Herhangi bir ayaklanma çıksa bile, bunu halkın kandırılmış olmasına bağlar, ayaklanmanın altında yatan asıl sebepleri incelemek yerine halkı kandıranları cezalandırınca sorunun kendiliğinden ortadan kalkacağını düşünürdü. Bu nedenle de sorunlar daha büyümeden önleme imkânını elinden kaçırmış olurdu. Öte yandan, devletin iktisadi ve mali sistemine duyulan güven nedeniyle, şartlar

⁶⁸⁸ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 137.

⁶⁸⁹ Vasilis Kremmidas, "İ Eklisia Sto İkosiena, Mithi Ke İeologimata (1821'de Kilise, Mitler ve İdeolojik Çarpıtmalar)", *Ta Nea Gazetesi*, <<https://tr.scribd.com/document/128256640/KPEMMYΔΑΣ-B-H-Εκκλησία-στο-Εικοσιένα-Μύθοι-και-ιδεολογήματα-hellasforever-gr#>> 15.02.2017; K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 14.

⁶⁹⁰ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 48.

değişse de devletin değişmezliği prensibi ile hareket edilir, Osmanlı yönetim sisteminin mükemmel olduğuna ve ebediyete kadar süreceğine inanılırdı.⁶⁹¹

Peki, Rumlar gerçekten kandırıldıkları için mi isyan etmişlerdi? Yaklaşık 400 yıl boyunca bir arada yaşamış insanları çatışmaya sevk eden şey neydi? Bu insanların yüzyıllar boyunca birlikte barış içinde yaşadığı komşusuna karşı şiddet uygulaması ve onu yok etmeye çalışması nasıl açıklanabilir?

Türk tarih yazıcılığında genel olarak Rumları isyana götüren sebepler arasında, Fransız ihtilâli ve sonrasında ortaya çıkan aydınlanma fikirleri, denizcilik ve ticaretin gelişmesi, Rusya başta olmak üzere dış güçlerin kışkırtması, Rum aydınların çalışmaları, Filiki Eteryâ'nın faaliyetleri ve Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı gösterilmektedir. Bunun yanı sıra Danişmend, Cevdet Paşa'yı kaynak göstererek, yönetimdeki adaletsizliği ve Yeniçerilerin uyguladıkları zulmü, Rumları isyana götüren sebepler arasında saymaktadır.⁶⁹² Bayrak ise, Osmanlı Devleti'nin Mora Yarımadası'nda baskıcı bir yönetim sistemi uygulamamasının ve Rumların sahip oldukları özerkliklerin, Rumlar arasında bağımsızlık fikirlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹³

İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılda yaşadığı siyasi ve ekonomik çöküş ile birlikte reyanın da yaşam şartlarının kötüleşmeye başladığını ifade etmektedir. İncalcık'a göre; taşımacılığın gelişmesiyle Balkanlar'daki ürünlerin Avrupa'ya satılmaya başladığı bir dönemde toprak ağaları, reyanın emeğini sözmürmeye başladılar ve bu durum köylü ile ayanlar arasında şiddetli anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Devlet ise hazineye para ve asker temininde kritik rol oynayan ayanlara ayrıcalıklı davranıyor ve köylüye yaptıkları baskıyı görmezden geliyordu. Öte yandan 18. yüzyıl sonlarında işsiz kalan ücretli askerler Balkanlar'a büyük zarar verdiler. Bütün bu olumsuzlukların neticesine köylü, milliyetçi akımların etkisi altına girdi. İncalcık, Balkan halkları arasında bağımsızlık fikirlerinin gelişmesinde; tüccar sınıfının ortaya çıkışı ve bununla ilişkili olarak eğitimin gelişmesi ve Avrupa Aydınlanma Çağı'nın ve Fransız Devrimi'nin etkisi altında uluslarını bağımsızlığa kavuşturmayı kendilerine hedef edinen bir aydın sınıfının ortaya çıkışının önemli faktörler olarak karşımıza çıktığını vurgulamaktadır. İncalcık ayrıca, Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar'da kendilerine bağlı uydu devletler yaratma çabalarının da Balkan halklarının imparatorluktan kopuş

⁶⁹¹ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 22-23.

⁶⁹² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 105.

⁶⁹³ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 30.

süreçlerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. İnalıcık'a göre; Avrupa ile yaptıkları ticaret sayesinde büyük zenginliğe kavuşan Rumlar, kendilerini Avrupa'ya bağlı olarak görüyor ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaları durumunda hiçbir kayıpları olmayacağını düşünüyorlardı. Devlet bazı haklar vermek suretiyle gayrimüslim tüccarlara bir takım imtiyazlar sağlasa da pek fayda etmedi.⁶⁹⁴

Karal, Fransız İhtilâli'nin ortaya attığı "İnsan Hakları" beyannamesinin, Napolyon'un ve daha sonra onun yerini alan Rusların İyon Adaları'ndaki Rumları kışkırtmalarının, Rumların ayaklanmasında çok önemli rol oynadığını ifade ederek daha çok dış müdahaleye vurgu yapmaktadır.⁶⁹⁵ Sezer ise, Amerikan ve Fransız Devrimleri sonrasında ortaya çıkan hürriyetçilik ve milliyetçilik akımlarını ve yayımlanan insan hakları bildirimlerini Rum isyanının çıkışında etkili olan unsurlar arasında göstermekte, Yedi Ada'nın bağımsızlığının da Rumlar için bir örnek teşkil ettiğini ifade etmektedir.⁶⁹⁶

Bununla birlikte, Rum reayayı isyana götüren sebepler, aşağıdaki başlıklar halinde incelenebilir.

2.2.1. Osmanlı Devleti'nin Zayıflaması ve Ekonomik Kriz

İki yüzyıl süren bir egemenlik ve refah döneminin ardından Osmanlı İmparatorluğu derin bir krizin içine düştü. Yaşanan değişiklikler, toplumsal düzeni derinden sarstı.⁶⁹⁷ Yunan tarih yazıcılığına göre, özellikle 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi, yerel yönetimler karşısında iyice zayıfladı ve egemenliğini kaybetti. Yerel yöneticiler ise devlet mekanizmasının iyi işlememesinden faydalanarak halk üzerinde adeta bir "despotluk" uygulamaya başladılar. Sancakbeyleri ve Paşalar, Padişahın gözünden uzak bölgelerde keyfi uygulamalarla halkı yıldırıyorlardı.⁶⁹⁸ Korais, son dönem Osmanlı yönetimini zorbalık, cehalet ve kölelik olarak tanımlıyordu.⁶⁹⁹ Clogg da Osmanlı

⁶⁹⁴ Halil İnalıcık, "Türkler ve Balkanlar"... , s. 37-39.

⁶⁹⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ... , s. 109.

⁶⁹⁶ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Mora İsyanı ve..." , s. 87-88; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 44, Ankara 2008, s. 68.

⁶⁹⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁶⁹⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 2, s. 46; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 31.

⁶⁹⁹ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 43.

Devleti'nin yönetim anlayışının bozulmasına paralel olarak adalet sisteminin ve rüşvetin günlük yaşamın bir parçası haline geldiğini ifade etmektedir.⁷⁰⁰

Kutlu, Osmanlı Devleti'nin yönetim sisteminde yaşanan yozlaşma konusuna farklı yaklaşan tarihçilerden birisidir. Fetihlerin durması ile birlikte gelirlerin azaldığını, ancak giderlerin arttığını, Osmanlı yönetiminin yapısal değişiklik yapmak yerine vergileri arttırma yoluna gittiğini ve devletin köylünün ürettiklerini maliyet fiyatının da altına almaya başladığını ifade eden Kutlu, devletin zamanla adalet dağıtamaz duruma düştüğünü, yerel yöneticilerin bu durumu suistimal ettiklerini, yolsuzluk ve rüşvet vakalarının arttığını ve dini hoşgörünün yerini bağnazlığa bırakmaya başladığını, bu durumun da gayrimüslimlerin devlete olan güvenlerinin sarsılmasına sebep olduğu belirtmektedir.⁷⁰¹

Osmanlı Devleti'ndeki yönetim bozukluğunu kabul etmekle birlikte, bu durumu imparatorluk içerisindeki azınlıkların girişimi ve yabancı devletlerin müdahalesine bağlayan Sonyel ise, yaşanan olumsuzluklardan sadece gayrimüslimlerin değil, Müslümanların da mağdur olduklarını ifade etmektedir. Sonyel ayrıca, rüşvet gibi yolsuzluklarla zenginleşen Osmanlı memurlarının birçoğunun Hristiyan kökenli olduğunu, hatta bazı durumlarda Hristiyan yöneticilerin kendilerine verilen yetkiyi suistimal ederek rüşvet ve zulüm konusunda Müslümanları da geçtiğini savunmaktadır.⁷⁰²

2.2.2. Ticaretin Gelişmesi

18. yüzyılda yaşanan ekonomik gelişmeler Rumlar için adeta bir dönüm noktası oldu. Rumların ortaya çıkan fırsatları iyi değerlendirmeleri, sadece ekonomik anlamda güç kazanmaları ile sonuçlanmadı. Aynı zamanda bağımsızlığa giden süreçte de çok önemli katkılar yaptı. Rumlar ticaret amacıyla ziyaret ettikleri batı şehirlerinde milliyetçilik ve bağımsızlık fikirleri ile tanıştılar ve bu fikirleri kendi vatanlarına taşıdılar.⁷⁰³

Kargakos'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik ve askeri yapısı, Müslümanların ticaretle uğraşmalarına izin vermiyordu. Bunun sonucu olarak da ticaret tamamen Rumların tekeline geçti. Bununla birlikte Ege Adalarının Osmanlı Devleti

⁷⁰⁰ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 14.

⁷⁰¹ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 25.

⁷⁰² Salahi R. Sonyel, "Hristiyan Azınlıklar ve...", s. 143.

⁷⁰³ Sofia Karimbali-Kiriazı, *İ Dinamiki Tis...*, s. 6; Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 7.

tarafından ele geçirilmesiyle İtalyan tüccarlar bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar ve ortaya çıkan boşluk, Rum tüccarlar tarafından dolduruldu. Rum denizciler, korsanlık ve kaçak ticaret yaparak büyük paralar kazandılar.⁷⁰⁴

Ancak denizciliğin gelişmesine en büyük katkısı, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması yaptı. Bu antlaşma sayesinde Rum gemileri Rusya'nın bayrağını taşıyarak Boğazlarda serbestçe dolaşma hakkını elde ettiler. Karadeniz'deki Rus limanlarında serbest ticaret yapabilen Rumlar, buğday ticaretini kısa sürede ele geçirdiler. Rum ticaretinin gelişmesinin bir sebebi de, Fransız İhtilâli ve Napolyon Savaşları sebebiyle Avrupa'ya ait gemilerin Akdeniz'e açılmamasıydı. Ortaya çıkan boşluğu dolduran ve İngiliz Filosu tarafından uygulanan ambargoyu küçük gemilerle delen Rum tüccarlar ve gemiciler İtalya, Fransa ve İspanya limanlarına buğday taşıdılar ve böylece Akdeniz ticaretini ele geçirdiler. Bunun sonucunda da muazzam bir gelir elde ettiler. Rumların deniz ticaretindeki hâkimiyetleri 1815 yılına kadar devam etti.⁷⁰⁵

Osmanlı Devleti, Rumların denizcilikte gelişmelerinin önüne herhangi bir engel koymadı, aksine kendi donanması için de mürettebat yetiştiren bu gelişmeyi destekledi.⁷⁰⁶ Sadece, tüccarların Avrupa ile yakın ilişki içerisinde olduklarını gördüğünden, gayrimüslimleri devlete bağlamak için onlara bir takım imtiyazlar verdi. Ancak istediği neticeyi elde edemedi. Çünkü söz konusu tüccarlar, artık kendilerini ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'ne değil Avrupa'ya bağlı hissediyorlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılırlarsa hiçbir şey kaybetmeyeceklerini düşünüyorlardı.⁷⁰⁷

2.2.3. Denizciliğin Gelişmesi

Dakin, Rumların deniz ticaretinde kazandıkları başarıları anlatmak için “Yunanistan devlet olmadan önce, bir ticaret imparatorluğu oldu” sözlerini kullanmaktadır.⁷⁰⁸

Denizcilik ve ticaretin gelişmesiyle birlikte Çamlıca (İdra), Suluca (Spetse) ve İpsara (Psara) adaları başta olmak üzere Ege Adalarında denizcilik merkezleri ortaya çıktı. Rumlar, gemi inşa faaliyetlerinde de ciddi ilerleme kaydettiler. 1811 yılından 1822 yılına

⁷⁰⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 191-192.

⁷⁰⁵ Aynı yer; Betül Ayanoglu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 60.

⁷⁰⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 211.

⁷⁰⁷ Yahya Kemal Taştan, “Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...”, s. 416-417.

⁷⁰⁸ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 38.

kadar Çamlıca Adası'nda 37, Suluca Adası'nda 35, İpsara Adası'nda ise 150 gemi inşa edildi. Bu durum Rumların sahip oldukları gemi sayısının hızla artmasını sağladı.⁷⁰⁹

Kargakos, 18. yüzyılın ortalarında Mesolongi ve Galaksidi'nin 50'şer, İpsara ve Suluca Adalarının 60'şar, Çamlıca Adası'nın ise 120 gemiye sahip olduğunu, 1803 yılına gelindiğinde Rumların sahip olduğu gemi sayısının 556'ya, denizci sayısının 16.131'e ulaştığını, 1816 yılında ise gemi ve denizci sayısının sırasıyla 700 ve 18.000'e yükseldiğini ifade etmektedir.⁷¹⁰ Stavrianos ise 1813 yılında Rum denizci sayısının 37.526 olduğunu söylemektedir.⁷¹¹

Finlay'a göre İpsara Adası 40, Suluca Adası 60 ve Çamlıca Adası 115 gemiye sahipti.⁷¹² Trikupis ise bu üç adanın sahip olduğu gemi sayılarının sırasıyla 40, 44 ve 92 olduğunu belirtmektedir.⁷¹³ Pouqueville'e göre ise gemi sayısı 615, mürettebat sayısı ise 53.580 idi.⁷¹⁴ Ortaylı ve Karal ise Rumların isyanın hemen öncesinde yaklaşık 600 gemiye sahip olduklarını belirtmektedirler.⁷¹⁵

Rumların elindeki gemi ve mürettebat sayısı konusunda farklı görüşler olsa da hem Türk, hem Yunanlı, hem de Yabancı tarihçilerin hepsinin üzerinde uzlaştıkları nokta, Rumların sahip olduğu fevkalade deniz gücüdür.

Kargakos'a göre, Rumların denizcilik konusundaki kabiliyetlerinin farkında olan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde, Ege Adaları'ndaki Rumların zorunlu olarak Osmanlı Donanması'nda görev yapmaları için bir teklif sundu. Rumların üst rütbelere getirilmemeleri şartıyla bu teklif kabul edildi. Bu kapsamda 2.000 Rum denizci, Osmanlı Donanması'na katıldı. Rumlar o tarihten itibaren Osmanlı Donanması'na ait askeri gemilerde görev yapmaya başladılar ve sayıları giderek arttı. Böylece Osmanlı Devleti farkında olmayarak da olsa 1821 yılında başlayacak isyan için eğitilmiş denizciler yetiştirmeye başladı. Aynı uygulamayı Rusya da yaptı. Böylece Rumlar, Osmanlı ve Rusların hizmetinde bir nevi staj yaptılar.⁷¹⁶

⁷⁰⁹ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 217.

⁷¹⁰ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 210-213.

⁷¹¹ Aktaran: Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 65.

⁷¹² Aktaran: Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 65.

⁷¹³ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 168.

⁷¹⁴ Aktaran: Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 65; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 218.

⁷¹⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 49; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 107.

⁷¹⁶ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 211-212.

Öte yandan Akdeniz'deki korsanların saldırılarından korunmak için Rum denizciler gemilerini toplarla donattılar. 1821 yılında isyan patlak verdiğinde, gemilerde teçhizli olan bu silahlar ve denizcilerin korsanlara karşı elde ettiği savaş tecrübesi, Rum isyancıların çok işine yaradı.⁷¹⁷ Elleriindeki gemiler, gerçek savaş gemisi olmasa da, manevra kabiliyetlerinin yüksek olması ve mürettebatının sahip olduğu tecrübe sayesinde Osmanlı Donanması'nın faaliyetlerini engellemeye muktedirdi. Osmanlı Donanması'nın denizlerde üstünlüğünü kaybetmesi de, isyanın yayılmasını hızlandırdı.⁷¹⁸

2.2.4. Çağdaş Yunan Aydınlanması

Rumları isyana götüren sebepler incelenirken üzerinde durulması gereken bir başka konu da Çağdaş Yunan Aydınlanmasıdır. Rumların bağımsızlık mücadelesine ideolojik açıdan hazır hale getirilmelerini hedefleyen fikirlerin yayılmasını amaç edinen süreç, Çağdaş Yunan Aydınlanması olarak adlandırılmaktadır. Aydınlanma ifadesi ile özgürlük, insan hakları, batıl inançlara karşı olma gibi ilkeleri ön plana çıkaran bir akım anlatılmaktadır.⁷¹⁹

Çağdaş Yunan aydınlanmasının başlangıç tarihi olarak Kitromilidis ve Ilıcak 17. yüzyılın başını,⁷²⁰ Karambelas ve Veremis ise 17. yüzyılın sonunu işaret etmektedir.⁷²¹ Millas ise, Avrupa'daki gelişmelerin belirli bir gecikme ile Rumlar tarafından benimsenmesi olarak tanımladığı Çağdaş Yunan Aydınlanması'nın, 18. yüzyılın ortalarında başladığını ve 19. yüzyılın başlarında zirveye ulaştığını savunmaktadır.⁷²² Serap Toprak da bu görüşe katılmaktadır.⁷²³ Yunanlı tarihçi Sarandos Kargakos ise, “Bugünkü tarihçilerin pek çoğu, batı düşünce tarzından etkilenerik 1750'den bağımsızlık mücadelesinin başladığı 1821 yılına kadar olan süreyi “Çağdaş Yunan Aydınlanması” olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanımlama yanlış ve abartılıdır. Çünkü bu ifadenin kullanımı 18. yüzyılın ikinci yarısında Yunanistan'da yaşanan her şeyi ve özellikle de milli uyanış ve bilincin ortaya çıkmasını Fransız İhtilâli'nin bir sonucu gibi göstermektedir. Tabi

⁷¹⁷ *Ta Plia Tu Agona (Mücadelenin Gemileri)*, <<http://www.24grammata.com/?p=11175>> 11.01.2016; Betül Ayanoğlu, Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 64.

⁷¹⁸ *Ta Plia Tu Agona...*

⁷¹⁹ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 24-25

⁷²⁰ Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 13.

⁷²¹ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 47; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 40.

⁷²² Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 39-41.

⁷²³ Serap Toprak, “19. Yüzyıl Milliyetçilik...”, s. 2844.

ki Fransız İhtilâli'nin etkisi göz ardı edilemez. Ancak iç dinamikler de göz önünde bulundurulmalıdır.” sözleriyle Milas'tan farklı bir görüş ifade etmektedir.⁷²⁴ Kekavmenos da Patrikhane'nin önde gelen isimlerinin çok daha eski yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumca konuşan Hristiyan tebaasından bahsederken Helen ismini kullandıklarını ve düzenlenen ayinlerde ulusun bağımsızlığı için dua ettiklerini belirtmektedir.⁷²⁵

Çağdaş Yunan Aydınlanması, çağdaş Yunan kültüründen daha çok, klasik Helenizme doğru yeniden yönelim şeklinde kök saldı⁷²⁶ ve başlangıçta daha çok diaspora çevrelerinde gelişti. Çünkü 18. yüzyıla kadar Yunanistan'daki okullarda verilen eğitim ancak okuma yazma seviyesindeydi. Öte yandan ekonomik krizle boğuşan Rum köylüsü için aydınlanma kelimesi hiçbir şey ifade etmiyordu.⁷²⁷

Ancak, 19. yüzyılın hemen başında bu durum değişmeye başladı. Yurt dışında yaşayan diaspora ve tüccarların girişimleri ile yeni kitapların basılması, yabancı dildeki kitapların Rumcaya tercüme edilmesi, vakıf okulları ve kütüphanelerin kurulması ile birlikte 1800 yılından itibaren okullarda okuma ve yazma dışındaki bilgiler de öğretilmeye başlandı. Bunun sonucunda aydınlanmanın ve buna bağlı olarak ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkileri halk kitleleri arasında görülmeye başlandı.⁷²⁸

Matbaa, Rumların ideolojik açıdan isyana hazırlanmasında çok önemli bir rol oynadı. İlk Rumca kitap 1486 yılında basılırken, 1821 yılına gelindiğinde basılan kitap sayısı 4.000'e ulaştı. Bu kitapların 2.500'ü 1750-1821 yılları arasında basıldı.⁷²⁹ 1800-1821 yılları arasında basılan kitap sayısı ise 1.300 idi.⁷³⁰ Sadece basılan kitap sayısı artmadı, aynı zamanda kitapların içeriği de laikleşmeye başladı. Dini içerikli kitapların yerini zamanla bilim ve felsefe kitapları aldı. Aşağıdaki tabloda 18. yüzyılda Rumca olarak basılan dini içerikli, gramer ve diğer (bilim, felsefe) kitaplar kıyaslanmaktadır.

⁷²⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 246-247.

⁷²⁵ Yorgos Kekavmenos, “To Krifo Sholio...”, s. 14.

⁷²⁶ Pashalis M. Kitromilidis, “Aydınlanma ve Yunan ...”, s. 36.

⁷²⁷ Vasilis Kremmidas, “İ İkonomiki Krişi...”, s. 32.

⁷²⁸ Lukas Evstathiou Andreu, *Rigas Velestinlis...*, s. 442.

⁷²⁹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 251.

⁷³⁰ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 40.

Tablo 2.3. 1700-1800 Yılları Arasında Basılan Rumca Kitaplar⁷³¹

	1700	1710	1720	1730	1740	1750	1760	1770	1780	1790	Toplam
Dini	35	33	38	62	75	118	124	218	125	128	956
Gramer	2	6	3	1	11	14	23	25	31	56	172
Diğer	8	6	7	5	25	25	40	74	66	135	391
Toplam	45	45	48	68	111	157	187	317	222	319	1519

Tablo incelendiğinde; toplam 1.519 kitabın sadece 317'sinin 18. yüzyılın ilk elli yılında, kalan 1.202 adedinin ikinci elli yıllık diliminde yayımlandığı, ilk elli yılda dini kitapların, toplam basılan kitapların %76,65'ini oluşturduğu; ancak Çağdaş Yunan Aydınlanması ile aynı döneme denk gelen ikinci elli yılda dini kitapların oranının %59,21'e gerilediği; 18. yüzyılın son 10 yıllık diliminde ise basılan gramer ve diğer kitapların sayısının ilk defa dini kitap sayısını geçtiği görülmektedir. Sezer, basılan gramer ve bilimsel kitap sayısındaki artışın 19. yüzyılda da devam ettiğini ifade etmektedir.⁷³²

2.2.5. Fransız İhtilâli

Fransız İhtilâli, ortaya çıkardığı milliyetçilik ve özgürlük fikirleri ile Balkan halklarının aydınlanma sürecini önemli ölçüde etkiledi ve halklara kendi kaderlerini tayin etme hakkı tanıyarak yeni ulus devletlerin ortaya çıkışına katkı sağladı. Fransız İhtilâli ile birlikte öne çıkan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramları ile insan hakları bildirisi, Osmanlı tebaası halklar arasında büyük etki yarattı. Fransız İhtilâli'nin ilkeleri ile tanışan gayrimüslimler için Osmanlı Devleti'nin sunduğu hoşgörü, huzur ve imtiyaz gibi kavramlar, zamanla hiçbir anlam ifade etmemeye başladı.⁷³³

Daskalaki, Avrupa'yı ve Balkanları derinden etkileyen Fransız İhtilâli'nin Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde esaret altında yaşayan Rumları etkilememiş olmasının düşünülemeyeceğini ifade ederken,⁷³⁴ Svoronos da Avrupa'daki tüm milli hareketler gibi Rumların bağımsızlık hareketinin de Fransız İhtilâli'nin fikirleri ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir.⁷³⁵

⁷³¹ Lukas Evstathiu Andreu, *Rigas Velestinlis...*, s. 441.

⁷³² Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Yunan İsyanı Sırasında...", s. 69.

⁷³³ Apostolos E. Vakalopoulos, "Ta Etia Tis...", s. 25.

⁷³⁴ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 24.

⁷³⁵ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 61.

K. Yannis ve Karimbali-Kiriazi, Rum ayaklanmasının temellerinin, özgürlük ve eşitlik ilkelerine dayandığından hareketle Fransız İhtilâli'nin etkisini ön plana çıkarırken,⁷³⁶ Stefanos Papageorgiu, sadece Rum isyanının değil, Napolyon Savaşlarından sonra Avrupa'da ortaya çıkan hareketlerin hemen hepsinin siyasi ve ideolojik açıdan Fransız İhtilâli'nden etkilendiklerini ifade etmektedir.⁷³⁷

İsyanın önde gelen simalarından biri olan meşhur kleftlerden Theodoros Kolokotronis de, Fransız İhtilâli ve Napolyon'un Rumların gözünü açtığını, onun öncesinde Rumların Osmanlı İmparatorunu "Tanrı" sandıklarını, o ne yaparsa yapsın doğru olduğuna inandıklarını ifade etmiştir.⁷³⁸ Fotakos ise, Fransız İhtilâli'nin getirdiği yeni fikirlerle tanışan Rumların, özgür yaşayan Avrupalılarla kendi yaşam şartlarını kıyaslama imkânı bulduklarını ifade etmektedir.⁷³⁹

Gerçekten de Fransız filozofların öğretileri ve insan hakları bildirgesinin, isyan hazırlığındaki Rum aydınlar arasında büyük yankı bulduğu söylenebilir.⁷⁴⁰ Fransız İhtilâli sonrasında Montesquieu, Racine ve Voltaire'in eserleri Rumcaya çevrildi.⁷⁴¹ O güne kadar dini eğitim veren okullarda matematik, fizik bilimleri, felsefe ve edebiyat dersleri okutulmaya başlandı. Öğretmen, gazeteci, şair, tüccar ve papazlardan oluşan aydınlar, ana dilde gazete ve kitap yayınlamak suretiyle ulusal bilincin Rumlar arasında yayılmasını sağladılar.⁷⁴²

Rumlar; Osmanlı ordusunu ve donanmasını modernize etmek ve personelini eğitmek üzere görevlendirilen Fransız askerleri ve 1798 tarihinde Yedi Adalar'a yerleşen Fransızlarla temas kurmaları ve Rum tüccarların İngilizlerin uyguladığı ambargoyu delerek Fransız limanlarında ticaret yapmaları sonucunda aydınlanma fikirleri ile tanıştılar ve bu durum ulusal bağımsızlık yolunda Rumlar için itici bir güç oldu.⁷⁴³

⁷³⁶ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 14; Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 7.

⁷³⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 80.

⁷³⁸ Yorgos Terçetis, *Diigisis Simvandon Tis...*, s. 49.

⁷³⁹ Fotakos, *Apomnimonevmata Peri Tis...*, s. 2.

⁷⁴⁰ Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 3-7.

⁷⁴¹ Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 7.

⁷⁴² Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 3-7.

⁷⁴³ Visvizi, Domna. "Sinedrio Tis Vienis (Viyana Kongresi) (1792-1815)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Peridos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 367; Dimitris Loules, "Fransız Devriminin Yunanistan...", s. 294; Apostolos E. Vakalopoulos, "Ta Etia Tis...", s. 25.

Ancak, Fransız İhtilâli'nin ilkelerinin toplumun bütün kesimlerini aynı oranda etkilediğini ifade etmek gerçek dışıdır. Çünkü Svoronos'a göre, Rumlar arasında bu yeni fikirleri idrak edebilecek insan sayısı çok azdı. Batı Avrupa'daki devrimci fikirler, işçi ve köylü kesimi yerine daha çok nüfusun yaklaşık % 2'sini oluşturan Rum aydınlar ile yurt dışındaki tüccarlar arasında yankı buldu. Halk zaten böyle mesajlara yabancıydı. Üstelik halk üzerinde büyük etki sahibi olan kilise de bu fikirleri desteklemiyordu. Bu nedenle Avrupa, Rumlar üzerinde fikrîsel boyuttan çok siyasal gücüyle etki yapmıştır.⁷⁴⁴

Yunan isyanının tamamen Fransız İhtilâli'nin bir ürünü olduğu tezini reddeden Holevas ise, İstanbul'un fethini takip eden ilk yıllardan itibaren Rumların pek çok kez isyan ettiklerini belirtmektedir. Holevas, Fransız İhtilâli'nin Rum isyanı üzerinde etkilerinin olduğunu kabul etmekle birlikte, tek başına belirleyici bir unsur olmadığını savunmaktadır.⁷⁴⁵ Theodoros Kolokotronis, 1821 isyanı da dâhil olmak üzere İstanbul'un fethinden sonra yaşanan bütün isyanlardaki itici gücün "İstanbul ve Roma İmparatorluğu'na ait diğer topraklarının kurtarılması" fikri olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴⁶ Kargakos'a göre; 1821 Rum isyanının durup dururken ortaya çıktığını, Avrupa'da aydınlanma, Fransız İhtilâli ve Napolyon Savaşları yaşanmasaydı Rumların ayaklanmayacağını söylemek yanlış olur. Rumların Türklere karşı mücadeleleri, İstanbul'un fethinden hemen sonra başlamıştır.⁷⁴⁷

Türk tarih yazıcılığında da hâkim olan görüş, Rumlar arasında milliyetçilik fikirlerinin gelişiminde Fransız İhtilâli'nin (1789) oynadığı rolün yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıktığı, ancak ulusçuluk akımının ortaya çıkışını tamamen bu olayın bir ürünü olarak kabul etmenin doğru olmadığı yönündedir. Ortaylı'ya göre, diğer bütün Ortodoks kiliselerin Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olması ve Fenerlilerin Osmanlı bürokrasisinde önemli görevler üstlenmesi nedeniyle, Rumlar kendilerini diğer unsurlardan farklı ve üstün görürlerdi.⁷⁴⁸ Dolayısıyla, Yunan milliyetçiliği Osmanlı İmparatorluğu

⁷⁴⁴ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 61-62.

⁷⁴⁵ Konstantinos Holevas, "1821. İ Diki Mas Epanastasi Den Miazi Me Tis Alles (1821. Bizim Devriminin Başkalarına Benzemez)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/12509>> 27.03.2015.

⁷⁴⁶ Konstantinos Holevas, "Elinikos Ke Evropaikos Diafotismos Stis Paramones Tu 1821 (1821'in Arifesinde Yunan ve Avrupa Aydınlanması)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/16763>> 24.06.2017.

⁷⁴⁷ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 278.

⁷⁴⁸ İlber Ortaylı, "Balkanlar'da Milliyetçilik"..., s. 1026-1027; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 57-71; İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı...*, s. 123; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik...", s. 24, 31.

içerisinde her zaman vardı diyebiliriz.⁷⁴⁹ Bu nedenle Balkan halkları arasındaki ulusal uyanış, Fransız İhtilâli'nin bir sonucu olarak görülmemelidir. Fransız İhtilâli, zaten olan var olan milliyetçilik duygularının dışa vurumunu hızlandırıcı bir etki yapmıştır.⁷⁵⁰ Ortaylı'nın ifadesi ile "Balkan milliyetçilikleri, milliyetçiliğin tarihi kadar eskidir".⁷⁵¹ Dolayısıyla ulusal bilincin tarihi bir süreç içerisinde geliştiğini göz ardı ederek, bir anda meydana gelen bir olay gibi değerlendirmek ve sadece yabancı devletlerin kışkırtması olarak düşünmek de çağdaş tarih anlayışı ile bağdaşmamaktadır.⁷⁵²

Vakalopoulos, olaya çok daha farklı bir pencereden bakarak Fransız İhtilâli'nin Rumlar üzerindeki etkisinin tartışma götürmediğini, ancak tarihçilerin 1804 yılındaki Sırp isyanının Rumlar üzerindeki etkisini gözden kaçırdıkları belirterek, Sırp isyanının, Rumlar için örnek teşkil ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁵³

Sonuç olarak, Fransız İhtilâli'nin çağdaş Yunan aydınlanmasını, dolayısıyla da Rum isyanını etkileyip etkilemediği konusunda Türk ve Yunanlı tarihçiler hemen hemen aynı paralelde hareket etmektedirler. Her iki taraf da Fransız Devrimi'nin Rumların bağımsızlık hareketlerini tetiklediğini, ancak Rumlar arasındaki milliyetçi hareketlerin köklerinin Fransız Devrimi'nden çok daha öncelere dayandığını kabul etmektedir.

2.2.6. Rusya'nın Rolü

Türk tarih yazıcılığında Balkanlarda ulusçuluk akımının ortaya çıkmasında en etkili olaylardan birisinin, Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması olduğu ve bu anlaşma ile Ortodoks Hristiyanları, Babîâli karşısında temsil etme hakkı kazanan Rusya'nın bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanları etkisi altına almaya başladığı sıklıkla dile getirilmektedir.⁷⁵⁴ Bu noktada, Osman Köse, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Rusya tarafından Galata semtinde kilise inşa edilmesi ve bu kilisenin Rus Büyükelçisinin himayesinde olmasını öngören 7 ve 14.

⁷⁴⁹ Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılım Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 25, 2011, s. 290.

⁷⁵⁰ Çağla D. Tağmat, "Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri", (der. Yeliz Okay), *Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler: Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 92.

⁷⁵¹ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik...", s. 24.

⁷⁵² Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 410-419.

⁷⁵³ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 34.

⁷⁵⁴ a.g.e., s. 52; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5..., s. 109; Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 62; Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri...", s. 414,428; Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 28; Serap Toprak, "1821 Mora İsyanı"... s. 319; Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle, Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 25.

maddelerinin, daha sonradan Rum Ortodoks kilisesinin ve dolayısıyla Rum Ortodoks cemaatinin Rusya'nın himayesinde olması şeklinde yorumlandığını ve bu yorumun kesinlikle yanlış olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵⁵ Bayrak da, Rusya'nın projelerini hayata geçirebilmek için bu yanlış yorumlamayı bir araç olarak kullandığını belirtmektedir.⁷⁵⁶ Rusya'nın Balkan milliyetçiliğine yaptığı en önemli katkılardan birisinin Bizans geçmişini tekrar gündeme getirmek olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁵⁷

2.3. İsyanın Sosyal Boyutu

1821 yılında başlayan ve Rumların bağımsız bir devlet kurmaları ile neticelenen isyanın milli bir isyan mı olduğu, yoksa yozlaşmış sosyal düzene bir başkaldırı mı olduğu konusunda Yunan tarih yazıcılığı ikiye ayrılmış durumdadır. Apostolos Vakalopoulos, Yakovos Mihailidis, Holevas Konstantinos ve Dimitris Cikas gibi yazarlar isyanın milli bir isyan olduğunu savunurken; K. Yannis, Yannis Kollatos, Sofia Karimbali-Kiriazi ve Andreas Davalas'ın da aralarında bulunduğu yazarlar isyanın sosyal bir isyan olduğunu belirtmektedirler. I. S. Koliopoulos, James Sotros, Yannis Skarimbos, Yorgos Karamelas, Thanos Veremis ve Yannis Koliopoulos gibi yazarlar ise isyanın hem sosyal, hem de milli boyutları olduğunu ifade etmektedirler. Tarafların bu konudaki tezleri şu şekildedir:

Vakalopoulos'a göre, kocabaşılar, kleftler ve armatollar Türklerin gidişiyle oluşan boşluğu doldurdular ve toplum liderliğini üstlendiler. Dolayısıyla sosyal isyanlarda olanın aksine Rum toplumunun yapısında isyan sonrasında herhangi bir değişim yaşanmadı ve hiyerarşik yapı aynen muhafaza edildi. Bu durum da 1821 isyanının sosyal değil, milli bir isyan olduğunun en büyük göstergesi idi.⁷⁵⁸

Mihailidis, Rum isyanının esaretin sona ermesi amacıyla gerçekleştirildiğini, bu nedenle milli bir isyan olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵⁹

Holevas da 1821 isyanının sosyal içeriğe sahip bir iç savaş niteliğinde olmadığını ve milli ve özgürlükçü bir karaktere sahip olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶⁰

⁷⁵⁵ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 206-208.

⁷⁵⁶ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 32.

⁷⁵⁷ Çağla D. Tağmat, "Türk ve Yunan Kaynakları...", s. 91.

⁷⁵⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 911.

⁷⁵⁹ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 10.

Dimitris Cikas ise, isyancıların Türk paşalardan daha da baskıcı olan yerli kocabaşları hedef almalarının, 1821 isyanının milli bir isyan olmadığı anlamına gelmeyeceğini savunmaktadır.⁷⁶¹

Davalas da, kendi aralarında hiçbir şekilde birlik olamayan Rumları o dönemde bir toplum olarak tanımlamanın mümkün olmadığını, aralarındaki tek ortak noktanın Türklere duydukları nefret olduğunu belirterek, bu sebeplerden ötürü 1821 isyanını milli bir mücadeleden ziyade sosyo-ekonomik bir hareket olarak nitelendirmektedir.⁷⁶² Karpat da benzer şekilde, 1780-1850 yılları arasında ortaya çıkan isyanların milliyetçi ayaklanmalar değil, sosyo-ekonomik çalkantılar olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶³

Rumlar arasında o dönemde ortak bir vatan duygusunun olmadığı fikrini savunan Theodoros Kolokotronis de, anılarında kendi köyüne bir saat uzaklıktaki köylerin mevcudiyetinden dahi habersiz olan ve Zakynthos Adası'nı dünyanın en uzak yeri zanneden köylülerin olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan, Rumların bir bölümü ne için mücadele ettiklerinin bilincinde dahi değillerdi. Bazı Rumlar, birbirlerine ne için toplandıklarını ve ne yapacaklarını soruyorlardı.⁷⁶⁴

Koyuncu ayrıca, Katolik Rumların Mora İsyanı'na destek vermediklerine, hatta ayaklanan Ortodoks Rumlara karşı Osmanlı Devleti ile işbirliği yaptıklarına işaret etmekte, bu durumun Rumların o dönemde etnik bir cemaat olmadıklarının bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶⁵ Her ne kadar isyanın milli bir isyan olduğunu savunsa da, Vakalopoulos'un; İstendil (Tinos), Nakşa (Naksos), Sire (Syros) ve Santoron (Santorini) Adaları'ndaki Katolik din adamlarının isyana katılma konusunda isteksiz davrandıkları, cemaatlerinin isyana katılımını engelleyemeseler de, yarattıkları baskı neticesinde iki dini topluluk arasında nefret tohumları ekildiği, zaman zaman kanlı olaylar yaşandığına dair verdiği bilgiler, bu fikri desteklemektedir. Öte yandan ayaklanmaya katılan Ortodoks

⁷⁶⁰ Konstantinos Holevas, "Ohi Ala Piramata Me Ti Sholiki İstoria (Okul Tarihi Konusunda Başka Deneylere Hayır)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/16884>> 11.04.2017.

⁷⁶¹ Dimitris Cikas, "25i Martiu: İpirhe Eliniko Ethnos Prin To 1821? (25 Mart: 1821'den Önce Rum Milleti Var mıydı?)", <<http://eranistis.net/wordpress/2015/03/25/σπήρχε-ελληνικό-έθνος-πριν-το-1821/>> 14.02.2017.

⁷⁶² Andreas Davalas, *O Ali Pasas Mesa...*, s. 24.

⁷⁶³ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 39.

⁷⁶⁴ Yorgos Terçetis, *Diigisis Simvandon Tis...*, s. 49; Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimmasiu-Neoteri Ke...*, s. 30.

⁷⁶⁵ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 479.

Arnavutların, Mora’da Arnavut Müslümanları kılıçtan geçirmeleri de, isyanın milliyetçi fikirler etrafında gelişmediğinin bir göstergesi idi.⁷⁶⁶

Rumların ayaklandığı dönemde yayımlanan İngiliz Morning Chronicle gazetesi, “isyancılar, gelirin adil dağıtılmasını talep ediyorlar” diyordu. 17.8.1821 tarihinde yayımlanan Alman Allgemeine Zeitung gazetesi ise, toplumun üst sınıflarına mensup zengin Rumların, başlangıçta ayaklanmaya katılmadıklarını, ne dolaylı ne de direkt destek vermediklerini yazıyordu. James Sotros ve K. Yannis bu durumu, isyanının sosyal bir boyuta sahip olduğunun bir kanıtı olarak kabul etmektedirler.⁷⁶⁷

Skarimbass ise bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Rum halkı, isyanı kocabaşılardan kurtulmak için başlattı. İsyanının sadece milli boyutu olduğunu söyleyenler ya cahildirler ya da gerçeği söylemiyorlardır. İsyan eden Rumlar, Türkleri öldürdüklerinde kocabaşılardan işbirlikçilerini öldürdüklerini biliyorlardı.”⁷⁶⁸

Kolatos’a göre isyanda önemli görevler üstlenen silahlı çete liderlerinin pek çoğunun Arnavut olmaları ve Rumca dahi konuşmamaları, isyanın milli bir isyan olmadığını gösteriydi.⁷⁶⁹ Karimbali-Kiriazisi ise, köylülerin, çobanların, küçük sanayicilerin ve alt seviyedeki din adamlarının, isyana milliyetçilik fikrinden hareket ederek destek vermediklerini, her birinin isyana katılmak için ayrı ayrı sebepleri olduğunu belirtmektedir. Karimbali-Kiriazisi’ye göre köylüler, Türklerin terk edecekleri verimli arazilerin kendilerinin olacağını düşünüyorlardı. Denizciler ise Türkleri denizlerden uzaklaştırarak gemilerinin serbestçe hareket etmesini sağlamak ve ganimet elde etmek istiyorlardı.⁷⁷⁰ Veremis, Koliopulos ve Ortaylı da, fakir köylüyü isyana katılmaya teşvik eden en önemli hususun savaş sonrası elde edilecek arazilerden pay elde etmek olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷¹

Karambelas hem isyan esnasında, hem de isyan sonrasında Rum köylülerin ve toprak sahiplerinin Türklerden kalan arazilerin paylaşımı için aralarında çatıştıklarından

⁷⁶⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 954.

⁷⁶⁷ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 11; James Sotros, *İ Eksegersi Ton...*

⁷⁶⁸ Yannis Skarimbass, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 100.

⁷⁶⁹ Yannis Kolatos, “Merikes Pikres Alithies Ya To 1821 (1821 Hakkında Bazı Acı Gerçekler), *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=688562>> 28.10.2016.

⁷⁷⁰ Sofia Karimbali-Kiriazisi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 29.

⁷⁷¹ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 43; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 49.

bahsederken,⁷⁷² Koliopulos isyancıların zaman zaman kişisel çıkarları için mücadele ettiklerini belirterek isyanın milli bir hareket olmadığının altını çizmektedir.⁷⁷³

Yunan Anayasası'nın anonim yazarı, verilecek bir bağımsızlık mücadelesinin sadece milli değil, sosyal bir içeriğe de sahip olacağını belirtirken,⁷⁷⁴ Skarimbos da benzer şekilde, isyancıların hem Osmanlı paşalarına, hem de yerel Rum yöneticilere karşı mücadele etmelerinden yola çıkarak Rum isyanının hem sosyal hem de milli bir niteliğe sahip olan tarihteki tek isyan olduğunu savunmaktadır.⁷⁷⁵

Vakalopoulos ise, 1821 Rum isyanının başlangıçta herhangi bir sosyal boyutu olmadığını, ancak devamında, özellikle de feodal sistemin uygulanmaya devam edildiği bölgelerde kaçınılmaz olarak sosyal bir boyut da kazandığını ifade ederken, Sotros ise tam tersine isyanın sosyal bir isyan olarak başladığını ve şartlar gereği milli bir isyan özelliği kazandığını söylemektedir.⁷⁷⁶

Karambelas, kocabaşların, kilisenin ve kısmen de burjuvanın halkı sömürdüğünü, isyanın aslında bunlara karşı gerçekleştirildiğini, dolayısıyla da 1821 isyanının sosyal bir isyan olduğunu savunanların, halkı asıl "sömürenlerin" Türkler olduğunu gözden kaçırdıklarını; isyanın sadece milli bir isyan olduğunu savunanların ise, Rumların çok büyük bir çoğunluğunun eski rejimi değiştirmek istediğini göz ardı ettiklerini belirtmektedir. Kocabaşların milli arazilerin fakirlere adil bir şekilde dağıtılması fikri ön plana çıktığında isyancıları engellemeye çalıştıklarının ve bazı bölgelerde isyana açıktan tavır aldıklarının unutulmaması gerektiğinin altını çizen Karambelas, 1821 isyanının ne tek başına sosyal bir isyan, ne de tek başına milli bir isyan olarak değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır.⁷⁷⁷

Veremis ve Koliopulos ise Mora İsyanı'nın, Amerika, İtalya ve Almanya'daki hareketler gibi sadece ulusun bağımsızlığa kavuşmasını değil, modern ve adil bir devlet kurulmasını da öngördüğünden hareketle siyasi bir yönünün de bulunduğundan söz etmektedir.⁷⁷⁸

---

⁷⁷² Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 65.

⁷⁷³ I. S. Koliopulos, *Neoteri Evropaiki İstoria...*, s. 127.

⁷⁷⁴ Pashalis M. Kitromilidis, "İ Politiki Skepsi...", s. 34.

⁷⁷⁵ Yannis Skarimbos, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 44.

⁷⁷⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 6, s. 930; James Sotros, *İ Eksegarsi Ton...*

⁷⁷⁷ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 63-65.

⁷⁷⁸ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 43; Yoannis Koliopulos, Konstantinos Svolopoulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Likiu...*, s. 16; Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 62.

Öte yandan Yunan tarih yazıcılığında, 1821 Mora İsyanı'nın Fransız ve Amerikan devrimlerinden etkilendiği kabul edilmekle birlikte, söz konusu devrimlerden tamamen bağımsız ve kendine özgü bir isyan olduğu da sıklıkla vurgulanmaktadır.

Örneğin, ünlü kleft Theodoros Kolokotronis anılarında Avrupa'daki ayaklanmaların yönetime karşı gerçekleştirildiklerini ve bu nedenle bir iç savaş niteliğinde olduklarını, buna karşın Rum ayaklanmasının haklı bir ayaklanma olduğunu, bir milletin kendisini köle olarak gören başka bir dine ve millete mensup bir yönetime başkaldırması olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷⁹

Theodoros Kolokotronis ile aynı görüşleri savunan Holevas, Yunan isyanını Amerikan Devrimi ile kıyaslamamın talihsizlik olacağını, çünkü Amerikan Devrimi ile yeni bir ulus yaratılırken, Yunan isyanı ile bir devlet yaratıldığını, Yunan ulusunun geçmişte de var olduğunu ve Türk hâkimiyetine rağmen varlığını sürdürdüğünü savunmaktadır.⁷⁸⁰ Holevas'a göre; Fransızlar, feodal bir sistemde aşırı ekonomik ve sosyal güç elde eden Katolik kilisesini hedef alırken, Rumlar, "kilise için, kilise ile ve kilise himayesinde" mücadele ettiler.⁷⁸¹

---

⁷⁷⁹ Konstantinos Holevas, "1821. İ Diki Mas ..."

⁷⁸⁰ Konstantinos Holevas, "Ohi Ala Pirmata ..."

⁷⁸¹ Konstantinos Holevas, "1821. İ Diki Mas ..."

BÖLÜM III

MORA İSYANI

3.1. İlk İsyanlar

Bazı Yunanlı yazarlara göre, Rumlar aslında bağımsızlık mücadelesine İstanbul'un fethinin hemen ardından başlamışlardı. Dolayısıyla 1821 yılında çıkan Mora İsyanı, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Türkler tarafından ele geçirilmesiyle başlayan bir başkaldırının nihai safhasıydı.⁷⁸²

Osmanlı Devleti'ne karşı Rumların ilk isyan hareketi Mora'da Mihail Rallis liderliğinde 1463-1464 yılında gerçekleştirildi. Bunu, 1611 yılında Dionisios Skilosophos tarafından Epir'de başlatılan isyan takip etti.⁷⁸³ Bunların dışında 1821 yılına kadar çok sayıda isyan yaşandı. Bu isyanlardan en önemlileri 17. yüzyıldaki Osmanlı-Venedik savaşı esnasında ve 1770 yılında Osmanlı-Rus savaşı esnasında gerçekleşti. 400 yıllık “esaret” döneminde meydana gelen bu isyanlar, Yunanlı tarihçiler tarafından “Türk boyunduruğunun protesto edilmesi ve Rum ulusunun içinde bulunduğu konumun geçici olduğunu ilan etmesi” olarak yorumlanmaktadır.⁷⁸⁴

Bazı tarihçiler, Osmanlı Donanması'nın İnebahtı Deniz Savaşı'nda (1571) yenilmesi ve ilerleyen dönemde Venediklilerin Mora Yarımadası'nı ele geçirmeleri ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin yenilmez olmadığının ortaya çıkmasının, Ege Adaları başta olmak üzere Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlere ayaklanma konusunda cesaret verdiği düşüncesindedir.⁷⁸⁵ Ancak, 15, 16 ve 17. yüzyıllarda gerçekleşen isyanların hiçbirinin kitlesel bir karakteristiğe sahip olmadığı⁷⁸⁶ ve henüz ulusal bilincin olmadığı bir dönemde daha çok köylü ayaklanması şeklinde ortaya çıkan bu isyanların, ulusçu başkaldırı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini savunan yazarlar da mevcuttur.⁷⁸⁷

⁷⁸² Konstantinos Holevas, “Elinikos Ke Evropaikos...”; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 28; Apostolos E. Vakalopoulos, “Ta Etia Tis...”, s. 21; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 41.

⁷⁸³ Serap Toprak, “19. Yüzyıl Milliyetçilik...”, s. 2842.

⁷⁸⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 278-279; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 6.

⁷⁸⁵ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 30.

⁷⁸⁶ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 60.

⁷⁸⁷ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde...*, s. 22.

Bu isyanların tamamına batının kıskırtmasıyla başlayan ve kısa sürede hayal kırıklığına uğrayan Rumlar, 18. yüzyıldan itibaren yüzlerini Rusya'ya çevirdiler. Kaldı ki, Agathangelos isimli kehanet kitabında da Rumların sarışın bir ırkın yardımıyla ayağa kalkacağı yazılıyordu. Başka bir kehanette ise fethinden 320 yıl sonra, yani 1773 yılında İstanbul'un Türklerin elinden kurtarılacağı bildirilmişti. Rus yardımı gelmeden bağımsızlığın kazanılamayacağı fikri, 1821 bağımsızlık mücadelesine kadar devam etti.⁷⁸⁸

Mora Yarımadası'na ilk kez 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte ilgi göstermeye başlayan Rus Çariçesi II. Katerina, Rumlarda oluşan bu beklentilerden kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmayı bildi. Rus ajanlar 1763 yılından itibaren bir ayaklanma çıkarmak amacıyla Rum kocabaşılar, din adamları, kleft ve armatollar ile temas kurmaya başladılar.⁷⁸⁹

3.2. Orlof İsyanı⁷⁹⁰

1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı devam ederken II. Katerina, Mora Yarımadası'nda bir ayaklanma çıkartmak ve bu suretle Osmanlı Devleti'nin dikkatini buraya çekmek amacıyla Theodoros Orlof komutasındaki Rus Donanmasını Mora'ya gönderdi. Rusya'nın hedefi Osmanlı Donanması'nın Çanakkale Boğazı'ndan çıkışını engellemek, stratejik konuma sahip adaları ele geçirmek ve Mora Yarımadası'ndan Selanik'e kadar tüm bölgede isyan çıkarmaktı. Rusya'nın uzun vadeli hedefi ise Mora Yarımadası'nda Rusya'nın çıkarlarına hizmet edecek özerk bir uydu devlet kurmaktı.⁷⁹¹

Ruslar, Rus bayrağının Mora'da görünmesinin bile Yunanistan'da genel bir isyan çıkmasına yeteceğine inanıyorlardı. Çünkü 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşını, Müslümanlara karşı Ortodokslar tarafından gerçekleştirilen bir Haçlı seferi olarak lanse etmişlerdi.⁷⁹² Aynı mezhepten olmalarını kullanarak, Rumların kurtarıcısı oldukları konusunda halkı ikna ettiler ve isyana teşvik ettiler.⁷⁹³ Büyük Rus kuvvetlerinin takviyeye

⁷⁸⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 280; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 34.

⁷⁸⁹ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 280.

⁷⁹⁰ Yunan tarih yazıcılığında genellikle Orlofika olarak anılmaktadır.

⁷⁹¹ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria...*, s. 134.

⁷⁹² Papadopoulos, Stefanos. "İ Eliniki Epanastasi Tu 1770 Ke O Andiktijos Tis Stis Elinikes Hores (1770 Yunan Devrimi ve Rum Memleketlerindeki Yansıması)", *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 66.

⁷⁹³ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 74.

geleceği konusunda vaatlerde bulundular. Rumlar da Rus gemilerini büyük bir ümitle bekliyorlardı. Ancak ümitleri boşa çıktı. Çünkü Ruslar sadece 14 gemi ve 600 asker ile gelmişlerdi.⁷⁹⁴ 17 Şubat 1770 tarihinde Manya bölgesinde başlayan çıkarma harekâtı sonrasında Ruslar kısa sürede Kalamata ve Mistra'yı ele geçirdiler.⁷⁹⁵

Mistra Kalesi'ndeki Türkler, anlaşarak teslim olmuşlardı. Ancak bu anlaşmaya uyulmadı. Stefanos Papadopoulos'a göre elde ettikleri başarıdan etkilenen Manyalılar kendilerine hâkim olamadılar. Anlaşmaya uyarak silahlarını teslim eden Türkleri kadın ve çocuk ayırımı yapmaksızın öldürdüler. Tek amaçları, yağma ve hırsızlıktı. Tam olarak sayı bilinmemekle birlikte, yaklaşık 1.000 Türkün öldürüldüğü, 1.000 Türkün de esir alındığı tahmin edilmektedir. "Hafifletici sebepleri" olsa da Manyalıların yaptıkları bu insanlık dışı davranışlar, Rumların isyan hareketine büyük zarar verdi. O güne kadar savaşmadan teslim olmayı tercih eden Türkler artık teslim olmamaya başladı ve savunmaya geçtiler.⁷⁹⁶

Rumların isyan etmesini beklemeyen Türkler, yaşananlar karşısında ilk bir buçuk ay hiçbir şey yapmadılar. Buna rağmen, Ruslar bu durumdan faydalanamadı ve isyancıları sevk ve idare edemedi. İsyan hareketinin başarısızlığından en büyük rolü mühimmat ve koordinasyon eksikliği oynadı. Ayrıca Orlof kardeşler, isyana destek verecek Rumların sayısını hesaplarken yanlış değerlendirmeler yapmışlardı.⁷⁹⁷

İsyancıların ilerleme kaydetmeleri üzerine Osmanlı Devleti, paralı Arnavut askerlerini bölgeye sevk etti. Aslında, Rumların Orlof ayaklanmasına destek vermesine öfkelenen Osmanlı Sultanı, Mora'daki tüm Hristiyanların yok edilmesini emretmişti. Kargakos'a göre, Hristiyanların yok edilmesi durumunda arazinin işlenemeyeceği ve Osmanlı Devleti'nin büyük bir vergi gelirinden mahrum olacağı endişesiyle bu karardan vazgeçti.⁷⁹⁸ Arnavut askerleri, hem intikalleri esnasında geçtikleri bölgelere, hem de Mora Yarımadası'na çok büyük zarar verdiler. Papadopoulos, sadece Tripoliçe'de 3.000 Rum'un öldürüldüğünü ifade ederken⁷⁹⁹ Veremis'e göre Orlof ayaklanması boyunca hayatını kaybeden Rumların sayısı 35.000 idi.⁸⁰⁰ Karambelas ve Kargakos ise ayaklanma

⁷⁹⁴ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 182.

⁷⁹⁵ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 280.

⁷⁹⁶ Papadopoulos, Mistra'da Rumların yaptığı katliamı kabul etmekle birlikte hafifletici sebepler (Osmanlı Devleti tarafından Rumlara kötü muamele yapılmasını kastediyor) olduğunu öne sürerek Rumlar üzerindeki suçlamaları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. (Bkz: Stefanos Papadopoulos, "İ Elinikı Epanastasi...", s. 68.)

⁷⁹⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁷⁹⁸ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Elinikı İstoria...*, s. 283.

⁷⁹⁹ Stefanos Papadopoulos, "İ Elinikı Epanastasi...", s. 72.

⁸⁰⁰ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 27.

neticesinde Mora'daki 300.000 Hristiyanın 100.000'inin zarar gördüğünü, bunların bir bölümü hayatını kaybederken, bir bölümünün ise Batı Anadolu, Ege Adaları ve Karadeniz'in kuzey kıyılarına göç etmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedirler.⁸⁰¹

Rum halkının topyekûn bir ayaklanmaya hazır olmadığını gören Orlof kardeşler Mora'yı terk ettiler. Rus birliklerin Mora'dan ayrılması ile isyan hareketi tamamen sona ermiş oldu. Ancak, 1779 yılına kadar bölgede kalmaya devam eden ve aşırıya giderek çok sayıda insanı öldüren Arnavut askerler, zamanla Türklere de zarar vermeye başlayınca Sultan I. Abdülhamid, Cezayirli Hasan Paşa'ya talimat verdi. Cezayirli Hasan Paşa, kleptlerle işbirliği yaparak yaklaşık 10.000 Arnavut'u Mora'dan zorla çıkardı.⁸⁰² Dolayısıyla kleptler bu olaydan güçlenerek çıktılar. Çünkü Arnavut askerlerine karşı direnebilen tek unsur kleptlerdi.⁸⁰³

Orlof ayaklanmasının başarısız olması üzerine Rumlar ve Ruslar karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaya başladılar. Ruslar, Rumları ayaklanmaya gerekli desteği vermemekle suçlarken, Rumlar ise, sadece dört gemi ve birkaç yüz asker⁸⁰⁴ ile gelen Rusları bölgeye yeteri kadar kuvvet sevk etmemekle itham ettiler.⁸⁰⁵

Orlof ayaklanması dâhil, önceki bütün isyanlar Rumların yardım istemesi ve yabancı devletlerin Rumları korumak için müdahale etmesi ile gerçekleşmişti. Son isyanda elde edilen acı tecrübe, Rumların kendi dinamikleri ile hareket etmeleri gerektiğini gösteriyordu.⁸⁰⁶ Yunan Anayasası (Eliniki Nomarhia)'nın anonim yazarı da, Rumların başka bir devletin yardımıyla özgürlüğe kavuşmayı beklemeden harekete geçmeleri gerektiğini vurgulamaktaydı.⁸⁰⁷ Pek çok Rum, Rusya başta olmak üzere büyük devletlerin tutumundan ötürü hayal kırıklığına uğramıştı.⁸⁰⁸ Hayal kırıklığına uğrayanlardan birisi de Theodoros Kolokotronis'ti. Kolokotronis, Orlof ayaklanması sonrasında şöyle diyordu: "Gördüm ki, ne yaparsak yalnız başımıza yapacağız, yabancılardan hiç ümidimiz kalmamıştır."⁸⁰⁹

⁸⁰¹ Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 184; Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 283.

⁸⁰² Yorgos Karambelas, *1204-1922 İ Diamorfosi...*, s. 185; Yorgos Terçetis, *Diigisis Simvandon Tis...*, s. 5-6.

⁸⁰³ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 28.

⁸⁰⁴ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 31.

⁸⁰⁵ Stefanos Papadopulos, "İ Eliniki Epanastasi..." s. 69.

⁸⁰⁶ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 9-13.

⁸⁰⁷ Anonim. *Eliniki Nomarhia (Yunan Anayasası)...*

⁸⁰⁸ Lukas Evstathiou Andreu, *Rigas Velestinlis...*, s. 450.

⁸⁰⁹ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 67.

Büyük beklentilere rağmen Orlof ayaklanması ile Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasını öngören planlar hayata geçirilemedi.⁸¹⁰ Papanikolau, Orlof ayaklanmasının başarısız olmaya mahkûm olduğunu, çünkü ayaklanma sırasında “Mora’daki Müslüman nüfusun yok edilmesi” koşulunun yerine getirilmediğini ifade etmektedir.⁸¹¹ Veremis’e göre ise başarısızlığın en önemli sebebi Orlof ayaklanmasına sadece çıkarı olan Rumların katılması, topyekûn bir katılımın söz konusu olmamasıydı. 1770 yılında Rumlar bir millet olarak hareket etmekten çok uzaktılar. Bu durum, bir sonraki yüzyılın ilk yirmi yılında tamamen değişecekti. Her ne kadar başarısız olsa da, Orlof ayaklanması 1821 isyanına ciddi katkı sağladı. Bölgeden kaçan Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafına dağıldılar ve yaşadıkları “zulmü” diğer Rumlara aktardılar.⁸¹² 1770 yılından sonra yerel çapta yaklaşık 50 ayaklanma meydana geldi. Bu ayaklanmalar başarısız olsalar da, 1821 yılında meydana gelen büyük isyanının habercisi idiler.⁸¹³

3.3. Eflak ve Boğdan İsyanı

Sırasıyla 1391 ve 1456 yıllarında Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Eflak ve Boğdan'da Balkanlar'dan farklı olarak feodal sistemin devam etmesine müsaade edildi ve içişlerine karışılmadı. Memleketeyn olarak adlandırılan Eflak ve Boğdan'ı başlangıçta yerli soylular tarafından seçilen ve Padişah tarafından onaylanan Voyvodalar yönetiyordu. Ancak, 1711 yılındaki Prut Savaşı esnasında Boğdan Voyvodası Kantemir'in Rus tarafına geçerek devlete ihanet etmesi üzerine Eflak ve Boğdan yöneticileri İstanbul'daki Fenerli Rumlar arasından atanmaya başladı. Ancak, bu makamı Osmanlı Devleti'nden satın alarak elde eden Fenerliler, yaptıkları masrafi halktan yüksek vergi toplayarak çıkartıyorlardı. Artan vergi yükü köylünün yaşam şartlarını iyice zorlaştırdı. Bu durum da Fenerlilere karşı bir cephe oluşmasını sağladı. Öte yandan 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki hâkimiyeti kabul edildi. Osmanlı Ordusu'nun

⁸¹⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 105; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁸¹¹ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria...*, s. 134.

⁸¹² Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁸¹³ Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 4.

Memleketeyn'e girişi Rusya'nın müsaadesine bağlandı. Eflak ve Boğdan ayaklanması, işte bu şartlar altında gelişti.⁸¹⁴

Filiki Eteryayn'nın başına geçen Aleksandros İpsilantis, çalışmalarına büyük bir hızla devam ettiği esnada, isyan hazırlıklarını koordine etmeleri için farklı bölgelere gönderilen temsilcilerin Osmanlı yetkililerine yakalanmaları ve bir örgüt üyesinin örgütün ayaklanma planlarını ihbar etmesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu Filiki Eteryayn'nın varlığından iyiden iyiye haberdar olmaya başlamıştı. İpsilantis bu yüzden bir an önce harekete geçilmesine ve isyan tarihinin öne çekilmesine karar verdi.⁸¹⁵

Aleksandros İpsilantis örgütün liderliğine getirildikten sonra 1820 yılının Ekim ayı başında İsmail'de diğer örgüt yöneticileri ile bir toplantı yaptı. Toplantıda, Eflak ve Boğdan'ın yanı sıra Mora Yarımadası ve İstanbul'da eş zamanlı olarak bir ayaklanma başlatılmasını, Osmanlı Sultanı'nın devrilmesini, Boğaz'daki Osmanlı Donanması'nın kundaklanmasını, tersanenin işgal edilmesini ve devlet hazinesinin ele geçirilmesini öngören bir plan hazırlandı.⁸¹⁶ Her ne kadar bu plan hayata geçirilemediyse de, Rum halkı arasında kulaktan kulağa yayıldı ve isyan öncesinde reayanın moral ve motivasyonunu önemli ölçüde arttırdı.⁸¹⁷

Filiki Eteryayn üyeleri, isyan başladığında bölge halkının kendilerine destek vereceğini ve diğer milletlerin de isyana katılacaklarını düşünüyordu.⁸¹⁸ Kaldı ki, Aleksandros İpsilantis ve Sırp lider Milos Obrenoviç arasında Osmanlı Devleti'ne karşı işbirliği yapmak üzere bir anlaşmaya varılmıştı.⁸¹⁹ Plana göre, Osmanlı birlikleri isyanı bastırmak için Eflak ve Boğdan'a girecekler, Rus Çarı bu duruma sessiz kalmayarak müdahale edecekti.⁸²⁰

Öte yandan İpsilantis'in planları arasında Eflak-Boğdan'da bağımsız bir Rum devleti kurulması yoktu. Çünkü Rusya'nın nüfuzu altında bulunan söz konusu bölgede böyle bir girişimde bulunmak, Rus politikasına karşı gelmek anlamına gelebilirdi. Bu sebeple

---

⁸¹⁴ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 56-57; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 114; M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 384.

⁸¹⁵ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 55-56.

⁸¹⁶ a.g.e., s. 55; Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 22.

⁸¹⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 321-322.

⁸¹⁸ a.g.e., s. 183.

⁸¹⁹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Yunan İsyanı Sırasında...", s.72-74.

⁸²⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 183.

İpsilantis, Osmanlı Devleti'ni bölgeden çıkartarak bir köprübaşı oluşturmayı ve devamında Bulgaristan üzerinden Mora Yarımadası'na inmeyi hedefliyordu.⁸²¹

İsmail'de gerçekleştirilen toplantıda gündeme gelen konulardan birisi de ayaklanmanın nerede başlatılacağı meselesi idi. Başlangıçta isyanın başlatılacağı yer olarak Eflak ve Boğdan düşünülüyordu. Ancak Sırp Kara Yorgi'nin idam edilmesi ve yerine gelen Miloş'un desteğinin şüpheli olması, bu kararın sorgulanmasına sebep oldu.⁸²²

Bu arada İpsilantis'e, Mora halkının isyanı başlatmaya hazır olduğu ve İpsilantis'in emrini beklediği yönünde bilgiler verildi. Bunun üzerine İpsilantis, isyanın Mora Yarımadası'nın güney kesiminde bulunan Manya bölgesinde başlatılmasına karar verdi. Daha sonra Mora halkının isyana hazır olduğu yönünde kendisine verilen bilgilerin yanlış olduğunu öğrenen ve Osmanlı Devleti'nin Filiki Eteryası'nın faaliyetlerinden haberdar olması nedeniyle hızlı hareket edilmesi gerektiğini düşünen İpsilantis isyanın Mora'da başlatılması fikrinden vazgeçti.⁸²³

İpsilantis'e göre; bölgenin Rusya İmparatorluğu ile komşu olması nedeniyle başarısızlık durumunda kaçma ihtimalinin yüksek olması, Eflak ve Boğdan'ın özel statüsü nedeniyle bölgede güçlü bir Türk mevcudiyetinin olmaması ve Rusya'nın onayını almaksızın Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri müdahalede bulunamayacak olması (onay alması durumunda ise geçecek sürenin Rumların lehine olacağı düşüncesi), bölge yönetiminde Fenerli Rumların ve diğer Hristiyanların görev yapması, Boğdan Voyvodası Nikolaos Sutsos'un Filiki Eteryası üyesi olması, bölgede çok sayıda Filiki Eteryası mensubu bulunması, Eflak-Boğdan askeri kuvvetlerinin Hristiyan askerlerden oluşması, komutanların Rum olması ve Rusya'nın, Sırpların, Romenlerin ve Bulgarların destek verme ihtimali nedeniyle isyanın Eflak ve Boğdan'da başlaması daha doğru olacaktır.⁸²⁴ Kaldı ki nihai hedef, bu kalkışmayı bir Ortodoks ayaklanmasına dönüştürmekti.

Tepedelenli Ali Paşa'nın isyan etmesini ve bunun üzerine Osmanlı birliklerinin Yanya'ya sevk edilmesini fırsat bilen Aleksandros İpsilantis, 22 Şubat 1821 tarihinde Prut nehrini geçerek Osmanlı topraklarına girdi ve ayaklanmayı başlattı.⁸²⁵ İpsilantis, Rus

⁸²¹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 89.

⁸²² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 212.

⁸²³ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 77.

⁸²⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 89; Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 19; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 53-55; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 232; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 63.

⁸²⁵ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 24.

Çarı'nın bu hareketten haberdar olduğu ve Rus kuvvetlerinin çok kısa bir süre içerisinde desteğe gelecekleri imajını vermek ve dolayısıyla da yerel grupların liderlerinin ve halkın desteğini kazanmak için Rus generali üniformasını giymişti.⁸²⁶ Başlangıçta yaklaşık 1.500-2.000 arası Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavut isyancılara katıldı. Daha sonra İpsilantis'in emrindeki asker sayısı 6.000'e yükseldi.⁸²⁷

Resim 3.1. Peter von Hess'in “İpsilantis Prut Nehrini Geçiyor” İsimli Tablosu- Benaki Müzesi-Atina

Aleksandros İpsilantis, 24 Şubat 1821 tarihinde Yaş'ta Rumlara hitaben “İnanç ve Vatan Uğruna Savaş” başlıklı bir bildiri okudu. Bu bildiriye halkı ayaklanmaya çağırarak, Avrupa halklarının özgürlüklerini kazanmak için verdikleri mücadeleyi anlattı. Ayrıca Rusya'nın Rum isyanına destek vereceğini ima etti.⁸²⁸

Bildiride “Rumlar, vakit geldi! Uzun zamandır Avrupa'daki halklar, hakları ve özgürlükleri için savaşıyorlar. Onlar özgür olmalarına rağmen, özgürlüklerini genişletmek için bütün güçleri ile mücadele veriyorlar ve bizi de onları örnek almaya davet ediyorlar... Kardeşlerimiz ve dostlarımız her yerde hazır. Sırp, Sulyotlar ve bütün Epir eline silah almış bizi bekliyor. Gelin coşkuyla birleşelim. Vatan bizi çağırıyor!... Atalarımızın onlara sunduğu bütün güzel

⁸²⁶ A. V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 79.

⁸²⁷ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 146.

⁸²⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 186.

şeyler için bize müteşekkîr olan Avrupa'nın aydın halkları, Yunanistan'ın bağımsızlığını arzu ediyorlar. Bunlar arasında pek çok insan gelip bizimle birlikte savaşmak istiyor. Dostlar harekete geçin ve o zaman güçlü bir devletin (Rusya'yı kastediyor) hakkımızı savunacağını göreceksiniz.... Hadi dostlar silah başına, vatan bizi çağırıyor.” diyordu.⁸²⁹

Ancak, İpsilantis'in bu bildiride kullandığı dil ve sık sık Antik Yunan'a göndermeler yapması, bildirinün Eflak ve Boğdan halkı tarafından anlaşılmasını zorlaştırdı⁸³⁰ ve beklenen etkiyi yaratmadı. Yerli halk Rum isyancılara zaman zaman ilgisiz davrandı, zaman zaman da şüpheye ve düşmanca yaklaştı.⁸³¹ İpsilantis diğer Balkan halklarından da istediği desteği alamadı. Örneğin Sırp lider Miloş Obrenoviç, Osmanlı Devleti nezdinde kendi meşrutiyetini elde etmek maksadıyla, söz verdiği halde İpsilantis'e yardım etmedi.⁸³²

Öte yandan bildiride yer alan “Mora, Tesalya, Sırbistan, Bulgaristan ve Ege Adaları, yani kısaca tüm Yunanistan, barbarların boyunduruğunu kırmak için eline silah aldı” ifadesi, henüz milli bilinç sahibi olmayan Hristiyan toplumların Rum milletine dâhil edilmesi sürecinin bir parçasıdır. Bu toptancı eğilim, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasını takip eden ilk yıllarda da devam etmiştir. Ancak bu ifadeler, Aleksandros İpsilantis'in uyguladığı bir stratejinin ürünü değildir. Aksine, o dönemin Ortodoks aydınlarının ve halklarının ortak kanısı da bu yöndedir. Çünkü bu insanlar, farklı diller konuşmalarına ve farklı kültürlere sahip olmalarına rağmen kendilerini Rum olarak tanımlıyorlardı.⁸³³

Ayrıca; bir ulus olmanın temel şartlarından birisi olan bir toprak parçasıyla bağlantı kıstası da söz konusu bildiride vurgulanmıştı. Vatan olarak tanımlanan ve özgürlüğe kavuşturulması gerektiği söylenen toprakların sadece hali hazırda Rumların yoğun olarak yaşadıkları bölgeler olmadığı, Antik Yunan'a ait toprakların tümünü kapsadığı dikkat çekmektedir. İpsilantis'in o dönemde Avrupa'da hüküm süren, Yunanların antik Helenlerin

⁸²⁹ Aleksandros İpsilantis, “Mahu İper Pisteos Ke Patridos (İnanç ve Vatan Uğruna Savaş)”, *Periodiko Thesis (Thesis Dergisi)*, Tevhos: 42 (Sayı: 42), Ocak-Mart 1993, Atina.

⁸³⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 189-190.

⁸³¹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 198.

⁸³² Hamiyet Sezer Feyzioğlu, “Yunan İsyanı Sırasında...”, s. 74.

⁸³³ Yannis Milios, “İ Diamorfosi Tu...”, s. 289-291.

torunu oldukları inanışından etkilendiği görülmektedir. Bildiride “Helen” ifadesinin kullanılması da bu durumun göstergelerinden birisidir.⁸³⁴

Daha başlangıçta bazı şeyler yanlış gitmeye başladı. İpsilantis’in Yaş’ta kaldığı zaman zarfında, Arnavutların keyfi davranışlarının cezasız kalması, zaten harekete şüpheyle yaklaşan yerli halkta kötü bir intiba yarattı. İpsilantis’in düzensiz ve karma birlikleri, yaptıkları yanlışlarla (örneğin yerli halkın atlarını çalma) özgürlük mücadelesine zarar veriyorlardı. Diğer bir hata da İpsilantis’in, Rus Büyükelçisi Stroganof’a bir yazı göndererek isyanın başladığını bildirmesi oldu. Çünkü böyle bir isyanı doğru bulmayan Büyükelçi, ülkesinin zan altında kalmaması için edindiği bu bilgiyi hem kendi hükümeti hem de Babiâli ile paylaştı.⁸³⁵

Kutsal İttifak’ın temellerini atan ve geçmişte çıkan milliyetçi isyanları askeri güç kullanarak bastıran Rus Çarı Aleksandr, İpsilantis ve beraberindekilerin Eflak ve Boğdan’da isyan başlattıklarını öğrenince zor durumda kaldı. Aslında, Osmanlı Devleti’nin zayıflamasına sebep olacak bir Rum hareketini desteklemek isteyen Rus Çarı, Metternich’in uyarıları üzerine mecburen İpsilantis’i Rus Ordusu’ndan ihraç etti ve Rusya’nın hiçbir şekilde ayaklanmayı desteklemeyeceğini belirterek derhal isyandan vazgeçmesini tavsiye etti.⁸³⁶ Rus Çarı daha da ileri giderek, Babiâli ve Kutsal İttifak devletlerine söz konusu ayaklanma ile herhangi bir ilgisinin bulunmadığını kanıtlamak istercesine Osmanlı Devleti’nin bölgeye askeri müdahalede bulunma talebine olumlu yanıt verdi.⁸³⁷

Rusya’nın isyan hazırlıklarından haberdar olmadığı yönündeki görüşlere katılmayan Papulidis ise, Güney Rusya 2. Kolordu Komutanlığı’nda görevli üst düzey yetkililer ile Hocabey Komutanı A.F. Lanzeron’un, Aleksandros İpsilantis’in isyan hazırlıkları hakkında bilgi sahibi oldukları ve İpsilantis’in kuvvetlerine katılmaya gönüllü olan Rus gençlere 300 adet pasaport dağıtıldığı bilgisini vermektedir.⁸³⁸

⁸³⁴ Aleksis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu’dan Gelen Tehlike Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, (çev. Mihalis Vasilyadis, Herkül Millas), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 52, 92, 93.

⁸³⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 187-205.

⁸³⁶ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 129; Meral Bayrak, “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu”, (ed. Güler Eren), *Osmanlı*, Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 71.

⁸³⁷ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 136.

⁸³⁸ Konstantinos K. Papulidis, “İ Rosia Ke İ Elinikis Epanastasi Tu 1821-1822-Me Aformi Tin Prosfati Dimosievsi Engrafon Apo Ta Arhia Eksoterikis Politikis Tis Rosias (Rusya ve 1821-1822 Yunan Devrimi-Son Dönemde Rusya Dış Politika Arşivlerinden Belgelerin Yayınlanması Vesilesiyle)”, *Valkanika Simmikta (Valkanika Simmikta Dergisi)*, Vol: 2, 1983 Selanik, s. 196.

Avrupa'daki milliyetçi akımlara karşı sert bir tavır takıyan Metternich, Eflak-Boğdan'da çıkan isyanı Avrupa'daki dengeyi bozabilecek bir tehdit olarak algıladı ve bastırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.⁸³⁹

İsyan haberleri kısa sürede İstanbul'a ulaştı. Yunan anlatısına göre, Sultan II. Mahmud, isyanı bastırmak için harekete geçilmesini ve bütün Rumların kılıçtan geçirilmesini emretmiş, ancak bu emir, sadece gerçek suçluların cezalandırılmasında ısrar eden Şeyhülislam Halil Efendi'nin girişimleri neticesinde uygulanmamıştır.⁸⁴⁰ Bunun yerine, 26 Nisan 1821 tarihli bir fermanda, "Müslümanlar aleyhine isyan eden Hristiyanlar'ın katli, esir, köle ve mallarının İslâm askeri tarafından ganimet alınmasına" izin verilmiştir. Bu kapsamda, isyancıları öldürülen ve yaşadığı yerleri bırakıp kaçanların mal ve mülklerine el konulmuş, aman dileyerek geri dönenlerin malları ise iade edilmiştir.⁸⁴¹

Ayrıca, Aleksandros İpsilantis'in planları arasında İstanbul'a saldırmak da olduğundan, Sultan II. Mahmud İstanbul'un savunmasının desteklenmesi için Anadolu'ndan birlik sevk edilmesi ve Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatların güçlendirilmesi emrini vermişti. İstanbul'un korunması için de sıkı tedbirler alınması yönünde Yeniçeri Ağası'na talimat veren II. Mahmud, Kaptan Paşa'dan deniz üssünün emniyetinin alınmasını istedi ve Baruthane civarında oturanlar başta olmak üzere tüm reyanın silahlarının toplatılmasını emretti. İstanbul'daki büyükelçiliklere birer yazı gönderilerek, Rumların kaçma ihtimaline karşılık boğazdan geçen bütün ticari gemilerin kontrol edileceği bildirildi.⁸⁴² Gemilerin kontrol edilmesinin bir nedeni de, erzak sıkıntısı çeken Rum korsanlara zahire taşınmasını önlemektir.⁸⁴³

Yunanlı tarihçilere göre, Osmanlı Sultanı, söz konusu isyanın imparatorluk için çok ciddi bir tehlike oluşturduğunu değerlendirerek, dini bir savaş vurgusunu ön plana çıkarmak suretiyle halkı harekete geçirmiş ve Müslümanlara silahlanmalarını emretmiştir. Keza, Yunan tarih yazıcılığında; Sultan'ın emriyle Anadolu'dan getirilen birliklerin, yeniçerilerin ve silahlanmış halkın, İstanbul'da vahşi bir terör ortamı yarattıkları ifade edilmektedir. Buna göre, şehir merkezinde ve civar semtlerde Hristiyanlara yönelik çok ciddi saldırılar gerçekleştirildi. Öyle ki, Hristiyanlar sadece sokaklarda değil evlerinde de

⁸³⁹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 179.

⁸⁴⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 495.

⁸⁴¹ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 99-101.

⁸⁴² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 495.

⁸⁴³ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 103.

öldürüldüler. Özellikle Apostolos (Havari) ve Eleftherios (Özgür) isimlerine sahip Rumlar daha büyük baskılara ve şiddete maruz kaldılar. Yaşanan olaylardan sadece Rumlar değil, Fransız ve Almanlar başta olmak üzere diğer yabancılar da etkilendi. Bir tek hükümetlerinin Türk dostu politikaları sayesinde İngilizler zarar görmediler. Rusya, Osmanlı Devleti'ni Hristiyan dinine savaş açmakla suçladı ve tahrip edilen kiliselerin onarılmasını ve suçsuzların ayıklanması için gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Bununla birlikte, İstanbul, Batı Anadolu ve Trakya'da yaşanan dehşet verici olaylar, Rumların daha fazla galeyana gelmesine ve dini duygularla mücadeleyi daha fazla kucaklamalarına sebep oldu⁸⁴⁴

Bu arada isyana desteğin artması ile birlikte Babıâli, Patrikhane'den isyancıları aforoz etmesini istedi. Bu yolla isyana desteğin azalmasını hedefliyordu. Yunanlı yazarlara göre, Rumların karşı karşıya olduğu korkunç tehlike sebebiyle Patriğin Osmanlı Sultanı'nın taleplerine evet demekten başka çaresi yoktu. Patrik V. Grigoryos, Aleksandros İpsilantis'in başlattığı isyana Rumların katılmadıklarını, genele yayılmayan bu isyan nedeniyle Rumların tamamının suçlanmaması gerektiğini belirterek aman diledi. Halkının masumiyetini kanıtlamak için İpsilantis ve diğer isyancıları 23 Mart 1821'de aforoz etti.⁸⁴⁵ Aforoz yazısında, iktidarın ve egemenliğin Tanrı tarafından belirlendiği ve her kim ki bu egemenliğe karşı ayaklanırsa Tanrının isteğine karşı gelmiş kabul edileceği belirtiliyordu. İpsilantis, kirlili ve aklı başında olmayan bir işe kalkıştığı, iyi niyetli Osmanlı İmparatorluğu'nun soydaşlara karşı öfke duymasına yol açtığı ve bütün ırk için felakete sebep olduğu için suçlu ilan ediliyordu. Bütün liderlerin isyancıları uzak durmaları ve isyanı sabote etmek için ellerinden ne geliyorsa yapmaları isteniyordu. Devrimcilerin tamamı aforoz ediliyor ve lanetleniyordu, ebediyen acı çekmeleri dileniyordu.⁸⁴⁶

Ancak, aforoz beklenen etkiyi yaratmadı. 1805-1806 yıllarında kleftlerin aforoz edilmeleri sonrasında kleftlere karşı büyük bir savaş başlatan Rumlar, aynı tepkiyi İpsilantis ve isyancılara karşı göstermediler. Sadece İpsilantis'e muhalif olan kesim bunu bir silah olarak kullandı. Eflak-Boğdan'daki ayaklanmaya en büyük darbeyi,

⁸⁴⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 495-498; Aleks. Despotopoulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", s. 32-35.

⁸⁴⁵ Aleks. Despotopoulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", 33-34; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 506; Aleksis İraklidis, "İ Anangi Ya..."; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 129.

⁸⁴⁶ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 83.

Patrikhane'nin aforozundan ziyade Rusya'nın ayaklanmacılara destek vermemesi ve yaşananları kınaması vurdu.⁸⁴⁷

Yunan tarih yazıcılığında, Patrikhane'nin Osmanlı Devleti'nin baskı ve tehditleri sonucunda isyana karşı tavır almak zorunda kaldığı ve isyancıları aforoz ettiği ifade edilirken,⁸⁴⁸ Türk tarih yazıcılığında Patrikhane'nin Filiki Eteryaya'ya verdiği desteğin üzerini örtmek ve kendini aklamak için bu yola başvurduğu savunulmaktadır.⁸⁴⁹ Her iki tarafın da üzerinde uzlaştığı nokta, Patrikhane'nin isyancıları aforoz ederken gerçek duygularla hareket etmediğidir.

Yunan tarih yazıcılığında Patrik V. Grigoryos'un isyan kıpırdanmalarından ve Filiki Eteryaya'nın faaliyetlerinden haberdar olduğu kabul edilmekle birlikte, Türk tarih yazıcılığında farklı olarak olası bir isyanın Rum ulusunu felakete sürükleyebileceğini düşündüğünden Filiki Eteryaya'ya üye olması yönündeki talepleri geri çevirdiği ve isyancıları engellemeye çalıştığı görüşü hâkimdir.⁸⁵⁰

Öte yandan Despotopulos, Patrikhane tarafından yayınlanan genelgeleri ve aforoz kararını eleştirenlerin, Patriğin Osmanlı Sultanı'nın talepleri karşısında uzlaşmaz bir tutum takınması durumunda Rum halkının başına neler gelebileceğini gözden kaçırdıklarını ifade ederek, eğer aforoz kararı olmasaydı yüz binlerce Ortodoks'un öldürüleceğini savunmaktadır.⁸⁵¹

Bu arada, Rusya'nın isyanı kınaması ve destek kuvveti göndermemesi üzerine Eflak ve Boğdan'lı yerel liderler bu hareketin açık bir Rum isyanı olduğunu anladılar. Bunun üzerine İpsilantis yerine isyanı bastırmak üzere bölgeye intikal eden Osmanlı birliklerini desteklediler. İpsilantis'in hedefi, Bulgaristan, Sırbistan ve Makedonya üzerinden Mora Yarımadası'na intikal etmektir. Ancak Bulgar ve Sırp halkının İpsilantis'in hareketine karşı düşmanca tavır takınması üzerine plan değişti.⁸⁵² Başlangıçta elde edilen küçük askeri başarılarla rağmen; isyanın Eflak-Boğdan'da başlatılması durumunda elde edileceği

⁸⁴⁷ Aleks. Despotopulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", s. 36.

⁸⁴⁸ Hristos Patrinelis, "Eklisia (Klise)..." s. 125.

⁸⁴⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 498-499; Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 347; Selahattin Salıhık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 157.

⁸⁵⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 495-505; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 114.

⁸⁵¹ Aleks. Despotopulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", s. 36.

⁸⁵² A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 79.

planlanan avantajların hiç birinin gerçekleşmemesi askerler arasında moral ve motivasyon düşüklüğüne sebep oldu.⁸⁵³

Aleksandros İpsilantis daha sonra Bükreş'e ilerlemeye karar verdi. Aslında Rusya'nın isyanı kınaması ve Fenerli Beylere karşı tepkili olan halkın isyancılara destek vermemesine bir de Patrikhane'nin aforoz kararı eklenince İpsilantis'in Osmanlı Ordusu karşısında hiç şansı kalmamıştı. Karşı koyabilecek tek güç, 500 genç Rum'dan oluşan "Kutsal Bölük"tü. Pelopida'nın⁸⁵⁴ kutsal bölüğünden esinlenerek teşkil edilen bu birliğin askerleri tüfek ve kasatura ile teçhiz edilmişti. Askerler siyah üniforma giyiyorlardı ve bu yüzden "siyah giyenler" (mavrofor) olarak anılıyorlardı. Şapkalarında kurukafa figürü vardı.⁸⁵⁵ Aleksandros İpsilantis tarafından 3 Mart 1821'de Yaş'ta kurulan bu birlik, Yunanistan'ın ilk düzenli birliği olarak kabul edilmektedir. O zamana kadar Rumlar düzensiz silahlı gruplar olarak mücadele veriyorlardı ve disiplin seviyeleri çok düşüktü.⁸⁵⁶

Ancak göz dolduran görüntüleri ve yaptıkları fedakârlıklar, pek çoğu, Rusya, İtalya ve Almanya'daki kolejlerde eğitim görmüş bu gençlerin savaş konusundaki tecrübesizliklerini örtmeye yetmedi. Yağmurlu bir havada saatlerce yürümekten yorgun düşen bu gençler, Dragaşani'de İpsilantis'in yardımcılarının verdiği yanlış bir karar neticesinde Osmanlı birliklerine karşı taarruza geçtiler. Fakat Türk süvarilerinin karşı saldırısı sonucunda 400'ü savaş alanında hayatını kaybetti ve diğer askerler ise silahlarını bırakıp kaçtı.⁸⁵⁷

İpsilantis'in, Türklerle giriştiği ilk askeri çatışma ağır mağlubiyetle sonuçlanmıştı. Sadece Türkler tarafından esir alınmaktan değil, aynı zamanda kendi adamlarınca tutuklanmaktan korkan İpsilantis, iki kardeşi, dört subay ve yedi yakın arkadaşı ile birlikte Avusturya sınırını geçti. Burada son bir bildiri yayınladı. Bildiride hayatını kaybeden Kutsal Bölük askerleri ile kendisine inanan arkadaşlarını övüyordu. Diğer taraftan

⁸⁵³ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 91-93.

⁸⁵⁴ M.Ö. 420-364 yılları arasında yaşamış Thiva'lı asker ve siyasetçi olan Pelopida, uzun süre Kutsal Bölük isimli bir birliğin komutanlığını yapmış ve bu süre zarfında Atina ve Spartalılara karşı önemli zaferlere imza atmıştır.

⁸⁵⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 210; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 215.

⁸⁵⁶ Yunan Kara Kuvvetleri Komutanlığı, *Sinoptiki İstoria Tu Yeniku Epiteliiu Stratu (1821-2001) [Yunan Kara Kuvvetleri Komutanlığının Kısa Tarihi (1821-2001)]*, <http://www.army.gr/files/File/ISTORIA%20MAIN%20PAGE/S_ISTORIA_TELIKO.pdf> 17.03.2016; Yunan Kara Kuvvetleri Komutanlığı, *İ Protos Prospathies Organosis Taktiku Stratu (1821-1831) [İlk Taktik Ordu Oluşturma Çabaları (1821-1831)]*, <<http://www.army.gr/default.php?pname=oiportesprospathies&la=1>> 01.01.2017.

⁸⁵⁷ Yorgos Anastasiadis, *Nea Engiklopedia...*, s. 302.

emrindeki altı komutanı soydaşların lanetine havale ediyordu. Fakat en ağır sözleri kaçan askerler için kullanıyordu.

“Askerlerim! Hayır! Size bu şekilde hitap ederek, bu kutsal ve onurlu ismi kirletmek istemiyorum. Namert insan sürüleri! İhanetleriniz, hileleriniz beni sizden uzaklaşmaya mecbur bırakıyor. Şu andan itibaren aramızdaki her türlü bağ ortadan kalkmıştır. Size komuta etmenin utancını ruhumun derinliklerinde taşıyorum. Yeminlerinizi çiğnediniz. Tanrıya ve vatana ihanet ettiniz. Sizlerle birlikte zafer kazanmayı veya şanlı bir şekilde hayatını kaybetmeyi ümit eden bana da ihanet ettiniz. Size layık olan Türklere koşun... Patriklerin, Başpiskoposların ve binlerce masum kardeşlerinizin kanlarının süzüldüğü o elleri öpün.”⁸⁵⁸

Aleksandros İpsilantis’in Avusturya’ya kaçması, Eflak ve Boğdan’daki ayaklanmanın da fiilen sona ermesine sebep oldu. İpsilantis sınırı geçer geçmez yakalandı ve Macaristan’daki hapishanelerden birisine gönderildi. Hapisteki kötü koşullar sebebiyle hastalandı ve 1828 yılı Ocak ayında hayatını kaybetti.⁸⁵⁹

Brewer’e göre, İpsilantis’in hareketinin tek başarısı, bazı gerçekleri gözler önüne sermesiydi. Örneğin Rigas’ın düşlediği gibi Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu’na karşı genel bir ayaklanma olmayacağı, Yunanların bağımsızlıklarını kazanmak için mutlak suretle yabancı desteğe ihtiyaç duyacakları ve bu desteğin de kolay elde edilmeyeceği artık ortadaydı. Fakat Rumların dilden dile yayılan kahramanlık hikâyeleri, pek çok Yunan dostu yabancıyı söz konusu mücadelenin içine çekecekti. Buna en iyi örneklerden birisi, Kutsal Bölüğe mensup genç bir subayın Dragaşani’deki felaketten önce yazdığı şu mektuptur:

“Giyecek ayakkabım yok, ayaklarım parçalandı. Bataklığın içinde uyuyorum. Yemişle hayatta kalıyorum. Çok nadiren yiyecek kuru bir ekmek bulabiliyorum. Fakat yaşadığım bu mahrumiyetlerden şikâyet etmiyorum, böyle yaşamak hoşuma gidiyor. Çocukluktan beri bağımsızlık günümüzden başka bir şey hayal etmiyorum. İlk defa özgür insanların liderliğini yapıyorum. Bu insanlar bana

⁸⁵⁸ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 81.

⁸⁵⁹ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 86-87.

*beyhude unvanlar vermiyorlar, bana kardeş olarak hitap ediyorlar. Hepsine selam olsun... Görüşeceğiz...Nerede mi ?.... Tanrı bilir!”*⁸⁶⁰

Aleksandros İpsilantis ve beraberindekiler tarafından başlatılan ve başarısızlıkla neticelenen isyan sonrasında, Eflak ve Boğdan’a Fenerli Rumların Voyvoda olarak atanmaları uygulamasına son verildi. Hayal kırıklığına uğrayan Rusya ise bu tarihten itibaren Güney Rusya’daki Filiki Eteryaya örgütünün faaliyetlerini engelledi.⁸⁶¹

Yunan tarih yazıcılığında genel olarak Eflak-Boğdan ayaklanmasının başından beri başarısızlığa mahkûm olduğu, çünkü arkasında halk desteği bulunmadığı kabul edilmekte, başarısızlığın diğer sebepleri olarak Rusya’nın isyancılara yardım etmemesi, Osmanlı Ordusunun müdahalesine izin vermesi, bölgedeki zengin Rumların isyancılara maddi destek vermemeleri, Patriğin isyancıları aforoz etmesi, Vladimirescu’nun taraf değiştirmesi, İstanbul’da eş zamanlı bir isyan başlatılamaması, Bulgar ve Sırp’ların ayaklanmaya katılmaması ve dolayısıyla isyanın genel bir Balkan ayaklanmasına dönüşmemesi gösterilmektedir.⁸⁶²

Papanikolau’ya göre, bölge halkının destek vereceğini düşünmek zaten bir hata idi. Çünkü Fenerli Rumların baskılarından bıkan halk, Türklerden daha çok Fenerlilerden nefret ediyorlardı. Rumen halkının Türklere düşman olmasının tek sebebi, bölgeye yönetici olarak Fenerli “tiranların” gönderilmesi idi.⁸⁶³ Sotros da, Eflak-Boğdan’a voyvoda olarak görevlendirilen Fenerli Rumların, mevkilerini koruyabilmek için Padişaha çok pahalı hediyeler verdiklerini ve bu hediyelerin parasını yerli halkı soyarak çıkardıklarını, halkın bu yüzden Fenerlileri sevmediğini ifade etmektedir.⁸⁶⁴ Daskalakis ise, ayaklanmaya katılan Rumenlerin asıl amacının Rumları desteklemek değil, karışıklıktan faydalanıp yönetimi ele geçirmek olduğunu belirtmektedir.⁸⁶⁵

Türk tarih yazıcılığı da isyanın başarısızlığını hemen hemen aynı sebeplere bağlamaktadır.⁸⁶⁶ Yukarıda belirtilen sebeplerden farklı olarak Pirinççi, isyan hareketinin

⁸⁶⁰ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 81.

⁸⁶¹ Konstantinos K. Papulidis, “İ Rosia Ke...” s. 193; Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 20; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 57.

⁸⁶² Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 90-91; A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 79; Evangelia Luvı, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 29.

⁸⁶³ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria...*, s. 129.

⁸⁶⁴ James Sotros, *İ Eksegersi Ton...*

⁸⁶⁵ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 79.

⁸⁶⁶ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 18; Erhan Afyoncu, “Osmanlı İdaresinde Yunanistan”..., s. 330; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 65-66; Meral Bayrak, “Osmanlı Arşivleri Işığında...” s. 71; Hamiyet Sezer Fezyioğlu, “Mora İsyanı ve...”, s. 90; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 56;

bir Rum devleti kurma amacıyla gerçekleştirilmesi hususunun altını çizirken,⁸⁶⁷ Koyuncu, İpsilantis'in adamlarının Vladimirescu'yu öldürmelerinin Rumları halk desteğinden mahrum bıraktığını vurgulamaktadır.⁸⁶⁸ Salıxık, bölge halkının Rumlara destek vermemesini Latin ırkından olmasına bağlamakta,⁸⁶⁹ Yalçınkaya ise, Fenerli Rum yöneticiler zamanında Eflak ve Boğdan'ın ahlaki durumunun sarsılmasına ve toplum değerlerinin zarar görmesine, dolayısıyla Fenerliler döneminin Memleketeyn'de nefretle anılan bir dönem olmasına yormaktadır. Yalçınkaya ayrıca, Tudor Vladimirescu'nun ayaklanmasının, İpsilantis'in hareketi ile aynı zamana denk gelmesi sebebiyle, Rus tarihçiler tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılmış bir hareket olarak gösterilmek istendiğini, ancak İpsilantis'in birlikte hareket etme çağrısına, Vladimirescu'nun "Ben Türklere karşı değil Rumlara karşı ayaklandım" şeklinde cevap verdiğini ifade etmektedir.⁸⁷⁰ Vladimirescu'nun bu tavrı Yunan tarih yazıcılığınca ihanet olarak algılanmaktadır.⁸⁷¹

3.4. Mora İsyamı

3.4.1. İsyam Öncesi

Tepedelenli Ali Paşa ve İngiltere'nin Balyabadra (Patras) Konsolosu'ndan, Rumların bir süredir isyam hazırlığı içerisinde olduklarına dair gelen bilgiler üzerine, Divan tercümanlarından Nikolaos Muruzis tahkikat için Mora'ya gönderilmiş, ancak kendisi de Filiki Eteryam üyesi olan Muruzis, Rumları isyandan vazgeçirmek bir yana, Filiki Eteryam'ın liderlerine isyamı bir an önce başlatmaları yönünde telkinlerde bulunmuştu. İstanbul'a döndüğünde ise Rum reayanın sadakatinden şüphe duyulmaması gerektiğine dair Babiâli'ye bir rapor sunmuştu. Bu rapor üzerine, Tepedelenli Ali Paşa'nın dikkatleri başka yöne çekmek için Rumların isyam edeceği yönünde haberler yaydığına dair bir kanaat oluştu ve Mora'ya asker sevk edilmedi.⁸⁷²

Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 170; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 155; Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, s. 41.

⁸⁶⁷ Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 60.

⁸⁶⁸ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 483.

⁸⁶⁹ Selahattin Salıxık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 162.

⁸⁷⁰ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlılar Döneminde Eflak...", s. 385.

⁸⁷¹ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 29.

⁸⁷² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 87; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 111; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2879; Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 483; Serap Toprak, "1821 Mora İsyamı"... s. 321.

Muruzis'in telkinleri ve Filiki Eteryâ'nın yürüttüğü faaliyetler neticesinde 1821 yılı Ocak ayından itibaren isyan hazırlıkları iyice hız kazandı. Theodoros Kolokotronis, Mora Yarımadası'na giderek her bir tarafa haberciler gönderiyor ve Manya'daki aşiretlerle, Rumeli'deki çete başlarıyla ve adalardaki kaptanlarla iletişime geçiyordu. Kendisi de Filiki Eteryâ üyesi olan Kolokotronis, pek çok kişinin de örgüte üye olmasını sağlamıştı. Yurt dışında sürgünde bulunan çok sayıda çete başı gizlice ülkeye dönmeye başladı. Çamlıca ve Suluca Adalarına ait yurt dışında bulunan gemiler ülkeye çağrıldı. Her yerde para ve silah toplanmaya, barut ve kurşun üretilmeye başladı.⁸⁷³

Filiki Eteryâ önderliğinde bir süredir isyana hazırlanan Mora Yarımadası sakinleri artık isyan vaktinin geldiğine inanıyorlardı. 20 Şubat'tan itibaren Balyabadra'daki (Patras) Rumların vergi ödemeyi reddetmeleri nedeniyle Türkler endişelenmeye başladılar ve ailelerini Mart ayı başında şehirdeki kaleye naklettiler. Gerginliğin iyice artması üzerine Rumlar da ailelerini Yedi Adalar ve dağlara kaçırdılar. Balyabadra pazarında aylar öncesinde barut tükenmişti. Bekleyiş o kadar büyüktü ki, şiddetin başlaması için bir kıvılcım yeterliydi.⁸⁷⁴

Bunun üzerine Osmanlı Devleti bir takım önlemler almaya başladı. Bölgenin önde gelenleri, toplantı için Tripoliçe'ye çağırıldı.⁸⁷⁵ Balyabadra (Patras) Piskoposu Germanos'a göre asıl amaç, toplumun ileri gelenlerini esir tutmak ve Mora halkını liderlerinden yoksun bırakmaktır.⁸⁷⁶ Özellikle Petrobey Mavromihalis'in oğlunun sözü konusu toplantıya katılması, Osmanlı yöneticilerinin endişelerinin giderilmesine yetti. Bununla birlikte Germanos'un da aralarında bulunduğu Rum ileri gelenleri, Balyabadra (Patras) Komutanı'nı ziyaret ederek reyanın bağlılığını bildirdiler ve Osmanlı yönetiminin aldığı tedbirlerin gevşetilmesini istediler. Rumların verdikleri garantiye rağmen, gerilim her geçen gün arttı ve Türkler kalelere sığınmaya başladılar. Bu arada Filiki Eteryâ halka hazır olmaları konusunda sürekli çağrı yapıyordu.⁸⁷⁷

⁸⁷³ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁸⁷⁴ Efi Alamani, "İ Apeletherosi Tu Suliu Ke İ Agones Ton Sulioton Os Ton Martio 1821 (Sulyot'un Kurtuluşu ve Sulyotların 1821 Martına Kadarki Mücadeleleri)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 85.

⁸⁷⁵ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 69.

⁸⁷⁶ D.G. Kamburoglu, *Germanu P. Patron Mitropolitou Apomnimevata (Eski Balyabadra (Patras) Metropoliti Germanos'un Anıları)*, Tipografıu Spıru Çangari (Spiru Çangari Matbaası), Atina 1900, s. 25.

⁸⁷⁷ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, Cilt: 3, s. 36.

Filiki Eteryaya, isyanı başlatabilmek için gerekli girişimlerde bulunmuştu. Ancak Türk ordularının dikkatini başka yöne sevk edecek bir şeye ihtiyaç vardı. Bunu Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa sağlamıştı. Ali Paşa'nın isyanını bastırmak için Mora'daki Osmanlı birlikleri Yanya'ya intikal ederek ilk defa Mora'yı korumasız bırakmışlardı.⁸⁷⁸

Ancak, tüm bu hazırlıklara rağmen Rumların tamamen görüş birliği içerisinde olduklarını ve geleceğe yönelik hedeflerini tam olarak ortaya koyduklarını söylemek çok da mümkün değildir. İsyana sadece Rumlar mı, yoksa gayrimüslimlerin tamamı mı katılacaktı? Eğer sadece Rumlar ayaklanacaksa, bu hangi bölgelerde olacaktı? Hangi bölgeler Rumların vatanı idi? O dönemde özgürlük fikrini savunanların hiçbiri gerçek hedefin ne olduğu ve kimlerin eline silah alacağı sorularına net bir cevap veremiyordu. Halkın yeterince aydınlanmamış olması bir yana, milli hedefler bile net olarak ortaya konmamıştı. Yeni kurulacak devletin sınırlarının ve yönetim şeklinin ne olacağı, kimlerin Rum milletini oluşturacağı gibi soruların cevabını kimse bilmiyordu.⁸⁷⁹

Korais, Rumların bağımsızlık mücadelesi sonunda kuracakları rejimin, yıkmaya çalıştıkları Osmanlı Devleti'nin rejiminden farklı olmayacağını düşünüyordu. Fransız İhtilâli'nin ilkelerini benimsemiş olan Adamandios Korais, tıpkı Kapodistrias gibi Rum ulusunun kurtuluşuna giden yolun eğitimden geçtiğine inanıyor, halkın eğitim seviyesi artmadan isyan etmesinin yanlış olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle yukarıda da belirtildiği üzere isyan için en uygun zamanın 1850 yılı olduğunu savunuyordu.⁸⁸⁰ Korais ve beraberindekilere göre bağımsız bir devlet kurulması için en iyi yöntem Osmanlı Devleti'nin içten yıpratılması idi. Rumların ticaret ve eğitim alanında yükselmeleri ve devletin üst düzey yönetim kademelerini ele geçirmeleri, onları yönetici sınıf statüsüne getirecekti. Rigas Velestinlis'in de aralarında bulunduğu diğer bir grup ise, silahlı bir mücadeleden yanaydı ve Rumların Osmanlı İmparatorluğu ile mücadele etmek için gerekli güce sahip olduğunu düşünüyorlardı. Filiki Eteryaya liderleri de Rigas gibi düşünüyorlardı. Onlara göre Rum halkı insanlık dışı bir zulüm yaşıyordu ve mevcut durumda aydınlanması mümkün değildi.⁸⁸¹

Ancak, Aleksandros İpsilantis önderliğinde Eflak ve Boğdan'da başlatılan ayaklanmadan çok kısa bir süre sonra başlamasına rağmen Mora ayaklanmasının Eflak ve

⁸⁷⁸ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 86.

⁸⁷⁹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 75, 148.

⁸⁸⁰ Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu...*, Cilt: 4, s. 58.

⁸⁸¹ Emmanuil Ksanthos, *Apomnimonemata Peri Tis...*, s. 32-33.

Boğdan ayaklanması ile ne derecede ilişkili olduğu hususu net değildir.⁸⁸² Mora İsyanı'nın, Eflak ve Boğdan'da yaşayan ayaklanmadan en büyük farkı, milli bir karaktere sahip olmasıdır. Eflak ve Boğdan'daki ayaklanmada bütün Balkan Hristiyanları isyana dâhil edilmeye çalışılırken, burada temel olarak Rum unsuru harekete geçirilmek istenmiştir.⁸⁸³

Gerçekte Mora İsyanı'nın en önemli sebeplerinden birisi, Rum köylüsünün, tüccarların ve gemi sahiplerinin yaşadıkları ekonomik krizdi. Sanıldığına aksine ayaklanmaya şairler, yazarlar ve cumhuriyetçi aydınlar önderlik etmiyordu. Köylünün hedefi Müslüman çiftlik sahiplerinin topraklarını ele geçirmektir. Başlangıçta zenginlere karşı başlatılan isyan, zamanla ulusal bir boyut kazandı.⁸⁸⁴ Öte yandan Mora İsyanı, Avrupa'nın Napolyon savaşlarından yorulduğu ve galip devletlerin, Avrupa'nın dengelerini alt üst edecek bir isyan hareketinin adımı bile duymak istemedikleri bir dönemde gerçekleşti.⁸⁸⁵

1821 yılındaki isyanın Mora Yarımadası'nda başlatılmasında, bölgenin coğrafi yapısı itibarıyla bir adayı andırması ve dolayısıyla savunmasının kolay olması çok önemli bir rol oynadı. Ayrıca yüksek sıra dağlar, dar geçitler ve çıkarma harekâtına uygun olmayan kıyılarından oluşan Mora Yarımadası'nda, Osmanlı ordusunun harekât icra etmesi ve vur kaç tekniğiyle savaşan silahlı gruplarla başa çıkması mümkün değildi.⁸⁸⁶ Suluca (Spetse) ve Çamlıca (İdra) Adaları'na ait gemilerden oluşan Rum Donanması da Osmanlı Donanmasının Mora Yarımadası'na yaklaşmasına müsaade etmiyordu.⁸⁸⁷ Öte yandan Mora, geçmişten beri Rumlar için en güvenli bölgelerden birisiydi. Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından aranan Rumların büyük çoğunluğu, bu bölgeye sığınmıyordu. Mora bir karargâh olarak kullanılmaya da çok uygundu. Ayrıca Avrupa'nın değişik ülkelerinden savaşmak için gemilerle gelen gönüllülerin güvenle çıkabilecekleri bir bölgeydi.⁸⁸⁸ Bölgede nüfus bakımından Rumların çoğunlukta olması, uluslararası arenada ayaklanmaya meşru bir zemin de kazandırıyor.⁸⁸⁹ Bölgenin İstanbul'a uzak olması ve yaşanan otorite boşluğu da isyan için en uygun bölgenin Mora olduğuna işaret ediyordu.⁸⁹⁰ Kleft ve

⁸⁸² Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 49.

⁸⁸³ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 21.

⁸⁸⁴ Outkou Kırılı Ntokme, "Ulus Devlet Oluşturmada...", s. 406.

⁸⁸⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, "Ta Etia Tis...", s. 19.

⁸⁸⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 345.

⁸⁸⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁸⁸⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 682.

⁸⁸⁹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, ĩ Singhroni Sinehia...*, s. 200.

⁸⁹⁰ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 75.

armatollar gibi silahlı Rum unsurlarının mevcudiyeti,⁸⁹¹ Filiki Etery'a'nın başarılı çalışmaları neticesinde askerlerin ve kocabaşların çoğunun örgüte üye yapılması, Osmanlı Ordusu'nun Tepedelenli Ali Paşa isyanını bastırmak üzere Yanya'ya intikal etmesi, bunun neticesinde Mora'da çok az sayıda Osmanlı askeri kalması ve Mora Yarımadası'nın Osmanlı başkentine uzak olması nedeniyle gönderilecek takviye kuvvetlerin bölgeye ulaşmasının zaman alacak olması gibi sebeplerle isyanın Mora Yarımadası'nda başlatılmasına karar verilmişti.⁸⁹²

Bununla birlikte, organize bir mücadelenin Mora Yarımadası gibi küçük bir bölge ile sınırlandırılması fikri, Rum isyancılar arasında genel olarak kabul gördü. Sadece Mora Yarımadası ile sınırlı kalacak bir isyan, Kutsal İttifak ülkelerinin korumaya çalıştıkları güvenlik sistemine asgari zararı vereceğinden Rum hareketinin Avrupa kamuoyunda kabul edilmesini kolaylaştıracaktı.⁸⁹³ Ayaklanmanın önde gelen askeri liderlerinden olan Theodoros Kolokotronis de Mora'daki en önemli iki şehir olan Tripoliçe ve Balyabadra ele geçirilmeden, isyanın genişletilerek Kıta Yunanistan'a yayılmasını doğru bulmuyordu.⁸⁹⁴ Ayrıca, Kıta Yunanistan'daki kleftlerin sayısı da çok azdı. Armatol aileleri arasındaki çekişmeler de olası bir isyan hareketinin önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Bununla birlikte bölgedeki Türk nüfusu Rumlara kıyasla daha fazlaydı. Her ne kadar ilerleyen dönemlerde isyan Kıta Yunanistan'a da sıçradıysa da, burada büyük başarılar elde edilemedi. Bu bölgedeki hareketlerin en büyük katkısı Mora'ya sevk edilen Osmanlı birliklerinin oyalanması suretiyle Mora'daki isyancılara zaman kazandırması oldu.⁸⁹⁵

3.4.2. İsyanın Başlaması

Mora İsyanı, Mart ayının ikinci yarısından itibaren Mora Yarımadası'nın farklı yerlerinde başladı. Balyabadra (Patras), Areopoli, Kalamata, Votsitsa ve Kalavrita'da Türklere karşı tek tük olarak gerçekleştirilen şiddet olayları süratle genele yayıldı.⁸⁹⁶ Ayaklanma, kısa sürede Preveze, Yanya, Tırhala, İnebahtı, Yenişehir, Selanik ve Eğriboz'a da sıçradı.⁸⁹⁷ İsyanın tam olarak hangi tarihte başladığını söylemenin mümkün olmadığını ifade eden Efi Alamani, isyanın Mora'nın her yerinde aynı anda başlamadığını, tüm

⁸⁹¹ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 30.

⁸⁹² Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 93-95.

⁸⁹³ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 200.

⁸⁹⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 676.

⁸⁹⁵ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 44-46.

⁸⁹⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821*, (Belgesel Program).

⁸⁹⁷ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 72-73.

bölgeye yayılmasının yaklaşık iki ayı bulduğunu belirtmektedir. Alamani, isyanın ilk kurşununu atan kişinin, üç Türk vergi tahsildarını öldüren Nikolaos Hristodulu isimli eski bir muhafız olduğunu ifade ederken,⁸⁹⁸ Vakalopoulos Kalavrita Kalesi'nin ele geçirilmesi için Rumların 21 Mart'ta (02 Nisan) gerçekleştirdikleri saldırının, Mora İsyanının koordineli ilk askeri harekâtı olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir.⁸⁹⁹ Örenç ise söz konusu saldırıyı, “Mora Türklerine yönelik ilk katliam” olarak tanımlamaktadır.⁹⁰⁰

Osmanlı hâkimiyeti döneminde önemli şehirlerden birisi olan Balyabadra'da (Patras) ise çatışmalar 22 Mart 1821 tarihinde başladı. Yunan anlatımına göre, Balyabadra'daki (Patras) 300 kadar Türk, halkı isyana teşvik ettiğini düşündükleri Rum ileri gelenlerin evlerine saldırdı ve ateşe verdi. Yangın hızla şehre yayıldı. Aynı anda Balyabadra (Patras) kalesinden Rum evlerine top atışı başladı. Ancak kısa süre sonra silahlı Rumlar toparlanarak savunmaya geçtiler. Çatışmalar hızla genişledi ve gece boyunca devam etti.⁹⁰¹ Türkler karşısında hâkimiyeti ele geçirmeye başlayan Rumlar, “yaşasın özgürlük, yaşasın liderlerimiz, Tanrı İstanbul'a kadar varmamıza yardım etsin” şeklinde bağırıyorlardı. Sonunda Türkler şehirdeki kaleye kapanmak zorunda kaldılar. Türklerin evlerini terk ederken geride bıraktıkları kıymetli eşyalar Rumlar tarafından yağmalandı. Türklere ait bütün evler tahrip edildi. Camiler kundaklandı ve yıkıldı.⁹⁰²

İsyancılar, Balyabadra (Patras) şehrindeki konsolosluklara gönderdikleri yazı ile büyük devletlerin yardımını talep ettiler. Ancak konsolosluklar tarafsız kalacaklarını belirterek, Rumların taleplerini hükümetlerine iletecekleri vaadinde bulunmakla yetindiler.⁹⁰³

Balyabadra'da (Patras) başlangıçta Rumlar başarı sağlasalar da, güçlü Osmanlı birlikleri isyanı bastırdı ve şehri yağmaladı. Rumlar ya esir edildi ya da şehri terk ettiler. Rumlar Balyabadra'da (Patras) başarısız olmuşlardı. Buna rağmen isyan neredeyse Mora

⁸⁹⁸ Efi Alamani, “İ Apeleftherosi Tu Sului...”, s. 83.

⁸⁹⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 328.

⁹⁰⁰ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 35.

⁹⁰¹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 332; Efi Alamani, “İ Apeleftherosi Tu Sului...”, s. 86.

⁹⁰² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 90-97; D.G. Kamburoglu, *Germanu P. Patron...*, s. 21-22; Dimitris Lithoksu, “Yenoktonia Ton Musulmanon (Müslüman Soykırımı)”, *Efimerida Nea Anatoli (Yeni Anadolu Gazetesi)*, <<http://www.lithoksou.net/p/i-genoktonia-ton-moysoylmanon-2000-2010>> 02.04.2017.

⁹⁰³ Efi Alamani, “İ Apeleftherosi Tu Sului...”, s. 86.

Yarımadası'nın tamamına yayıldı. Zaten Filiki Eteryaya üyelerinin yaptıkları çalışmalar sonucunda Mora halkı isyana önceden hazırlanmıştı.⁹⁰⁴

Mora Yarımadası'nın hemen her yerinde isyana katılım olsa da, yıllardır “esaret altında” yaşayan toplumun tamamını, özellikle de köylüleri ellerine silah almaya ikna etmek çok kolay değildi. Kocabaşılardan büyük çoğunluğu da ayaklanmaya katılma konusunda istekli değildi. Bu nedenle tereddüt edenlere baskı yapıldı.⁹⁰⁵ Bununla birlikte resmi bir bilgilendirme ve gazetenin olmadığı bir dönemde toplumu harekete geçirebilmek için akıl almaz söylentiler ortaya atıldı. Theodoros Kolokotronis, askerlerini cesaretlendirmek için, Rusların İstanbul'u aldıklarını ve Mora'ya birlik gönderdiklerini söyledi. Ayrıca 10.000 adet silah, süngü ve teçhizat yoldaydı. Ağızdan ağza yayılırken bu sayı büyüdü. Coşku giderek arttı. Hatta bazı köylerde kutlamalar başladı.⁹⁰⁶ Girit'te de benzer söylentiler dolaşıyordu. Aleksandros İpsilantis'in Edirne'ye ulaştığı, İstanbul'a varmasının an meselesi olduğu, Mora'nın bağımsızlığını elde ettiği, Selanik'in Rumlar tarafından kuşatıldığı, Ali Paşa'nın Hristiyanlığa geçerek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rumlarla birleştiği ve Osmanlı Donanmasının kundaklandığı haberleri gittikçe yayılıyordu.⁹⁰⁷

Bu arada, kleptlerin kovulması sonrasında Yedi Adalar'a kaçmak zorunda kalan “Mora İhtiyarı” lakaplı Theodoros Kolokotronis⁹⁰⁸, 6 Ocak 1821 tarihinde Manyaya dönmüştü. Bu durum isyanın kaderini değiştiren gelişmelerden birisiydi.⁹⁰⁹ Kolokotronis, isyanın başarılı olması için halkın da eline silah alması gerektiğini düşünüyor, onları nasıl ikna edeceğini biliyordu. Köylünün tek amacı Türklerin elindeki çiftlikleri ele geçirip toprak kazanmak olduğundan, Kolokotronis'in talimatı gereği isyana katılanların ücretleri arazi karşılığında ödeniyordu. Bir aylık hizmetin bedeli bir dönüm araziydi.⁹¹⁰ Kolokotronis'in başlangıçta elde ettiği en büyük başarılarından birisi de, komutasındaki Manyalıların Kalamata'yı ele geçirerek Türkleri esir almaları oldu. Kolokotronis, özellikle bu harekât esnasında gösterdiği cesaret ve elde ettiği başarı sayesinde bölgenin lideri

⁹⁰⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 93-95.

⁹⁰⁵ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisı Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 40.

⁹⁰⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁹⁰⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 494.

⁹⁰⁸ Aleksandros Filadelfeos, *İ İroes Tis Elinikis...*, s. 15.

⁹⁰⁹ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi), Tomos: 20 (Cilt: 20) (1821-1827), Ekdosis National Geographic Society (National Geographic Society Yayınları), Atina 2010, s. 200; A.V. Daskalakis, Ta Etia Ke...*, s. 85.

⁹¹⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 72.

Petrobey Mavromihalis'i gölgede bıraktı ve Mora Yarımadası'nın lideri konumuna yükseldi.⁹¹¹

3.4.2.1. Rumların Saldırıları

İsyanın boyutlarını ve isyancıların amaçlarını tam olarak kestiremeyen Türkler, yaşananlardan duydukları endişe sebebiyle evlerini terk edip güvenli olduğunu düşündükleri kalelere sığınma kararı aldılar. Ancak, yüzyıllardır Rumlarla barış içerisinde yaşamaları sebebiyle Türkler hiçbir şekilde çatışmaya hazır değillerdi ve kalelerde silah ve erzak depolamamışlardı.⁹¹² Türklerin hazırlıksız bir şekilde kalelere sığınmaları Vakalopulos'a göre isyanın başarılı olmasının en önemli sebeplerinden birisiydi. Eğer kaleler daha sağlam bir şekilde tahkim edilmiş olsaydı, eğitimsiz Rum birliklerinin koordinesiz saldırılarla başarılı olmaları mümkün değildi. Hiçbir kalenin Rumlar tarafından gerçekleştirilen saldırı sonucu ele geçirilmemesi, hastalık ve açlık yüzünden teslim olması bu durumun en büyük kanıtıdır.⁹¹³

Kalelerin bu dezavantajlı konumu nedeniyle isyanın ilk döneminde Mora Yarımadası'ndaki savaş, Rumların Türklerin sığındıkları kaleleri kuşatmaları şeklinde ilerliyordu, Kıta Yunanistan'da ise buna ilave olarak pusu ve vur kaç taktiği de uygulanıyordu. İsyancılar ilk birkaç haftanın çok önemli olduğunu biliyorlardı. Başarı ancak Türklerin tamamen yok edilmeleri ile sağlanabilirdi. Bunun için Türklerin çaresiz bir şekilde sığındıkları Osmanlı kaleleri hedef alındı.⁹¹⁴

Mora Yarımadası'nda kuşatılan kalelerin başında Mudon (Methoni), Koron (Koroni) ve Navarin (Navarino) Kaleleri geliyordu. Rumlar tarafından kuşatılan Navarin Kalesi'nde dört aylık bir direnişin ardından teslim olan Türkler yapılan anlaşmaya rağmen katledildiler.⁹¹⁵ Kalavrita Kalesi'ne sığınan Türkler ise kısa süreli bir direnişin ardından isyancılarla anlaşarak teslim oldular. Ancak Rumlar, anlaşmayı ihlal ederek kadınları zengin Rumların evlerine köle olarak gönderdiler. Esir erkekleri öldürdüler. Diğer bir deyişle Türkleri "ay yedi/yuttu". Bu deyiş o dönemde Rumlar tarafından çok sık kullanılıyordu. Çünkü esirleri genellikle gece öldürüyorlar, gündüz esirlere ne olduğu

⁹¹¹ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 338.

⁹¹² Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı: 11/12, Ankara 2011, s. 9.

⁹¹³ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 341.

⁹¹⁴ a.g.e., s. 341-344.

⁹¹⁵ İdris Bostan, "Navarin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 32, İstanbul 2006, s. 442.

sorulduğunda bu cevabı veriyorlardı. Yani bu ifade gizli infazlar için kullanıyordu.⁹¹⁶ Zaten, “Ne dünyada, ne Mora’da Türk kalmasın” diye bir halk türküsü bile vardı.⁹¹⁷ Bayrak ve Örenç de, Kalavrita’da 200’den fazla Müslüman’ın evinin basılıp, erkeklerin öldürüldüğünü, kadın ve çocukların esir alındığını ifade etmektedirler.⁹¹⁸ Benzer katliamlar başka yerlerde de yaşandı. Kalamata’da ise Petrobey Mavromihalis ve beraberindeki kleftler şehirdeki bütün erkekleri öldürüp, kadın ve çocukları köle olarak sattılar.⁹¹⁹ Atina’daki kuşatmada yaklaşık 2.000 Türk’ten sadece 270 kadarı kurtulabildi. 7.500 kadar Müslüman’ın yaşadığı Anabolu (Nafplio) kalesinde ise kuşatma sonrasında sadece 2.400 Türk sağ kaldı. Teslim olanların ise büyük bir çoğunluğu öldürüldü.⁹²⁰ Yunan tarih yazıcılığında ön plana çıkarılan katliamlardan birisi de Benefşe (Monemvasia) Kalesi’nde yaşandı.

3.4.2.2. Benefşe (Monemvasia) Kuşatması

Mora’nın en doğusundaki yarımada üzerinde bulunan Benefşe, bölgenin en etkileyici tahkimatlarından birisiydi. Öyle ki, “Zapt edilemez bir kale”, “Hellenizm’in Kutsal Kayası”, “Kaya” ve “Yunanistan’ın Cebel-i Tarık’ı” olarak anılan bu kayalık ile kara arasındaki bağlantıyı küçük bir yol sağlıyordu.⁹²¹ Kaleleri ele geçirmek Theodoros Kolokotronis’in stratejisinin bir parçasıydı. Kuşatma stratejisi ise basit ve eski bir yöntemdi. Rumlar, kale etrafında Türk topçusunun menzili dışında emniyetli yerlere mevzi alıyor ve günlük olarak kaleye küçük çaplı taarruzlar gerçekleştiriyorlardı. Bu şekilde tam üç ay geçti.⁹²² Bu süre sonunda kaledeki Türklerin erzakları hızla tükenmiş ve eşek, köpek, fare eti ve hatta insan cesedi yemeye başlamışlardı.⁹²³ Ayrıca salgın hastalıklar da çok sayıda Türkün ölmesine yol açıyordu. Bazıları kale duvarlarından atlayıp kaçmaya

⁹¹⁶ Dimitris Lithoksu, “Yenoktonia Ton Musulmanon...”

⁹¹⁷ a.g.m.; Bilâl N Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, Terazi Yayınları, Ankara 2013, s. 25.

⁹¹⁸ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 69.

⁹¹⁹ Salahi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora’daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?”, *Belleterin*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: LXII, No:233, 1998, s. 110.

⁹²⁰ Ali Fuat Örenç, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde...”, s. 16.

⁹²¹ Bülent Akyay, “Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesine Göre Benefşe (Menekşe)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2011, s. 129-154.

⁹²² Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁹²³ Apostolos E. Vakalopoulos, “İ Ekseliksi Tis Epanastaseos Kata Tus Mines Yunio, Yulio, Avgusto (Haziran, Temmuz, Ağustos Ayları Boyunca Devrimin Gelişimi)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 142.

çalışıyor, bazıları da teslim olmayı tercih ediyorlardı. Haziran ayı başında kalenin teslimi için şartlarını Rumlara sundular. Rumlara güvenmeyen Türkler, o dönemde Mora'ya gelen Aleksandros İpsilantis'in kardeşi Dimitris İpsilantis'e teslim olma konusunda ısrarcı oldular. Dimitris İpsilantis, kaledeki Türklerin Anadolu'ya güvenli bir şekilde nakledileceklerinin garantisini verdi. 2 Ağustos'ta şehrin anahtarı gümüş tepsi içerisinde Rumlara teslim edildi. Fakat kapılar açıldığında kimse Rumlara engel olamadı. Şehir yağmalandı. Çok sayıda Türk öldürüldü.⁹²⁴ Kalan yaklaşık 500-600 kişi Suluca (Spetse) Adası'na ait üç gemiye bindirildiler. Ancak çoğu öldürüldü, kalanlar ise gasp edildikten sonra Anadolu'ya götürülmek yerine Ege Denizi'ndeki Kaşot (Çoban) Adası'na bırakıldılar.⁹²⁵

Ancak, Veremis'e göre Benefşe Kuşatması Türklerin çoğunluğunun kurtulabildiği tek durumdu. Rumlar tarafından işgal edilen diğer kalelerde bütün Türkler öldürüldü. Sadece Balyabadra, Mudon, Koron ve Rio kaleleri Rumlar tarafından ele geçirilemedi. Mudon ve Koron kuşatmaları her ne kadar başarısız olsa da mücadeleye büyük katkıları oldu. Tripoliçe'ye destek olarak görevlendirilmesi planlanan Türk güçleri bu kuşatmalar sayesinde hareketsiz kaldılar.⁹²⁶

Sonyel de, Benefşe ve Navarin'de açlık ve hastalıklara dayanamayarak teslim olan Müslümanların gaddarca boğazlandıklarından, Müslüman çocuklarının annelerinden koparılıp kayalara çarpılarak öldürüldüğünden ve genç kızların fahişe olarak satıldığından bahsetmektedir. Sonyel ayrıca, Rumların kol ve bacaklarını keserek denize attıkları kadın cesetlerini gururla Avrupa'dan gelen Helensever gönüllülere gösterdiklerini, ancak bu manzaranın Rumların beklediğinin aksine ters etki yarattığını ifade etmektedir.⁹²⁷

Yunanistan'da okutulan 6. sınıf tarih kitabında Benefşe kuşatması hakkında sadece "Yedi Adalardan (gelen) gönüllülerin yardımıyla isyancılar Benefşe'yi ve Neokastro'yu ele geçirdiler" ifadesi yer almakta, kuşatma esnasında Rumlar tarafından yapılan vahşete değinilmemektedir.⁹²⁸

⁹²⁴ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁹²⁵ a.g.y.; Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 39; Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde...", s. 12.

⁹²⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁹²⁷ Salahi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde...", s. 111-112.

⁹²⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Athanasios Kallinotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 83.

Benefşe Kalesi'nin ele geçirilmesi, isyanın gidiş hattı için büyük önemi haizdi. Stratejik açıdan çok önemli olmasa da, kalenin ele geçirilmesi Rumların moral ve motivasyonunu yükseltti.⁹²⁹ 1821 yılı Mart ayının sonuna gelindiğinde Mora Yarımadası'ndaki önemli şehirler Rumlar tarafından ele geçirilmişti.⁹³⁰

3.4.2.3. Adaların İsyana Katılması

Nisan ayının başında isyan Ege Adaları'na sıçradı. Ege Adalarının isyana katılmaları büyük önem taşıyordu. Çünkü bu adaların desteği olmadan, isyanın yayılması ve Rumların Osmanlı güçlerine karşı uzun süre direnmeleri mümkün değildi. Osmanlı Donanması, Ege Denizi'ni rahatça geçerek Mora Yarımadası kıyılarında konuşlu kalelere ikmal yapacak ve bu kalelerin Rumların eline geçmesi mümkün olmayacaktı.⁹³¹ İsyana katılan adalıların en önemli görevleri, Osmanlı Donanmasını durdurarak Mora ve Rumeli'ye personel, silah ve erzak sevkiyatını engellemektir.⁹³²

Ayaklanmaya katılan ilk ada Suluca Adası (Spetse) oldu (26 Mart). Suluca Adası'nı Bara (Paros), Salamis (Salamina), Ekene (Eyina) ve İpsara (Psara) Adaları (10 Nisan) takip etti. Hemen hemen aynı tarihlerde Kaşot (Kasos) Adası sakinleri de isyan bayrağını kaldırdılar. Bunları Semadirek (Samothraki), Kızıllıhisar (Kastelorizo), Simi, Andre (Andros), Santoron (Sandorini), Termiye (Kithnos), Yavuzca (Sifnos), Koyunluca (Serifos) ve Mökene (Mikonos) Adaları izledi. İsyana son katılan adalardan birisi de Çamlıca (İdra) Adası oldu (15 Nisan). Adaların ve özellikle de Çamlıca Adası'nın isyana katılması isyancıların deniz gücünü arttırdı. Mora İsyanı'nı sık sık rastlanılan yerel çaplı bir başkaldırı olarak değerlendiren ve çok ciddiye almayan Osmanlı Devleti, isyan Anadolu kıyılarının hemen karşısındaki Midilli (Lesvos) ve Sisam (Samos) Adaları'na da sıçrayınca durumun ciddiyetinin farkına vardı. Filiki Eteryası'nın çalışmaları neticesinde Girit (Kriti) Adası'nın Resmo (Rethimno), İskafiye ve Hanya bölgeleri de ayaklandı. Hatta isyan, Anadolu kıyılarına da sıçradı. Ayvalık ve Cunda Adası da isyana katıldı. Bununla birlikte korsan gemileri de Batı Anadolu kıyılarında bulunan İzmir, Bodrum, Kuşadası ve

⁹²⁹ Aleks. Despotopulos "İ Stasi Tu Sultani İstera Apo Tin Enarksi Tis Epanastaseos Stin Elada. Nei Agrii Diogmi. Apaghonismos Tu Patriarhi (Devrimin Başlamasından Sonra Sultan'ın Tutumu. Yeni Vahşi Kovuşturmalar. Patriğin Asılması)", *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 133.

⁹³⁰ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 47.

⁹³¹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 395.

⁹³² Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 50.

Çandarlı'ya saldırmaya başladılar. Müslümanların da yaşadığı Rodos, İstanköy (Kos) ve Sakız (Chios) Adaları ile nüfusunun büyük çoğunluğu Katolik olan Santoron (Thira), Sire (Siros), İstendil (Tinos) ve Nakşa (Naksos) Adaları ise isyana katılmadılar.⁹³³

Savaş alanındaki gemiler açısından Türk ve Yunan güçleri birbirinden çok farklıydı. Türk Donanmasına ait gemiler tamamen savaş için tasarlanmış gemilerdi. Fakat Yunan gemileri, her ne kadar korsanlara karşı mücadele edebilmek için toparlarla teçhiz edilmiş olsalar da⁹³⁴ savaş için değil, ticaret için inşa edilmişti. Düzgün bir komuta yapısı oluşturulmadığı için koordinasyon sıkıntısı vardı. Her gemi kendi başına hareket ediyordu. Gemi kaptanlarının çoğu tabiatıyla çok da yetenekli komutanlar değildi. Ticaret filosunun geleneği halen devam ettiriliyor, mürettebat sadece peşin olarak maaşlarını aldıkları ay için çalışıyorlardı. Kaptanın seyir esnasında plan değiştirmesi için mürettebatın rızasını alması gerekiyordu.⁹³⁵

Brewer'e göre, Türk donanması sayıca çok üstün durumdaydı. Bununla birlikte bu üstünlüğün sağladığı avantaj ise görüldüğü kadar büyük değildi. Çünkü gemi sayısının ve ateş gücünün fazlalığı, sadece doğru manevralar yapıldığında fayda sağlayabilirdi. Ancak, Osmanlıların denizcilik kabiliyetlerinin olduğunu söylemek çok zordu. Hatta Türkler deniz savaşının beşinci yılına geldiğinde bile, hala toplarını aynı atış açısıyla kullanıyorlar, topların açılarını hiç değiştirmiyorlardı. Türklerin bir diğer dezavantajları ise mürettebatlarının büyük bir çoğunluğun Rum veya diğer yabancılardan oluşmasıydı. 1821 yılında Türk gemileri Avrupalı kaptan ve mürettebat tarafından hareket ettirilmez duruma gelmişti. Bununla birlikte savaş gücü sadece Türklerden oluşuyordu.⁹³⁶ Ayaklanma başladığında Türk donanmasındaki Rumlar, doğal olarak karşı tarafa geçtiler ve onların yerine yeni mürettebat alındı. Ancak, bu mürettebat gönüllülük esasına göre değil bir nevi zorlamayla görevlendirildi. Mürettebat ihtiyacı olduğunu öğrenen bir içkili mekân sahibi, gençleri sarhoş edene kadar içiriyor ve zil zurna sarhoş olduklarında gemide görev yapmak

⁹³³ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 400-409; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 170-182; *Ta Plia Tu Agona (Mücadelenin Gemileri)...*; Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 134-135; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 76, 86, 91; Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 15-18; Ayşe Nükhet Adıyeke, Nuri Adıyeke. *Fethinden Kaybına Girit*, (ed. Ömer Kul), Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007, s. 126; Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul 2005, s. 52; Zeki Arıkan, "1821 Ayvalık İsyanı"..., s. 577-579; Hasan Ali Cengiz, *Girit İsyanları (1866-1908)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1999, Trakya Üniversitesi, Edirne, s. 18.

⁹³⁴ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2883; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 78.

⁹³⁵ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 121.

⁹³⁶ a.g.e., s. 122-124.

istediklerine dair sonradan değiştirilemeyen bir belge imzalatıyordu. Crimping denilen bu yöntem personel sıkıntısı olduğunda İngiltere Donanması tarafından da uygulanıyordu. Mürettebatın yarısını deniz tutuyordu ve seyir sırasında yerde uzanmış yatıyorlardı. Diğer yarısı ise hiç bilgi sahibi olmadıkları halatları çekiyorlardı. Çavuşlar, bir sağa bir sola koşarak görevlerini yapmayanları dövüyorlardı. Yeni mürettebatın halatların adını öğrenememesi sebebiyle, halatlara sebze, pipo, kumaş parçası vb. nesnelere asılıyor, askerlere bu şekilde emirler veriliyordu: “kumaşı kaldırın, sebzeği bırakın!”⁹³⁷

İsyanın başlarında Osmanlı Donanması'nın bir bölümü muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşı ihtimaline karşı İstanbul'da, bir bölümü de Ali Paşa isyanının bastırılması için Epir açıklarında bulunuyordu. Bu sayede Ege'de serbest bir şekilde hareket edebilen Rum denizciler Osmanlı gemilerine ve Anadolu kıyılarına saldırmaya başladılar. Rum gemileri, ayrıca Ege'deki ticari gemiler için de büyük tehlike arz ediyordu. Açık bir deniz muharebesinde Osmanlı Donanması ile baş etmesi mümkün olmayan Rumlar, daha çok vur kaç taktiği uyguluyordu. Mora ve Kıta Yunanistan'da Rumlar tarafından kuşatılan kalelere ikmal malzemesi taşıyan Osmanlı gemileri başlıca hedefleriydi.⁹³⁸

Korsanlar, Midilli Adası'nın batısında bulunan Sigrı Limanı'nda Osmanlı Devleti'ne ait küçük bir donanmayı ve askerleri Sisam Adası'na nakletmekle görevlendirilen ticaret gemilerini Anadolu kıyılarında kundakladılar. 1822 yılında ise iki yüz kadar tekne ve gemi ile Menemen ve Çandarlı'ya saldırdılar.⁹³⁹

Amerika tarafından 1823 yılında Rumlara hibe edilen Elpida (Umut) isimli bir gemi de Rumlara büyük katkılar sağladı.⁹⁴⁰ Ancak Rumların denizdeki üstünlüklerine asıl katkıyı Osmanlı Donanması'nın kundaklanması için kullanılan ateş gemileri yaptı. Bu gemiler Osmanlı Donanması'na ait gemiler için çok büyük bir tehlike arz ediyordu. Daha çok yelkenlilerden oluşan bu küçük gemiler, özellikle gece şartlarında gizlice yaklaşıarak düşman gemilerine bağlanıyor ve mürettebatın gemiyi terk etmesinden sonra havaya uçuruluyordu. Taşdıkları yüklü miktardaki patlayıcı sayesinde düşman gemisinin de alev almasına ve batmasına sebep oluyorlardı. Ateş gemilerinin yarattığı tehlike, Osmanlı Devleti'ne ait gemilerin hareket kabiliyetlerini sınırlandırıyor. Ateş gemileri ilk kez 27 Mayıs 1821 tarihinde kullanıldı ve bu tarihten sonra Rumların denizdeki en önemli

⁹³⁷ Aynı yer.

⁹³⁸ *Ta Plia Tu Agona (Mücadelenin Gemileri)...*

⁹³⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 157; Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, y.y., Ankara 1987, s. 69.

⁹⁴⁰ *Ta Plia Tu Agona (Mücadelenin Gemileri)...*

silahları haline geldi. Bunun üzerine eski yelkenli gemiler süratle ateş gemisine dönüştürülmeye başlandı. Ateş gemisiyle yapılan en başarılı kundaklama faaliyetini 1822 yılı Haziran ayında Çeşme’de Donanma Komutanı Kara Ali Paşa’nın bulunduğu amiral gemisini kundaklayan Kanaris gerçekleştirmiş, saldırıda Kara Ali Paşa hayatını kaybetmiştir.⁹⁴¹

3.4.3. Osmanlı İmparatorluğu’nun Gösterdiği Reaksiyon

Türk tarih yazıcılığında ayaklanmayı bastırma çabası olarak tanımlanan süreç, Yunan tarih yazıcılığında “katliam” ve “barbarlık” olarak adlandırılmaktadır. Yunan tarih yazımında genel kanı, İstanbul’da yaşanan aşırılıkların Sultan II. Mahmud’un bilgisi ve izni dâhilinde gerçekleştiği yönündedir.

3.4.3.1. İstanbul ve Diğer Şehirlerde Yaşanan Olaylar

Despotopulos’a göre, Osmanlı Devleti’nin yöneticileri, Rumların İstanbul’da da ayaklanma çıkarmalarının kuvvetle muhtemel olduğuna inanıyorlardı. Sultan ve danışmanlarına göre isyanın bastırılması ve imparatorluğun diğer bölgelerine de yayılmaması için en etkili tedbir korku salmaktı.⁹⁴² Bu kapsamda devletin bilgisi dâhilinde 1 Nisan 1821’de ayak takımının düzenlediği gösterilerde Rumlara ait kiliseler yağmalandı ve yakıldı.⁹⁴³ Türkler, önce İstanbul’daki Rumları kışkırtıp bir çatışma ortamı yaratmak ve böylece genel bir “katliama” girişmek istediler. Böylece Rusya’nın müdahale şansı kalmayacaktı. Ancak, Rumların gösteriler sırasında evlerinden dışarı çıkmamaları Türklerin planlarını bozdu.⁹⁴⁴

Vakalopulos ayrıca, Sultan II. Mahmud tarafından Selanik Sancağı’na gönderilen fermanda, Müslümanların silahlanarak savaşa hazır olmalarının istendiğini ve uygulanacak tedbirler konusunda Babıâli’den izin alınmasına gerek olmadığını belirtildiğini ifade etmektedir. Vakalopulos’a göre söz konusu fermanda, diğerlerine örnek olması açısından

⁹⁴¹ a.g.m.; Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 20, s. 35, 36, 64.

⁹⁴² Aleks. Despotopulos, “İ Stasi Tu Sultanu...”, s. 130.

⁹⁴³ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 196.

⁹⁴⁴ Aleks. Despotopulos, “İ Stasi Tu Sultanu...”, s. 130.

isyan eden reyanın öldürülmesi, eş ve çocuklarının esir alınması, mal ve mülklerinin yağmalanması isteniyordu.⁹⁴⁵

Veremis de İstanbul'da yaşayan çok sayıda Rum'un, yetkililerin bilgisi dâhilinde ayak takımı tarafından öldürüldüğünü savunmaktadır.⁹⁴⁶

Kitromilidis ise, Filiki Etery'a'nın planları arasında İstanbul'un yakılmasının da olduğu öğrenilince, Osmanlı Sultanı'nın reyanın tamamının katledilmesi emrini verdiğini, ancak Osmanlı yöneticilerinin yalvarmaları sonucunda vazgeçtiğini, dolayısıyla devletin şiddet olaylarını örgütlediğine dair elde veri bulunmadığını, bununla birlikte sokaklara çıkan Müslümanların, devletin olaylar karşısında sessiz kalmasını şiddet kullanımına onay verdiği şeklinde algıladıklarını belirtmektedir.⁹⁴⁷

Yunanlı tarih yazıcılığına göre, Osmanlı İmparatorluğu, imparatorluğun değişik bölgelerinde ortaya çıkan isyanları şiddet kullanarak bastırma yoluna gitti. Osmanlı Sultanı'na göre, Rumlar toplum olarak kendisine isyan etmişlerdi ve bu sebeple bütün Rumlar cezalandırılmalıydı.⁹⁴⁸ Öte yandan Mora'daki Türk nüfusun kıyımdan geçirildiği haberleri İstanbul'a ulaştığında fanatik halk sokaklara döküldü. İmparatorluğun her bölgesinde "katliamlar" yaşanmaya başladı. İsyarla hiçbir alakası bulunmayan Rumlar bile Sultan'ın emri ile "katledildiler". İstanbul'da çok sayıda kilise yağmalandı ve kundaklandı. Bazı Rumlar Türk dostlarının evlerine ve Rus Büyükelçiliği'ne sığınarak hayatlarını kurtarabildiler. Manzara dehşet vericiydi. Rumların hayatları Türklerin elindeydi. Sattığı malın parasını istemeye cesaret eden bir Rum tüccar yaptığı "küstahlığın" bedelini canıyla ödeyebiliyordu. Rumlar sadece din değiştirerek Müslümanlığa geçerlerse canlarını kurtarabiliyorlardı. Türklerin öfkeleri o kadar büyüktü ki, çok sayıda Rum'u sebepsiz yere öldürmeleri yetmezmiş gibi idam edilenlere bile ateş ettiler, sokaklardaki cesetleri parçaladılar. Yaşanan dehşet nedeniyle gayrimüslimler bırakın dışarı çıkmayı, evlerinin pencerelerinden dahi bakmaya cesaret edemiyorlardı. Papazlara Müslümanlığa geçmeleri yönünde baskı yapıldı. Yaşanan durum Babiâli'nin dahi kontrolünden çıkmıştı.⁹⁴⁹

⁹⁴⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 508.

⁹⁴⁶ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 196.

⁹⁴⁷ Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, s. 102-103.

⁹⁴⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

⁹⁴⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 502; Aleks. Despotopoulos, "İ Stasi Tu Sultanu...", s. 135; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 117-122; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

Vakalopulos, Trikupis ve Kekavmenos, İstanbul'da yaşanan olaylar neticesinde 10.000 Hristiyan'ın öldürüldüğünü ifade ederken,⁹⁵⁰ Kitromilidis, mevcut kaynaklar ışığında o dönemde İstanbul'da hayatını kaybedenlerin sayısını tahmin etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁹⁵¹

Türk tarih yazıcılığı ise, halkın Rum isyanına tepki göstermesi esnasında yer yer istenmeyen hadiselerin yaşandığını kabul etmekle birlikte, devletin olayları teşvik ettiği iddialarını reddetmekte ve yöneticilerin suçsuz reyanın zarar görmemesi için çaba sarf ettiğini savunmaktadır.⁹⁵² Yaşar, alınan tedbirler kapsamında isyana katılan adalardaki Rumların ileri gelenlerinin olaylar süresince rehin tutulduğunu, Rum tebaanın tüm atama ve bürokratik işlemlerinin askıya alındığını, isyanın henüz sıçramamış olduğu Anadolu ve Rumeli'deki gayrimüslimlerin elindeki silahların toplatıldığını ve casusluk faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi maksadıyla Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den de Anadolu'ya tezkeresiz geçişlere müsaade edilmediğini ifade etmektedir.⁹⁵³

Bu noktada Serdar Genç'in 1821 isyanı esnasında Ayvalık ve Cunda Adası'nda yaşananlar hakkında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Genç, isyan nedeniyle yayınlanan bir fetvada, "Rumların devlete karşı isyanları zimmîlik akdini bozmak anlamına geldiğinden fetvada asilerin emvalinin ganimet sayılıp katledilmeleri ve kadın ve çocukların esir alınmalarının caiz olduğunun" belirtildiğini ifade etmektedir. Genç ayrıca bu kapsamda, Ayvalık ve Cunda Adası'nda çıkan isyana katılan asilerin zeytinliklerine, tarlalarına ve evlerine devlet tarafından el konulduğunu belirtmektedir.⁹⁵⁴ Arıkan ise, yapılan tetkikler neticesinde Ayvalık halkının henüz isyan etmediği anlaşıldığından söz konusu fetvanın uygulanmaması için yeni bir hüküm çıkarıldığına ve affedilerek Ayvalık ve Cunda'ya geri dönen Rumlara zeytinliklerinin iade edildiğine dikkat çekmektedir.⁹⁵⁵

Vakalopulos, olayların sadece İstanbul ile sınırlı kalmadığını, İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu sahilleri, Trakya, Bozcaada, Limni, Midilli, Rodos, İstanköy ve

⁹⁵⁰ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 509; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 121; Yorgos Kekavmenos, "To Krifo Sholio...", s. 18.

⁹⁵¹ Pashalis M. Kitromilidis, H. Şükrü Ilıcak, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 102.

⁹⁵² Ali Fuat Öreç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 50; Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında...", s. 151; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 106-107.

⁹⁵³ Filiz Yaşar, "Yunan İsyânında Osmanlının Rumeli'de ve Anadolu'da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbir-i Osmâniyye", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 2, Aralık 2015, s. 282-291; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 104.

⁹⁵⁴ Serdar Genç, "1821 Mora İsyanı Sırasında Edremit Körfezi ve Zeytincilik", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 17, 2017, s. 289, 300.

⁹⁵⁵ Zeki Arıkan, "1821 Ayvalık İsyanı"..., s. 588, 594.

Kıbrıs'ta da trajik olayların yaşandığını ifade etmektedir.⁹⁵⁶ İzmir'de yaşananları “katliam” olarak tanımlayan Trikupis, olaylar esnasında İzmir çevresindeki köylerde çok sayıda Rum'un öldürüldüğünü, kadınlara da tecavüz edildiğini ifade ederken, Vakalopoulos İzmir'de öldürülen Rum sayısının 2.000'den fazla olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁵⁷ Bayrak ise, İzmir'de Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında meydana gelen olaylarda çok sayıda Müslüman'ın katledildiğini belirtmektedir.⁹⁵⁸

Vakalopoulos ayrıca, Kıbrıs'ta Rumların silahlarının toplatıldığını, manastırların yağmalandığını ve Başpiskopos Kiprianos ve üç metropolit ile çok sayıda din adamının, kocabaşının ve vatandaşın idam edildiğini ifade etmektedir. Vakalopoulos'a göre, yaşananlar nedeniyle 1821-1825 yılları arasında en az 20-25.000 kişi adayı terk ederek başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır.⁹⁵⁹

Andriotis, 1821 yılında Girit Adası'ndaki Kandiye (İraklion), Hanya ve Sitia yerleşim yerlerinde Hristiyanlara yönelik çok büyük “katliamlar” yapıldığını, isyanının sona erdiği 1830 yılına gelindiğinde ise Girit Adası'nda ölen, evini terk eden, esir alınan veya kayıp olan Hristiyan sayısının 4.429 olduğunu savunurken,⁹⁶⁰ Papazoglu, Selanik Mütessellimi Yusuf Bey'in, isyanın kendi sorumluluk bölgesine sığramaması için Rum toplumunun liderleri ile Aynaroz (Agios Oros)'daki keşişlerden kendisine rehin gönderilmesini istediğini, bunun üzerine kendisine 100'ü rahip olmak üzere 400'ün üzerinde Hristiyan rehin gönderildiğini, olayların büyümesi üzerine 18 Mayıs 1821'de rehin din adamlarının bir bölümünün idam edildiğini, bir bölümünün de el ve ayaklarının kesildiğini ileri sürmektedir. Papazoglu ayrıca, Mütessellim Yusuf Bey'in, şehirdeki tüm gayrimüslimlerin katledilmesi emrini verdiğini, bunun üzerine korkudan kiliseye sığınan gayrimüslimlerin öldürülerek kellerinin Yusuf Bey'e hediye edildiğini ifade etmektedir.⁹⁶¹

⁹⁵⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 525.

⁹⁵⁷ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 123; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 538.

⁹⁵⁸ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 95.

⁹⁵⁹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 549.

⁹⁶⁰ Nikos Andriotis, “Hristiani Ke Musulmani Stin Kriti (Girit'te Hristiyanlar ve Müslümanlar) (1821-1924)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 26 (Sayı: 26), 2004, s. 64.

⁹⁶¹ Avraam N. Papazoglu, “İ Thesaloniki Kata Ton Maio Tu 1821 (1821 Yılı Mayıs Ayında Selanik)”, *Periodiko Makedonika (Makedonika Dergisi)*, Cilt: 1, Selanik 1940, s. 417-428.

3.4.3.2. Patriğin İdamı

Babîali bir yandan isyancılara karşı çok sert tedbirler alırken, bir yandan da olayı sorgulamaya başladı. Patrik, Babîali'ye çağrılarak Sadrazam Benderli Ali Paşa tarafından sorgulandı.⁹⁶² Benderli Ali Paşa'nın "Senin bu fesaddan mukaddema haberin yok mu idi ki kat'an iş'ar etmedin?" sorusu karşısında, Patrik haberinin olmadığını beyan etti. Bunun üzerine Sadrazam "bir avradın ettiği zinayı bile bilen sizlerin milletçe böyle önemli bir olaydan haberim yoktu demenize itimat olunabilir mi?" diye sorunca, Patrik "Ben doksan yaşımı geçmiş şuursuz bir ihtiyarım" şeklinde cevap verdi. Ancak, bu cevap Benderli Ali Paşa'yı ikna etmedi.⁹⁶³ Şahin ve Yenidünya'ya göre ise, Patrik V. Grigoryos, kanun dışı faaliyetlerde bulunduğunu itiraf etti. Şahin ayrıca, Patrikhane'de yapılan aramada, Mora'daki isyancılara yazılan mektuplar, Fenerli Rumlardan alınan devletin gizli belgeleri ve Hocabey'den (Odesa) gönderilen Filiki Eteryaya ait silahların ele geçirildiğini ifade etmektedir. Neticede Patriğin, Rumların ayaklanma hazırlıklarından haberdar olduğuna ve engellemek için yetkisini kullanmadığına, en önemli görevleri arasında yer alan Ortodoksların devlete sadakatlerini sağlama görevini yerine getirmediğine ve dolayısıyla Fatih Sultan Mehmed tarafından verilen fermandaki çerçevenin dışına çıktığına hükmedildi.⁹⁶⁴

Bunun üzerine Patrik V. Grigoryos ve kethüdası, isyanın başlatılma tarihi olarak belirlenen Paskalya gününde Patrikhane'nin orta kapısında resmi kıyafeti üzerinde olduğu halde asılarak idam edildi. İsyanda parmağı olduğu düşünülen Kayseri, Edremit ve Tarabya metropolitleri⁹⁶⁵ ile hapiste olan Efes, Ankhialos (Volos batısı) ve Nikomidia (İzmit) metropolitleri de idam edildi. 12 Mayıs'ta Miriupoli (Mariupol) metropoliti, 13 Mayıs'ta ise Derkon (Durusu), Tirnova ve Selanik metropolitleri asıldı. Trikupis, yaşlı olan Nikomidia (İzmit) metropolitinin idam edileceği alana götürülürken düşerek hayatını kaybettiğini, buna rağmen yine de ölü olarak asıldığını ifade etmektedir.⁹⁶⁶ Atalay, Sezer ve Bayrak ise, eski İstanbul Rum Patriği olan ve azledildikten sonra Edirne yaşayan

⁹⁶² Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 53.

⁹⁶³ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 109.

⁹⁶⁴ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye ...*, s. 192-193; M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks...", s. 345; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 171.

⁹⁶⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 106; M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks...", s. 345; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 109; Bülent Atalay, *Fener Patrikhanesinin Siyasî...*, s. 10.

⁹⁶⁶ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 117.

Kirilos'un da, isyanda parmağı olduğu düşüncesiyle idam edildiği bilgisini vermektedirler.⁹⁶⁷

Patrik V. Grigoryos'un asıldığı kapı o günden beri kapalıdır. Öztuna, söz konusu kapının "Kin Kapısı" olarak adlandırıldığını ve Konstantin isimli bir Yunan kralı tarafından İstanbul Türklerden geri alınmaya veya bir Türk devlet veya hükümet başkanı aynı yerde asılınca kadar açılmamasına karar verildiği belirtirken,⁹⁶⁸ Yıldırım ve Sofuoğlu, Patriğin idamdan önceki son sözlerinin "Türkler, İstanbul'dan kovulacak. Salıpça (Ayasofya ve tepesindeki haç) geri alınacak. Bizans kartalı yine semalara hâkim olacak. Yarıda kalan ayın tamamlanacak. Yarıda kalan ayın tamamlanmaya kadar bu kapı kapalı kalsın!..." şeklinde olduğunu ifade etmektedirler.⁹⁶⁹ Ancak, tezimizi hazırlarken yararlandığımız Yunanca kaynakların hiçbirinde böyle bir husustan bahsedilmemektedir. Bayrak ise, 22 Temmuz 1997 tarihinde bir görüşme gerçekleştirdiği Fener Patrikhanesi Vekili Bay Teoliptos Fenerli'nin, söz konusu kapının kin kapısı olmadığı, bir din büyüğü olan Patriğin anısına saygıdan ötürü söz konusu kapının kapalı tutulduğu şeklindeki beyanatını aktarmaktadır.⁹⁷⁰ Aynı şekilde Macar da, "kin kapısı" söyleminin yanlış olduğunu belirterek, cesedi denize atılıp bulunamadığı için bahse konu kapının Patriğin mezarı kabul edildiğini ve bu yüzden kullanılmadığını ifade etmektedir.⁹⁷¹

İdam edilen Patriğin boynuna, suçunu anlatan bir yafta asıldı. Söz konusu yaftada, patriğin elindeki yetkileri kullanarak Rumların isyanına engel olmadığı, hatta kendisinin bizzat ayaklanmaya katıldığı ifade ediliyordu. Naaşı üç gün ipte sallandırıldı. Her taraftan Türkler Patriğin cesedini görmeye geliyorlardı. İstanbul dışından gelenler bile oldu. Üç gün sonra Patriğin ölü bedeni, Yahudilere teslim edildi. Bunun nedeni, İstanbul'da yaşayan Rum ve Yahudiler arasındaki düşmanlıktı. Yahudi ayaktakımı Patriğin cesedini İstanbul sokaklarında sürükledi ve Haliç'te denize attı. Ancak su yüzeyine çıkan ceset, bir Rum gemisi tarafından bulunarak Hocabey'e (Odesa) götürüldü ve oraya defnedildi. 1871 yılında Yunan Devleti'nin diplomatik girişimleri sonucunda Patriğin naaşı Yunanistan'a

⁹⁶⁷ Bülent Atalay, *Fener Patrikhanesinin Siyasî...*, s. 10; Hamiyet Sezer Fezyioğlu, "Rum İsyanı Sırasında Edirne'de Öldürülen Eski Patriğin Terekesine Dair Bilgiler", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 20-24 Eylül 2010, Ankara, s. 486; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 110.

⁹⁶⁸ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 126.

⁹⁶⁹ Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle, Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 37, Dipnot: 119.

⁹⁷⁰ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 109, Dipnot: 517.

⁹⁷¹ Elçin Macar, "Önyargılar ve Tekrarlar: Türk Tarihyazımının İstanbul Rum Patrikhanesi Hakkındaki Cehaleti", (der. Cengiz Aktar) *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 211.

getirildi ve Atina'daki Metropol Kilisesi'ne defnedildi.⁹⁷² 1921 yılında, yani ölümünün yüzüncü yılında Ortodoks kilisesi tarafından aziz ilan edildi. Benzer şekilde isyanda parmağı olduğu düşüncesiyle, Divan-ı Hümayun ve Donanma Tercümanları da idam edildiler.⁹⁷³

Cevdet Paşa, Sultan II. Mahmud'un Padişah'ın Patriği idam etme kararını daha önceden aldığını, ancak Patriğin görev başındayken idam edilmemesi için infazı yeni Patrik seçiminden sonraya bıraktığını ifade etmektedir.⁹⁷⁴ Padişah'ın bu talimatı üzerine Paskalya günü (10 Nisan 1821) Patrikhane'ye giden Baştercüman, Patrik V. Grigoryos'a görevden alındığını tebliğ etti. Pisidias Evgenios, aynı gün Sinod Meclisi tarafından yeni Patrik seçildi. Dolayısıyla Grigoryos, idam edildiğinde Patrik değildi.⁹⁷⁵

Patriğin idamı, Yunan tarih yazıcılığında "Patriğin katledilmesi" ve "Osmanlı yönetiminin barbarlığı" olarak ifade edilirken, Türk tarih yazıcılığında isyanı önleyememesinden ötürü "Patriğin cezalandırılması" olarak anlatılmaktadır.⁹⁷⁶

Türk ve Yunan tarih yazıcılıklarında Fener Rum Patriği V. Grigoryos'un örgüte üye olup olmadığı konusunda farklı görüşler göze çarpmaktadır. Türk tarih yazıcılığında Patriğin Filiki Eteryaya üye olduğu ve isyanı desteklediği sıklıkla ifade edilirken,⁹⁷⁷ Yunanlı tarihçilerin büyük bir bölümü ise, bunun yanlış bir değerlendirme olduğunu, Grigoryos'un isyanı desteklemek bir yana, Eflak ve Boğdan'da ayaklanan Aleksandros İpsilantis ve beraberindekileri aforoz etmek ve Rumları Osmanlı Devleti'ne itaat etmeye çağırmak suretiyle isyanı engellemeye çalıştığını savunmaktadır. Yunanlı tarihçiler ayrıca, Patrik V. Grigoryos'un örgüte sempati duymasına rağmen, üye olması yönünde kendisine yapılan teklifleri geri çevirdiğini sıklıkla vurgulamaktadırlar.⁹⁷⁸

⁹⁷² Aleks. Despotopulos, "İ Stasi Tu Sultanu...", s. 134; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 502; Aleksandros Filadelfeos, *İ İroes Tis Elinikis...*, s. 8; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 110.

⁹⁷³ ag.e., s. 110.

⁹⁷⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 352.

⁹⁷⁵ Aleks. Despotopulos, "İ Stasi Tu Sultanu...", s. 133. 1822 yılında Patrik seçilen III. Anthimos da, metropolit atamaları konusunda rüşvet aldığı ve Mora İsyanı'na destek verdiği gerekçesiyle görevden alındı. (Bkz: Bülent Atalay, *Fener Patrikhanesinin Siyasî...*, s. 11.)

⁹⁷⁶ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 196.

⁹⁷⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 352; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2280; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 110-113; Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 18-19; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 153; Süheyla Yenidünya, Mehmet Sait Halet..., s. 240; Bülent Atalay, "Fener Rum Ortodoks...", s. 88; Yavuz Ercan, "Türk-Yunan İlişkilerinde...", s. 203; Selahattin Salıhık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 157; Serap Toprak, "19. Yüzyıl Milliyetçilik...", s. 2845; Necla Günay, "Filik-i Eteryaya Cemiyeti"..., s. 278.

⁹⁷⁸ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 505; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 113-114.

Öte yandan, Türk Tarih Yazıcılığı, genel olarak İstanbul'da yaşanan aşırılıkları kabul etmektedir. Cevdet Paşa ve Adanır Osmanlı Devleti'nin gösterdiği reaksiyonun bu denli sert olmasını, devletin acizliğine bağlamaktadır.⁹⁷⁹ Kocabaş, İstanbul'da yaşanan dehşetin sebebinin, Halet Efendi'nin suçu üzerinden atma çabası olduğunu, Patrik Grigoryos'un idamında da Halet Efendi'nin parmağı olduğunu ifade ederken, Özkaya, diğer reayanın de katılımının önlenmesi ve huzurun tesis edilmesi amacıyla bu tür önlemler alınmasının doğal olduğunu savunmaktadır.⁹⁸⁰

3.4.3.3. Reaksiyonun Sonuçları

Türk tarih yazımında, Patriğin ihaneti genel olarak kabul edilmekle birlikte idam cezasının hatalı olduğu ve devlete zarar verdiği görüşü ağırlıktadır. Örneğin Salıxık, Grigoryos'un bir Paskalya günü asılmasının, meseleyi Hristiyanlık-Müslümanlık meselesine dönüştürmek isteyenlerin eline koz verdiğini belirterek devletin halkın heyecanına kapılmadan daha sağduyulu hareket etmesinin icap ettiğini savunmaktadır.⁹⁸¹ Külekçi ve Kutlu, Patriğin idamı sonrasında isyanla hiç alakası olmayan Rumların bile ayaklandıklarını ifade ederken⁹⁸², Sezer ise söz konusu idamın Rusya'nın olaya müdahil olmasının önünü açtığını belirtmektedir.⁹⁸³

Yunan tarih yazıcılığı, bu noktada Türk tarih yazımı ile aynı paraleldedir ve egemen olan görüş, isyan haberleri sonrasında Osmanlı Devleti'nin ülkenin pek çok bölgesinde uyguladığı orantısız gücün, Kıta Yunanistan, Mora Yarımadası ve Ege Adaları'nda isyana desteğin artmasına⁹⁸⁴ ve Rumlar arasında silahlı mücadelenin tek kurtuluş yolu olduğu kanaatinin daha fazla destek bulmasına sebebiyet vermiştir.⁹⁸⁵ Veremis'e göre, yaşanan idamlar, o güne kadar isyancılara muhalif olan veya tarafsız kalan çok sayıda din adamının ayaklanmaya destek vermesine yol açtı ve kanunlara karşı gelmekten korkup isyana destek vermeyen halk da isyana katıldı.⁹⁸⁶ Vakalopoulos ise, yaşanan kanlı olayların, iki toplum

⁹⁷⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 340; Fikret Adanır, *1821* (Belgesel Program).

⁹⁸⁰ Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde...*, s. 65; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyancıları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları ve Sonuçları", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 122.

⁹⁸¹ Selahattin Salıxık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 159-194.

⁹⁸² Cahit Külekçi, "Tarih-i Cevdet'e Göre...", s. 51; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 52.

⁹⁸³ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Mora İsyanı ve...", s. 91.

⁹⁸⁴ Aleks. Despotopoulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", s. 32.

⁹⁸⁵ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 124-125.

⁹⁸⁶ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 48; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 197.

arasındaki uçurumu daha da derinleştirmek suretiyle kapanmasını imkânsız hale getirdiğini ifade ederek, eğer ılımlı bir politika izleseydi, Osmanlı Devleti'nin Rumların bir bölümünü isyandan vazgeçirebileceğini savunmaktadır.⁹⁸⁷

Veremis ve Koliopulos'a göre, yaşanan "barbarlıktan" sonra Hristiyan dünyası da Rumlara sempati duymaya başladı. Büyük devletler, Türkler ve Rumların artık bir arada yaşamayacaklarını kabul etmek zorunda kaldılar ve Rumları önce muharip taraf, sonra da bağımsızlığını kazanması gereken bir millet olarak tanıdılar.⁹⁸⁸ Clogg, Patriğin asılmasının Avrupa halklarının Rumlara sempati duymasına sebep olduğunu belirtirken,⁹⁸⁹ Jelavich ise, söz konusu idamı "canavarlık" olarak tanımlamaktadır.⁹⁹⁰

İstanbul'da yaşanan gelişmeler, Rum meselesinin uluslararası bir boyut kazanmasının önünü açtı. Rusya Büyükelçisi Straganov, Babıâli'ye bir nota vererek, isyana karışmayan Rumların can güvenliklerinin sağlanmasını ve Ortodoksların özgürce ibadet edebilmelerine ve yıkılan kiliselerin tekrar inşasına olanak sağlanmasını talep etti. 8 gün içerisinde talepleri yerine getirilmezse İstanbul'dan ayrılacağını da belirtti. Herhangi bir cevap alamayınca 10 Ağustos 1821 tarihinde İstanbul'u terk etti ve böylece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi. Osmanlı Devleti daha sonra Rusya'ya gönderdiği yazıda isyan tamamen bastırılmadan Rusya'nın taleplerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını tebliğ etti. Ancak bu aşamada, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına karşı olan Avusturya ve İngiltere, Rusya ile aynı çizgide hareket etmedi. Prusya ve Fransa da benzer bir tutum takınca Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete geçmek için aradığı desteği bulamadı.⁹⁹¹

Mihailidis'e göre, alınan sert tedbirler sayesinde, Kıta Yunanistan'da isyan kanlı bir şekilde bastırıldı. Yakalanan isyancılar idam edildi. Kadın ve çocuklar, Selanik'e köle pazarına götürüldü. Yaz sonunda, Gördüs (Korint) Körfezi'nin kuzeyindeki tüm isyan girişimlerini bastırılmıştı. Ancak, Mora Yarımadası'ndaki isyan bir türlü bastırılmıyordu.⁹⁹² Tepedelenli Ali Paşa'nın 5 Şubat 1822 tarihinde ortadan kaldırılması da ayaklanmanın kontrol altına alınmasına katkı sağlamadı.⁹⁹³

⁹⁸⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 507-514.

⁹⁸⁸ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 197.

⁹⁸⁹ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 53.

⁹⁹⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 238.

⁹⁹¹ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 196.

⁹⁹² Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 83.

⁹⁹³ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 484.

İsyanın bastırılmamasının nedenleri arasında; Osmanlı Ordusu'nda baş gösteren disiplinsizlik, koordinasyon eksikliği, yöneticiler arasındaki çekişme, paralı Arnavut askerlerinin kendilerini savaşa vermemeleri ve İran ve Şam'da çıkan karışıklıklar sebebiyle bu bölgelere asker kaydırma mecburiyeti gösterilebilir.⁹⁹⁴ Diğer bir sebep de, Hurşid Paşa gibi yöneticilerin Mora'da yaşanan olayları küçümsemeleri, bölgeye gönderilecek bir kaç gemi ile olayların bastırılacağını düşünmeleri idi. Osmanlı yöneticileri Mora'da yaşananların Tepedelenli Ali Paşa'nın kışkırtmasından ibaret olduğunu düşünüyor, onun ortadan kaldırılmasıyla Rum isyanının kendiliğinden sona ereceğini tahmin ediyorlardı.⁹⁹⁵

Bir diğer önemli husus da, Osmanlı deniz gücünün artık iyice zayıflamış olması ve gelişen teknolojiye ayak uyduramamış olmasıydı. Rumlar denizciliğe her geçen gün daha fazla önem verirken, Osmanlı Devleti'nin deniz gücüne verdiği değer azalmıştı.⁹⁹⁶ Osmanlı Donanması, Ege ve Marmara bölgesinin dahi savunmasını yapamıyor, Rumlar Ege'de istedikleri gibi faaliyet gösteriyorlardı. Rum tekneleri ayrıca Mora Yarımadası'na silah ve personel taşıyan gemilere de saldırarak ikmal kanallarını kapatıyorlardı. Rumların küçük gemilere sahip olmaları onlara avantaj sağlıyor, bu sayede Osmanlı Donanması ile karşılaştıklarında istedikleri gibi manevra yapıp kaçabiliyorlardı. Özellikle sığ sularda Osmanlı gemilerinin manevra kabiliyeti zayıftı.⁹⁹⁷

3.4.4. Rum İsyanı Karşısında Avrupa'nın Tutumu

Rumlar, Avrupa Devletlerinin desteğini almayı hedefliyorlardı. Ancak, Avrupa'daki konjonktür, Rumların lehine değildi. Büyük devletler Napolyon'un ordularını henüz yenmişlerdi ve dengeleri bozacak hiçbir savaşa izin vermek istemiyorlardı. Avusturya Şansölyesi Metternich, her türlü milliyetçi hareketi Fransız İhtilâlini tekrar canlandırma girişimi olarak algılıyordu. Bu şartlar altında Rum isyanının desteklenmesi mümkün gözüküyordu.⁹⁹⁸

⁹⁹⁴ Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde...", s. 17; Cahit Külekçi, "Tarih-i Cevdet'e Göre...", s. 51.

⁹⁹⁵ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Mora İsyanı ve...", s. 90.

⁹⁹⁶ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu...*, s. 39, 81.

⁹⁹⁷ Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde...", s. 17; Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 98; Ersan Baş, *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Birakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar*, Sayı:8, Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları, Piri Reis Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 129.

⁹⁹⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, "Ta Etia Tis....", s. 19; Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 35.

Zaten Napolyon'un 18 Haziran 1815'te yenilmesinin ardından, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın katılımı ile Viyana'da gerçekleştirilen konferansta üçlü bir anlaşma imzalanmış, daha sonra İngiltere ve Fransa da bu anlaşmaya destek vermişlerdi. Böylece Avusturya Şansölyesi Metternich'in liderliğinde Kutsal İttifak kurulmuştu. Bu yapı, monarşilerin devamını ve her türlü isyan hareketinin bastırılmasını öngörüyordu.⁹⁹⁹ Macarların, Polonyalıların ve Çeklerin de ayaklanmalarından endişe eden Metternich, Rumların bağımsızlık mücadelelerine sempati duymuyordu. Kaldı ki, dağılma tehlikesi ile karşı karşıya olan sadece Osmanlı İmparatorluğu değildi. Avusturya'yı da aynı tehlike bekliyordu.¹⁰⁰⁰ 1821 yılı Mart ayınca gerçekleştirilen Laibach Konferansı'nda ayrıca, Filiki Eteryaya "meşru olmayan bir fesat cemiyeti" olarak tanınmıştı.¹⁰⁰¹ Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı koşullar, Rum İsyanı için uygun şartları hazırlamıştı, ancak Viyana Kongresi'nde alınan kararlar Rum İsyanının önünde büyük bir engel teşkil ediyordu.¹⁰⁰²

Rusya, Rum meselesinin başından beri ikili bir politika izlemiştir. Bir taraftan Kutsal İttifak üyesi olması sebebiyle başlangıçta Rum isyancılarla işbirliği yapmamış ve Rus bayraklı gemilerle isyancılara mühimmat taşınmasına karşı çıkmış, diğer taraftan da Rumlar üzerindeki nüfuzunu kaybetmemek adına Osmanlı İmparatorluğu'nun Mora'daki aşırı güç kullanımını protesto etmiştir.¹⁰⁰³

İngiltere'nin izlediği politikanın temelini ise Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması oluşturuyordu.¹⁰⁰⁴ İngiltere, bu sayede Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı bir engel olarak kullanmayı hedefliyordu. Rum isyanı nedeniyle Akdeniz'deki ticari faaliyetleri zarar gören İngiltere, bağımsız bir Yunanistan'ın Akdeniz'de kendisine rakip bir deniz gücü olacağını düşünüyor ve bunu çıkarlarına aykırı buluyordu. Ayrıca Rum ayaklanmasının arkasında Rusya'nın bulunduğu şüphesi, olaylara temkinli yaklaşmasına sebep oluyordu. Mora'daki isyan hazırlıkları konusunda aldığı istihbaratı Babıâli ile paylaşmasının sebebi de buydu.¹⁰⁰⁵

⁹⁹⁹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 197; Sofia Karimbali-Kiriazı, *İ Dinamiki Tis...*, s. 2.

¹⁰⁰⁰ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 48.

¹⁰⁰¹ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 115.

¹⁰⁰² Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 57.

¹⁰⁰³ Konstantinos K. Papulidis, "İ Rosia Ke..." s. 190.

¹⁰⁰⁴ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 118.

¹⁰⁰⁵ Tomai, Fotini. "Pos İ Megales Dinamis Fovithikan Tin Epanastasi Tu 1821? (Büyük Güçler 1821 Devriminden Nasıl Korktular?)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=172175>> 18.02.2017; Barbara Jelavich, *Osmanlı Tarihi...*, s. 250.

Her ne kadar Kutsal İttifak'ın bir üyesi olmasa da, özellikle Canning'ten önceki Dışişleri Bakanları döneminde uyguladığı politikaların büyük çoğunluğu Kutsal İttifak ile örtüşüyordu. İngiliz halkı Rumlara sempati duymasına rağmen, Castlereagh'ın Dışişleri Bakanlığı döneminde İngiliz hükümetinin tutumu olumsuzdu. Aslında Rusya gibi İngiltere de ikili bir politika izliyordu. Örneğin, egemenliği altındaki İyon Adaları'nda yaşayan Rumlara isyana katılmaları durumunda İngiliz himayesini kaybedecekleri, hatta yargılanacakları uyarısını yapıyordu. Ancak, aynı kısıtlamalar İngilizler için geçerli değildi. Rumların Türklere karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelesine katılan Lord Byron'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda Rum dostu hakkında hiçbir kovuşturma yapılmıyordu.¹⁰⁰⁶

Fransa, İngiltere ile rekabet halinde olmasına rağmen, ayaklanan Rumların lehinde bir tutum sergilemedi. Çünkü kaygıları İngiltere ile ortaktı. Rusların Akdeniz'e inmeleri ve Rum filosunun rekabet gücünden endişe duyuyordu.¹⁰⁰⁷ Ortaylı da aynı noktaya temas ederek, Fransa'nın Akdeniz ve Karadeniz'deki ticari faaliyetlerde kendisi için ciddi bir rakip olarak gördüğü Yunanlıları başlangıçta desteklemekten kaçındığını ifade etmektedir.¹⁰⁰⁸ Zaten Fransızlar başlangıçta Rum ayaklanmasını, bir bağımsızlık hareketi olarak değil, bir anarşi ve itaatsizlik hareketi olarak görüyorlar ve bu yüzden daha büyümeden bastırılması gerektiğini düşünüyorlardı.¹⁰⁰⁹

Avusturya Şansölyesi Metternich, her türlü bağımsızlık hareketine karşıydı. Bu yüzden "silahlı bir fesat hareketi"¹⁰¹⁰ olarak tanımladığı Rum isyanının, kötü bir örnek olabileceğini ve boyunduruk altında yaşayan diğer halkların da ayaklanabileceklerini düşünüyordu. Avusturya İmparatorluğu'nun yapı bakımından Osmanlı İmparatorluğu ile benzer özelliklere sahip olması nedeniyle Metternich, isyan eden hangi milletten olursa olsun bastırılması gerektiği fikrindeydi.¹⁰¹¹

Amerika Birleşik Devletleri'nin de ikili bir politika izlediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Görünüşte Türk dostu bir politika izleyen devletin amacı Osmanlı Devleti ile ticari bir anlaşma imzalayarak İngiltere ile rekabette öne geçmektir. Ancak, ABD

¹⁰⁰⁶ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 185, 308, 309; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, Meros G (Bölüm: 3), Ekdosis National Geographics (National Geographics Yayınları), Atina 1993, s. 267.

¹⁰⁰⁷ Fotini Tomai, "Pos İ Megales...".

¹⁰⁰⁸ İlber Ortaylı, "Balkanlar'da Milliyetçilik"... , s. 1030.

¹⁰⁰⁹ Fotini Tomai, "Pos İ Megales...".

¹⁰¹⁰ Stefanos P. Papageorgiu, *Modern Yunan Tarihinden...*, s. 35.

¹⁰¹¹ Fotini Tomai, "Pos İ Megales..."; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları...", s. 129.

Başkanı Monroe'nin, "Rumların bağımsızlık mücadelesinden zaferle çıkacakları ve medeni halklar arasında kendilerine ait olan yeri tekrar geri alacakları" şeklindeki ifadesi de dikkat çekicidir.¹⁰¹²

Yunan hükümetinin temsilcileri, Papa'nın desteğini alabilmek için Vatikan'daki diplomatik çevrelere bir dizi mektup gönderdiler. Ayrıca, hükümet bünyesinde oluşturulan bir heyet Papa ile görüşmek ve hatta iki kilisenin birleşmesini teklif etmek üzere Vatikan'a gitti. Ancak, söz konusu heyeti Rumların temsilcisi olarak tanımayan ve birleşme teklifinin Rum halkının talebi olup olmadığı konusunda şüpheleri bulunan Papa görüşmeyi reddetti. Bununla birlikte, Rumlara doğrudan yapılacak bir yardımın ortaya çıkarabileceği diplomatik sorunlardan kaçınmak isteyen Vatikan, Rumları Katolik bir tarikat olan Malta Şövalyeleri (St. Jean Şövalyeleri) ile işbirliği yapmaya teşvik etti. Rum temsilciler ve şövalyeler arasında yapılan görüşmede, Rumların bazı adalardan feragat etmeleri karşılığında şövalyelerin Rumların bağımsızlık mücadelelerini desteklemelerini öngören bir anlaşma imzalandı. Ancak, özellikle İngiltere'nin tepki göstermesi üzerine bu anlaşma, heyetler arası bir anlaşma olarak kaldı ve hiçbir zaman uygulanmadı.¹⁰¹³

3.4.5. Helenseverlik (Filhelenizm)

Bağımsızlık mücadelesinin ilk yılında, her ne kadar batılı devletlerin hükümetleri tarafsız bir politika izleseler de, halklarında büyük bir Helenseverlik (Filhelenizm)¹⁰¹⁴ duygusu hâkimdi. Batılı halklar, Rumların Türklere karşı verdikleri mücadeleye sempati duyuyorlar, bu mücadeleyi modern bir toplumun barbarlara karşı verdiği bir mücadele olarak görülmüyordu. Rumları isyan etmiş bir tebaa olarak değil, özgürlüğü için savaşan bir halk olarak kabul ediyorlar, Osmanlı Devleti'nin ayaklanmayı bastırmak için aldığı tedbirleri ise Rumlara yapılan zulüm olarak değerlendiriyorlardı. Rumlara haç uğruna

¹⁰¹² Fotini Tomai, "Pos Í Megales..."; Pan. Kanellopulos, "Í Kivotos Tis Elinikis Alithias (Yunan Gerçeğinin Nuh Gemisi)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To Ikosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 94.

¹⁰¹³ Stefanos P. Papageorgiu, *Modern Yunan Tarihinden...*, s. 41-53.

¹⁰¹⁴ Filhelenizm, Yunancada dost anlamına gelen filoz (φίλος) ve Yunanlık, Helenizm anlamına gelen Elinismos (Ελληνισμός) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan ve Helenizm dostu anlamına gelen bir kelimedir. (Bkz: Leonidas Karacas, Faruk Tuncay, *Elinoturkiko Leksiko...*, s. 100.)

şehit olmuş Hristiyanlar olarak bakılıyor, Helenseverlik, Hristiyanlığın ortak düşmanına karşı gerçekleştirilen bir haçlı hareketi olarak algılanıyordu.¹⁰¹⁵

Filhelenizm, Avrupalı aydınların hümanizm ve Rönesans sonrasında Antik Yunan kültürü ile tanışmaları sonrasında ortaya çıkmış ve Rum ayaklanması sırasında doruk noktasına ulaşmıştır. Aydınların, sanatçıların, siyasetçilerin ve askerlerin katıldığı bu akım, sadece antik döneme duyulan bir hayranlığın veya İslam'a duyulan karşıtlığın ürünü değil, aynı zamanda liberal Avrupalıların özgürlükleri kısıtlayan rejimlere karşı gösterdikleri bir tepkinin sonucudur. Ancak, Helenseverlik kişilerin ve toplumların takındığı tavır olarak kalmış, hiçbir zaman resmi bir devlet politikası olmamıştır.¹⁰¹⁶

Avrupa'da ortaya çıkan Helenseverlik akımının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, Avrupa halklarının Rönesans akımının etkisiyle, felsefe ve tarih konularına ilgi göstermeye başlamaları ve kendi kökenlerini arama çabası içerisine girmeleridir. Bunun sonucunda kendi geçmişlerinin Antik Yunan'a dayandığına ve dolayısıyla da Yunanistan'ın batı uygarlığının beşiği olduğuna inanan Avrupalılar arasında yoğun bir Helen sevgisi baş gösterdi.¹⁰¹⁷

Fakat Helenseverlik akımına en büyük katkıyı sağlayan şey, Rumların Antik Yunanlıların torunları olduğu tezinin Avrupa'da kabul görmesi idi. Bu bakış açısının bir sonucu olarak Yunanlılar, Batı medeniyetinin kurucusu olarak algılanmaya başladılar. Batılılara göre, Türkler, Rumların mimarlık, felsefe ve şiir yeteneklerini köreltiyorlardı¹⁰¹⁸ ve Rumların bağımsızlıklarına kavuşmaları durumunda Antik Yunan Medeniyeti tekrar hayat bulacaktı.¹⁰¹⁹ 17. yüzyıldan itibaren çok sayıda gezginin, Antik Yunanistan'ın beşiği olarak kabul ettikleri Mora Yarımadası'na gerçekleştirdikleri ziyaretler de Antik Yunanlıların, bugünkü Rumların atası olduğu yönündeki fikirleri güçlendirdi.¹⁰²⁰

Avrupa devletlerinin sahip oldukları medeniyeti Antik Yunan'a borçlu oldukları ve bu manevi borcu Rumların bağımsızlık mücadelesine destek vererek ödemeleri gerektiği düşüncesi, gittikçe daha fazla kabul görmeye başladı. Dönemin ünlü İngiliz şairlerinden

¹⁰¹⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 575; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolopoulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Liku...*, s. 25.

¹⁰¹⁶ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 114.

¹⁰¹⁷ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 35; Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 9.

¹⁰¹⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰¹⁹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 44.

¹⁰²⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

Percy Shelley, 1821 yılında yazdığı şiirinde “Hepimiz Yunanlıyız. Yasalarımızın, edebiyatımızın, dinimizin, sanatımızın kökleri Yunanistan’dadır.” diyordu.¹⁰²¹ Alman felsefe öğretmeni Aleksandros Lips ise yazdığı bir yazıda, Avrupalıların aydınlanmalarını, kanunlarını, geleneklerini, tiyatrolarını, erdemlerini ve genel olarak medeniyetlerini borçlu oldukları Rum milletini köle olarak görmeye nasıl tahammül ettiklerini ve bu durumu tersine çevirmek için niçin yardım etmediklerini anlamadığını ifade ediyordu.¹⁰²²

Görüldüğü üzere, Avrupa kendisini Rumlara borçlu olarak görüyor, Yunanlıların “despot ve doğulu” Osmanlı Devleti’nden kurtarılımları gerektiğini düşünüyor ve Antik Yunan’dan öğrendiği demokrasi ve özgürlüğü doğduğu topraklara iade etme vaktinin geldiğine inanıyordu.¹⁰²³

Daskalaki, Avrupa’nın Rum meselesi ile yakından ilgilenmesinin tek nedeninin Antik Yunan medeniyetine duyduğu hayranlık olduğunu savunmaktadır. Daskalaki’ye göre, o dönemin ünlü düşünürlerinin, esaret altında yaşayan başka halklar da varken, özellikle Rumların yaşadıkları sıkıntıları ön plana çıkarmalarının özünde bu yatmaktadır.¹⁰²⁴ Lukia Drulia ise, Helenseverlik akımının, Antik Yunan’a duyulan bir hayranlığın uzantısı veya Rum meselesinden ilham alan romantizmin yükselişinin bir sonucu olmadığını ifade etmektedir. Drulia’ya göre bu durum Müslümanlara duyulan tepkinin yansıması olarak da kabul edilemez. Helenseverlik akımı bireylerin muhafazakâr hükümetleri protesto etme biçimidir. Helensever ismini alan yabancıların Rum isyanına bu kadar aktif bir şekilde katılmaları ancak bu şekilde açıklanabilir.¹⁰²⁵

Öte yandan “Avrupa’nın sahip olduğu medeniyeti, Antik Yunanlılara borçlu olduğu ve bu nedenle Antik Yunanlıların torunları olan Rumlara bu borcu en kısa zamanda ödemesi gerektiği” fikri, Yunan milliyetçiliğinin temelini oluşturan hususlardan birisi haline geldi. Korais’in Paris’te verdiği bir konferansta yaptığı konuşmada, Rumların,

¹⁰²¹ Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolopoulos; Evanthi Hacivasiliu; Theodoros Nimas; Haris Sholinaki-Helioti. *G Taksi Yeniku Liku...*, s. 26; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰²² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 39.

¹⁰²³ Esra Özşüer, “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 26/2, 2016, s. 325-329.

¹⁰²⁴ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 38.

¹⁰²⁵ Lukia Drulia, “O Filelinismos Apo To 1821 Os To 1823 (1821’den 1823’e Kadar Filhelenizm)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 314.

Avrupalılara kendi atalarından aldıkları değerleri, geri ödemesi gereken borçlular gözüyle baktıklarını ifade etmesi de yukarıdaki tezi desteklemektedir.¹⁰²⁶

Türk tarih yazıcılığında ise konuya farklı bir açıdan yaklaşan tarihçiler mevcuttur. Örneğin Yaşar Ertürk, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Rumların, Antik Yunan uygarlığının ve Bizans'ın devamı oldukları iddiasının gerçeği yansıtmadığını ifade ederken,¹⁰²⁷ Yücel Aktar, kendi medeniyetlerinin kökeninin Antik Yunan'a dayandığı düşüncesine sahip Avrupa halklarının Rumların lehine bir tutum sergilediklerini, ancak, Helen uygarlığına Anadolu medeniyetlerinin öncülük ettiği gerçeğini gözden kaçırdıklarını belirtmektedir.¹⁰²⁸

Helenseverlik; bölgeye para ve harp malzemeleri gönderilmesi, gazete ve dergilerde şiir ve makaleler yayımlanması, kitap basılması, Helensever cemiyetlerin kurulması, yardım kampanyaları düzenlenmesi ve meseleye müdahale etmeleri için hükümetlere baskı yapılması şeklinde kendini gösterdi.¹⁰²⁹ Ayrıca Rumların yaşadıkları sıkıntıları anlatan çok sayıda sanat eseri ortaya çıktı. Örneğin Delacroix, “Sakız Adası Kırımından Sahneler” ve “Mesolongi Harabelerinde Son Nefesini Veren Yunanistan” isimli iki yağlı boya çalışma yaptı. Victor Hugo, İstanbul'da kelleleri kesilerek öldürülen Rumları anlatmak için “Sarayın Başları” ve Sakız Harekâtı'nı anlatan “Mavi Gözlü Yunan Çocuğu” isimli şiirler yazdı. Beethoven ise “Atina Harabeleri” isimli eserini besteledi.¹⁰³⁰

Öte yandan dünyanın çeşitli ülkelerinden çok sayıda gönüllü “barbar” Türklere karşı Rumların yanında savaşmak için Mora Yarımadası'na geldi. Rum isyanına insanlık ve medeniyet mücadelesi olarak bakan bu insanlar, kendilerini Hristiyanlığın ortak düşmanına karşı savaşan haçlı ordusu mensupları olarak görüyorlardı.¹⁰³¹

¹⁰²⁶ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 49-51.

¹⁰²⁷ Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde...*, s. 70.

¹⁰²⁸ Yücel Aktar, “Yunanistan'ın Osmanlı Devleti...”, s. 13-14.

¹⁰²⁹ Hristos Siafkos, “Aprosmeni Filelines (Beklenmeyen Helenseverler)”, *Eleftherotipia (Eleftherotipia Gazetesi)*, <<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=351869>> Erişim 16.04.2017.

¹⁰³⁰ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 39.

¹⁰³¹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 575.

Resim 3.2. Fransız Ressam Chateaubriand'ın “Avrupalı Subay ve Filhelenler” İsimli Tablosu-Milli Tarih Müzesi - Atina

Ancak, Rumlara destek vermek için bölgeye gelen Avrupalı Helenseverlerin tamamının romantizm akımından etkilenmedikleri de bir gerçektir. Savaşmak için gelenler arasında Mora'yı atlarını deneyebilecekleri bir yer olarak görenler,¹⁰³² maceraperestler¹⁰³³ ve para kazanma arzusunda olanlar da vardı. Napolyon Savaşlarından sonra işsiz kalan askerler için, Mora İsyanı iyi bir fırsattı.¹⁰³⁴

Papageorgiu, gönüllülerin sayısının 940 olduğunu, bunların 342'sinin Almanya'dan, 196'sının Fransa'dan, 137'sinin İtalya'dan, 99'unun İngiltere'den, 35'inin İsviçre'den, 30'unun Polonya'dan, 17'sinin Hollanda ve Belçika'dan, 16'sinin Amerika'dan, 9'unun Macaristan'dan, 9'unun İsveç'ten, 9'unun İspanya'dan ve 8'inin de Danimarka'dan geldiklerini, 33 Helenseverin ise bilinmediğini ifade etmektedir.¹⁰³⁵

Drulia, Mora Yarımadası'na savaşmaya gelenlerin 940'ı hakkında detaylı bilgiye sahip olduğunu, ancak, toplam 1.200 kadar gönüllünün çatışmalara katıldığının değerlendirildiğini ifade etmektedir.¹⁰³⁶ Drulia'ya göre isyana 15.000 silahlı Rum'un katıldığı göz önüne alındığında yabancı gönüllülerin sayısının hiç de az olmadığı görülmektedir. Gelenlerin yaklaşık üçte biri, yani 313 kişi çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Öte yandan 1821-1822 yılları arasında gelenlerin sayısı 489 iken, bu sayı

¹⁰³² Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi...*, s. 52.

¹⁰³³ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 20.

¹⁰³⁴ Esra Özşüer, “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin...”, s. 337.

¹⁰³⁵ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 116.

¹⁰³⁶ Lukia Drulia, “O Filelinismos Apo To...”, s. 314.

1823-1825 yılları arasında 64'e düşmüş, 1825'ten sonra tekrar yükselme eğilimi göstererek 318'e ulaşmıştır. 63 Helenseverin geliş tarihleri hakkında bilgi mevcut değildir.¹⁰³⁷

Tablo 3.1. Mora Yarımadası'na Savaşmak İçin Gelen Gönüllüler¹⁰³⁸

ÜLKE	1821-1822	1823-1825 Ortaları	1825 Ortaları-1825 Sonu	Zamanı Bilinmeyen	TOPLAM
Almanya	265	10	50	17	342
Fransa	71	2	114	9	196
İtalya	62	12	48	15	137
İngiltere	12	31	56	-	99
İsviçre	19	-	14	2	35
Polonya	24	-	3	3	30
Hollanda ve Belçika	12	1	4	-	17
ABD	1	5	10	-	16
Macaristan	4	2	3	-	9
İsveç	5	-	3	1	9
Danimarka	7	1		-	8
İspanya	3	-	5	1	9
Milliyeti Bilinmeyen	4	-	8	21	33
TOPLAM	489	64	318	69	940

Gönüllülerin geliş dönemleri incelendiğinde, isyancıların başarı sağladıkları ilk dönemde sayının yüksek olduğu görülmektedir. Ancak Tripoliçe katliamı başta olmak üzere Rumların giriştikleri vahşetler ve Rum savaşçıları arasında herhangi bir disiplinin sözü olmaması nedeniyle gönüllülerin uğradıkları hayal kırıklıkları ile Rumların Türklerle mücadele etmek yerine kendi aralarında çatışmaya başlamaları üzerine 1823 ve 1825 yılları arasında gelenlerin sayısının gözle görülür miktarda düştüğü gözlemlenmektedir.

Bakas, Yunan tarih yazıcılığının daha çok Avrupa devletlerinin bağımsızlık mücadelesine verdiği desteği incelediğini, ancak Rum İsyanının, hazırlık aşamasından, bağımsızlığın elde edildiği tarihe kadar, Sırlar, Bulgarlar, Karadağlılar ve Arnavutlar olmak üzere çok sayıda Balkan halkı tarafından da desteklendiğini ifade etmektedir.

¹⁰³⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 116. (Bayrak, Mora'nın tamamında ayaklanan Rumların toplam sayısının ise 100.000 dolaylarında olduğunu ifade etmektedir. Bkz: Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 75.)

¹⁰³⁸ Lukia Drulia, "O Filelinismos Apo To...", s. 323.

Siafkos da, Helensever dendiğinde, akıllara Avrupalıların geldiğini, buna rağmen Rum ayaklanmasını desteklemek için Balkanlardan da çok sayıda Helenseverin bölgeye geldiğini belirtmektedir. Siafkos'a göre; 208 Moldovyalı, 132 Bulgar, 72 Sırp, 2 Bosnalı, 7 Arnavut, 4 Macar ve 3 Hristiyan Türk bunlar arasında sayılabilir.¹⁰³⁹

Çok sayıda Karadağlı gönüllünün de Rumlara destek vermek için bölgeye geldiğini ve kısa sürede savaşçı kişilikleri ve yetenekleri ile ön plana çıktıklarını ifade eden Papadrianos'a göre Balkan halklarından gönüllülerin savaşmak için bölgeye gelmesinin sebebi, Rumların bağımsızlık mücadelesinin kendi vatanlarını da bağımsızlığa kavuşturacağını ümit etmeleriydi.¹⁰⁴⁰

Ortaylı da, 1821 yılında Rumlar ayaklandığında ilk olarak Avrupalı gönüllülerin yardıma koştukları yönündeki algıya rağmen, Rumlara ilk destek verenlerin Bulgarlar olduğunu ifade etmektedir. Ortaylı'ya göre Avrupalılar Antik Yunan'a hayranlık duyarken, Bulgarlar çağdaş Yunanlılara saygı duyuyorlardı. Bulgaristan'daki eğitimin Rum okullarında verilmesi ve Balkanlardaki ticaret dilinin Rumca olması bunda etkiliydi. Eflak-Boğdan'da Aleksandros İpsilantis tarafından başlatılan isyana da ilk destek verenler Bulgar gönüllüler olmuştu.¹⁰⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan Rumlara destek verenler, sadece Avrupa ve Balkan halklarıyla sınırlı değildi. Hindistan'da dahi yardım kampanyaları düzenlendi.¹⁰⁴² 1804 yılında Fransız sömürgeciliğine karşı ayaklanarak bağımsızlığını kazanan Haiti, Mora isyanına destek vermek üzere harekete geçti ve satıp silah almaları için Rumlara tonlarca kahve gönderdi. Yunan Devletini ilk tanıyan ülke de 1822 yılında Haiti oldu.¹⁰⁴³

İsyan esnasında, ayaklanmacılara destek veren Müslümanlar olduğu gibi, desteklerini bir adım daha ileri taşıyarak Hristiyanlığa geçenler de oldu.¹⁰⁴⁴ Örneğin Hacı Halil Efendi ve Kurtali Hasan Ağa önde gelen Türk Helenseverlerdendi.¹⁰⁴⁵ Osmanlı Ordusu'nda

¹⁰³⁹ Yoannis T. Bakas, "Yoannis A. Papadrianos, İ Eliniki Palignesia Tu 1821 Ke İ Valkaniki Tis Diastasi (Yoannis A. Papadrianos, 1821 Yunan Kurtuluşu ve Balkan Boyutu)" (Vivliokrisia) (Kitap Eleştirisi), *Periodiko Makedonika (Makedonika Dergisi)*, Cilt: 30, Selanik 1996, s. 357; Hristos Siafkos, "Aprosmeni Filelines..."

¹⁰⁴⁰ Papadrianos, Yoannis A. "Mavrovunii Etholondes Ston Ethnikoapeleftherotiko Agona Ton Elinon Sta 1821 (Rumların 1821'deki Milli Bağımsızlık Mücadelelerinde Karadağlı Gönüllüler)", *Valkanika Simmikta, (Valkanika Simmikta Dergisi)*, Vol: 11, 1999-2000 Selanik, s. 163-164.

¹⁰⁴¹ İlber Ortaylı, "Balkanlar'da Milliyetçilik"... s. 1031; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 95-96; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik..." s. 26.

¹⁰⁴² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 3, s. 260.

¹⁰⁴³ Esra Özsüer, "19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin..." s. 333.

¹⁰⁴⁴ Ayşe Nühket Adıyeke, Nuri Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit...*, s. 126.

¹⁰⁴⁵ Hristos Siafkos, "Aprosmeni Filelines..."

yüzbaşı rütbesiyle görev yapan Mustafa Geka isimli eski bir subay, bağımsızlık mücadelesi esnasında Rumları destekledi ve yaptığı katkılar nedeniyle ödüllendirildi. Mustafa Geka gibi, din değiştirmeyen, ancak Osmanlı Devleti'ne karşı Rumların yanında savaşan Müslümanların uğradıkları zararlar Yunanistan bağımsızlığını elde ettikten sonra tazmin edildi. Ayrıca din değiştirerek Hristiyanlığı benimseyen Müslümanlar da tazminat hakkından yararlandılar.¹⁰⁴⁶

Amerika'da da çok sayıda Helensever vardı. Rum isyanı ve Amerikan Devrimi arasında kurulan bağlantı sayesinde büyük şehirlerde önemli miktarda yardım toplandı.¹⁰⁴⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nin Michigan eyaletindeki bir şehre İpsilantis isminin verilmesi, Helenseverliğin boyutlarını gözler önüne sermektedir.¹⁰⁴⁸

Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Yahudiler isyana destek vermediler. Bunun temel nedeni, 15. yüzyılda İspanya ve Portekiz'den kovulan Yahudilere Osmanlı İmparatorluğu'nun kucak açmasıydı. Ancak bu tutumları, Mora İsyanı sırasında Yahudilere pahalıya mal oldu.¹⁰⁴⁹ Yahudiler, isyana destek vermemelerinin ve Patrik V. Grigoryos'un cesedini İstanbul sokaklarında sürüklemelerinin bedelini, Tripoliçe kuşatması sırasında ödediler. Arnavutların şehirden çıkışlarına izin verilirken, Tripoliçe'deki Yahudilerin tamamı Rumlar tarafından öldürüldü.¹⁰⁵⁰

Avrupalı gönüllüler 1821 yılı Ağustos ayında Mora Yarımadası'na ulaştıklarında ilk sordukları şey, Rum karargâhının nerede olduğuydu. Rumlar bu soru karşısında şaşkınlıklarını gizleyemediler. Böyle bir şeyin varlığını ne görmüş, ne de duymuşlardı. Orduda bazı görevleri üstlenmek ve bunun karşılığında makam sahibi olmak amacıyla bölgeye gelen gönüllüler, Rumların düzenli orduya sahip olmadıklarını ve birbirlerinden bağımsız çeteler halinde mücadele ettiklerini gördüklerinde ilk hayal kırıklıklarını

¹⁰⁴⁶ Dimitris Stathakopoulos, "Apozimiosis Ya Tus Musulmanus Pu Den Alaksan Thiriskevma, Ala Polemisan Sto Plevro Ton Elinon Kata Ton Othomanon Stin Epanastasi Tu 1821 (Din Değiştirmeyen, Fakat 1821 Devriminde Osmanlılara Karşı Yunanlıların Tarafında Savaşan Müslümanlar İçin Tazminatlar)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/14771>> 25.03.2016.

¹⁰⁴⁷ Amerika'nın 1821 Mora İsyanı'na verdiği destek konusunda Bkz: Hristos D. Lazos, *İ Ameriki Ke O Rolos Tis Stin Epanastasi Tu 1821 (Amerika ve 1821 Devrimindeki Rolü)*, Tomos A` (Cilt: 1), Ekdisis Papazisis (Papazisi Yayınları), Atina 1983.

¹⁰⁴⁸ Lefteris S. Stavrianos, *İ Elada Se Epanastatiki Periodo, Saranda Hronia Agones (Devrim Döneminde Yunanistan, Kırk Yıllık Mücadele)*, (çev. P. Lambropulos), Ekdisis Kalvos (Kalvos Yayınları), Atina 1997, s. 60.

¹⁰⁴⁹ Dimitris Stathakopoulos, *Ti Eyinan İ Turki Tu Morya-İ Vaptismeni Musulmani (Mora Türklerine Ne Oldu?-Vaftiz Olan Müslümanlar)*, <<http://www.24grammata.com/?p=46342>> 23.04.2017.

¹⁰⁵⁰ Dimitris Stathakopoulos, *Ti Eyinan İ Turki...*

yaşadılar. Rum liderler arasındaki çekişmeler de Avrupalı gönüllülerde hayal kırıklığı yaratan bir başka konuydu.¹⁰⁵¹

Aslında Mora Yarımadası'na gelenleri çoğu, Rumların Türklere karşı verdikleri özgürlük mücadelesini destekleyerek, Antik Yunanlıların torunlarıyla omuz omuza çarpışacaklarını ve böylece Antik Yunan'ı tekrar canlandıracaklarını hayal ediyorlardı. Ancak, Antik Yunanlılarla, isyancı Rumlar arasında hiçbir ortak bağın bulunmadığını, üstelik Rumların Antik Yunan geleneğini hiç umursamadıklarını görünce büyük hayal kırıklığı yaşadılar.¹⁰⁵² Öyle ki, Kumas ünlü kleft Nikotsaras'a saygı ifadesi olarak Aşil (Akhilleus) diye hitap edince, Nikotsaras, çok iyi bir savaşçı olan bu Yunan mitolojisinin kahramanını tanımadığından öfkelenmiş ve tepki göstermişti.¹⁰⁵³

Rum isyancıların da Avrupalı gönüllülere sempati duydukları, onlara misafirperver davrandıkları söylenemezdi. Tam tersine gelenleri soyuyorlardı. Siyasi ve askeri liderler ne yabancıların masraflarını karşılayabilecek güçteydiler, ne de bu konuda istekliydi. Bunun yanı sıra geçici hükümet, siyasi nedenlerden dolayı gönüllülerin Mora'ya gelişine temkinli yaklaşıyordu. Örneğin "liberal İtalyan gönüllülerin" gelişi, Rumların ulusal bağımsızlık için başlattıkları isyanın İtalya'daki anarşik hareketlerle bağdaştırılması tehlikesini barındırdığından reddedildi. Öte yandan Rumların askeri liderleri, yabancı askerlerin Mora'da bulunmalarını, sivil hükümetin kendilerinin nüfuzunu azaltma çabasının bir parçası olarak görüyorlardı. Özellikle Theodoros Kolokotronis bu durumdan çok büyük rahatsızlık duyuyor ve bu şekilde savaşarak başarılı olunamayacağını savunuyordu.¹⁰⁵⁴

Tam da bu sırada, zaten beklediklerini bulamadıkları için hayal kırıklığına uğrayan gönüllülerin Rumlardan tamamen soğumasına, hatta onlardan nefret etmesine neden olan bir olay yaşandı.

¹⁰⁵¹ Lukia Drulia, "O Filelinismos Apo To...", s. 315.

¹⁰⁵² Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰⁵³ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet"..., s. 484; Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 47.

¹⁰⁵⁴ Lukia Drulia, "O Filelinismos Apo To...", s. 317-318.

3.4.7. Tripoliçe Katliamı (23 Eylül 1821)

Adalardaki denizcilerin ellerindeki gemilerle Ege'deki üstünlüğü ele geçirerek Osmanlı Donanması'nın bölgeye personel ve malzeme nakletmesini engellemeleri sayesinde Rumlar, isyanın başlamasından kısa bir süre sonra Mora Yarımadası'ndaki kritik noktaları ele geçirdiler ve bunun sonucunda da Osmanlı birlikleri Tripoliçe'ye çekilmek zorunda kaldı. Bu yüzden Rumların bir sonraki hedefi Tripoliçe'yi ele geçirmektir. 1821 yılında Mora Yarımadası'nın en önemli şehri olan Tripoliçe, adeta bölgenin başkenti konumundaydı. Yeni kurulan bu şehre, Teyea, Mandinia ve Amikla şehirlerinin yerine kurulmuş olması sebebiyle “üç şehir” anlamına gelen Tripoli veya Tripoliçe ismi verilmişti.¹⁰⁵⁵

Tripoliçe, hem stratejik hem de idari açıdan büyük önemi haizdi. Konumu itibarıyla bölgenin tamamını kontrol edebilecek durumdaydı. 35.000 nüfusa sahip şehir, Türk yönetiminin merkezi konumundaydı ve şehirde çok miktarda silah ve para bulunuyordu. Kolay bir hedef gibi görünen Tripoliçe'nin komutanı Mustafa Paşa'nın emrinde 10.000 kişilik bir kuvvet bulunuyordu. Şehrin etrafında taarruz etmeye hazırlanan binlerce Rum toplanmaya başlamıştı. Kuşatmaya katılan Rumların sayısı Örenç'e göre yaklaşık 50-60.000;¹⁰⁵⁶ Veremis ve Koliopulos'a göre ise 12.000 idi.¹⁰⁵⁷ Bunun üzerine Mustafa Paşa, Hurşid Paşa'dan takviye kuvvet göndermesini istedi. Fakat Rumları küçümseyen Hurşid Paşa, yardım taleplerine olumlu cevap vermedi. Tripoliçe şehrinin etrafı surlarla çevrili olduğundan güvenli kabul ediliyordu. Bu yüzden yakın yerleşim yerlerindeki on binlerce Türk buraya sığınmıştı. Ancak, şehrin Mora Yarımadası'nın tam ortasında yer alması ve sahile uzak olması sebebiyle hem yiyecek temini hem de takviye kuvvet gönderilmesi zordu. Tripoliçe'ye sığınanların çok büyük çoğunluğu Müslüman'dı. Nüfus bakımından ikinci sırada Hristiyanlar bulunuyor, onları Yahudiler izliyorlardı.¹⁰⁵⁸

Kuşatma devam ederken yapılan müzakerelerde, isyan boyunca Rumlarla işbirliği yapacağına ve Rumlara silah doğrultmayacağına söz veren 1.800 Arnavut'un Tripoliçe'den ayrılmasına izin verildi. Böylece Türkler en güçlü savaşçılarını kaybetmiş oldular.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁵ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 71.

¹⁰⁵⁶ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 39; Ali Fuat Örenç, “Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde...”, s. 13.

¹⁰⁵⁷ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 48.

¹⁰⁵⁸ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 72.

¹⁰⁵⁹ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 71.

Eflak ve Boğdan'daki başarısızlık sonrasında kardeşi Aleksandros'un yerine Filiki Etery'a'nın başına geçen Dimitris İpsilantis, Temmuz ayında Rum karargâhına geldi. Bölgedeki mevcudiyeti, Rusya'nın Rumlara destek vereceği yönündeki umutların artmasına sebep oldu. Dimitrios İpsilantis, Tripoliçe şehrindeki ganimetin isyan kuvvetlerinin kasasını doldurabileceğini ve düzenli bir orduyu finanse edebileceğini biliyordu. Ancak, yerel Rum liderler ganimetten aslan payını talep ediyorlardı. Bir taraftan kuşatma devam ederken bir taraftan da elde edilecek ganimetin nasıl paylaşılacağı konusunda pazarlık yapılıyordu. Pazarlık sonucunda, şehrin teslim olması durumunda askerlerin ganimetin üçte ikisini alması, kalan paranın hükümetin kasasına aktarılması konusunda anlaşmaya varıldı. Şehrin savaşılarak teslim alınması durumunda ise askerler ganimetin dörtte üçünü alacaklardı.¹⁰⁶⁰

Eylül ayı ortasına gelindiğinde, Tripoliçe açlık, susuzluk ve hastalıklar karşısında diz çökmüştü. Her gün yüzlerce Türk hayatını kaybediyordu. Şehrin evleri ve sokakları defnedilmeyen cesetlerle doluydu. Türkler, şehri teslim etme konusunda müzakerelere başlamak zorunda kaldılar. Rum çete liderleri, aldıkları rüşvet karşılığında bazı zengin Türklerin şehirden ayrılmalarına izin verdiler. Ancak bu durum diğer askerlerin gözünden kaçmadı. Altı aydır para alamayan askerler paylarına düşeni almaya kararlıydılar. Şehrin güneydoğusundaki surlara üzüm satıcısı gibi yaklaşan bir grup Rum surlara tırmanarak bayrak çekti. Bayrağı gören diğer askerlerin de taarruza geçmesiyle şehir 23 Eylül 1821 tarihinde ele geçirildi. Çok kısa bir süre içerisinde binlerce Rum şehre girdi. Amaçları ganimet elde etmek ve Türkleri öldürmekti. Theodoros Kolokotronis üç gün sonra "zafer" kazanan bir komutan olarak şehre girdi. Şehirde muhafaza edilen Osmanlı Devleti'ne ait paranın bir kısmını kendisi aldı. Elde ettiği maddi güç ile otoritesini daha da sağlamlaştırdı. Bu arada Theodoros Kolokotronis, ganimete ortak olmasını istemediği Dimitrios İpsilantis'in yağmalama sırasında Tripoliçe'ye yaklaşmasına izin vermemişti.¹⁰⁶¹ Yaşanacak aşırılıkları tahmin eden İpsilantis de, Avrupa'nın gözünde olayların sorumlusu olmamak için bölgeden ayrıldı¹⁰⁶² ve emrindeki askerlerle birlikte Gördüs (Korint) bölgesine konuşlandı. Bir diğer amacı da, Osmanlı Devleti'nin Tripoliçe'ye göndereceği destek kuvvetlerin çıkarma yapmasını engellemekti. İpsilantis, ancak kuşatma sona erdikten sonra Tripoliçe'ye geri döndü. Kolokotronis üç gün sonra, düzenin sağlanması

¹⁰⁶⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰⁶¹ a.g.y.

¹⁰⁶² Dimitris Lithoksu, "Yenoktonia Ton Musulmanon"... , s. 14-19.

için her türlü disiplinsizliğin cezalandırılacağı yönünde emir vermesine rağmen yağmanın önüne geçmek kolay olmadı. Yağma dördüncü günde de devam etti. Tripoliçe kuşatması sonrasında Kolokotronis, “ganimet avcısı” lakabını aldı.¹⁰⁶³ Çok sayıda Türk öldürüldü. Esir alınan 2.000 kadar Türk ise, bir grup asker tarafından bir derbende götürülerek infaz edildi. Yaşananlar dehşet verici, hatta insanlık dışı şeylerdi. Ancak o dönemde alışık olunmayan şeyler değildi.¹⁰⁶⁴

Resim 3.3. Peter von Hess’in “Panagiotis Kefalas Tripoliçe Surlarına Özgürlük Bayrağını Dikiyor” İsimli Tablosu

Bu olay, isyancıların o zamana kadar kazandıkları en büyük askeri “başarı” idi. Ancak, hem Yunan, hem de Türk tarih yazıcılığında elde edilen bu “başarıdan” ziyade şehrin ele geçirilmesi esnasında Rumların yaptıkları katliamlar ön plana çıkarılmaktadır.

Tripoliçe’de yaklaşık 40.000 Türk’ün vahşice katledildiğini, Rumların mezarları dahi kazıp kemikleri yaktıklarını ifade eden Örenç, Tripoliçe’de yaşananları, 1821 Mora İsyanı süresince meydana gelen en büyük katliamlardan birisi olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁶⁵ Kollatos, Tripoliçe kuşatması sonrasında Rumların gerçek bir katliam yaptıklarını kabul

¹⁰⁶³ Vasilios Sfiroeras, “Topiki Epikratisi Tis Epanastaseos (Devrimin Mahalli Olarak Yayılımı)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 177; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 667-670.

¹⁰⁶⁴ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰⁶⁵ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 40; Ali Fuat Örenç, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde...”, s. 14.

ederken,¹⁰⁶⁶ K. Yannis, Tripoliçe’de yaşananların, Mora İsyanı’nın en karanlık olayı olarak tarihe geçtiğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁷ Lithoksu, Tripoliçe kelimesinin, soykırım ile eş anlamlı olarak kabul edilebileceğini ifade etmekte,¹⁰⁶⁸ Vakalopulos da, gözü dönen Rumların yaşanan kargaşada kendi soydaşlarını bile öldürdüklerini söylemektedir.¹⁰⁶⁹ Dimos ise, Tripoliçe’de yaşananları barbarlık olarak nitelendirmektedir. Dimos’a göre; Tripoliçe’de asıl amaç yağma idi. Kuşatma esnasında yapılan anlaşma gereği Arnavutların zarar görmeden tahliye edilmesi, Rumların başıboş hareket etmediklerini, Theodoros Kolokotronis’in Türklerin soykırımına müsaade ettiğini göstermektedir.¹⁰⁷⁰

Rumların intikam duygularından sadece Türkler değil, isyana karşı tavır takınan Yahudiler de nasiplerini aldı. Kolokotronis anılarında, “Rum askerleri üç gün içinde Tripoliçe’de 32.000 kadın, çocuk ve adam öldürdü ve kesti. Bir Çamlıcalı tek başına 90 kişiyi öldürdü. Katlimanın durması için tellal görevlendirdim.” diyordu. O kadar çok Türk öldürüldü ki, Kolokotronis anılarında şu ifadeleri kullanıyordu: “Atım, surlardan saraya kadar yere hiç basmadı.”¹⁰⁷¹

Trikupis ise, Tripoliçe’de yaşananları şu ifadelerle anlatmaktadır: “Mora’nın başkentinin fethedildiği gün felaket, yangın, yağma ve kan günüydü. Erkekler, kadınlar ve çocuklar, hepsi öldüler. Bazıları öldürüldü, bazıları şehri saran alevlerin içine atladılar, bazıları ise yanan evlerin kalıntıları ve çatıları altında kaldılar. İntikama susamışlık, doğanın sesini bastırıyordu. Yollarda, meydanlarda, her yerde bıçaklama ve ateş sesi, yangın nedeniyle çöken evlerin uğultusu, öfke çığlıkları ve ağıtlar duyuluyordu. Yerler cesetlerle doldu ve orada dolaşan yaya ve süvariler sadece ölmüş veya ölmek üzere olanların üzerine basıyorlardı. Sanki Rumlar dört yüz yıllık haksızlığın intikamını bir günde almak istiyorlardı.”¹⁰⁷²

Şehre giren Rumlar, kadınlara tecavüz ettiler, erkekleri öldürdüler, güzel çocukları esir aldılar. Hatta mezarları açıp kemikleri dışarı attılar.¹⁰⁷³ Rumların mezarları kazarak

¹⁰⁶⁶ Yannis Kolatos, “Merikes Pikres Alithies...”.

¹⁰⁶⁷ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 19.

¹⁰⁶⁸ Dimitris Lithoksu, “Yenoktonia Ton Musulmanon”..., s. 13.

¹⁰⁶⁹ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 664.

¹⁰⁷⁰ Nikos Dimos, “Pote Tha Didahtun Ta Pedia Tin Alithia Ya To 21? (Çocuklar 21 Hakkındaki Gerçekleri Ne Zaman Öğrenecekler?)” *Protagon Blog Sitesi*, <<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=32728>> 17.04.2017.

¹⁰⁷¹ Yorgos Terçetis, *Diigisis Simvandon Tis...*, s. 82, Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 664, Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 270.

¹⁰⁷² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 100.

¹⁰⁷³ Dimitris Lithoksu, “Yenoktonia Ton Musulmanon”..., s. 14.

cesetleri dışarı atmalarını define arama amaçlı yaptıklarını savunan Vakalopoulos ise, çok sayıda cesedin sokaklarda ve evlerin bahçelerinde gömülmeden kalmasının, kuşatma sırasında şehirde başlayan salgın hastalıkların daha da yayılmasını sağladığını ifade etmektedir.¹⁰⁷⁴ Veremis ise, Tripoliçe’de yaşananları duyan insanların, Rumların geçmişte böyle aşırılıklar yaptıklarına inanamadıklarını, ancak bu olayların gerçek olduğunu, tıpkı Türkler gibi Rumların da aşırılıklar yaptıklarını vurgulamaktadır.¹⁰⁷⁵

Yunan tarih yazıcılığı Tripoliçe’de yaşanan aşırılıkları, şiddeti ve katliamları kabul etmekle birlikte Theodoros Kolokotronis tarafından dile getirilen 32.000 rakamı konusunda görüş birliği içerisinde değildir. Örneğin, Stathakopoulos bu rakamın gerçeği yansıtmadığını, Tripoliçe’de en fazla 10.000 Müslüman’ın öldürüldüğünü, aman dileyenlerin ve Rumların tarafında savaşmayı kabul edenlerin affedildiğini savunmaktadır.¹⁰⁷⁶ Vakalopoulos da, atının surlardan saraya kadar yere basmadığını söyleyen Kolokotronis’in mübalağa yaptığını belirtmekte ve Gordon’u kaynak göstererek hayatını kaybeden Türklerin sayısının 8.000 olduğunu, bundan daha fazla sayıda Türkün ise esir edildiğini ifade etmektedir. Vakalopoulos’a göre Rumların kaybı ise 300 idi.¹⁰⁷⁷ Thanos Veremis ve Yannis Koliopoulos da Tripoliçe’deki korkunç katliamda 8.000 Müslüman’ın hayatını kaybettiği görüşünü savunmaktadırlar.¹⁰⁷⁸ Trikupis ise hayatını kaybeden Müslüman ve Yahudi sayısını 10.000 olarak ifade etmektedir.¹⁰⁷⁹

Türk tarih yazımında da Tripoliçe katliamında öldürülenlerin sayısı hakkında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Sonyel ve Şimşir, yaşanan vahşet sırasında kentte 10.000 kişinin öldürüldüğünü ifade etmektedirler. Sonyel ayrıca Türklerin bazılarının kafalarının kesildiğini, bazılarının ise kol ve bacakları kesilerek ateşte yakıldığını, esir alınan 2.000 kişinin de şehrin dışındaki bir vadiye götürülerek infaz edildiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁸⁰ Akyay 8.000, Arıkan 32.000, Örenç ve İpek ise, 40.000’e yakın Türkün öldürüldüğünü ifade etmektedirler.¹⁰⁸¹ Nicolae Jorga ise, Kolokotronis tarafından belirtildiği üzere sadece

¹⁰⁷⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 672-673.

¹⁰⁷⁵ Thanos Veremis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰⁷⁶ Dimitris Stathakopoulos, *Ti Eyinan İ Turki...*;

¹⁰⁷⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 664.

¹⁰⁷⁸ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 48.

¹⁰⁷⁹ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 93; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 100.

¹⁰⁸⁰ Salahi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması Günlerinde...”, s. 112; Bilâl N Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli...*, s. 14, 26.

¹⁰⁸¹ Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 13; Zeki Arıkan, “1821 Ayvalık İsyanı”..., s. 593; Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 40; Ali Fuat Örenç, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde...”, s. 14; Nedim İpek, “Rum İsyanı ve Sonrasında Türk-Yunan Nüfusu Meselesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 474.

Tripoliçe'de katledilen 32.000 Müslümanın, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti boyunca öldürülen Rumların sayısından kat kat fazla olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸²

Yunan isyanı tarihçileri ve o dönem anılarını yazanların hemen hemen tamamı, Rumların Türk sivillere yaptıklarını haklı göstermeye çalıştılar. Örneğin Trikupis, yıllar süren ağır bir boyunduruktan kurtulan bir halkın bu tür vahşetler yapmasının normal olduğunu savundu. Trikupis, Tripoliçe'de Rumlar tarafından yapılan katliamı haklı gösterme çabası içerisinde olmadığını belirtse de, en medeni devletlerin bile tarihlerinde bu tür kara lekeler bulunduğunu ileri sürerek Rumların yaptıklarını hafifletmeye çalışmaktadır.¹⁰⁸³

Rumların yaptıkları vahşeti haklı gösterme çabası içerisinde olan bir diğer tarihçi de, Yunan tarih yazıcılığının en önemli isimlerinden birisi olan Apostolos Vakalopoulos'tur. Vakalopoulos, Tripoliçe'de yaşananları; "tüfek, yatağan ve her türlü ölümcül alet, yaşlı, kadın ve hatta küçük çocuklara bile merhamet göstermeden kullanılıyordu. Esirler, yüzyıllar boyunca kendilerine yaptıkları kötülüğün bedelini tiranlarına aynı yöntemle ödetiyorlardı" sözleriyle anlatmaktadır. Vakalopoulos ayrıca, Türklerin yüzyıllar boyunca Rumları sindirmek için giriştikleri "katliamlar ve işkencelerin", Rumlarda nefret ve intikam duygusunun sürekli artmasına sebep olduğunu, Rumların içlerinde biriken nefret ve ümitsizliğin de, onları amansız bir vahşiliğe sevk ettiğini öne sürerek, yapılan vahşeti kabul etmekle birlikte, asıl suçu Türklere atmaktadır.¹⁰⁸⁴

Milli bir tehlike karşısında insani duyguların bir kenara bırakıldığını ifade eden Stathakopoulos ise, o dönemde yaşananları yorumlarken savaş kurallarının olmadığını, yüzyıllar süren bir baskı rejiminin ardından gerçekleşen bir bağımsızlık mücadelesi olduğunu, askerlerin tek geçim kaynağının ganimet olduğunu ve yağmanın 19. yüzyılda gayri ahlaki bir olay olmadığını unutulmaması gerektiğini savunmaktadır. Pek çok kuşatma esnasında Türklere silahlarını bırakarak teslim olmalarının istendiğini, Türklerin teslim olmak bir yana aynı çağrıyı Rumlara yaptıklarını, bunun sonucunda da öldürüldüklerini belirten Stathakopoulos, isyancıların Türklere ve işbirlikçi Hristiyanlara karşı çok acımasız olduklarını, bunun sebebinin 400 yıl boyunca kendilerine yaşatılanlar olduğunu ifade etmektedir. Stathakopoulos'a göre Rumların, Osmanlı kadın ve çocuklarına

¹⁰⁸² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 270.

¹⁰⁸³ Vasilios Sfiroeras, "Topiki Epikratisi Tis Epanastaseos...", s. 177; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 101.

¹⁰⁸⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 664-666.

uyguladıkları şiddetin nedeni, kendi kadın ve çocuklarına Türklerin yaptıkları idi. Stathakopulos, Tripoliçe kuşatması esnasında şehirdeki Yahudilerin tümünün Rumlar tarafından öldürülmesini ise, İstanbul'daki Yahudilerin Rumlara karşı tutumları ve Patriğin cesedine yaptıkları saygısızlık nedeniyle Rumların Yahudilere duyduğu nefrete bağlamaktadır.¹⁰⁸⁵

Yunanistan'da okutulan 2016 tarihli 6. sınıf tarih kitabında Tripoliçe kuşatması "Tripoliçe 23 Eylül 1821 tarihinde isyancıların eline geçti. (Bunu) katliamlar ve yağmalar izledi" ifadeleri ile anlatılırken,¹⁰⁸⁶ 2015 yılında basılan ortaokul 3. sınıf tarih kitabında Tripoliçe'de yaşanan vahşete değinilmemekte, kuşatma için sadece "Tripoliçe'nin fethi bir dönüm noktasıydı" ifadesi kullanılmaktadır.¹⁰⁸⁷ 2007 basım Lise 3. sınıf tarih kitabında ise Tripoliçe'de yaşananlar "Türklerin Mora Yarımadası'ndaki askeri ve idari merkezi olan Tripoliçe isyancılar tarafından ele geçirildi" ifadesi ile tek cümle olarak özetlenmektedir.¹⁰⁸⁸ K. Yannis de bu konuya dikkat çekerek, Yunan tarih yazıcılığının Tripoliçe'de yaşananlarla yüzleşmeyi bilmesi gerektiğini ifade etmekte ve Almanların, okul kitaplarında Nazilerin yaptıklarını ayrıntıyla yazma cesaretini gösterdiklerini, ancak Yunanistan'daki okul kitaplarında Tripoliçe katliamından hiç bahsedilmediğinin altını çizmektedir.¹⁰⁸⁹

Tripoliçe'nin ele geçirilmesi Rumlar için büyük faydalar da sağladı. Örneğin Tripoliçe'de ele geçirilen 11.000 silah, o güne kadar orak, çakı, şiş gibi derme çatma silahlarla mücadele eden isyancılara dağıtıldı. Bu "başarı", Rumların kendilerine güvenlerini de arttırdı. Onlara moral ve motivasyon sağladı. Tripoliçe'nin ele geçirilmesi ile isyan genel bir boyut kazandı.¹⁰⁹⁰ Vakalopulos, Tripoliçe'nin ele geçirilmesini, isyanın temel taşı olarak nitelemekte ve Türklerin, Tripoliçe ile birlikte Mora'yı kesin olarak kaybettiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁹¹ 6. sınıf tarih kitabında da Tripoliçe'nin ele geçirilmesi ile isyancıların Türklerin yenilmez olmadığını anladıkları belirtilmektedir.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁵ Dimitris Stathakopulos, *Ti Eyinan İ Turki...*

¹⁰⁸⁶ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 99.

¹⁰⁸⁷ Evangelia Luvı, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 31.

¹⁰⁸⁸ Yoannis Koliopulos, Konstantinos Svolopulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Likü...*, s. 24.

¹⁰⁸⁹ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 23.

¹⁰⁹⁰ Konstantinos Paparrigopulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 163.

¹⁰⁹¹ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 676.

¹⁰⁹² Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 99.

Kazanılan askeri “başarı”, Theodoros Kolokotronis’in ve genel olarak askerlerin prestijlerini arttırsa da¹⁰⁹³ Tripoliçe’de ele geçirilen ganimetten beklenen fayda sağlanamadı. Söz konusu ganimet ile Rumların acil ihtiyaçlarının karşılanması hedefleniyordu, ancak yapılan yağma nedeniyle bu hedefe ulaşılamadı.¹⁰⁹⁴ Doğru kullanılsaydı yaklaşık 50.000.000 kuruşluk bu ganimet, isyanın seyrini değiştirebilirdi.¹⁰⁹⁵ Dimitrios İpsilantis elde edilecek gelirle kendi komutası altında merkezi bir yönetim ve güçlü bir ordu teşkil edebileceğini düşünüyordu. İpsilantis’in yaveri olan Thomas Gordon da, İngiliz Hükümeti’ne yazdığı raporda, yaşadığı hayal kırıklığını gizlemiyordu. Gordon söz konusu raporda, Tripoliçe’deki ganimetin devlet kasasına girmediğini, Rumların asıl amacının yağma ve intikam olduğunu söylüyordu.¹⁰⁹⁶ Yağmacıların aç gözlülüğü o kadar büyük seviyedeydi ki, gasp edilen 300 attan Dimitrios İpsilantis’e bir tane bile verilmedi. Tripoliçe’den elde edilen ganimetin devlet kasasına girmemesi, diğer Rumlar arasında da hoşnutsuzluk yarattı.¹⁰⁹⁷

Ancak, Avrupalılar Tripoliçe’de yaşanan katliama aynı şekilde bakmadılar. Muhafazakâr hükümetler durumdan faydalandılar ve Avrupa’da geçici de olsa, bugünkü Rumların, insanlığa büyük hizmetleri olan atalarının yolundan saptıkları yönünde bir algı oluştu. Bu algıyı ortadan kaldırmak ve Tripoliçe’de yaşananlar konusunda Avrupalıları aydınlatmak amacıyla geçici Rum hükümeti girişimlerde bulundu. 1822 yılında Londra’da “The Greeks at Tripolitza” başlıklı İngilizce ve Rumca broşürler dağıtıldı. Bu broşürlerde, Tripoliçe’de yaşanan vahşeti haklı göstermek için Türkler ve Rumlar arasında herhangi bir anlaşma yapılmadığı hususu vurgulanıyor ve suçlamalar reddediliyordu.¹⁰⁹⁸

Fakat Rumların tüm çabalarına rağmen Tripoliçe’de yaşanan katliam kazanılan “başarıyı” gölgede bıraktı. Avrupa’daki Helenseverlik akımına ve Rumların mücadelesine büyük zarar verdi. Birçok Helenseverin Rumlardan tiksinesine sebep oldu.¹⁰⁹⁹ Bazı Helenseverler Rumların intikam hırsını anlayışla karşılasa da, pek çoğu insanlık dışı bu tutum karşısında öfkeleniler ve hayal kırıklığına uğrayarak ülkelerine geri döndüler.¹¹⁰⁰ Ülkelerinde de Rumların, sanılanın aksine Antik Yunanlılar ile hiçbir bağlarının

¹⁰⁹³ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 687.

¹⁰⁹⁴ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 101.

¹⁰⁹⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 668.

¹⁰⁹⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹⁰⁹⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 502, 669.

¹⁰⁹⁸ Vasilios Sfireras, “Topiki Epikratisi Tis Epanastaseos...”, s. 177.

¹⁰⁹⁹ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, Cilt: 3, s. 72.

¹¹⁰⁰ Lukia Drulia, “O Filelinismos Apo To...”, s. 316.

olmadığını, barbar ve gaddar olduklarını anlattılar.¹¹⁰¹ Bunlardan birisi de Dimitrios İpsilantis'in yaveri olan ve Rumların yanında savaşan İskoçyalı asker Thomas Gordon'du.¹¹⁰²

Öte yandan dini fanatizm ve intikam duygularıyla hareket eden Rum denizcilerin korsanlık geleneğinin insanlık dışı davranışlarını sergilemeye devam etmeleri de, Avrupa'da olumsuz etki yarattı ve bağımsızlık mücadelesine zarar verdi.¹¹⁰³

Tripoliçe'de yaşanan katliamın bir diğer olumsuz neticesi de, yaşananların duyulması üzerine Mora'nın diğer bölgelerinde kalelere sığınan Müslümanların teslim olmak yerine savaşmaya başlamaları oldu. Bu durum da Rumların bağımsızlık mücadelesini olumsuz etkiledi.¹¹⁰⁴

3.4.8. Dramalı Mahmud Paşa'nın Mora'ya İntikali

Rum isyanı, 1822 yılının başına kadar yaklaşık 50.000 Türk ve Rum'un hayatına mal olmuştu. Çok daha fazla sayıda insan ise satılmak üzere köle pazarlarına gönderilmişti. Mora Yarımadası'nda kuşatma altındaki birkaç kale haricinde her yer Rumların eline geçmişti. Rumların tamamı isyan hareketinin başarıyla sona erdiğini düşünüyordu. Türkleri bölgeden kovduktan sonra toprağa kendileri sahip olacaklardı. Zaten bu onları harekete geçiren asıl nedendi. Artık savaştan bıkmışlar ve hayatlarına devam etmek istiyorlardı.¹¹⁰⁵

Ancak, Tripoliçe'de yaşananlar sonrasında, isyanı bastırmak ve kaybedilen toprakları geri almak için Dramalı Mahmud Paşa komutasındaki yaklaşık 30.000 piyade ve süvariden oluşan Osmanlı birlikleri, 1822 yılı yaz aylarında Mora Yarımadası'na hareket etti. Son bir yıl içerisinde Türkler güç kazanırken, Rumlar liderlerinin kendi aralarındaki çekişmelerinden dolayı zayıflamışlardı. Rumlar, yeni bir savaşa hazır değillerdi. Kontrolü ele geçirdikleri bölgelerde, tahkimatları güçlendirmek için en ufak bir çaba bile sarf etmemişlerdi. Herhangi bir direnişle karşılaşmayan Osmanlı Ordusu, 3 Ağustos 1822 tarihinde Görös'ü (Korint) ele geçirdi. Dramalı Mahmud Paşa, çok az sayıda kayıp vererek Mora Yarımadası'nın merkezine kadar ilerledi. Bu ilerleme Rum yönetiminin de

¹¹⁰¹ Salahi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde...", s. 112-115.

¹¹⁰² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 502, 669; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 93.

¹¹⁰³ Vakalopoulos, Apostolos E. *Ehmatoli Ellinon Kata Tin Epanastasi Tu 1821 (1821 Devrimi Esnasında Rumların Esirleri)*, Tipis Korniliu Theodoriu (Kornilios Theodoridu Matbaası), Selanik 1941, s. 27-28.

¹¹⁰⁴ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 48-49; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 93.

¹¹⁰⁵ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

çökmesine sebep oldu. Dramalı'nın hedefi, Tripoliçe'yi ele geçirerek Mora Yarımadası'nın tamamına hâkim olmaktı. Ancak bunun için Theodoros Kolokotronis engelini aşması gerekiyordu.¹¹⁰⁶

Theodoros Kolokotronis, kurnazlığı, paraya düşkünlüğü ve sert mizacı nedeniyle rakipleri tarafından eleştiriliyordu. Ancak herkesin hem fikir olduğu bir konu Kolokotronis'in adamlarına aşıladığı güven duygusuydu. Askerlerin ona olan bağlılıklarını sadece sevgi, korku veya menfaat kelimeleri ile ifade etmek mümkün değildi. İsyanın ve yeni yönetimin çökme noktasına geldiği bir aşamada Kolokotronis tek halk lideri olarak ön plana çıktı. Sahip olduğu otoriteyi, Rumları harekete geçirebilmek için kullandı. Bütün Rum güçlerinin Tripoliçe'de toplanması için çağrı yaptı. Kolokotronis'in ilk yaveri olan Fotakos, durumu şu şekilde özetliyordu: "Rumların bir an önce Tripoliçe'ye gelmesi için gece boyunca mektuplar yazdık ve her yere gönderdik. Kolokotronis, eli silah tutan herkesin iki saat içinde toplanmasını, bu saatten sonra gelmeyen herkesin tereddüt edilmeden öldürüleceğini ilan etti."¹¹⁰⁷

Resim 3.4. Karl Krazeisen'in "Kolokotronis" İsimli Eseri-Milli Tarih Müzesi – Atina

Kolokotronis'in 2.000 olan asker sayısı, çok kısa bir sürede yaklaşık 7.000'e yükselmişti. Kolokotronis, Dramalı Mahmud Paşa'yı Argos ve Tripoliçe arasında

¹¹⁰⁶ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 76.

¹¹⁰⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

durdurmayı planlıyordu. Bölge, o kadar büyüklükte bir ordunun ilerleyişine uygun değildi. Dar geçitler ve boğazlar bölgedeki keskin nişancılara avantaj sağlıyordu. İlerleyemeyen Dramalı Mahmud Paşa, Gördüs'e (Korint) yönelmek zorunda kaldı. Ancak, büyük bir hata yaparak Dervenakia yolundan gitmeyi tercih etti. 26 Temmuz 1822 tarihinde bu boğazda Kolokotronis ve askerleri tarafından pusuya düşürüldü ve büyük bir yenilgi aldı. Dervenakia'da elde ettiği başarı sonrasında Kolokotronis, Mora Yarımadası'nın mutlak hâkimi oldu. Kolokotronis, baştan beri istediği şeyi elde etmişti. Artık bölgeyi istediği gibi yönetiyor, kimseye hesap vermiyordu. Kolokotronis'in elde ettiği bu hâkimiyet sonrasında milli devlet, merkezi yönetim, düzenli ordu ve ortak bir vergi sistemi hedeflerinden uzaklaşmış gibi görünüyordu. Dervenakia'da bir "zafer" kazanılmıştı, ancak bağımsız bir devlet kurulması için yürütülen mücadele çok büyük yara almıştı.¹¹⁰⁸

Dramalı karşısında aldığı bu zafer, Kolokotronis'in adının Yunan tarihinde ölümsüzleşmesini sağladı ve kendisine bu tarihten itibaren Mora Başkomutanlığı görevi verildi.¹¹⁰⁹ Bu başarı, Yunanistan'da okutulan Lise 3. sınıf tarih kitabında "Dramalı Mahmud Paşa'nın büyük ordusunun Dervenakia'da Kolokotronis komutası altındaki Rum güçleri tarafından imha edilmesi (26-28 Temmuz 1822) ayaklanmanın doruk noktasıydı" cümlesiyle anlatılmaktadır.¹¹¹⁰

3.4.9. I. Meclis Toplantısı

Ayaklanmanın başladığı tarihin üzerinden henüz çok kısa bir süre geçmişti ki, Rumlar önemli başarılarla imza atmışlardı. 400 yıllık bir esaret döneminin ardından Osmanlı Sultanı'nın iktidarına baş kaldırmışlardı ve sonuçtan oldukça memnunlardı. Ancak 1821 yılının sonuna gelindiğinde Rumların, Türklerin gidişiyle oluşan iktidar boşluğunu nasıl dolduracakları hakkında en ufak bir fikirleri bile yoktu. Bağımsızlık mücadelesini kim yönetiyordu? İsyanın başlamasına karar verilmişti, ancak devamında neler yapılacağını kimse düşünmemişti. Rum köylüsü, hapisten yeni çıkan bir mahkûm

¹¹⁰⁸ a.g.y.; Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 180-187.

¹¹⁰⁹ Aleksandros Filadelfeos, *İ İroes Tis Elinikis...*, s. 16.

¹¹¹⁰ Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolopoulos, Evanthi Hacıvasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Likiu...*, s. 26; Ulutaş, Mora İsyanı'nın bastırılması amacıyla gerçekleştirilen hareketlerde önemli görevler üstlenen Serasker Dramalı Mahmud Paşa'ya Türk tarih yazıcılığında yeteri kadar yer ayrılmamasına dikkat çekmektedir. Ulutaş, bu durumu, Dramalı Mahmud Paşa'nın isyanı bastırmada başarılı olamamasına bağlamakta ve tarih araştırmalarında bu konuya daha fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. (Konu hakkındaki detaylı çalışma için Bkz: Songül Ulutaş, "1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmud Paşa", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 68, s. Ankara 2015, 2873-2887.

gibi, ne yapacağını şaşırılmış durumdaydı. İsyân herhangi bir plan dâhilinde ilerlemiyordu. Yaptıkları tek şey “Türklere ölüm” naraları atarak en yakınlarındaki Müslümanlara saldırmaktı. Yunanlıların bağımsızlık mücadeleleri boyunca aralarında uzlaşan bir toplum olduğunu, ortak hedefler ve dil-din bağının mevcut farklılıkları ortadan kaldırdığını söylemek çok zordu. Yunanlılar kendi aralarında o kadar bölünmüş durumdaydılar ki, onları toplum olarak nitelemek neredeyse imkânsızdı¹¹¹¹.

Ayaklanmacıların liderleri tarafından merkezi bir hükümet kurulması fikri gündeme getirildiği andan itibaren, Mora Yarımadası, Kıta Yunanistan ve Ege Adaları, (Spetse, İdra ve İpsara) kurulacak merkezi bir iktidarda kendi çıkarlarının gözetilmesi taleplerini dile getirmeye başladılar.¹¹¹²

20 Aralık 1821’de Epidor (Epidavros)’a bağlı Piada Köyü yakınlarında yapılan toplantıya kocabaşlar, aydınlar ve din adamları katıldı. Yaklaşık 10 gün süren çalışmalar neticesinde isyancıların önde gelenleri 1 Ocak 1822 tarihinde bağımsızlıklarını ilan ettiler ve bir hükümet kurdular. Beş kişiden oluşan Yürütme Konseyi’nin başına Fenerli bir Rum olan Aleksandros Mavrokordatos, 59 kişiden oluşan Yasama Meclisi’nin başına ise Dimitrios İpsilantis getirildi. İpsilantis’i bu göreve getirenler, ona pasif bir görev vererek askeri faaliyetlerinin sınırlandırılmasını hedefliyorlardı. Çünkü Dimitrios İpsilantis’in kazanacağı askeri başarılar onu daha da güçlü hale getirebilirdi.¹¹¹³

Buradaki toplantıda bir anayasa hazırlandı. Anayasanın başında şu ifadeler yer alıyordu. “Korkunç Osmanlı diktatörlüğü altında yaşayan Rum milleti, artık bu zalimliği çekebilecek durumda değildir. Bu yüzden, büyük fedakârlıklarla Türkleri kovduktan sonra bugün yasal temsilcileri aracılığıyla Milleti Meclisi’nde siyasi mevcudiyetini ve bağımsızlığını ilan etmektedir.” Anayasanın ilk maddelerinde kimlerin Rum vatandaşı sayılacağı ve haklarının neler olduğu anlatılmaktadır. “İsa’ya inanan yerli halk Rum’dur ve hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün siyasi haklara sahip olacaklardır. Makam, statü ve rütbeleri ne olursa olsun istisnasız bütün Rumlar, yasalar önünde eşittir.”¹¹¹⁴ Anayasada yer alan vatandaş tanımlamasında dil ve etnik köken kriterlerinden ise bahsedilmiyordu.¹¹¹⁵

¹¹¹¹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 343-344; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹¹² David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 166-167.

¹¹¹³ Prosalentis Spiridonos, *İpsilantis Dimitrios (1793-1832)*, <<http://argolikivivliothiki.gr/2009/03/09/σπηλιάντης-δημήτριος-1793-1832/>> 16.04.2017; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 135-136.

¹¹¹⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 135-136.

¹¹¹⁵ Dimitris Cikas, “25i Martiu: İpirhe...”.

Hristiyanlığa geçen Müslüman ve Yahudiler de Rum vatandaşı kabul edildiler ve isyan nedeniyle uğradıkları zarar tazmin edildi. Bunun yanı sıra Hristiyanlığa geçmeyen ancak Osmanlı Devleti'ne karşı Rumların yanında mücadele eden Müslümanların da zararları karşılandı.¹¹¹⁶

Yeni anayasa ile birlikte oluşturulmak istenen yeni kurumsal yapı yüzde yüz batılı idi. Yunanistan'ın kuruluş tarihini okuyan birisi dünyanın en gelişmiş ülkesi olduğunu düşünebilirdi. Ancak toplumun sahip olduğu zihniyet bütün bunlardan çok uzaktı. Anayasayı hazırlayanlar, bağımsızlığın savaş meydanlarında kazanılamayacağını, batılı devletlerin desteğini kazanmanın zorunlu olduğunu biliyorlardı. Bu sebeple Rumların verdiği özgürlük mücadelesinin meşruiyetini batılılara anlatmak için girişimlerde bulunuldu.¹¹¹⁷ Rumların asıl amaçları, isyan eden asiler olarak değil, bağımsızlık mücadelesi veren bir millet olarak tanınmaktı.¹¹¹⁸ Bu nedenle batılılarla kurulan temaslarda, Yunanistan'ın radikal bir faaliyet içerisinde bulunmadığı, Müslüman bir Sultan'ın boyunduruğundan ayrılarak bağımsızlığını isteyen dinine bağlı bir ülke olduğu anlatıldı. Yunanistan'ın batılılardan istediği şey bağımsızlığının tanınması ve para yardımı idi. Gelişmeleri yakından takip eden İngiliz tarihçi George Finlay "Rumlar, Epidor'da batılıları kandırmak için çok şey yaptılar, ancak Yunanistan'ı örgütlemek için çok az şey yaptılar." diyordu. Gerçekten de anayasayı hazırlayanlar, yeni sistemin Yunanistan'da nasıl işleyeceğinden çok Avrupa'da nasıl etki yaratacağı ile ilgilendiler.¹¹¹⁹

Meclisin ilk icraatlarından birisi para bulmaya çalışmak oldu. Çünkü devletin kasası boştu. Filiki Eteryası tarafından toplanan paralar ve yurt içi ve yurt dışından gelen bağışlar askeri birliklerin ihtiyaçları için harcanmıştı. Osmanlı Devleti tarafından uygulanan mahsulün onda birinin vergi olarak alınması yöntemine de devam edilemedi. Çünkü yaşanan çatışmalar sebebiyle köylü uzun süredir arazilerini ekemiyordu. Ayrıca elde edilen ganimetler, askerler tarafından yağmalandığı için devletin kasasına hiç para girmemişti. Bunun için hükümet iç borçlanma yoluna gitti. İlk aşamada toplam 5.000.000 kuruş değerinde toplam 17.250 tahvil çıkarıldı. Talep az olunca, papazlar, gayrimenkul sahipleri, ustalar ve tüccarlar ile genel olarak durumu iyi olanlara tahviller zorla satıldı. Bu

¹¹¹⁶ Athanasiadis, Haris. "Ethnos Ke Sholiki İstoria (Millet ve Okul Tarihi)", *Eleftherotipia (Eleftherotipia Gazetesi)*, <<https://amfilegomena.wordpress.com/2010/01/21/εθνος-και-σχολική-ιστορία-του-χαρη-αθα/>> 18.04.2017; Dimitris Stathakopoulos, *Ti Eyinan İ Turki...*

¹¹¹⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹¹⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 231.

¹¹¹⁹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

tahvillerin zamanla günlük alım satımlarda da geçmesi, kâğıt para olarak kullanılmalarını sağladı. Bir nevi kâğıt para basmaları Rumların kendilerine olan güvenlerini de arttırdı.¹¹²⁰

Meclisin önünde başarması gereken üç hedef daha vardı: savaşın etkili bir şekilde devam etmesi, yabancı devletlerin tatmin edilmesi ve farklı gruplar arasında dengenin sağlanması. Tüm bölgelerin temsilcilerinin anayasa oluşturma çalışmalarına eşit olarak katılmaları sağlanarak bir denge gözetilmişti, hem hükümete hem de senatoya veto hakkı tanınmıştı. Bu durum her ikisinin de rızası olmadan bir karar alınamaması anlamına geliyordu. Denge gözetilmişti, ancak dengenin bozulması an meselesiydi.¹¹²¹

Bu arada, Helenseverlerden oluşan Aleksandros Mavrokordatos komutasındaki yaklaşık 700 gönüllüden oluşan birlik ve aynı sayıdaki Rumlardan oluşan düzensiz birlik 1822 yılı yaz aylarında Arta yakınlarındaki Peta bölgesinde yaklaşık 10.000 kişilik Türk Ordusuyla karşı karşıya geldi. Çarpışmada, Helenseverlerden oluşan birlik tamamen dağıldı. Gönüllülerin çoğu hayatını kaybetti. Hayatta kalanlar ise kendi ülkelerine döndüler. Peta Muharebesi'nden sonra Avrupa'dan savaşmak için bölgeye gelen gönüllü sayısı en aza indi. Yaşanan felaket, Helenseverlik akımını bitirmişti.¹¹²²

Ancak, bu dönemde Rumların aleyhine olan şartların tamamen değişmesine neden olacak bir gelişme yaşandı.

3.4.10. Sakız Harekâtı

1821 yılında Patriğin idam edilmesi ve İstanbul'da yaşanan olaylar, Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, dikkatlerin Rum isyanına çevrilmesine sebep olmuştu. Rum isyanının gelişimi açısından ikinci dönüm noktası olarak sayılabilecek, belki de Avrupa kamuoyunu Patriğin idamından daha fazla etkileyen olay 1822 yılında Sakız Adası'nda yaşandı.

Sakız Adası, Osmanlı İmparatorluğu'nun en gözde yerlerinden birisiydi. İpek kumaş ve sakız üretimi ile ön plana çıkan¹¹²³ Sakız Adası'nda yaşayan Rumlar, Osmanlı yönetiminden baskı görmüyorlardı. Sahip oldukları özel imtiyazlar ve sayesinde ada

¹¹²⁰ Yoannis Kuçoombois, "Mia İkonomiki Ptihi Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Ekonomik Bir Boyutu)", *Stratiotiki Epitheorisi (Askeri Bakış Dergisi)*, Tevhos: 1/2015 (Sayı: 1/2015), s. 96-100.

¹¹²¹ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 166-167.

¹¹²² Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹²³ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı 'nda...*, s. 47.

sakinleri diğer bölgelerdeki Rumlara kıyasla çok daha iyi durumdaydılar.¹¹²⁴ Tamamen barışın egemen olduğu adada, çok sayıda eğitim ve hayır kurumu vardı. Sakız Adası'ndaki okullarda Rum gençler eğitim alıyor, ada kütüphanesinde 12.000 kitap bulunuyordu.¹¹²⁵ Sakızlılar haraç ödemeyen tek Hristiyan toplumdur. Ticari faaliyetleri, Marsilya'dan Hocabey'e (Odesa), Moskova'dan İskenderiye'ye kadar uzanıyordu. Sakız Adası ayrıca Fenerli Rumların da merkeziydi. Fenerli Rumların ve Korais gibi kültürlü insanların çoğu Sakızlıydı.¹¹²⁶ Özgürlük ve emniyet duygusunun hâkim olmasının da etkisiyle Sakız Adası o dönemde Avrupa'nın en yoğun nüfusa sahip yerleşim yerlerinden birisiydi.¹¹²⁷

Rum donanmasının bel kemiğini oluşturan Çamlıca, Suluca ve İpsara Adalarının isyanın maliyetini tek başlarına kaldırmaları mümkün değildi. O yüzden zenginlikleriyle ünlü olan ve geçmişte Rumların aydınlanmasına katkı sağlayan Sakız Adası'nın maddi ve manevi olarak isyana katkı vermesi gerektiği düşüncesiyle, söz konusu üç adaya ait 21 gemiden oluşan donanma, 22 Nisan 1821 tarihinde Sakız Adası'na hareket etti. Amaç, ada halkını isyana teşvik etmek, gerekirse bu konuda baskı yapmaktı. Trikupis, Sakız Adası sakinlerinin isyana katılmaya istekli olmadıkları için Çamlıca, Suluca ve İpsara Adalarına ait gemilerin bölgeden ayrıldıklarını ifade ederken,¹¹²⁸ Bayrak, Sakız Adası'nın ileri gelenlerinden yaklaşık 40 kişinin Müslüman halk tarafından rehin alınarak kaleye kapatıldıklarını, bu olayın Sakız Adası sakinlerinin isyana destek vermesini engellediğini, ancak Rumların uygun bir fırsat beklemeye devam ettiklerini belirtmektedir.¹¹²⁹ Yaşar ise, söz konusu gemilerin Sakız Adası'nda uyguladıkları kuşatmanın kendiliğinden ortadan kalktığını ve bu durumun asilerin böyle bir harekâta tam olarak hazır olmamalarından kaynaklandığını ya da bunun bir kuşatma harekâtının denemesi olduğunu savunmaktadır.¹¹³⁰ Sakız Adası'ndaki Rumların isyancılara destek vermemesinin sebebi ne olursa olsun, kesin olan şey, ilk girişimin başarısız olduğuydu.

Bütün bunlar yaşanırken Sakız Adası açıklarında bulunan bir Rum gemisi, bir süre önce görevden azledilen Şeyhülislam'ı taşıyan bir Osmanlı gemisini durdurdu. Gemide Sultan'ın Mehmed Ali Paşa'ya gönderdiği değerli hediyeler de vardı. Gemideki değerli eşyalar yağmalandı. Patriğin ve Rumların İstanbul'da uğradığı zulüm bahane edilerek

¹¹²⁴ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 28.

¹¹²⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 414.

¹¹²⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹²⁷ Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 20.

¹¹²⁸ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 177-180.

¹¹²⁹ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 82.

¹¹³⁰ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı 'nda...*, s. 62.

Şeyhülislam ve beraberindekiler acımasızca öldürüldü. Bu noktada Şeyhülislam'a yapılanları eleştiren Trikupis, "Patriğin asılmasından önce Rumlar karada ve denizde yakaladıkları Türklere karşı çok insanca yaklaşıyorlardı." sözleriyle de Rumların yaptıkları katliamları Patriğin idamına bağlama ve dolayısıyla hafifletme çabası içerisindedir.¹¹³¹

Bu arada Sakız Adası'nın sahip olduğu zenginliklerin ele geçirilmesinin isyancılara büyük fayda sağlayacağı düşüncesiyle Sisam Adası'na ait bir donanma Sakız Adası'na çıktı. Sisamlıların amacı, Sakızlıları isyana katılmaları konusunda ikna etmektir. Sakızlılar isyancılara yardım etmeyi reddedince adadaki dükkânlar yağmalandı.¹¹³²

Yunan tarih yazıcılığı, yukarıda belirtilen sebeplerle, Sakız Adası sakinlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan ayaklanmaya destek vermediğini, Sakızlı kocabaşılar ve din görevlilerinin, ayaklanma fikirlerinin adada yayılmasını kaygıyla izlediklerini ve engellemek için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını savunmaktadır.¹¹³³ Türk Tarih yazıcılığında ise genel kanı Sakız Adası sakinlerinin Yunan asilere destek olduğu ve isyan etmek için fırsat kolladıkları yönündedir. Danişmend, 17 büyük, 60 küçük gemi ile Sakız Adası'na çıkan 6.000 Sisamlıya Sakız halkının büyük destek verdiğini belirtirken,¹¹³⁴ Cevdet Paşa, Katolik mezhebine mensup olanlar hariç bütün Rumların evlerine bayraklar çekerek isyancılara katıldıklarını ifade etmektedir.¹¹³⁵ Örenç, Kütükoğlu ve Yaşar da Sakızlı Rumların, isyancılara destek verdiği görüşüne katılmaktadırlar.¹¹³⁶ Yaşar ayrıca, Sakız Adası'nda ayaklanma girişimlerinin diğer adalara kıyasla daha geç bir dönemde gerçekleşmesini, ada sakinlerinin isyana katılma konusunda gönülsüz olmalarına değil, adada isyanı yönetecek liderlerin olmayışına bağlamaktadır.¹¹³⁷

Osmanlı İmparatorluğu, adada yaşananları bir isyan girişimi olarak algıladı ve bölgeye asker göndermeye karar verdi. Tahir Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması ve Çeşme üzerinden gelen takviye kuvvetlerin katılımı ile Sakız Adası'nın geneline yayılan isyan 28 gün sonra bastırıldı. Sakız Adası metropoliti de dahil olmak üzere isyanda parmağı olduğu düşünülenler idam edildi.¹¹³⁸

¹¹³¹ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 1, s. 181.

¹¹³² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 195.

¹¹³³ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 413-414.

¹¹³⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 107.

¹¹³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 375.

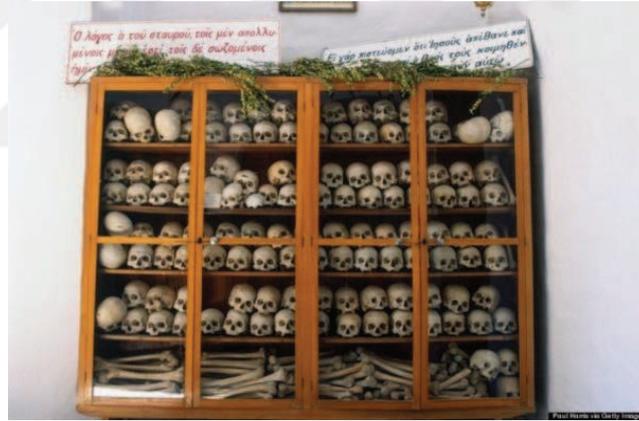
¹¹³⁶ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 69; Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında...", s. 134; Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda...*, s. 63.

¹¹³⁷ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda...*, s. 53.

¹¹³⁸ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 83.

Yunan anlatımına göre ise; Sisamlıların Sakız Adasına çıkmasından sonra, Kara Ali Paşa komutasındaki 46 gemi ve 7.000 asker bölgeye intikal etti. Bunlara ertesi gün Anadolu'dan getirilen takviye kuvvetler de katıldı. Sultan II. Mahmud, egemenliği altındaki diğer Rumlara da örnek olması açısından 12 yaşından büyük bütün erkek ve 40 yaşından büyük bütün kadınların öldürülmesini, kalanlarının köle olarak satılmasını emretti. Bunun üzerine Osmanlı Ordusu ada merkezi ve köylerde “katliam” yaptı. Çok sayıda Rum öldürüldü, bazıları da esir alındı. Osmanlı askerleri şehir merkezini yağmaladıktan sonra taşraya yöneldiler. Paskalya günü, 3.000 kişi Agios Minas manastırına sığınmıştı. Manastır, Türkler tarafından kundaklandı. Manastırdakilerin hepsi hayatını kaybetti. Bunun dışında 2.000 sivil de Nea Moni Manastırı'nda öldürüldü. Bugün adı geçen manastırda bulunan ve kılıç ve çekiç izlerini hala taşıyan kafatası kemikleri, o gün yaşanan vahşeti gözler önüne sermektedir.¹¹³⁹

Resim 3.5. Nea Moni Manastırı'nda Sergilenen Kafatası ve Kemikler

Yunan tarih yazıcılığı, Sakız Adası'nda yaşananlara Osmanlı Devleti'nin gösterdiği reaksiyonu Sakız Katliamı (Sfagi tis Hiu – Σφαγή της Χίου) olarak adlandırmaktadır. Sakız Adası'nda yaşanan olaylar, 2007 yılında basılan Lise 3. sınıf tarih kitabında “eşi benzeri görülmemiş vahşet” olarak tanımlanırken,¹¹⁴⁰ 2015 basımı Ortaokul 3. sınıf tarih kitabında

¹¹³⁹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹⁴⁰ Yoannis Koliopoulos, Konstantinos Svolooulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Liku...*, s. 27; Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 73.

“Türkler, korku salmak için Sakız Adası’nı işgal ettiler ve Rum nüfusunu (23.000 ölü ve 47.000 köle) katlettiler” ifadelerine yer verilmektedir.¹¹⁴¹

Trikupis’e göre, hastanelerdeki yaralılar dahi öldürüldü. O kadar çok kan döküldü ki, deniz kıyıları kırmızıya büründü. Mart ayında Sakız Adası’nın nüfusu 113.000 iken, bu sayı Ağustos ayında 1.800’e düştü. 23.000 kişi öldürüldü, 47.000 kişi esir alındı. Kalanı da adayı terk etti. Bu arada İstanbul’da yaşayan 60’a yakın Sakızlı da idam edildi.¹¹⁴² Sisamlılar da adadan kaçarak Sakızlıları kaderine terk ettiler.¹¹⁴³ 1821 isimli belgeselde öldürülen Rum sayısının 25.000, esir alınanların 47.000 olduğu ifade edilirken,¹¹⁴⁴ Yunanistan’da okutulan Ortaokul 3. sınıf tarih kitabında 23.000 kişinin öldürüldüğü ve 47.000 kişinin esir alındığı,¹¹⁴⁵ Lise 3. sınıf tarih kitabında ise 30.000 Rum’un öldürüldüğü veya esir alındığı belirtilmektedir.¹¹⁴⁶ Yaşar ise, ayaklanma döneminde adada Rum nüfusunun 80.000 olduğunu, bu sayının isyan sonrasında 8.558’e düştüğünü ifade etmektedir.¹¹⁴⁷ Ayrıca çok sayıda Rum da diğer Ege Adaları’na sığınmak zorunda kaldı. Bu olay, Patriğin idamından sonra yaşanan ikinci büyük göçtü.¹¹⁴⁸

Yunan kaynaklarına göre, Sakız Muhafızı Vahid Paşa yayınladığı muhtıradan, bir reyanın hayatının bir ağaç kadar değeri olmadığını belirtiyordu. Sakız’da yaşananlara üzüldüğünü, ancak üzüntüsünün Sultan’ın öldürülenlerden artık vergi alamayacak olmasından kaynaklandığını, 1.109’u kafaları kesilmek suretiyle olmak üzere Sakız’da toplam 6.100 kişinin hayatını kaybettiğini ve 5.000 kişinin esir alındığını belirtmektedir. Vahid Paşa öldürülen Rumların kafalarıyla dolu 5 geminin ve kulaklarıyla dolu 2 geminin İstanbul’a gönderildiğini de sözlerine ekliyordu.¹¹⁴⁹ Katliamdan kurtulan 15 yaşındaki bir genç ise, Osmanlı Paşalarının köy meydanında oturduklarını, yakalanan Rumların, paşaların huzuruna getirilip kafalarının kesildiğini, bebeklerin ise havaya atılıp kılıçla delik deşik edildiklerini ifade ediyordu.¹¹⁵⁰

¹¹⁴¹ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 31; Betül Ayanoğlu, Türk-Yunan Tarih Ders..., s. 73.

¹¹⁴² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 195-205.

¹¹⁴³ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında...*, s. 67.

¹¹⁴⁴ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹⁴⁵ Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 31; Betül Ayanoğlu, Türk-Yunan Tarih Ders..., s. 73.

¹¹⁴⁶ Yoannis Koliopulos, Konstantinos Svolopulos, Evanthi Hacivasiliu, Theodoros Nimas, Haris Sholinaki-Helioti, *G Taksi Yeniku Likiu...*, s. 27; Betül Ayanoğlu, Türk-Yunan Tarih Ders..., s. 73.

¹¹⁴⁷ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında...*, s. 43-44.

¹¹⁴⁸ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, Cilt: 3, s. 87.

¹¹⁴⁹ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 381.

¹¹⁵⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

Türk tarih yazıcılığında, Sakız Adası'nda yaşananlar, ayaklanmanın bastırılması ve Sakız Adası'nın kurtarılması olarak kabul edilmektedir. Danişmend, Sakız Adası'ndaki tenkil hareketinin meşru olduğunu belirterek, yaşananların “katliam” olarak lanse edilmesini, “hayret edilecek bir taassup eseri” olarak tanımlamaktadır.¹¹⁵¹ Yaşar ise, Sakız Adası'nda meydana gelen ölümlerin, bir milletin yok edilmesinden ziyade, isyanı bastırma çabalarının bir sonucu olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁵² Örenç, Osmanlı askerlerinin yaşanan kargaşada kontrol edilmelerinin zor olduğunu ve yağma ve esir alma hadiselerinin münferit olduğunu ifade ederken,¹¹⁵³ Öztuna, yaşananları “bir devletin en tabii hakkını kullanması ve Mora'da yapılanlara küçük bir karşılık” sözleriyle anlatmaktadır.¹¹⁵⁴ Öte yandan, Bayrak ve Yaşar, Sakız Adası'nda hayatını kaybeden Rumların sayısına değinmeyip çok sayıda asinin öldürüldüğünü ifade etmekle yetinirlerken,¹¹⁵⁵ Sacit Kutlu, Sakız Adası'nda meydana gelen olayların zaman zaman kontrolden çıktığını ve Osmanlı askerlerinin suçsuz köylere de saldırdıklarını, çok sayıda kilise, manastır, hastane ve okulun tahrip edildiğini, yaklaşık 7.000 Rum'un öldürüldüğünü, 4.000 kadarının köle olarak satıldığını ifade etmektedir. Sacit Kutlu ayrıca, Avrupa'daki aydınlanma hareketlerinden ve bunların gayrimüslim tebaa üzerindeki etkilerinden bihaber olan Babıâli'nin, Sakız'daki olayları bir ayaklanma olarak değil, bir gaza olarak kabul ettiğini, dolayısıyla da Sakız Adası'nı dârülharp, Rumları da isyan eden bir tebaa değil, düşman olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. Kutlu'ya göre, Sakız Adası'na gönderilen Osmanlı askerleri kendilerini gazaya giden gaziler, yaptıkları harekâtı da bir fetih gibi gördüler ve buna uygun hareket ettiler.¹¹⁵⁶

Yabancı tarihçiler ise, Osmanlı Ordusu'nun aşırı güç kullandığı hususunda birleşmektedirler. Nicolae Jorga, masum Sakız halkının, Tripoliçe'de Müslümanlara yönelik olarak gerçekleştirilen katliamın bedelini ödediğini, Sakız Adası'nda yaklaşık 70.000 kişinin hayatını veya özgürlüğü kaybettiğini ifade ederken,¹¹⁵⁷ Brewer, Osmanlı makamları aşırı tepki göstermeseydi isyanın çok daha kolay bastırılabilceğini ve Sakız Adası'nın imparatorluğun en zengin bölgesi olmaya devam edebileceğini ifade etmektedir.¹¹⁵⁸ Jelavich ise yaşananları “Sakız Katliamı” olarak tanımlamaktadır.¹¹⁵⁹

¹¹⁵¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 107.

¹¹⁵² Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda...*, s. 228-229.

¹¹⁵³ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 69.

¹¹⁵⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi...*, s. 127.

¹¹⁵⁵ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 83; Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda...*, s. 67-68.

¹¹⁵⁶ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm...*, s. 53.

¹¹⁵⁷ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 238.

¹¹⁵⁸ David Brewer, *1821* (Belgesel Program).

Sakız Adası'ndaki isyanı bastırdıktan sonra, Kara Ali Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması Çeşme açıklarına demirledi. Donanmada görevli üst düzey subaylar bayram kutlaması için amiral gemisi olan Mansuriye'de toplandılar. Bu sırada gizlice yaklaşan İpsaralı Konstantinos Kanaris ve Çamlıcalı Andreas Pipinos komutasındaki ateş gemileri, Mansuriye'yi kundakladılar. Alevler barut deposuna ulaştığında gemi havaya uçtu. 2.286 mürettebattan sadece 180'i sağ kurtulmayı başardı. Hayatını kaybedenler arasında Kara Ali Paşa da vardı. Osmanlı donanmasının Mora Yarımadası'ndaki kara harekâtına vereceği desteği önlemesi ve isyancılara moral vermesi açısından bu saldırı çok kritikti.¹¹⁶⁰

Olayı anlatan Ahmet Cevdet Paşa ise, Kara Ali Paşa'nın kurmaylarının bölgedeki bir geminin hareketlerinden şüphelendikleri için amiral gemisinin demir alarak yelken üzerinde beklemesini teklif ettiklerini, ancak çok sarhoş olan ve Rumları küçümseyen Kara Ali Paşa'nın böyle bir saldırıya ihtimal vermediğinden bu teklifi reddettiğini, sabaha doğru söz konusu saldırının gerçekleştiğini aktarmaktadır.¹¹⁶¹

Resim 3.6. Türk Amiral Gemisinin İmhası-Kara Ali Paşa'nın Ölümü-Milli Kütüphane-Paris

¹¹⁵⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 242.

¹¹⁶⁰ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 80.

¹¹⁶¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 376-377.

Resim 3.7. Ressam Nikiforos Litras'ın “Kanaris Tarafından Türk Amiral Gemisinin Kundaklanması” İsimli Tablosu

Η καταστροφή της Τουρκικής Ναυαρχίας

Trikupis, isyana fiilen destek vermek istemeyen Sakız Adası sakinlerinin, adada yaşanan dehşet verici olaylar sayesinde dolaylı da olsa en büyük katkıyı sağlamış olduklarını ifade etmektedir. Yaşanan “katliamın” bütün Hristiyan dünyasını ayağa kaldırdığını ifade eden Trikupis, Türklerin “Rumları yok etme niyetinde olduğunu” tüm Avrupa’nın gördüğünü savunmaktadır. Veremis ise, başka yerlerde de katliamlar yaşanmasına rağmen Sakız’da yaşananların Avrupa’da büyük yankı bulduğunu belirterek, bu durumu Sakızlıların Avrupa’da tanınan insanlar olmasına bağlamaktadır. Veremis, bu olayın Rumlara büyük bir sempati duyulmasına yol açtığını, Sakız Adası’nın, yaşanan trajedinin simgesi haline geldiğini ifade etmektedir.¹¹⁶²

Sakız Adası’nda yaşananların Avrupa’da yarattığı etki o kadar büyüktü ki, 1824 yılında ünlü Fransız ressam Ferdinand Victor Eugène Delacroix “Sakız Adası Kıyımından Sahneler” isimli tablosunu sergiledi.

¹¹⁶² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 205; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

Resim 3.8. Eugène Delacroix'nın "Sakız Adası Kıyımından Sahneler" İsimli Tablosu-Louvre Müzesi-Paris

Victor Hugo ise Sakız Adası'nda Osmanlı Ordusu'nun yaptıklarını eleştirmek için Türkçede "Mavi Gözlü Yunan Çocuğu" olarak literatüre giren "L' Enfant" (Çocuk) isimli bir şiir yazdı.

Mavi Gözlü Yunan Çocuğu¹¹⁶³

*Türkler geçti oradan. Her şey harabe ve ardında yas.
Şarap Adası Sakız, şimdi bir kayalık yalnızca,
Sakız, gürgen ağaçlarının gölgelediği ada, Sakız, yükselen dalgalarda yansır
geniş ormanları,
Tepecikleri, sarayları ve akşamları bazı kez.
Kızlar korosu, dans ederek şarkı söyleyen.*

*Her şey artık çöl. Ama hayır; kararmış duvarların dibinde,
Mavi gözlü bir çocuk, bir Yunan çocuğu oturmuş,
Başı önde, aşığılanmış,
Sığınmak için, yardım için beklemede
Bir akdiken, bir çiçek gibi
Unutulmuş büyük yıkımda.*

¹¹⁶³ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı 'nda ...*, s. 251.

—Ah! Zavallı çocuk, sert kayalar üstünde ayakları çıplak,
 Ne acı! Silmek için, gökyüzü gibi, dalgalar gibi
 Mavi gözlerinin yaşlarını
 En derin maviliklere dökülür, sicim gibi,
 Geçer sevincin ve oyunların aydınlığında dipdiri
 Ve kaldırır başını havaya.

Ne istersin güzel çocuk, ne vermek gerekir sana?
 Yeniden bağlamak için hayata ve döndürmek için geriye neşeyle
 Ak omzuna dökülen buklelerle
 Bu saçlar, yok olmadı o çatışmada
 Ve şimdi salkım söğütler gibi
 Yapışmışlar güzel alnına, gözyaşlarıyla.

Kim dağıtabilir senin derin acılarını?
 İran'daki derin kuyudan gelen
 Mavi gözlerin gibi mavi bu zambak mı?
 Kocaman bir ağaçtan koparılan tuğba meyvesi mi yoksa
 Hiç durmadan dörtünel giden bir at,
 Yüzyılda çıkar ancak kendi gölgesinden

İster misin bana gülümsemek için, güzel bir kuş, ormanlardan,
 Obuadan daha tatlı, bando zillerinden daha canlı
 Şarkı söyleyen?
 Ne istersin çocuk? Çiçek mi, güzel bir meyve mi?
 Sevdiğin bir kuş mu yoksa?

— Dost, dedi, mavi gözlü Yunanlı çocuk,
 Barut ve kurşun isterim yalnızca.

Dünyaca ünlü Amerikalı şair William Cullen Bryant da 1824 yılında, Sakız Adası'nda yaşananları anlatan "The Massacre at Scio" isimli bir şiir yazdı. Söz konusu üç eser Avrupa kamuoyunda büyük etki yarattı. Meral Bayrak, batılı tarihçi ve

araştırmacıların Sakız Adası'nda Osmanlı askerinin binlerce barışsever Rum'u katlettiği yönünde taraflı yazılar yazdıklarını ifade etmekte ve o dönemde Rusya dışındaki ülkelerin Sakız Adası'nda görevli konsoloslarının, adada olumsuz bir durum meydana gelmemiş olması nedeniyle muhafız paşayı kutlamalarını, bu durumun bir kanıtı olarak sunmaktadır.¹¹⁶⁴

Sakız Adası'nda yaşananlardan adeta bir dönüm noktasıydı. Söz konusu olaylardan sonra Avrupalı hükümetler Osmanlı İmparatorluğu karşısında tutum değiştirmeye başladılar. Rumların bağımsızlık talepleri bir hak olarak görülmeye başlandı. Ancak bu durum, Avrupalıların, Rumlara bağımsızlık mücadelelerinde yardım edecekleri anlamına gelmiyordu. Bu yardımın gelmesi için biraz daha zamana ihtiyaç vardı.¹¹⁶⁵

Yunanlı tarihçilere göre, bütün bunlar isyanın ilk aylarında yaşandı. O dönemde tam olarak kaç kişinin hayatını kaybettiğini bugün tahmin etmek kolay olmamakla birlikte, on binlerce Rum'un ve on binlerce Türkün öldüğü kesindir. Bunların çok küçük bir azınlığı savaş arenasında hayatını kaybetti. Büyük çoğunluğu masum sivillerdi. Mora Türkleri, yüzyıllardır Rumlara uygulanan baskının ve haksızlıkların bedelini ödediler. Rumlar ise, Sultan'ın intikam duygusunun mağduru oldular.¹¹⁶⁶

3.4.11. Büyük Devletlerin Politika Değişikliği

Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Rumlara yönelik uyguladığı sert tedbirler ve Patriğin idamına bir de Sakız Adası'nda yaşanan olaylar eklenince, kamuoyunun da baskısıyla büyük devletler yavaş yavaş dış politikalarını gözden geçirmeye başladılar. Politika değişikliğine giden devletlerin başında Rusya geliyordu. Rusya'nın tutum değiştirmesine sebep olan etkenlerden birisi de Dışişleri Bakanı Kapodistrias'ın girişimleri idi. Kaldı ki, Rus halkı da Rumların isyan hareketine sempatiyle yaklaşıyordu.¹¹⁶⁷ Bütün bu hususlara ilave olarak Rusya'nın, Akdeniz'e açılabilme ve deniz ticaretine hâkim olabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını hedeflediği hususunu da dikkate alırsak, Rusya'nın isyan etmeleri için sık sık Rumları kışkırttığını rahatlıkla söyleyebiliriz.¹¹⁶⁸ Bu politika değişikliğinin bir sonucu olarak Rusya, İstanbul'da yaşanan

¹¹⁶⁴ Meral Bayrak, 1821 Mora İsyanı..., s. 84.

¹¹⁶⁵ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, 1821 (Belgesel Program).

¹¹⁶⁶ a.g.y.

¹¹⁶⁷ Konstantinos K. Papulidis, "İ Rosia Ke..." s. 190-192.

¹¹⁶⁸ Sofia Karimbali-Kiriazi, *İ Dinamiki Tis...*, s. 18.

olayları bahane etti ve meseleyi Hristiyanlık-Müslümanlık davasına dönüştürdü. Talepleri karşılanmayınca Rus Elçisi'nin İstanbul'u terk etmesi, Kutsal İttifak'a vurulan ilk darbe idi.¹¹⁶⁹

İngiltere'nin Rumlara yönelik izlediği politikanın dönüm noktasını ise, Dışişleri Bakanı Castlereagh'ın 1822 yılında intihar etmesi oluşturdu. Castlereagh'ın yerine 22 Eylül 1822 tarihinde göreve gelen Canning, Rumlara sempati duyuyordu ve ileride kurulmasına kesin gözüyle baktığı Yunanistan'ın Rusya himayesine girmesini istemiyordu. Bu nedenle dış politika değişikliğine gitti.¹¹⁷⁰ İngiltere'nin diğer bir amacı da Rumlardan kendisine minnet duymalarını sağlayarak ileride bundan faydalanmaktı. Bu sebeple İngiltere bu tarihten itibaren isyancı Rumlara destek vermeye başladı ve 1823 yılında İngiltere hükümeti, Rum isyancıları "muharip taraf" olarak tanıdı. Bu tanım Rumlardan haklarının da tanınması anlamına geliyordu. Bu, isyan boyunca yaşanan önemli dönüm noktalarından birisiydi.¹¹⁷¹

Her ne kadar Rum isyanına başlangıçta fiili destek vermese de, Fransızları asıl ilgilendiren konu ekonomik çıkarlarıydı. 1801 yılından beri Many'a dan tarım ürünleri satın alıyor, yerine silah gönderiyordu.¹¹⁷² Ayrıca bir yandan Mısır Vali Mehmed Ali Paşa'ya askeri gemi satarken, diğer taraftan da Marsilya Limanı'ndan gönüllülerin ve harp araç gereçlerinin Mora Yarımadası'na gönderilmesine müsaade ediyordu.¹¹⁷³ İkili bir tutum sergileyen Fransız hükümetinin aksine Fransız halkının duruşu netti. Halk, Rumlara büyük bir sempati duyuyor ve her fırsatta yardım gönderiyordu.¹¹⁷⁴ Rusya ve İngiltere'nin politika değişikliğine giderek Rum isyancılara destek vermeleri üzerine, Rumlardan Rusya ve İngiltere'nin nüfuzuna girmesini istemeyen Fransa hükümeti de dış politika değişikliğine gitti.¹¹⁷⁵

¹¹⁶⁹ Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 483.

¹¹⁷⁰ Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke Prinika Sitn Elada, İ Elada Ke İ Shesis Tis Me Tis Megales Dinamis 1821-1981 - Mia Politikodiplomatiki Ke Stratiotiki Theorisi (Yunanistan'da Yabancılar, Üsler ve Nükleer Silahlar, 1821-1981 Yunanistan ve Büyük Güçlerle İlişkileri - Politik Diplomatik ve Askeri Bir Yaklaşım) (Didaktori Diatrivi) (Doktora Tezi), Aristotelio Panepistimio Thesalonikis (Selanik Aristoteles Üniversitesi), 1985, Selanik, s. 43.

¹¹⁷¹ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 200; Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 35; Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 21; Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 13-14.

¹¹⁷² Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 138.

¹¹⁷³ Fotini Tomai, "Pos İ Megales...".

¹¹⁷⁴ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 3, s. 264.

¹¹⁷⁵ İlber Ortaylı, "Balkanlar'da Milliyetçilik"..., s. 1030.

Rusya'nın güneye inme ihtimalinden endişe eden Avusturya da, bu devletin Rumlar üzerindeki nüfuzunun azaltılması için 1825 yılında izlediği politikayı Rumlar lehine değiştirmek mecburiyetinde kaldı.¹¹⁷⁶

Görüldüğü üzere Rum isyanı konusunda büyük devletlerin değişmez bir politika izlediklerini söylemek yanlıştır. Bu politikalar, konjoktüre göre farklılıklar göstermiştir. Dolayısıyla hiçbir ülkenin baştan beri isyana karşı çıktığını veya destek verdiğini söylememiz mümkün değildir.

3.4.12. II. Meclis Toplantısı

Epidor'da teşkil edilen merkezi yönetim aslında bir yıllığına görevlendirilmişti. Ancak, bir sonraki meclis toplantısı 1823 yılı Nisan ayında Astros'ta gerçekleştirilebildi. Toplantıya, isyan halindeki bölgelerden 260 temsilci katıldı. Bu sayı bir önceki yıl gerçekleştirilen toplantıdan dört kat daha fazlaydı. Toplantıya adeta bir kaos ortamı hakimdi. Bir tarafta Dimitrios İpsilantis, Theodoros Kolokotronis ve askerler; diğer tarafta Aleksandros Mavrokordatos, siyasetçiler, kocabaşılar, adalılar ve papazlar bulunuyordu.¹¹⁷⁷

Dimitrios İpsilantis, kocabaşılardan Türk hayranı olduklarını, Osmanlı Devleti'ne yardım ettiklerini ve isyana yeteri kadar destek vermediklerini düşünüyordu.¹¹⁷⁸ Aleksandros Mavrokordatos ve kocabaşılar ise, İpsilantis'in Filiki Eteryaya'nın lideri olmasının ülkenin de lideri olması anlamına gelmeyeceğini, ülke liderinin halk tarafından belirlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı.¹¹⁷⁹ Kaldı ki, kardeşi Aleksandros İpsilantis'in Eflak-Boğdan'daki başarısızlığı ve Filiki Eteryaya hareketinin arkasında Rusya'nın olmadığını anlaşılması, Dimitris İpsilantis'in de liderlik vasfının sorgulanmasına sebep olmuştu. İpsilantis'e karşı olanlar liderliğini yaptığı Filiki Eteryaya'ya da mesafeli davranmaya başladılar. Dimitris İpsilantis'e birinci meclis çalışmalarında pasif bir görev verilmişti. Yetkilerinin tamamen elinden alınması ise 12 Nisan 1826'da gerçekleştirilen üçüncü meclis toplantısında olacaktı.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁶ Fotini Tomai, "Pos İ Megales..."

¹¹⁷⁷ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 134.

¹¹⁷⁸ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 92.

¹¹⁷⁹ Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 134.

¹¹⁸⁰ Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 94.

3.4.13. İç Savaş

Rum isyancıların Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmanın yanında, bir de yerel yönetimler yerine güçlü bir merkezi yönetim oluşturmak gibi bir hedefleri vardı. Bu da savaş alanında büyük başarılarla imza atan silahlı grupların ellerindeki gücü kaybetmeleri anlamına geliyordu. Diğer taraftan kocabaşlar, din adamları ve Fenerliler de isyan öncesi dönemde sahip oldukları gücü kaybetmek istemiyorlardı.¹¹⁸¹ Ayrıca, kocabaşlar örneğinde olduğu gibi Osmanlı yönetim sistemi içerisindeki imtiyazlı grupların, ellerindeki yetkiyi halkı ezme aracı olarak kullanmaları, toplum içerisindeki kutuplaşmayı arttırıyordu.¹¹⁸² Bu kutuplaşma ve iki grup arasındaki görüş ayrılıkları, 1823 yılı sonbaharında bir iç savaşa dönüştü. İç savaşın sebeplerinden birisi de bölgecilikti. Moralılar ile Kıta Yunanistan ve Ada Rumları arasında çok ciddi görüş ayrılıkları yaşıyordu.¹¹⁸³ İsyancılar bildirimlerinde her ne kadar Helenizme vurgu yapsalar da, o dönemde hâkim olan tanımlamalar Moralı, Adalı, Epirli ve Rumelili gibi bölgesel tanımlamalardı. Halk için “vatan” ifadesi doğduğu, büyüdüğü yer anlamına geliyordu.¹¹⁸⁴ Theodoros Kolokotronis’e göre ise yaşanan iç savaş ve kargaşa bir lider eksikliğinden kaynaklanıyordu ve iç savaş çıkmasaydı Rumlar İstanbul’u dahi alabilirdi.¹¹⁸⁵

1824 yılına gelindiğinde ülkede biri Anabolu (Nafplio)’da, diğeri de Kranidi’de olmak üzere iki hükümet bulunuyordu. Derin görüş ayrılıkları yaşayan bu iki tarafın da hem fikir oldukları tek konu, Yunanistan’ın paraya ihtiyacı olduğuydu. 1822 yılında iç borçlanma amacıyla çıkarılan tahvillerden beklenen netice alınamamıştı. 1823 yılında hükümetin gelirleri, giderlerinin ancak üçte biri kadardı.¹¹⁸⁶

İngiltere’den alınacak bir kredi, Rumlar için tek çıkış noktasıydı. Her iki hükümet de kendisinin meşru olduğunu, dolayısıyla İngiltere tarafından gönderilecek kredinin kendilerine verilmesi gerektiğini iddia ediyorlardı. İngiltere’nin kredi vereceği taraf, diğer tarafa üstünlük sağlayacak ve isteklerini kabul ettirebilecekti. Helenseverlerin araya girmesiyle Lord Byron Yunanistan’a kredi verilmesi konusunda taraflar arasında

¹¹⁸¹ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 201; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 67-68; Haris Athanasios, “Ethnos Ke Sholiki...”; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 159-160.

¹¹⁸² Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 29-30.

¹¹⁸³ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi...*, s. 267.

¹¹⁸⁴ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 201; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 67-68; Haris Athanasios, “Ethnos Ke Sholiki...”; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 159-160.

¹¹⁸⁵ Georgios Babiniotis, *O Logos Tu Theodoru...*, s. 13.

¹¹⁸⁶ Yoannis Kuçoombois, “Mia İkonomiki Ptihi...” s. 102.

arabuluculuk yapmayı kabul etti. 35 yaşındaki Byron, 3 Ağustos 1823 tarihinde Kefalonya Adası'na geldi. Yunanistan'daki taraflarla yaptığı görüşmeler neticesinde, Osmanlı Ordusu'nun gerçekleştirdiği harekâtlar kadar, ülkedeki iç çekişmelerin de özgürlük mücadelesine zarar verdiğini gördü. Rum toplumu resmen parçalara bölünmüştü. Ülke yönetimi konusunda Aleksandros Mavrokordatos anayasal hakkı elinde bulundurmasına rağmen, gerçekte nüfuz sahibi kişi Theodoros Kolokotronis idi. Byron, Ekim ayı sonunda kararını verdi ve Mavrokordatos gibi batılı tarzda düşünen Rumlarla işbirliği yapmaya karar verdi. Byron'a göre, ülkenin geleceği hakkında vizyon sahibi tek lider Mavrokordatos'tu.¹¹⁸⁷ Bu karar, iç savaşın Mavrokordatos lehine neticelenmesi anlamına geliyordu.¹¹⁸⁸

Rumlara %5 faizle 800.000 sterlin kredi verilmesi konusunda 9 Şubat 1824'te Londra'da anlaşmaya varıldı. Kredi karşılında bütün devlet binaları ile gümrük, tuzla ve balık çiftlikleri gelirleri ipotek edildi. 1824 ve 1825 yıllarında İngiliz bankaları tarafından Rumlara verilen kredi, Yunan tarih yazıcılığında “bağımsızlık kredisi” olarak tanımlanmaktadır. Bu kredi Rumların diplomatik alanda kazandıkları ilk büyük başarı idi.¹¹⁸⁹

Anlaşmada, Lord Byron, kredinin gerekli şekilde harcanması konusunda koordinatör tayin edildi. İki ay sonra kredinin ilk taksiti gönderildi. Kredinin gelmesiyle Yunanistan'daki siyasi durum tamamen tersine dönmüştü. Gelen paranın bir kısmının kendisine verilmesi karşılığında Kolokotronis hâkimiyeti altında bulunan, Tripoliçe, Artos, Gördüs (Korint) ve Anabolu'dan çekilmeyi kabul etti. Epidor yakınlarındaki Kranidi'de bulunan Aleksandros Mavrokordatos hükümeti ise Mora'daki hâkimiyeti ele geçirdi. Bu gelişmeler üzerine Yunanistan'ın tamamı Mavrokordatos'un iktidarını kabul etti. Askeri birlikler ve donanma emirlerine riayet etmeye başladı. Devlet kasası ilk kez para ile dolmuş, iç savaş sona ermişti.

Ülke yüzünü artık Avrupa'ya çevirmişti. Ancak, bu yöneliş bazı olumsuzlukları da beraberinde getirdi. Takip eden yüz yıl içerisinde Avrupalı devletler sürekli olarak Yunanistan'ın içişlerine karıştılar. Modern Yunanistan tarihinde İngiltere'nin oynadığı rol, o dönemde verilen kredi ile başladı. Ödenmesi güç olan bu kredi Yunanistan'ı İngiltere'ye bağımlı hale getirdi. Ancak, Avrupalı devletler tarafından tanınmayan, desteklenmeyen,

¹¹⁸⁷ Thanos Veremis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹⁸⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 255.

¹¹⁸⁹ Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu...*, Cilt: 4, s. 47.

onların müdahalesi olmadan bağımsızlığını kazanması mümkün olmayan bir hükümetin o dönemde başka çaresi olmadığı da aşikârdır. Bu açıdan bakıldığında Lord Byron aracılığıyla İngiltere'den alınan kredi Yunanistan tarihi için bir dönüm noktası olmuştur.¹¹⁹⁰

Kredi anlaşması sonrasında Yunanistan'a gelen Lord Byron'ı Rum halkı büyük bir coşku ile karşıladı. Adeta bir kurtarıcı olarak görülen Lord Byron, bu karşılamadan çok etkilendi ve savaş alanında kazanılacak başarıların hayalini kurmaya başladı. Ancak, takip eden üç aylık dönemde Mesolongi'deki kalışı bir kâbusa dönüşecekti. Aleksandros Mavrokordatos ile birlikte yaptığı her türlü siyasi ve askeri plan başarısızlıkla neticelendi. Kendi servetini harcayarak düzenli bir ordu kurma çabası da sonuç vermedi. Yaşadığı hayal kırıklığı ve Mesolongi'nin nemli havası nedeniyle Nisan ayı başında hastalanan Byron, içinde bulunduğu durumu şöyle anlatıyordu: “Eğer bizi bir kılıç kesmezse sıtmadan öleceğiz. Korkarım ki; zamanımı, paramı, sabrımı ve sağlığımı kaybetmekten başka hiçbir şey yapmadım”¹¹⁹¹ Byron'ın şu sözleri de yaşadığı hayal kırıklığını açıkça göstermesi açısından önemlidir: “Yunanlıları severim (!). Hergelikle üstlerine yok. Türklerin cesareti haricinde tüm olumsuz taraflarını almışlar. Yunan halkının özgürlüğü için savaşmak hoşuma gidiyor, ancak şu dönemin Yunan ırkı da midemi bulandırıyor. Onlara üzülüyorum, fakat Türklerden daha iyi olduklarına da inanmıyorum. Hatta pek çok açıdan Türklerin daha iyi olduğunu da düşünüyorum.”¹¹⁹²

Lord Byron, Nisan ayının ortalarında hayatını kaybetti. Rum Hükümeti üç haftalık yas ilan etti. Muhalefet Byron'u Yunanistan'da kaldığı süre boyunca elle tutulur hiç bir şey yapmamakla suçluyordu.¹¹⁹³ Ancak Byron'un Rum meselesine asıl katkısı öldükten sonra oldu. Yunanistan'da bulunması, özellikle Yunanistan'da hayatını kaybetmesi, Avrupa'ya derinden etkilemişti. Victor Hugo, “Byron'un öldüğünü öğrendiğimizde geleceğimizi elimizden almışlar gibi hissettik” demişti. Sembol haline gelen bu ölüm, İngiltere'nin dış politikasında yaşanan radikal değişiklik ile birleştiğinde, İngiltere'nin Yunanistan'ın bağımsızlığı konusunda baş aktör olmasının önünü açmıştı.¹¹⁹⁴

¹¹⁹⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹⁹¹ a.g.y.

¹¹⁹² Esra Özşüer, “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin...”, s. 325.

¹¹⁹³ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹⁹⁴ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999...*, s. 50; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

3.4.14. İbrahim Paşa'nın Mora Harekâtı

3.4.14.1. Harekât Öncesinde Genel Durum

1823 yılına varıldığında savaş sona ermiş ve Yunanistan bağımsızlığını elde etmiş gibi görünüyordu. Osmanlı Ordusu, 1822 yılında gerçekleştirdiği harekâtlarda başarılı olamamış, 1823 yılında ise bir tek Osmanlı askeri bile Mora'ya ayak basmamıştı. Ayrıca, Babiâli idari ve ekonomik anlamda pek çok iç mesele ile boğuşuyordu. Osmanlı Ordusu ise her geçen yıl zayıflıyordu. Sefere çıkılacağı zaman, yağmadan elde edilecek ganimetler konusunda vaatte bulunarak sokaktan asker toplanıyordu. Osmanlı Ordusu'ndaki askerlerin bir bölümü silah kullanma konusunda eğitilmiş değildi. Orduda disiplin yoktu.

Ancak, bütün bu olumsuzluklara rağmen Sultan II. Mahmud, Mora'yı gözden çıkarmamıştı. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması durumunda, bunun diğer Balkan halkları için bir domino etkisi yaratacağını biliyordu. Osmanlı İmparatorunun isyanı bastırmak için düzenli bir orduya ihtiyacı vardı.¹¹⁹⁵

Ona yardım edebilecek tek bir kişi vardı. Hicaz ve Sudan'a gerçekleştirdiği sefer esnasında ordusunun zayıf olduğunu gören Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Fransız Albay Joseph Séve (Süleyman Paşa)'nin yardımıyla Nizâm-ı Cedîd isminde yeni bir ordu kurmuştu.¹¹⁹⁶ 100.000 tecrübeli ve eğitilmiş askerden oluşan bu ordu, Avrupa'nın en iyi silah ve teçhizatına sahipti. Mehmed Ali Paşa ayrıca modern bir donanma da teşkil etmişti.¹¹⁹⁷

Sultan II. Mahmud birbiri ardına alınan mağlubiyetler sonrasında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Aslında bu, Osmanlı Devleti'nin ayaklanmayı bastırmakta güçlük çektiğini gören Metternich'in verdiği bir tavsiyeydi.¹¹⁹⁸ İsyanın ilk aylarında da Osmanlı Devleti'ne destek veren ve Ege Denizi'nde emniyetin sağlanması amacıyla 30 gemi görevlendiren¹¹⁹⁹ Mehmed Ali Paşa, Girit ve Mora Valiliklerinin de kendisine verilmesi şartıyla oğlu İbrahim Paşa'yı bölgeye göndermeyi kabul etti. Ordusu oldukça zayıflamış olan Osmanlı Devleti, Mısır Valisi'nin şartlarını kabul etmek

¹¹⁹⁵ a.g.y.

¹¹⁹⁶ Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı İbrahim Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 21, 2000, s. 63.

¹¹⁹⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹¹⁹⁸ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 23.

¹¹⁹⁹ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 80.

durumunda kaldı. Mehmed Ali Paşa'nın bu görevi kabul etmesinin asıl sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun başaramadığı bir harekâtı kendisinin başarabileceğini tüm dünyaya göstermekti.¹²⁰⁰

Rumlar, Sultan II. Mahmud ile Mehmed Ali Paşa'nın anlaşmalarını öğrenmişlerdi. Fakat büyük bir çoğunluk, Mehmed Ali Paşa'nın Mora'yı işgal etmeyeceğine, aksine Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık hesapları yaptığını inanıyordu. Ayrıca Mora'ya çıkarma yapacak olsa bile, Osmanlı Donanması'nın kışın denizlerde pek gözükmediğini ve Kaptan Mehmed Hüsrev Paşa ve mürettebatının yetersizliğini bilen Rumlar, İbrahim Paşa'nın da kışın Akdeniz'i geçmeye cesaret edemeyeceğini düşünüyorlardı. Rumlar yaklaşmakta olan Mısır tehlikesini o kadar küçümsemişlerdeki ki, bazı vatandaşlar, İbrahim Paşa'nın birlikleri ile savaşmaya giden Rumlara kendilerine Mısırlı bir köle getirmesini telkin ediyorlardı.¹²⁰¹

Mısır Donanması harekât hazırlıkları yaptığı esnada, Rum hükümetinin üyeleri arasında kıskançlık, görüş ayrılıkları ve kavgalar hâkimdi. Hükümetin kayıtsızlığı sebebiyle Çamlıca (İdra) ve Suluca (Spetse) Adaları'nda gemiler hareketsiz bekliyordu. Hükümet, yaklaşan tehlike karşısında gerekli tepkiyi vermekte geç kalmış, savunma tedbirlerini arttırmaya yönelik hiçbir adım atmamıştı.¹²⁰²

Aleksandros Mavrokordatos ve Lord Byron, İngiltere'nin verdiği kredinin Rumları tek bir çatı altında toplayacağını ümit etmişlerdi. Ancak yanılmışlardı. Ekim ayı sonunda Mora Yarımadası'nın güneybatısında çatışmalar tekrar başladı. Kıparisia bölgesinde çiftçiler, yeni yönetimin uyguladığı vergilere karşı ayaklandılar. 500 kişilik bir kuvvet isyanı bastırmak için bölgeye intikal etti. Ancak bu kuvvet, Theodoros Kolokotronis ve askerlerinin isyana destek verdiklerini görünce geri çekildi. Hükümet, bu isyan karşısında kararlı tutumunu bozmadı. Rumeli'den paralı 3.000 asker getirdi ve isyanı bastırdı. Ancak bu askerler bölgeyi yağmalama fırsatını da kaçırmadılar. Hem kocabaşların, hem de çiftçilerin paralarını çaldılar. Ülke tekrar bir iç savaş halindeydi. Kolokotronis ve beraberindeki 12 asker, 1825 yılı Şubat ayında tutuklanarak Çamlıca Adası'ndaki Profitis

¹²⁰⁰ Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, I Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos Z (Cilt: 7), (O Afrikanos Simun Stin Elada I I Epidromi Tu İbrahim) (Afrikalı Simon Yunanistan'da - İbrahim'in Saldırısı), Selanik 1986, s. 8-9.

¹²⁰¹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹²⁰² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 9-15.

İlias Manastırı'na hapsedildi. Fakat Kolokotronis yenilgiyi kabul etmemiştir, Rumların en kısa sürede kendisinden tekrar yardım isteyeceğini söylüyordu. Haklıydı.¹²⁰³

İskenderiye ve İstanbul'da yapılan hazırlıklara şüpheyle, hatta umursamazlıkla yaklaşan Rumlar tehlikenin farkına vardıklarında artık çok geçti.¹²⁰⁴

3.4.14.2. Donanmanın Mora'ya İntikali ve Çıkarma Harekâtı

Rumların bu ataletinden faydalanan Türk-Mısır Donanması ciddi bir hazırlık içine girdi. Mısır Donanması'nda çok sayıda Fransız subay görev yapıyordu. 14.000 piyade, 2.000 süvari ve 500 topçudan oluşan Mısır Ordusu'nu taşıyan 51 askeri gemi ve 146 yük gemisi, 5-17 Temmuz 1824 tarihleri arasında İskenderiye Limanı'ndan hareket etmeye başladı.¹²⁰⁵

İskenderiye'den ayrılan Mısır Donanması, güçlü bir donanmaya sahip olan Çoban Adası (Kaşot)'nı ve İpsara Adası'nı etkisiz hale getirdikten sonra Osmanlı Donanması ile birleşti. Hedef Ege'de hâkimiyetin ele geçirilmesi ve sonrasında Mora'nın işgal edilmesi idi.¹²⁰⁶ Ancak, Ağustos ayı sonu ve Eylül ayı başlarında Bodrum ve İstanköy açıklarında Mısır ve Rum donanmaları arasında ciddi deniz muharebeleri yaşandı. Rumların elde ettikleri başarılar sonrasında Osmanlı-Mısır Donanması geri dönmek zorunda kaldı. İbrahim Paşa o yaz Mora'yı işgal edemeyeceğini anlayarak bir yıl daha beklemeye ve kısı Girit Adası'nda geçirmeye karar verdi. Fakat danışmanlığını yapan bir Fransız Albayın tavsiyesi üzerine fikir değiştirdi ve kış şartlarında Mora'nın batısına çıkarma yapma kararı

¹²⁰³ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹²⁰⁴ a.g.y.

¹²⁰⁵ İbrahim Paşa'nın komutasında bulunan Mısır Ordusu'ndaki asker sayısı hakkında literatürde aktarılan rakamlar tutarsızdır: Trikupis: 12.000 piyade, 2.000 süvari, 500 topçu ve 200 baltacı (Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 3, s. 166); Danişmend ve Bayrak: 30.000 asker, 196 gemi (İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 108; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 151.); Sertoğlu: 17.000 asker, 150 top, 60 savaş gemisi ve 150 nakliye gemisi (Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi...*, s. 2885); Aşkın Koyuncu: 16.000 asker ve 60 gemi (Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 484); Karal: 16.000 asker, 150 sahra topu, 54 savaş gemisi ve 400 ticaret gemisi (Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 115); Örenç: 30.000 piyade ve süvari, 53'ü savaş gemisi olmak üzere toplam 196 gemi (Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 77); Armaoğlu: 60 gemi ve 16.000 asker (Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s. 174.); Salışık: 10.000 piyade, 1.000 süvari, çok sayıda top ve 60 gemi (Selahattin Salışık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan...*, s. 159-160), Kocabaş: 16.000 asker ve 60 gemi (Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde...*, s. 68); Türsan: 6.000 piyade, 600 süvari ve 25 gemi (Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu...*, s. 69), Baş: 54 gemi, 16.000 asker, 150 top ve 400 ticaret gemisi (Ersan Baş, *Türk Deniz Harp...*, s. 131.) Dakin ise İbrahim Paşa komutasındaki askerlerin iki grup halinde intikal ettiklerini, ilk grupta 4.000 piyade ve 500 süvari, ikinci grupta ise 6.000 piyade ve 500 süvari bulunduğunu belirtmektedir. (Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 170)

¹²⁰⁶ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 84, 85, 196.

aldı. Çıkarma yapmak için halen Osmanlı Ordusu'nun elinde bulunan Mudon ve Koron bölgeleri seçildi. İbrahim Paşa, 1825 yılı Şubat ayı ortalarında ilk askerlerini Mudon bölgesine çıkardı. İbrahim Paşa'nın ordusundaki topçu ve istihkâm gibi sınıflara Fransız ve İtalyan subaylar komuta ediyordu.¹²⁰⁷

İbrahim Paşa komutasındaki birlikler, Osmanlı askerleri ile birleşerek, hızla Mora Yarımadası'nın iç kesimlerine doğru ilerlemeye başladılar. İbrahim Paşa'nın ilerlemesi karşısında Mora halkı Kolokotronis başta olmak üzere hapisteki tüm muhaliflerin serbest bırakılması konusunda hükümete baskı yaptı. Sonunda baskılara dayanamayan ve durumun ciddiyetinin farkına varan hükümet, 17 Mayıs 1825'te Theodoros Kolokotronis'i serbest bıraktı ve ordunun başına geçirdi. Ordunun başına geçen Kolokotronis, silahlı grupların liderlerine ve kocabaşılara, erkeklerin silâh altına alınmaları talimatını verdi. Söz konusu talimatta, kabul etmeyenlere baskı yapılması, gerekirse evlerinin yakılması, mal varlıklarına ve hayvanlarına el konulması da emrediliyordu.¹²⁰⁸ Ancak halk, İbrahim Paşa'nın zulmünden kurtulmak için ya yaşadıkları yerleri terk ediyor ya da düşmana itaat ediyordu. Bunun üzerine Kolokotronis şu meşhur tehdidini savurdu. “(İbrahim Paşa'ya) İtaat edenlere ateş ve balta” (fotia ke çekuri stus proskinimenu). Bu söz, tarihe geçti ve o zamandan beri milli birlik ve beraberliğe acilen ihtiyaç duyulduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Kolokotronis ayrıca anılarında, “itaat eden insanları, İbrahim Paşa'nın kuvvetleri gidince biz gelip köyleriniz yakacağız diye tehdit ettik” diyordu.¹²⁰⁹ Ancak artık çok geçti. Rum çetelerinin uyguladığı vur kaç taktiği, düzenli ve disiplinli Mısır Ordusu karşısında hiçbir işe yaramıyordu. 1825 yılı yaz ayları boyunca İbrahim Paşa Mora'nın tamamını yakıp yıktı. 1821 yılından sonra Mora Yarımadası bir kez daha dini ve milli açıdan yok olma noktasına gelmişti. Ancak bu sefer yok olanlar Türkler değil, Rumlardı. İbrahim Paşa'nın bir sonraki hedefi Mesolongi idi.¹²¹⁰

¹²⁰⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 13.

¹²⁰⁸ a.g.e., s. 108-112, 123.

¹²⁰⁹ Yakovos Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 112.

¹²¹⁰ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

3.4.14.3. Mesolongi Kuşatması (10 Nisan 1826)

İsyan öncesinde 3.000 kişilik nüfusuyla sıradan bir balıkçı kasabası niteliğinde olan Mesolongi, isyan esnasında Mora Yarımadası'nın Kıta Yunanistan ile irtibatının sağlandığı kritik bir bağlantı noktası haline gelmişti. Bununla birlikte 1822 ve 1823 yıllarında Osmanlı Ordusu tarafından gerçekleştirilen iki kuşatmaya da direnmeyi başarmıştı. 1825 yılına gelindiğinde Mesolongi Rumların elinde kalan nadir yerlerden birisiydi ve köylerini terk eden binlerce insan buraya sığınmıştı. Şehir nüfusu Veremis'e göre 12.000'e, Brewer'e göre 9.000' ulaşmıştı. Şehrin sahip olduğu konum, fethedilmesini zorlaştırıyordu. Önünde uzanan iç denizin derinliğinin bir metre civarında olması nedeniyle Osmanlı Donanmasına ait hiçbir gemi şehre yaklaşamıyordu.¹²¹¹

İki başarısız denemenin ardından 1825 yılı Nisan ayında Mesolongi 20.000 kişilik Osmanlı Ordusu tarafından bir kez daha kuşatıldı. Ordunun başında Yunan tarih yazarlığında Kütahyalı (Κιουταχίης) olarak anılan Reşid Mehmed Paşa¹²¹² vardı. Savaşçı bir halk olan ve geçimlerini sadece savaşla elde eden Sulyotlar sayesinde şehir kuşatmaya uzun bir süre direndi. Tepedelenli Ali Paşa'nın paralı askerleri olan Sulyotların bazıları, Ali Paşa'nın öldürülmesi sonrasında Mesolongi'ye yerleşmişti. Ancak beklenen destek gecikmedi. Yılsonuna doğru İbrahim Paşa komutasındaki donanma Mesolongi önlerine geldi.¹²¹³ Mesolongi'de 1 Ocak 1824'ten itibaren yayımlanmaya başlayan ve ilk aylarda Lord Byron tarafından finanse edilen¹²¹⁴ Elinika Hronika (Yunan Kronikleri) isimli gazetenin 20 Şubat 1826 (3 Mart 1826) tarihli sayısının 4. sayfasında 22 gemiden oluşan Mısır Donanması'nın 15 Şubatta (27 Şubat) Mesolongi önlerine demirlediği yazıyordu.¹²¹⁵ Aynı gazetenin 6. sayfasında ise düşmana ait 27 geminin daha 17 Şubatta (1 Mart) bölgeye intikal ettiği ve "barbarların" gemi sayısının böylece 49'a yükseldiği bilgisi veriliyordu.¹²¹⁶ Hemen hemen aynı dönemde Çamlıca Adası'na ait gemi sahiplerinin maaşlarının ödenmediği gerekçesiyle bölgeden ayrılmaları, durumu daha da kötüleştirdi.¹²¹⁷

¹²¹¹ a.g.y.; David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 332.

¹²¹² Reşid Mehmed Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz: Kemal Beydilli, "Reşid Mehmed Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, 2008, s. 12-14)

¹²¹³ Yakovos Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 116.

¹²¹⁴ Nisa Bayramoğlu, *Türk-Yunan Yakınlaşmasında Yunan...*, s. 31.

¹²¹⁵ *Elinika Hronika Gazetesi*, 20 Şubat 1826, s. 4. <<http://medusa.libver.gr/jspui/handle/123456789/2626>> 11.07.2017.

¹²¹⁶ *Elinika Hronika Gazetesi*, 20 Şubat 1826, s. 6.

¹²¹⁷ Yakovos Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, Cilt: 3, s. 116.

Reşid Mehmed Paşa komutasında 10.000, İbrahim Paşa komutasında ise 15.250 olmak üzere kuşatmaya katılan askerlerin toplam sayısı 25.250 idi.¹²¹⁸ Kuşatma birlikleri şehri yoğun bir top atışına tutuyorlardı. Elinika Hronika isimli gazetenin 20 Şubat 1826 (3 Mart 1826) tarihli sayısında; “Barbarların” 12 Şubatta başladıkları bombardımana devam ettikleri, 14 Şubattaki (26 Şubat) patlamalarda dört kadının paramparça olduğu, iki erkeğin hayatını kaybettiği, iki tanesinin de yaralandığı belirtilerek bombardımanın başladığı tarihten 15 Şubat (27 Şubat) tarihine kadar şehre toplam 8.000 top mermisi atıldığı ifade edilmektedir.¹²¹⁹

İbrahim Paşa, Şubat ayı sonlarına doğru iç denize girmeyi başardı. Bu durum, denizden avlanarak hayatını idame ettiren Mesolongi halkı için bir felaket demektir. Kısa sürede şehirde açlık baş gösterdi ve mecburen at, eşek, kedi ve köpek eti tüketilmeye başlandı. Ölmüş insanların etini yiyenler bile oldu.¹²²⁰ Mesolongi teslim olmaya çok yakındı. Ancak, Rumlar 10 Nisan 1826 tarihinde kuşatmayı yararak son bir kez şehirden kaçmak için plan yaptılar. Plana göre, aynı anda Yorgos Karaiskakis de güneyden Osmanlı birliklerine saldıracaktı. Kaçış planı, Hristiyan bir Türk tarafından Kavalalı İbrahim Paşa’ya ihbar edildi. Mesolongi halkı gizlice kaçma hesapları yaparken, İbrahim Paşa’nın askerleri dışarıda pusuya yatmış bekliyordu. Karaiskakis’in birlikleri de yardıma gelmemişti. Dolayısıyla kaçma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu olay tarihe “Mesolongi Çıkışı (Eksodos Tu Mesolongiu)” olarak geçti.¹²²¹ Rumların kayıpları konusunda sayı vermeyen Mihailidis, yüzlerce kişinin öldürüldüğünü ve çok sayıda kişinin de köle pazarlarına gönderildiğini söylemekle yetinirken,¹²²² Brewer, George Finlay’i kaynak göstererek 4.000 Rum’un öldürüldüğünü, 3.000 Rum’un esir alındığını ve ancak 2.000 kişinin kurtulabildiğini ifade etmektedir.¹²²³ Dakin Mesolongi’de bulunan 12.000 Rum’dan sadece 2.000 kadarının kurtulabildiğini, diğerlerinin ya öldürüldüğünü, ya da esir

¹²¹⁸ *Elinika Hronika Gazetesi*, 3 Şubat 1826, s. 3.

¹²¹⁹ *Elinika Hronika Gazetesi*, 20 Şubat 1826, s. 3-4.

¹²²⁰ Nikos Yanopoulos, “İ Friktes Sinthikes Pu Viosan İ İperaspistes Tis İeris Polis Tu Mesolongiu, Apo Tin Elipsi Trofis (Yiyecek Sıkıntısı Sebebiyle Aziz Şehir Mesolongi’nin Savunucularının Yaşadıkları Dehşet Verici Şartlar)” <<http://www.mixanitouxronou.gr/i-friktes-sinthikes-pou-viosan-i-iperaspistes-tis-ieris-polis-tou-mesolongiou-apo-tin-ellipsi-trofis-kinigousan-ta-pontikia-ke-sto-telos-ipirxan-ke-krousmata-anthropofagias-gia-na-min-paradothoun/>> 15.10.2017; David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias...*, s. 331.

¹²²¹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 234-235; David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias*, s. 332-335.

¹²²² Yakovos D. Mihailidis, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus...*, Cilt: 3, s. 14.

¹²²³ David Brewer, *İ Floga Tis Eleftherias*, s. 335.

edildiğini belirtmekte, yaşananlardan sonra Mesolongi için “mezbaha” benzetmesini kullanmaktadır.¹²²⁴

**Resim 3.9. Theodoros Vrizakis’in “Mesolongi Çıkışı” İsimli Tablosu (1853)-
Mesolongi Sanat Galerisi¹²²⁵**

Mesolongi kuşatmasının 10 Nisan 1826’da başarı ile neticelenmesi sonrasında İbrahim Paşa Mora’ya, Osmanlı kuvvetleri de Atina’ya doğru ilerledi. Yunan anlatımına göre, İbrahim Paşa önüne gelen her şeyi yakıp yıktı. Sivil halk kılıçtan geçirildi. Köyler, tarlalar ve zeytin ağaçları yakıldı. Çok sayıda kadın ve çocuk İstanbul ve İskenderiye’deki köle pazarlarında satıldı. İskenderiye’ye gönderilen köle sayısı 10-12.000 civarındaydı.¹²²⁶

Anadolu’da bulunan hükümet, Mesolongi’deki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Rum donanması bu kuşatmanın yarılmasında kritik bir rol oynayabilirdi. Ancak, Çamlıca Adası’ndaki denizciler paralarını alamadıkları için Mesolongi’ye gitmeyi reddettiler. Hükümet ise bu ödemeyi yapma konusunda muktedir olamadı. Aslında, dört ay önce para toplamak için bir girişimde bulunmuş, 4 milyon kuruş gelir elde edebilmek için 24 Aralık 1825 tarihinde devlete ait arazileri satma kararı almıştı. Ancak, bu durum bir skandala dönüştü. Birkaç ay içerisinde araziler, hatta köyler zenginelere satıldı. Fakat

¹²²⁴ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 235.

¹²²⁵ Ayanoglu, resmin üst tarafında bulunan melek figürlerinin, bu savaşta meleklerin de Yunanlılara yardım ettiği, dolayısıyla Yunanlıların haklı, Türklerin haksız olduğu alt mesajının verildiğini ifade etmektedir. (Bkz: Betül Ayanoglu, *Türk-Yunan Tarih Ders...*, s. 82.)

¹²²⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

ödemelerin çoğu gerçekleşmedi. Dolayısıyla devlet kasasına hiç para girmedi. Yaşananlar, hükümetin herhangi bir otoriteye sahip olmadığını ortaya koyuyordu.¹²²⁷

Yunan tarih yazıcılığı, Mesolongi kuşatmasında Fransız subayların kritik görevler üstlendiklerini, bu yüzden söz konusu kuşatmanın Avrupa tarihi için kara bir leke olduğunu savunmaktadır. Fransa ve Avrupa'nın diğer ülkelerinden subayların İbrahim Paşa'nın ordusunda görev yaptığı bilgisi, Elinika Hronika isimli gazetenin 20 Şubat 1826 tarihli sayısının 1. sayfasında da verilmektedir.¹²²⁸

Mesolongi'nin ele geçirilmesiyle Osmanlı Devleti büyük bir başarı yakalamış, isyanı neredeyse tamamen bastırmıştı. Ancak, beklenmedik bir gelişme yaşandı ve Mesolongi'deki dram Avrupa kamuoyunu ayağa kaldırdı. Bu olay, Patriğin idamı ve Sakız harekâtından sonra Rum isyanı açısından adeta üçüncü bir dönüm noktasıydı. Patriğin asılması "katliam", Sakız Adası'nda yaşananlar "felaket" olarak adlandırılırken, Mesolongi'deki Rumların direnişi "kahramanlık" olarak kabul edildi. Paris'te gösteriler düzenlendi. Rumlara destek için her yerde para toplandı. İngiltere ve Fransa meclislerinde Mesolongi'deki Rumların direniş esnasında gösterdikleri kahramanlık ve cesareti öven konuşmalar yapıldı. İngiltere Meclisi'nde hükümet, sadece Rumların korunması için değil, aynı zamanda bağımsızlıklarını da kazanmaları için her türlü yasal yolun kullanılacağını açıkladı.¹²²⁹

Tripoliçe kuşatması ve 1823-1824 yıllarındaki iç savaş sonrasında azalma eğilimine giren Helenseverlik hareketi, Mesolongi kuşatması sonrasında tekrar yükselişe geçti. Ressam, heykeltıraş ve şairler bu konuda eserler ortaya çıkardılar. Fransız ressam Eugène Delacroix'nın "Mesolongi Harabelerinde Son Nefesini Veren Yunanistan" isimli tablosu Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Ünlü Rum şair Dionisios Solomos da "Özgür Kuşatılmışlar" isimli bir şiir yazdı.¹²³⁰

¹²²⁷ a.g.y.

¹²²⁸ *Elinika Hronika Gazetesi*, 20 Şubat 1826, s. 1.

¹²²⁹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹²³⁰ a.g.y.; Athanasios Kallinotis, Yoannis Koliopoulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 119.

Resim 3.10. Eugène Delacroix'nın "Mesolongi Harabelerinde Son Nefesini Veren Yunanistan" İsimli Tablosu- Bordeaux Sanat Galerisi

Her yerde yardım kampanyaları, resim sergileri, konferanslar, şiir söyleşileri ve gösteriler düzenlenmeye başladı. Basında Rum meselesi ile ilgili yer alan makalelerde Avrupa halklarının gerçekleştirdikleri gösterilerin yeterli olmadığı, hükümetlerin de aktif olarak müdahale etmeleri gerektiği savunuluyordu. Avrupa'daki kamuoyu baskısı, hükümetleri Rum meselesine ilgi göstermeye mecbur bıraktı. Örenç, Mesolongi'de yaşanan hadiselerin Avrupa'da bu denle yankı bulmasını, esir alınanlar arasında çok sayıda gönüllü, şair ve sanatçıların bulunmasına bağlamaktadır.¹²³¹

Yunan tarih yazıcılığında Mesolongi kuşatmasına büyük önem verilmekte ve Rumların Osmanlı ve Mısır askerlerine değil, açlığa yenik düştükleri tezinden hareketle bu olay bir kahramanlık destanı olarak anlatılmaktadır. Her yıl 10 Nisan tarihinde Mesolongi'de anma törenleri düzenlenmekte, törenlere devlet ve hükümet yetkilileri en üst seviyede katılmaktadır. Theodoros Kolokotronis, Mesolongi direnişini Rum halkının kurtuluşunun başlangıcı olarak tanımlarken, Vakalopulos, tarihte eşi benzerine nadir rastlanılan bir örnek olduğunu ifade etmektedir.¹²³²

Yunan tarih yazıcılığında atfedilen önemin aksine, Türk tarih yazıcılığında Mesolongi kuşatmasının ve ortaya çıkardığı sonuçların üzerinde çok fazla durulmadığı görülmektedir. Mesolongi kuşatması genel olarak bir iki cümle ile anlatılmaktadır. Örneğin Danişmend, Mehmet Reşit Paşa'nın şehri kuzeyden kuşattığını, İbrahim Paşa ve Kaptan-ı

¹²³¹ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 86.

¹²³² Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 484-488.

Derya Koca Husrev Mehmet Paşa'nın da denizden desteğiyle şehrin fethedildiğini belirtmektedir.¹²³³ Karal, Mesolongi'nin 1827 yılında teslim olduğunu söylemekle yetinirken,¹²³⁴ Uçarol, Mesolongi ve Atina'nın alınmasıyla isyanın bastırıldığını belirtmektedir.¹²³⁵ Armaoğlu ise, Mesolongi'de çok şiddetli çarpışmalar yaşandığını ve şehrin 15 aylık bir direnişin ardından 1826 yılı Nisan ayında teslim olduğunu ifade etmektedir.¹²³⁶ Bayrak ise farklı olarak şehirdeki 7.000 Rum'un öldürüldüğü, kadın ve çocuklara dokunulmadığı ve 400 kadar Rum'un sağ kurtulduğu bilgisini vermektedir.¹²³⁷

---

¹²³³ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 109.

¹²³⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 115.

¹²³⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 157.

¹²³⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 174.

¹²³⁷ Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 155.

BÖLÜM IV

ULUSLARARASI MÜDAHALE VE YUNANİSTAN DEVLETİNİN KURULMASI

4.1. Büyük Devletlerin Müdahalesi ve Navarin Baskını

1827 yılına gelindiğinde, Yunanistan'ın geleceği, hiç olmadığı kadar karanlık görünüyordu. İsyân hareketi başarısızlıkla sonuçlanmak üzereydi. Rumlar, ilk yıllarda Osmanlı Sultanı'na baş kaldırarak Osmanlı Ordusu'nu yenmiş, Donanmasının harekâtlarını engellemiş ve şehirleri ele geçirmişti. Ancak İbrahim Paşa'nın gelişiyle her şey tersine dönmüştü. Bununla birlikte İbrahim Paşa'nın elindeki asker sayısı da iyice azalmıştı. Mora'ya gönderilen askerlerden sadece 8.000'i hayatta kalmayı başarmışlardı. Bunların da en az 1.500'ü hasta ya da yaralıydı. Bu nedenle ilk aşamada hedefine ulaşmış olan İbrahim Paşa, büyük devletlerle görüşüp sorunu diplomatik yollardan çözmeye hazırlanıyordu. Ancak bu sırada, durumu tekrar Rumların lehine döndürecek gelişmeler yaşandı.¹²³⁸

Fener Rum Patriğinin idam edilmesi ve Sakız Adası'nda yaşanan olaylar, o güne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesini savunan ve bu sebeple Rum isyanına sıcak bakmayan devletlerin politikalarını değiştirerek, Rumları muharip taraf olarak tanımalarına ve dolaylı da olsa Rumlara destek vermelerine sebep olmuştu. Ancak, Mesolongi Kuşatması esnasında yaşananların bütün Avrupa'da duyulması ve müthiş bir kamuoyu baskısının oluşması neticesinde büyük devletler artık yaşananlara aktif olarak müdahale etme kararı aldılar. Tabii bu kararı almalarında aralarındaki rekabet, Yunanistan'ın bağımsızlığını kaçınılmaz olarak görmeleri ve yeni kurulacak devlet üzerinde nüfuz sahibi olmak istemeleri de önemli rol oynadı.

Kaldı ki, İngiltere, Rum ayaklanmasının gitgide bir Hristiyanlık meselesi haline geldiğini ve Rusya'nın kontrolüne girmeye başladığını düşünüyor ve bu durumdan son derece rahatsız oluyordu. Bu nedenle İngiltere, Rum meselesinde daha aktif bir rol oynaması gerektiğine karar verdi.¹²³⁹ İngiltere'nin Rumlar lehine politika değişikliğine

¹²³⁸ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 236; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 261.

¹²³⁹ Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında..." s. 74; Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan...*, s. 299; Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 21.

gitmesinin bir diğer sebebi de, isyanın bastırılmasında görev alan Mehmed Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de nüfuz kazanmasından duyduğu rahatsızlıktı.¹²⁴⁰ Kaldı ki, Rumlar da, İbrahim Paşa'nın bölgede büyük zulümler yaptığı gerekçesiyle büyük devletlerin meseleye müdahale etmelerini istiyorlardı.¹²⁴¹

Rum meselesinde yalnız kaldığına inanan Rusya, İngiltere'nin söz konusu politika değişikliğinden sonra, Rumlar hakkındaki planları ile ilgili olarak İngiltere ile ortak hareket etmeye karar verdi ve bu konuda hazırladığı planı İngiltere'ye sundu. Bu tasarıya göre, Rumların yaşadıkları bölgelerde, Osmanlı Devleti'ne bağlı üç prenslik teşkil edilecek, Tesalya ve Attiki Yarımadası ilk prensliğe, Epir ve çevresi ikinci prensliğe, Mora ve Girit ise üçüncüsüne dâhil olacaktı. Ancak Rusya'nın gizli kalmasını arzu ettiği bu planın, Rusya'nın Balkanları işgal etme hedeflerinin bir parçası olduğunu düşünen İngiltere, bu tasarımı ifşa etti. Tasarı hem Rumlar, hem de Osmanlı Devletinin yoğun tepkisiyle karşılaştı. Rumlar, bağımsızlık taleplerinin karşılanmadığı, Osmanlı Devleti ise iç işlerine karışıldığı gerekçesiyle söz konusu plana itiraz etti. Rumlar, Kasım ayında Canning'e bir mektup yazarak Rusya'nın teklifini kabul etmemesini ve kendilerine destek vermesini istediler.¹²⁴²

Rusya'nın özerk bir Rum devletinin kurulmasını istediğini öğrenen ve asıl amacı tam bağımsızlık olan Rumlar, tepki olarak İngiltere'ye yaklaşmaya başladılar. İngiltere yanlısı politika izleyen Theodoros Kolokotronis ve Aleksandros Mavrokordatos'un da aralarında bulunduğu bir grup 1825 yılında İngiltere'ye mektup yazarak, Yunan Krallığı'nın tahtına geçecek ismi belirlemesini istediler. "İtaat Belgesi" olarak adlandırılan söz konusu mektup İngiltere'nin Rum meselesine müdahale sürecini hızlandırdı. Rumların, İngiltere'ye yakınlık duymaya başlamalarının bir sebebi de, George Canning'in Rum isyancıları öven açıklamalar yapması ve 1824 yılında Rumların onaylamadığı bir çözümü desteklemeyeceğini beyan etmesi idi. Bu tarihten sonra Rumlar arasında ilk kez İngiltere yanlıları ortaya çıkmaya başladı.¹²⁴³

Bu gelişmeler üzerine Metternich'in teklifiyle 7 Nisan 1825 tarihinde St. Petersburg'da Rusya, Fransa ve Avusturya'nın katılımı ile bir konferans düzenlendi. Konferansta, sadece Osmanlı Devleti'nin Rumlara bazı imtiyazlar tanınması, Babıâli'nin

¹²⁴⁰ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2901.

¹²⁴¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 113.

¹²⁴² Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 43; Evangelia Luvi, Dimitrios H. Ksirafas, *G Yimnasiu-Neoteri Ke...*, s. 136; Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 206.

¹²⁴³ Aynı yer; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 183.

bunu kabul etmemesi halinde iki taraf arasında arabuluculuk yapılması yönünde bir karar alındı. Ancak, İbrahim Paşa'nın harekâtı sonrasında isyanın bitme noktasına geldiğini ve St. Petersburg kararlarının uygulanması durumunda ayaklanmanın tekrar güç kazanacağını düşünen Osmanlı Devleti, söz konusu kararları reddetti.¹²⁴⁴

Gerçekten de bu noktada, Rum ayaklanması bastırılmış gibi görünüyordu. Ancak tam bu esnada Rus Çarı I. Aleksandr'ın ölmesi ve 26 Aralık 1825 tarihinde yerine I. Nikola'nın geçmesi, meselenin seyrini değiştirdi.¹²⁴⁵ I. Nikola, Çar Aleksandr'dan farklı olarak Osmanlı Devleti karşısında daha sert bir politika izleme taraftarıydı. Öte yandan I. Nikola'ya göre Mehmed Ali Paşa'nın Mora ve Girit Valiliklerini alarak Doğu Akdeniz'e egemen olması, Rus çıkarlarına aykırıydı.¹²⁴⁶

I. Nikola'nın ilk icraatlarından birisi, 17 Mart 1826 tarihinde Babıâli'ye bir ultiimat vererek, 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'nın gözden geçirilmesi, Sırlara verilen imtiyazlara riayet edilmesi ve Eflak-Boğdan'daki Osmanlı askerlerinin geri çekilmesi konularının görüşülmesini talep etmek oldu.¹²⁴⁷

Yaşanan gelişmeler karşısında İngiltere, Rum meselesi konusunda dışlandığı hissine kapıldı. Aslında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, Rusya'nın Rumlar üzerinde gittikçe daha fazla nüfuz kazanması, Mehmed Ali Paşa'nın bölgeye yerleşmesi nedeniyle duyduğu endişe ve Mesolongi kuşatması sonrasında oluşan kamuoyu baskısı sebebiyle daha aktif bir rol oynamaya karar verdi. Zaten bu meselede yalnız kaldığını düşünen Rusya da, İngiltere ile ortak hareket etmek istiyordu.¹²⁴⁸

Bu kapsamda, İngiltere ve Rusya, İbrahim Paşa'nın Mora'da yaptığı "zulümlere" son vermek amacıyla St. Petersburg'da görüşmelere başladılar ve görüşmeler sonrasında 4 Nisan 1826 tarihinde bir protokol imzalandı.¹²⁴⁹ St. Petersburg Protokolü olarak anılan ve içerisinde "Yunanistan" ifadesi geçen ilk uluslararası belge özelliği taşıyan söz konusu protokol, Yunanistan Devleti'nin kurulması için uluslararası arenada atılan ilk diplomatik adımdı.¹²⁵⁰ Paparrigopoulos'un "Yunanistan'ın bağımsızlığına giden yolu açan belge",

¹²⁴⁴ Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında...", s. 74-75.

¹²⁴⁵ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 360; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi...*, s. 261.

¹²⁴⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 116.

¹²⁴⁷ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Mora İsyanı ve...", s. 91.

¹²⁴⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)...*, s. 159.

¹²⁴⁹ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 184-185; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 117.

¹²⁵⁰ Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 43; Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında...", s. 76.

Hacısalihoglu'nun ise "Balkanlar'da ilk etnik temizlik kararı" olarak nitelendirdiği söz konusu protokolde, Osmanlı Devleti'ne her yıl vergi vermekle yükümlü özerk bir Yunanistan devletinin kurulması, bütün Türklerin Yunanistan'dan çıkartılması ve Rusya ve İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda birbirlerinden bağımsız tek taraflı adımlar atmamaları öngörülüyordu. Gerçekte, zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu'nu çıkarlarına aykırı bulan İngiltere'nin protokolü imzalamasının sebebi, Rusya'yı bir ittifak içerisinde kontrol altında tutarak Osmanlı İmparatorluğu'na tek başına savaş açmasını engellemekti.¹²⁵¹

Bu arada, bastırılmak üzere olan Rum isyanının tekrar büyümesini istemeyen ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını planlayan Babıâli, Rusya'nın 17 Mart 1826 tarihinde verdiği ultimatom kapsamında Akkerman'daki görüşmelere katılmak durumunda kaldı. Rusya'nın İngiltere ile vardığı uzlaşma gereğince Rum meselesini gündeme getirmediği görüşmeler sonunda 7 Ekim 1826 tarihinde bir sözleşme imzalandı. Her ne kadar Akkerman Sözleşmesi'nde Rumlarla ilgili hiçbir hüküm bulunmasa da, Rusya bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'na karşı diplomatik bir zafer elde etmiş oluyordu. Bu durum da büyük devletlerin, savaşa gerek kalmadan sadece baskı kurmak suretiyle taleplerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirebileceklerini gösteriyordu.¹²⁵²

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, St. Petersburg'da alınan kararları 23 Ocak 1827 tarihinde Osmanlı Devleti'ne tebliğ eden İngiltere, Osmanlı Devleti'nin altı senelik süre zarfında isyanı bastırmaya muktedir olmadığını, isyan süresince bölgedeki ticari faaliyetlerinin sekteye uğradığını ve bu nedenle müdahale etme vakti geldiğini ifade ederek protokolün esaslarının kabulünü talep etti. İngiltere'yi Rusya izledi. Onun da talepleri İngiltere ile benzerdi.¹²⁵³ Ancak Babıâli, Osmanlı ve Mısır birliklerinin önemli başarılar elde ettikleri bir dönemde, isyanı bastırma çabalarının İslam hukukuna uygun olduğunu belirterek her iki talebe de olumsuz cevap verdi.¹²⁵⁴

İngiltere ve Rusya'nın kendi başlarına Rum meselesini çözmelerini istemeyen Fransa, St. Petersburg protokolüne katılmaya davet edildiğinde bunu kabul etmenin yanı sıra, üç devlet arasında yeni bir anlaşma imzalanmasını teklif etti. Bunun üzerine Rusya,

¹²⁵¹ Mehmed Hacısalihoglu, "Yunanistan"... s. 588; Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 206; Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 485; Alexander Bitis, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edime Antlaşması", (çev. Nasuh Uslu) *Türkler*, Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 703.

¹²⁵² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*..., s. 158-159.

¹²⁵³ Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında...", s. 77-78.

¹²⁵⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 824.

İngiltere ve Fransa, 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra’da bir araya geldiler ve yeni bir sözleşme imzaladılar. Bu sözleşme, aslında St. Petersburg protokolünün tekrarı niteliğindedir ve sınır konularına değinmiyordu. Ancak, en önemli fark, müttefiklerce alınan kararların Babıâli tarafından bir kez daha reddedilmesi halinde, büyük devletlerin meseleye fiili olarak müdahale etmelerini ve Akdeniz’e intikal edecek müttefik donanmanın, Osmanlı Donanması’nın faaliyetlerine engel olmasını öngörmesiydi. Bu açıdan bakıldığında 6 Temmuz 1827 tarihli Londra Antlaşması, Yunanistan’ın bağımsızlığına giden yolu açtı diyebiliriz.¹²⁵⁵ Öte yandan, bahse konu protokolda, olası bir çatışmanın önüne geçmek amacıyla Rumlarla Türklerin birbirlerinden ayrılması gerektiği özellikle vurgulanıyordu. Buna göre, Türkler Yunanistan’dan çıkartılacak ve mallarına el konulacaktı. Buna karşılık, hiçbir Rum’un yer değiştirmesi veya malına mülküne el konulması öngörülüyordu.¹²⁵⁶ Ancak, Türk ve Mısır birlikleri tarafından isyanın bastırılmak üzere olduğu bir dönemde Sultan II. Mahmud İngiltere, Rusya ve Fransa’nın ateşkes ve arabuluculuk tekliflerini bir kez daha reddetti.¹²⁵⁷

“Grekler toplanın, bakın.

Avrupa donanmalarını gönderiyor, karşılayın.”

Mora Türküsü, 1827¹²⁵⁸

Bu sırada İbrahim Paşa’nın Mora’daki Rumların tamamını Mısır’a süreceği ve yerlerine Mısırlıları yerleştireceği yönünde çıkan haberler üzerine, Mısır Donanması’nın Mora kıyılarına yeni bir çıkarma yapmasını önlemek üzere müttefik donanması bölgeye sevk edildi. Yaklaşık 89 gemi, 15.000 denizci ve yüzlerce toptan oluşan Osmanlı ve Mısır Donanması Navarin Limanı’na demirlemişti. Donanma, 21 Eylül 1827 tarihinde Çamlıca (İdra) Adası’ndaki deniz üssünü vurmak için Navarin Körfezi’nden çıkmak istedi. Ancak müttefik donanmanın engellemesi ile karşılaştı. Bunun üzerine donanma Navarin’e geri döndü ve İbrahim Paşa, izleyeceği hareket tarzı ile ilgili olarak İstanbul’dan cevap beklemeye başladı.¹²⁵⁹

¹²⁵⁵ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 210-211.

¹²⁵⁶ Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 16.

¹²⁵⁷ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 210-211.

¹²⁵⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹²⁵⁹ a.g.y.; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 831; Alexander Bitis, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı...”, s. 703-704.

İbrahim Paşa, İstanbul'dan gelecek cevabı beklerken, Rumlar Gördüs (Korint) Körfezi'nde bulunan 11 Türk gemisine saldırdılar. Bu saldırı, Navarin Körfezi içerisinde Osmanlı-Mısır Donanması ve müttefik donanma arasında yaşanan savaşın asıl sebebini teşkil etti. Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti ve isyancı Rumlar arasında arabuluculuk yapmaya gelmişlerdi, ancak Rumların saldırılarına göz yumuyorlardı. İbrahim Paşa bu olaya çok sert tepki gösterdi. Bütün bu gelişmelere rağmen İbrahim Paşa herhangi bir çatışma çıkacağını öngörmüyordu. Bu sebeple Mora'daki kara harekâtına komuta etmek üzere bölgeden ayrıldı ve komutayı Tahir Paşa'ya bıraktı. İngiliz Amiral Codrington, Tahir Paşa'ya Londra Anlaşmasını tebliğ ederek Kıta Yunanistan'a ve adalara her türlü ikmal faaliyetinin yasaklandığını ve İngiliz Donanması'na bir top mermisi bile atılsa Türk donanmasının imha edileceğini bildirdi. İngiliz Amiral'in bu tehdidine karşın, İbrahim Paşa bölgeden ayrılmadan önce Çengelolu Tahir Paşa'dan silahlı bir çatışmadan kaçınmasını istemişti.¹²⁶⁰

Osmanlı-Mısır donanması, 2.240 topa sahip 89 gemiden oluşuyordu. Müttefik kuvvetlerde ise 1.324 topa sahip 27 gemi (12 İngiliz, 8 Rus ve 7 Fransız) vardı. Osmanlı-Mısır askerlerinin sayısı 22.000 iken, müttefik askerlerinin sayısı 17.000 idi. Osmanlı-Mısır donanması gemi ve personel sayısı bakımından üstün olmasına rağmen, tecrübe ve kalite bakımından daha gerideydi.¹²⁶¹

Yunan anlatısına göre, 20 Ekim 1827 günü sabah saatlerinde müttefik kuvvetlere ait donanma, savaş bayrağı çekmeden Navarin Limanı'na girdi. Bu nedenle Osmanlı Donanması, müttefik kuvvetlerin herhangi bir saldırı yapmasını beklemiyordu. Osmanlı-Mısır donanmasına ait bir ateş gemisi, "Dartmouth" isimli gemiye yaklaştı. Gemi kaptanı, ateş gemisini uzaklaştırması için küçük bir tekneyi görevlendirdi. Ancak söz konusu teknede bulunan bir İngiliz üsteğmen, ateş gemisi tarafından açılan ateşle hayatını kaybetti. Botu korumak için Dartmouth ve Fransız Sirene gemisi de karşı ateş açtı. Bunun üzerine Mısır gemisi Fransız amiral gemisine top mermisi attı ve çatışma büyüdü.¹²⁶²

¹²⁶⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 832-839; Nikolaos Petsalis, "İ Navmahia Tu Navarinu (Navarin Deniz Muharebesi)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 466; Ersan Baş, *Türk Deniz Harp...*, s. 139.

¹²⁶¹ Nikolaos Petsalis, "İ Navmahia Tu Navarinu ...", s. 467; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 286; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 839-840.

¹²⁶² Nikolaos Petsalis, "İ Navmahia Tu Navarinu ...", s. 468; Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 20, s. 183; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 842.

Yaklaşık 4 saat süren çatışma müttefik donanmanın galibiyeti ile sonuçlandı. Osmanlı-Mısır Donanması'na ait 89 gemiden 60'ı battı, diğerleri ise ciddi hasar gördü. İbrahim Paşa'ya ait gemilerden sadece 14'ü İskenderiye Limanı'na dönebildi. Hayatını kaybeden Osmanlı ve Mısırlı askerlerin sayısını tam olarak ifade etmek mümkün olmasa da yaklaşık 6.000 askerinin öldüğü tahmin edilmektedir. Müttefik donanmasında görevli 75 İngiliz, 40 Fransız ve 59 Rus askeri hayatını kaybetti, 197 İngiliz, 141 Fransız ve 137 Rus askeri ise yaralandı. Ertesi gün Tahir Paşa ve Codrington arasında gerçekleştirilen müzakereler sonrasında ateşkes şartları kararlaştırıldı ve böylece çatışma sona ermiş oldu.¹²⁶³

Resim 4.1. Konstantinos Volanakis'in "Navarin Deniz Muharebesi" İsimli Tablosu (1837)-Yunanistan Deniz Müzesi

Navarin'de elde edilen "zafer" haberi, Londra, Paris ve Petersburg'a Kasım ayının ikinci haftasında ulaştı. Bildiriler okundu, şiirler yazıldı, tiyatro gösterileri düzenlendi ve ünlü ressamlar bu savaşı ölümsüzleştirdi.¹²⁶⁴ Ancak İngiltere ve Avusturya hükümetleri, kendi kamuoyları ile aynı görüşte değillerdi. İngiltere hükümeti yaşananları "talihsiz bir olay" olarak nitelendirdi¹²⁶⁵ ve harekâta katılan amiralleri görevden aldı.¹²⁶⁶ Çünkü Doğu

¹²⁶³ Apostolos E. Vakalopoulos, Konstantinos Vakalopoulos, Yuannis Yannopoulos, Aleksandros Despotopoulos, Lukia Drulia, Eleni Kuku, Ekaterin Kumarianu, Stefanos Papadopoulos, Vasilios Sfiroeras, *İstoria Tu Eliniku Ethnus...*, Cilt: 12, s. 468.

¹²⁶⁴ ; Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 7, s. 845-849; Victor Hugo'nun Navarin Baskını sonrasında yazdığı "Doğulular (Les Orientales)" isimli şiiri için bkz: <http://www.chez.com/Iyres/Hugo/orientales/HugoOrient1/htm> (Ersan Baş, *Türk Deniz Harp...*, s. 150.)

¹²⁶⁵ Fotini Tomai, "Pos İ Megales..."

Akdeniz’de Rusya’ya karşı koyabilecek tek deniz gücü olan Osmanlı Donanması’nın ortadan kaldırılması, Rusya’nın yayılmacı emellerinin önündeki engelin de ortadan kalkması anlamına geliyordu¹²⁶⁷

İngiliz, Fransız ve Rus amirallere, Yunanistan’ın güney sahillerinin abluka altına alınması, Mısır’dan Mora Yarımadası’na yapılacak askeri sevkiyatın engellenmesi ve Osmanlı-Mısır Donanması’nın körfezden çıkışına izin verilmemesi talimatı verilmişti. Ancak, bu görev yerine getirilirken şiddetten kaçınılması özellikle istenmişti. Çünkü üç devlet, resmi olarak Babiâli ile savaş halinde değillerdi.¹²⁶⁸

Navarin’de yaşananların Kutsal İttifak’ın ruhuna aykırı olduğunu dile getiren Metternich ise, bağımsızlık arzulayan milletlere cesaret vereceğinden Navarin baskınının çok talihsiz bir dönüm noktası olduğunu ifade etti.¹²⁶⁹ Navarin baskınında, Osmanlı Devleti’nin hem donanmasını, hem de tecrübeli denizcilerini kaybetti.¹²⁷⁰ Rusya denizde üstünlüğü ele geçirdi ve Akkerman Antlaşması’ndaki hususların hayata geçirilmesi için 1828 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş açtı.¹²⁷¹

Navarin baskını Rumlar için çok büyük moral oldu. Kiliselerde ayinler düzenlendi, mecliste hazırlanan bir bildiri ile amirallere şükran duyguları dile getirildi. Bu baskın sayesinde Mora’daki harekâtlar sona ermişti. Ancak, Rumların gözden kaçırdıkları çok önemli bir nokta vardı. Bu olay, ülkenin iç işlerine yabancıların müdahalesini artık meşru hale getirmişti.¹²⁷²

Öte yandan Navarin’de yaşanan çatışmaya bir tek Rum gemisinin dahi katılmadığı, hem Türk hem de Yunan tarih yazıcılığında açık bir şekilde belirtilirken, Yunanistan Deniz Kuvvetleri resmi internet sitesinde yer alan şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

“1821 yılında isyan başladığında, en önemli rolü Deniz Kuvvetleri oynayacaktı. Rumlar, karada pek çok kez yenildiler, ancak denizde hiç kaybetmediler. Çünkü korkusuz kundakçılar, ateş gemileri ile sayı ve silah üstünlüğü mantığını çürüttüler ve isyan cephelerine müdahale etmek isteyen Türk Donanması’na ağır kayıplar verdirdiler. Yunanistan’ın bağımsızlığının

¹²⁶⁶ İdris Bostan, “Navarin”..., s. 443.

¹²⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 181; Ferhat Pirinççi, *Yunan Ulusal Kimliğinin...*, s. 62.

¹²⁶⁸ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 212.

¹²⁶⁹ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi...*, s. 2908.

¹²⁷⁰ Ali Fuat Öreñç, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde...”, s. 26.

¹²⁷¹ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 212-213.

¹²⁷² Fotini Tomai, “Pos İ Megales...”

denizde şanlı bir deniz savaşıyla, Navarin Deniz Muharebesi'yle kazanılması da tesadüf değildir."¹²⁷³

Babîali, batırılan donanması için tazminat talebinde bulundu. Ancak Osmanlı topraklarında yaşayan üç devletin vatandaşları ve şirketleri aleyhine herhangi bir misilleme yapmadı. İngiltere, Fransa ve Rusya, Navarin Limanı'nda hatalı olan tarafın Osmanlı Donanması olduğunu belirterek suçlamayı reddettiler ve niyetlerinin Osmanlı Devleti ile savaşmak olmadığını belirttiler. Her üç devlet de izledikleri politikada ısrar ederek Mora Yarımadası'na Türkiye veya Mısır'dan askeri destek gönderilmesine izin vermeyeceklerini ve Rumlarla ticari ilişkiler geliştireceklerini açıkladılar. Osmanlı Devleti, taleplerinin kabul edilmemesi sebebiyle bu devletlerle diplomatik ilişkilerini kesti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Navarin deniz muharebesinde yer alan üç büyük devletle diplomatik ilişkilerini askıya alması, Rumların işine geldi. Çünkü böylece Rum meselesi uluslararası bir boyut kazanmış oldu.¹²⁷⁴

Mehmed Ali Paşa, müttefikleri temsil eden İngiliz Amiral Codrington ile Babîali'nin iznini almadan 9 Temmuz 1828 tarihinde bir tahliye anlaşması imzaladı.¹²⁷⁵ Bu anlaşma kapsamında Mora'da kalan İbrahim Paşa'nın birlikleri İngiltere tarafından Mısır'a nakledildi.¹²⁷⁶ Bu arada, İngiltere, Rusya ve Fransa tarafından 19 Temmuz 1828 tarihinde Londra'da alınan karar gereğince 15.000 Fransız askeri 27 Ağustos 1828 tarihinde hiçbir direnişle karşılaşmadan Mora'yı işgal etti.¹²⁷⁷

İbrahim Paşa'ya ait kuvvetler 14 Eylül 1828'de çekilmeye başladılar. 18 Eylül tarihine gelindiğinde ise Mora'da bir tek Mısır veya Osmanlı askeri kalmamıştı. Böylece Rumlar kaybettikleri toprakları geri aldılar.¹²⁷⁸

Navarin baskını sonrasında Osmanlı Devleti, Mora'daki hâkimiyetini fiilen kaybetti. Navarin baskının diğer bir önemli neticesi de, Kutsal İttifak'ın resmen yıkılması idi. Bu olay ayrıca, büyük devletlerin, Rum meselesindeki kararlılıklarını da gözler önüne serdi ve

¹²⁷³ Yunan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *İstoria Tu Polemiku Naftiku (Deniz Kuvvetlerinin Tarihi)* <<http://www.Hellenicnavy.gr/el/istoria/istoria-tou-pn.html>> 25.05.2016.

¹²⁷⁴ Fotini Tomai, "Pos İ Megales..." Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 212-213.

¹²⁷⁵ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 19, s. 208; Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, 2002, s. 63.

¹²⁷⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 118.

¹²⁷⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 333-336.

¹²⁷⁸ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos: 21 (Cilt: 21) (1827-1847), *Ekdosis National Geographics Society (National Geographics Society Yayınları)*, Atina 2010, s. 16.

bağımsız bir Yunanistan devletinin kurulmasının önünü açtı. Avrupa’da gönüllüler isyanın başından beri gelip Rumlara destek vermişti. Ancak devlet seviyesinde Rum olaylarına ilk fiili müdahale Navarin’de gerçekleşmiş oluyordu.¹²⁷⁹

Nikos Dimos, Navarin’de yaşananları tarihteki en insani müdahale olarak nitelendirirken,¹²⁸⁰ Yannis Kollatos ise bu yoruma katılmadığını belirterek büyük devletlerin 1827 yılındaki Yunanistan lehine müdahalesinin insani amaçlarla gerçekleşmediğini, bu devletlerin Sakız ve Mesolongi’de yaşananlar sonrasında oluşan kamuoyu baskısına dayanamamaları ve artık Metternich’in sınırların değişmemesi, dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünün korunması yönündeki politikasından vazgeçmeleri nedeniyle Navarin harekâtının gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Kollatos’a göre Navarin müdahalesinin en önemli sebebi, İngiltere’nin Rumlara verdiği krediyi tahsil etmenin en kolay ve en garanti yolu olarak sömürebileceği yapay bir devlet kurmak olduğunu düşünmesi idi.¹²⁸¹

4.2. Kapodistrias’ın Devlet Başkanlığı’na Getirilmesi

1826 yılındaki Mesolongi kuşatması bütün gidiş hattı değiştirmişti. Mesele artık Osmanlı Devleti’nin bir iç meselesi olmaktan çıkmış, uluslararası bir boyut kazanmıştı. O güne kadar birbirleriyle sürekli çekişme halinde bulunan Rum liderler, batının desteği olmadan başarılı olamayacaklarını artık anlamışlardı. Bu sebeple batı ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan, dış politikada tecrübeli bir lider arayışına girdiler. 2 Nisan 1827’de Trizina’da gerçekleştirilen III. Meclis Toplantısı’nda Kont Yoannis Kapodistrias yedi yıllığına Yunanistan’ın Devlet Başkanı seçildi. Kapodistrias’ı, uluslararası alanda tanınması, Avrupa’da önemli işlere imza atmış olması, karakterinin düzgün olması, hitabet yeteneği ve göreve bağlılığı gibi özellikleri ön plana çıkıyordu.¹²⁸²

1820 yılında Filiki Eterya’nın liderliğini üstlenmesi istendiğinde, isyan için henüz erken olduğunu belirterek bu görevi reddetmişti. Ancak bu sefer kendisine Devlet Başkanlığı teklif edildiğinde, bunun Rumlara karşı bir görevi olduğunu düşündü. Kapodistrias’ın Devlet Başkanlığı görevine getirilmesinin, Rumlar için avantajları vardı.

¹²⁷⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 118; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*..., s. 161; Fotini Tomai, “Pos İ Megales...”; Misha Gleny, *Balkanlar 1804-1999*..., s. 49.

¹²⁸⁰ Nikos Dimos, “Pote Tha Didatun...”

¹²⁸¹ Yannis Kollatos, “Merikes Pikres Alithies...”

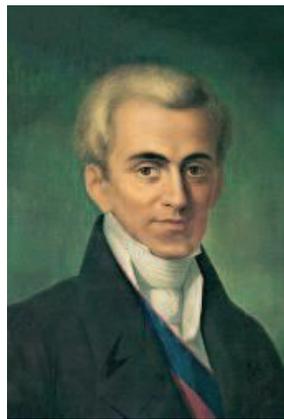
¹²⁸² Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu*..., Cilt: 4, s. 62.

Ünlü birisiydi ve Avrupa hükümetleri ile temas kurabilecek kapasitedeydi. Aynı zamanda tecrübeli bir siyasetçi ve diplomat olması sayesinde büyük devletler arasındaki çekişmelerden de Rumlar lehine faydalanabilirdi. Yıllardır Yunanistan'dan uzak yaşaması da hiçbir yerel grupla bir bağlantısı olmamasına sebep olmuştu, bu da tarafsız bir yönetim sergilemesinin önünü açacaktı. Onun göreve getirilmesi, Avrupa'nın Yunanistan'a yardım etmesini sağlayacaktı. Avrupalı yetkililer de, onun Rumları aynı çatı altında birleştirebilecek tek kişi olduğu fikrini savunuyorlardı.¹²⁸³

Kapodistrias gelene kadar ülkeyi yönetmekle görevlendirilen komisyon, otorite kurmakta muktedir olamamıştı. Elde kalan bölgelerde hâkimiyeti sağlamak için yerel yöneticiler arasında çekişmeler devam ediyordu. Aynı anda yedi bölgede iç savaş yaşanıyor. Bu sorunların dışında bir de açlık sorunu baş göstermişti. Yaşanan çatışmalar nedeniyle uzun bir süredir toprak ekilemiyordu ve eldeki gıda stokları da tükenmişti. 1821 yılında Anadolu, 1822 yılında Sakız Adası ve 1823 yılında İpsara Adası'ndan gelen göçmenlerin Mora'ya yerleşmesi, durumu daha da kötüleştirmişti. Mora Yarımadası'nda resmen bir insanlık dramı yaşanıyor.¹²⁸⁴

Kapodistrias, Devlet Başkanı seçilmesinden dokuz ay, Navarin baskınından ise yaklaşık iki ay kadar sonra, 6 Ocak 1828 günü Anadolu'ya geldi. Kendisini taşıyan gemiye Fransa'ya ait İra ve Rusya'ya ait Eleni isimli gemiler refakat ediyordu. Halk, yeni Devlet Başkanlarını coşkulu bir şekilde karşıladı.¹²⁸⁵

Resim 4.2. Yoannis Kapodistrias

¹²⁸³ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 21, s. 12.

¹²⁸⁴ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹²⁸⁵ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 21, s. 24; Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau, Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu...*, Cilt: 4, s. 63.

Kapodistrias, göreve başladığında, ülkeyi bir anarşinin içerisinde buldu. Ülkede ticaret, sanayi, tarım ve sanat adına hiçbir şey yoktu. Her ne kadar Navarin baskını sonrasında durum Rumların lehine dönmüşse de, aslında Rumlar bağımsızlık için verdikleri mücadelede başarılı olamamışlardı. Kıta Yunanistan'ın çok büyük bir bölümü, Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaydı. “Kurtarılan” az sayıda bölgede ise siyasi liderler yoktu. Attiki bölgesinde askerler Mora Yarımadası ile Salamis (Salamina) ve Ekene (Eyina) Adaları'na kaçmışlardı. Maaşlarını alamayan bu askerler, kargaşa çıkarıyorlar, halkın tedirgin olmasına sebep oluyorlardı. Bahse konu dönemde Mora'da baskıcı bir askeri yönetim ortaya çıkmıştı.¹²⁸⁶

Kapodistrias, görevlendirdiği bakanlardan ülkenin durumu hakkında rapor istedi. Durum içler acısıydı. Ülkenin her yerinde hırsızlık hüküm sürüyordu ve gücünün haklı olduğu günler yaşıyordu. Yerel yöneticiler, şiddet kullanarak insanların elindeki mallara el koyuyorlardı. 25.000 asker ülkede başıboş şekilde dolanıyor, geçimlerini köylülerin mallarını yağmalayarak sağlıyorlardı. Denizlerin hâkimi ise korsanlardı. Ticaret ve sanayi bitmiş durumdaydı, araziler ekilmiyordu. Devlet vergi toplayamıyordu, savaşlarda elde edilen ganimetler askerler tarafından yağmalandığı için devletin kasasına hiç para girmemişti, bu nedenle kasa bomboştu. Kapodistrias, Devlet Başkanı olarak görevlendirilmişti, ama raporlardan anladığı kadarıyla ortada bir devlet yoktu.¹²⁸⁷

Merkezi hükümet sadece Megara, Poros, Ekene ve Elefsis bölgelerine hâkimdi. Diğer bölgeler yerel liderlerin kontrolü altındaydı. Silahlı grupların keyfi hareketleri, kaçak ticaret, ordudaki disiplinsizlik, vergi politikasının olmaması, evsiz barksızların sayısının fazlalığı, hırsızlık ve korsanlık belli başlı problemler arasında yer alıyordu.¹²⁸⁸ Kapodistrias bu şartlar altında teşkil edilecek bir hükümetin ve hazırlanacak bir anayasanın hiçbir faydası olmayacağını anlamıştı. Ayrıca çevresindeki kimseye güvenmiyordu. Bu nedenle süratli karar almak ve bu kararları vakit geçirmeden uygulamaya koyabilmek için meclisi feshederek tam yetki sahibi olmak istedi.¹²⁸⁹ Kurmak istediği sistem diktatörlüğü andırıldığından anayasanın demokratik ilkeleri ile ters düşüyordu. Buna rağmen, yöneticilerin adaletsiz tutumundan bıkmış olan halk Kapodistrias'a destek verdi.¹²⁹⁰

¹²⁸⁶ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 10-12.

¹²⁸⁷ Yoannis Kuçombois, “Mia İkonomiki Ptihi...”, s. 96.

¹²⁸⁸ Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu...*, Cilt: 4, s. 65.

¹²⁸⁹ Thanos Veremis, *1821* (Belgesel Program).

¹²⁹⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 30-36; Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 21, s. 25.

18 Ocak 1828 tarihinde Mecliste yapılan oylama ile Kapodistrias'ın talepleri kabul edildi ve yasama yetkisi ona verildi. Genel sekreterliğe Spiridon Trikupis getirildi.¹²⁹¹ Böylece, halkın henüz demokrasiye hazır olmadığı teziyle anayasanın rafa kaldırılması, 1844 yılına kadar sürecek bir mutlak monarşinin önünü açmış oldu.¹²⁹²

Kapodistrias, ilk yapması gereken işin büyük toprak sahiplerinin ve kocabaşlarının oluşturduğu oligarşik yapıyı yıkmak olduğunu düşünüyordu. Böylece köylüye toprak verilecek ve köylü iş imkânına kavuşacaktı. Arazilerin ekilmesi, tarım aletlerinin üretimi, yolların isimlendirilmesi, okul ve matbaa inşa edilmesi, yapmayı başardığı işlerin başında geliyordu. Adalet ve vergi sistemini de düzenledi. Öksüz ve yetim çocukların eğitimi için yetiştirme yurdu inşa ettirdi. İlk postaneleri ve merkez bankasını kurdu. Yeni para birimi Finiks'i¹²⁹³ (Finika-Phoneix-Anka Kuşu) getirdi. Finiks'in kullanılmaya başlamasıyla Epidavros hükümeti tarafından 1822 yılında basılan tahviller de tedavülden kalktı. Onun döneminde Mora Yarımadası'nda 55, adalarda 44 ve Kıta Yunanistan'da 5 adet okul inşa edildi. Öte yandan düzenli bir ordu teşkil etmenin çok maliyetli olacağını ve savaş şartları devam ederken silahlı çeteleri lağvetmenin doğru olmayacağını düşünen Kapodistrias mevcut durumu devam ettirdi. Bu konuda yapabildiği tek şey silahlı çeteleri disipline etmek oldu.¹²⁹⁴

Resim 4.3. Yeni Para Birimi Finiks

¹²⁹¹ Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu...*, Cilt: 4, s. 67.

¹²⁹² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 30-41.

¹²⁹³ Danişmend, Mora'daki isyanı yönetmek üzere bölgeye gelen Dimitrios İpsilantis tarafından kullanılan isyan bayrağında, siyah zemin üzerinde anka kuşu sembolünün bulunduğunu ifade ederken, Pirinççi, 1850'li yıllara kadar Yunanlıların Antik Helen ile bağlantılarının anka kuşu (Phoenix) ile temsil edildiğini, böylece Yunanistan'ın küllerinden doğan anka kuşuna benzetildiğini belirtmektedir. Koyuncu ise "ulusal uyanış", "yeniden doğuş", "Rönesans", gibi terimlerin kullanılmasıyla ulusun tarihinin çok eskilere dayandığının vurgulandığını, söz konusu vurgulamadaki asıl gayenin "kadimlik, devamlılık ve ilgili coğrafyada meşruiyet iddiası" olduğunu vurgulamaktadır. (İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 106; Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 64; Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 474.)

¹²⁹⁴ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 21, s. 26.

4.3. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi

Navarin Deniz Muharebesi sonrasında Babıâli'nin büyük devletleri kınaması ve tazminat taleplerinde bulunması üzerine, Rusya 26 Nisan 1828 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.¹²⁹⁵ Bu arada, İngiltere ve Fransa'ya savaşa katılmaları yönünde çağrı yapan Rusya;¹²⁹⁶ olumsuz yanıt alınca bu devletlerin tarafsızlığını sağlamak için, amacının toprak kazanmak değil, Londra Protokolü'nü kabul ettirmek olduğunu duyurdu.¹²⁹⁷ Rumlar, Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki ilişkilerin bozulmasını büyük bir memnuniyetle takip ediyorlardı. Çünkü iki devlet arasındaki gerginliğin Yunanistan'ın bağımsızlığına giden yolu açacağına inanıyorlardı.¹²⁹⁸

Navarin'de donanması yakılan ve kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine henüz güçlü bir ordu kuramamış olan Osmanlı Devleti, Rusya ile bir savaşı göze alabilecek durumda değildi. Ancak Rusya'nın taleplerinin ve dolayısıyla Yunanistan'ın bağımsızlığının peşinen kabul edilmesi halinde, bu durumun imparatorlukta diğer halklara da örnek olmasından duyulan endişe nedeniyle, savaşın kaybedileceğine kesin gözüyle bakılmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin önünde başka alternatif kalmıyordu. Pertev Paşa'ya göre, Yunanistan'ın bağımsızlığı kesindi, ancak bu durum savaş ile kabul edilmeliydi.¹²⁹⁹

Osmanlı topraklarına giren Rus Ordusu kısa sürede Eflak, Buğdan ve Bükreş'e kadar ulaştı ve ancak Ekim ayında Silistre'de durdurulabildi.¹³⁰⁰ Savaşın ilk yılında Ruslar birçok başarıya imza atmalarına rağmen, kesin netice elde edemediler. Ancak, 1829 yılında durum değişti ve Rus askerleri Şumnu'yu ele geçirdikten sonra 20 Ağustos 1829 tarihinde Edirne'yi işgal etti. Rus Ordusunun İstanbul'a çok yaklaşması nedeniyle büyük bir telaş yaşandı.¹³⁰¹

Hâlbuki Balkanları 40.000 askerle geçmesine rağmen savaş ve hastalık yüzünden verilen zayıflar sebebiyle Rus ordusundaki personel mevcudu 13.000'e düşmüştü.¹³⁰² Kaldı ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasındansa, zayıflamasını tercih eden Rusya'nın

¹²⁹⁵ Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 44.

¹²⁹⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*..., s. 113.

¹²⁹⁷ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 322; Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 44; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5 ..., s. 118.

¹²⁹⁸ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 322.

¹²⁹⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 182.

¹³⁰⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*..., s. 165.

¹³⁰¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 183.

¹³⁰² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 500.

İstanbul'a yürümek gibi bir planı yoktu.¹³⁰³ Zaten Rusya'da da bir takım karışıklıklar baş göstermişti.¹³⁰⁴ Öte yandan, bu kadar az bir kuvvetle düşman topraklarında bulunmak da Rusları endişelendiriyordu.¹³⁰⁵

4.4. Londra Protokolü (22 Mart 1829)

Bu arada, henüz Osmanlı-Rus harbi devam ederken, Rusya'nın savaşın başından itibaren Osmanlı Devleti karşısında başarılı bir şekilde ilerlemesini çıkarlarına aykırı bulan İngiltere ve Fransa'nın girişimleriyle, Londra'da bir görüşme gerçekleştirildi. 22 Mart 1829 tarihinde imzalanan Londra Protokolü ile kurulacak Rum devletinin sınırları kuzeyde Narda (Arta)-Golos (Volos) hattı olarak kabul ediliyor ve Mora Yarımadası, Kiklad (Tavşan) Adaları, Eğriboz (Evia) Adası ve Kuzey Sporadlar yeni devletin sınırları içerisine dâhil ediliyordu. Söz konusu protokolde ayrıca Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne yılda 1.500.000 kuruş vergi vermekle yükümlü özerk bir devlet olarak tanınıyordu. Protokole göre Rum askerleri Kıta Yunanistan'dan çekilecek, büyük devletler Yunanistan için bir hükümdar seçeceklerdi.¹³⁰⁶ Vakalopulos, söz konusu protokolü "Yunanistan devletini ortaya çıkaran diplomatik belgeler arasında ilk ve en önemli belge" olarak tanımlamaktadır.¹³⁰⁷

4.5. Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829)

Rusya'nın 20 Ağustos 1829'da Edirne'yi işgal etmesi ve Erzurum'u alan Rus birliklerinin Trabzon'a doğru ilerlemeleri üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı.¹³⁰⁸ Bunun üzerine Rusya, Rus ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçebilmeleri, savaş tazminatı ödenmesi, Osmanlı Devleti'nin Akkerman Sözleşmesi'ni, 6 Temmuz 1827 tarihli Londra Anlaşmasını ve Yunanistan'ı özerk bir devlet olarak tanıyan 22 Mart 1829 tarihli Londra Protokolü'nü kabul etmesi şartıyla anlaşmaya razı olacağını açıkladı. Osmanlı Devleti'nin bu talepleri kabul etmesi üzerine 14 Eylül 1829

¹³⁰³ Alexander Bitis, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı...", s. 710-711.

¹³⁰⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*..., s. 166.

¹³⁰⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi...*, s. 183.

¹³⁰⁶ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 491-492; Sotirula Vasiliu, Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki, *1821 İ Yenisi Enos Ethnu...*, Cilt: 4, s. 85; Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 44; Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 24.

¹³⁰⁷ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 491.

¹³⁰⁸ a.g.e., s. 499.

tarihinde Edirne Antlaşması imzalandı ve Babiâli, Rum devletinin kuruluşunu tanımak zorunda kaldı.¹³⁰⁹

Vakalopulos'a göre 22 Mart 1829 tarihli Londra Protokolü Yunanistan'ın sınırlarını belirledi, Edirne Antlaşması ise bu devlete can suyu verdi. Bu nedenle Vakalopulos, söz konusu antlaşmayı "Yunanistan Devleti'ni ortaya çıkaran ikinci diplomatik belge" olarak tanımlamaktadır.¹³¹⁰ Öte yandan Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin tarihindeki en mühim anlaşmalardan birisidir. Her ne kadar bu antlaşma ile büyük toprak kaybı yaşanmasa da, Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi Osmanlı İmparatorluğu için bir nevi "sonun başlangıcı" anlamına geliyordu.

4.6. Londra Protokolü (3 Şubat 1830) ve Yunanistan Devleti'nin Kurulması

Edirne Antlaşması ile Rusya büyük bir zafer elde etmişti, çünkü Rumların Osmanlı boyunduruğundan kurtulmaları Rusya sayesinde gerçekleşiyordu. Böylece, Rumların Rusya'nın nüfuzuna girmelerini kaçınılmaz oluyordu. Bu tam da, İngiltere'nin korktuğu şeydi. İngiltere için artık Rumları kendi kontrolüne almak, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmaktan daha önemli hale gelmişti. Bu nedenle İngiltere'nin girişimleriyle, 3 Şubat 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını öngören bir protokol hazırlandı. İngiltere böylece Yunanistan'ın bağımsızlığı ile Edirne Antlaşmasını birbirinden tamamen ayırıyor ve Rusya karşısında bir adım öne geçerek yeni kurulan devlet üzerindeki nüfuzunu arttırıyordu.¹³¹¹

Bu, Rumlar için çok sevindirici bir gelişmeydi. Ancak Yunanistan'ın geleceğine, Rumlara sorulmadan karar veriliyordu. Çünkü Rumlar görüşmelere davet edilmemişti. Müzakereler sonrasında imzalanan protokole göre Yunanistan bağımsız bir devlet olarak tanındı. Ancak, Akarnia bölgesi yeni devletin sınırlarına dâhil edilmedi. Bunun en büyük sebebi İngiltere'nin, Rumların İyon Adalarına komşu olmasını kendi güvenliği için bir tehdit olarak görmesiydi. Rumların haklarına saygı duyulması şartıyla Girit, Sisam, İpsara

¹³⁰⁹ a.g.e., s. 501; Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında...", s. 83.

¹³¹⁰ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 501.

¹³¹¹ a.g.e., s. 512; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 72; Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına...*, s. 26.

ve Çoban (Kaşot) Adalarının, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmasına karar verildi.¹³¹²

3 Şubat 1830 tarihinde Londra'da üç protokol imzalanmıştı. İlk protokol, Yunanistan'ın monarşi ile yönetilen bağımsız bir devlet olmasını ve Yunanistan kralının İngiltere, Fransa veya Rusya uyruklu olmamasını, ikinci protokol, Prens Leopold'un kral olarak görevlendirilmesini, üçüncü protokol ise Yunanistan'daki Katoliklerin dini inançlarını özgürce yerine getirebilmelerini hükme bağlıyordu.¹³¹³

Söz konusu protokol 8 Nisan tarihinde Rum hükümetine tebliğ edildi. Rum hükümeti, büyük devletlere minnet duygularını ifade etmek ve protokolün şartlarını (ateşkes, bazı bölgelerin boşaltılması, Türklerin ve mülklerinin güvenliği vs.) genel olarak kabul etmekle birlikte, görüşmelere herhangi bir Rum temsilcinin çağrılmaması nedeniyle sitemini de dile getirdi. Rumlar ayrıca yeni devletin sınırları konusundaki hoşnutsuzluklarını da (Arta-Aspropotamu hattının sınır olarak kabul edilmesi ve Girit ve Sisam Adalarının Rumlara verilmemesi) büyük devletlere ilettiler. Çünkü belirlenen bu sınırlar, 500.000 Rum'un çok az bir bölümünü bağımsızlığa kavuşturuyordu. Bütün bu hoşnutsuzluklara rağmen Rum hükümeti, 16 Nisan'da protokolü kabul ettiğini resmen açıkladı. Osmanlı Devleti ise 24 Nisan 1830'da söz konusu düzenlemeleri kabul ettiğini duyurdu.¹³¹⁴

Ancak, Kapodistrias'ın itirazları üzerine ve Rusya'nın etkisine girmemesi için güçlü bir Yunanistan'a ihtiyaç duyulduğunu düşünen İngiliz Dışişleri Bakanı Henry Palmerston'un girişimleriyle 8 Ekim 1831 tarihinde Londra Protokolü imzalandı ve Arta-Volos sınır hattı tekrar kabul edildi. Ayrıca krallık görevini kabul etmeyen Leopold'un yerine 7 Mayıs 1832 tarihinde Bavyera Prensi Othon seçildi. Babıâli tüm bu düzenlemeleri 21 Temmuz 1832 tarihinde imzalanan İstanbul Anlaşması ile kabul etti.¹³¹⁵

¹³¹² Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 512-514. Müttefiklerin baskısı sonucunda 1832 yılında Sisam Adası'na muhtariyet verilmiştir. (Bkz: Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 199.)

¹³¹³ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 215; Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 45.

¹³¹⁴ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 518-519; Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 353-354; Pan. Kanellopoulos, "İ Kivotos Tis...", s. 96.

¹³¹⁵ Hristos Z. Sazanidis, Kseni, Vasis Ke..., s. 45.

Harita 4.1. Yeni Kurulan Devletin Sınırları

4.7. Mora Türklerinin Durumu

3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü'nün beşinci maddesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun isyana katılan Rumlara yönelik genel af ilan etmesi öngörülüyor, Rumların emlak ve arazilerini muhafaza etmeleri garanti altına alınıyordu. Aynı şekilde, Yunanistan da isyan esnasında kendisine silah doğrultan Müslümanları affedecekti. Yunan Devleti'nin sınırları içerisinde kalan Müslümanlar isterlerse buldukları yerde ikamet etmeye devam edecekler, emlaklerine el konulmayacaktı. Emlakini satarak bölgeden ayrılmak isteyenlere ise kolaylık sağlanacaktı. Ancak buna rağmen, sahip oldukları ev ve arazileri satmak isteyen Müslümanlar çok ciddi sorunlar yaşadılar. Mallarını satamadılar, satanlar ise değerinin çok daha altındaki meblağlara razı olmak zorunda kaldılar.¹³¹⁶

Mora İsyanı öncesinde Mora Yarımadası'nda yaşayan ve isyan esnasındaki olaylarda hayatını kaybeden Müslümanların sayısı hakkında ise Türk ve Yunan tarih yazımında farklı görüşler belirtilmektedir.

Yunan tarih yazıcılığında hâkim olan genel kanı, Mora Yarımadası'nda 1780 yılında Rumların nüfusunun 270.000, Türklerin nüfusunun ise 30.000 olduğu, 1821 yılına

¹³¹⁶ Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 188-203.

gelindiğinde ise Rumların sayısının 400.000’e, Türklerin sayısının ise 40.000’e yükseldiği yönündedir.¹³¹⁷

Tablo 4.1. Mora Yarımadası’ndaki Yaklaşık Nüfus (1715-1821)¹³¹⁸

YIL	HRİSTİYAN	MÜSLÜMAN	TOPLAM
1715	245.000	25.000	270.000
1769	300.000	30.000	330.000
1780	270.000	30.000	300.000
1790	281.000	31.000	312.000
1800	308.000	33.000	341.000
1810	348.000	36.000	384.000
1821	400.000	40.000	440.000

Bununla birlikte, Vakalopulos ve Angelomati-Çungaraki, düzenli bir nüfus sayımının yapılmaması ve sık sık veba salgınının yaşanması sebebiyle elde yeterince veri bulunmadığını ve konu hakkındaki araştırmaların yetersiz olduğunu, bu nedenle de bahse konu dönemde Mora Yarımadası’nda yaşayan toplam nüfus hakkında net bilgi vermenin mümkün olmadığını ifade etmektedirler.¹³¹⁹ Bölge nüfusu hakkında bir değerlendirme yapmanın mevsimsel yer değiştirmeler, savaşlar ve göçler nedeniyle imkânsız olduğunu ifade eden Dimitris Agoniatis Pele ise, Yunan tarih yazıcılığının Mora Yarımadası’ndaki nüfustan bahsederken genellikle kaynak olarak, William-Martin Leake (Travels in Nothern Greece ve Travels in the Morea), François-Charles-Hughes-Larurent Pouqueville (Voyage dans la Grece), John-Cam Hobhouse (A Journey Through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810) ve William Gell (The Itinerary of Greece Containing One Hundred Routes...) gibi gezginlerin yazdıklarından faydalandığını, ancak gezginlerin tam değil, yaklaşık rakamlar verdiklerinin unutulmaması gerektiğini savunmaktadır.¹³²⁰

Mora isyanı esnasında öldürülen Müslümanların sayısı hakkında ise en önemli kaynak, isyan öncesi ve sonrasına ait Hristiyan olmayanların nüfus bilgilerini soran büyük

¹³¹⁷ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 27.

¹³¹⁸ Dimitris Stathakopulos, *Ti Eyinan İ Turki...*

¹³¹⁹ Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 146; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 31.

¹³²⁰ Dimitris Agoniatis Pele, “Dimografikes Plirofories Ya Tin Elada Apo Periigites (1800-1821) (Gezginlerden Yunanistan Hakkında Demografik Bilgiler (1800-1821))”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, *Tevhos*: 10 (Sayı: 10), 1985, s. 1-13.

devletlere Kapodistrias'ın verdiği cevaptır. Kapodistrias verdiği cevapta Müslüman nüfusunun isyan öncesinde 42.750 olduğunu, 1828 yılına gelindiğinde ise yarımada hiç Müslüman kalmadığını belirtmiştir.¹³²¹

Ancak, Stathakopulos 42.750 rakamının çok abartılı olduğunu, Mora'daki Müslüman ve Yahudilerin yarısından fazlasının kurtulduğunu, aman dileyenlerin ve Rumların tarafında savaşmayı kabul edenlerin affedildiğini, Mora'yı terk etmek isteyenlere kolaylık sağlandığını savunmaktadır. Stathakopulos ayrıca, bazı Müslümanların esir değişiminde kullanıldığını, bazılarının ise zorla Hristiyan yapıldığını belirtmektedir. Stathakopulos'a göre isyanın başladığı tarihten 22 Nisan 1821 tarihine kadar, yani yaklaşık bir aylık süre zarfında cinsiyet ve yaş ayrımı yapılmaksızın 15.000 Türk öldürüldü. Veremis de Mora'daki 40.000 Müslüman'dan yaklaşık 15.000'inin öldürüldüğünü ifade etmektedir. Lithoksou ise Mora'da yaşayan Müslüman nüfusunun tamamının, yani 63.813 kişinin (15.138 aile) isyancılar tarafından öldürüldüğünü belirtmekte ve bu olayı "Balkan topraklarında milli mesele adına gerçekleştirilen ilk soykırım" olarak nitelendirmektedir.¹³²²

Türk tarih yazıcılığında ise genel olarak hayatını kaybeden Müslümanların sayısı 50.000 ile 100.000 olarak verilmektedir. Örneğin, Nedim İpek bağımsız bir Yunanistan devletinin kurulduğu Attiki, Mora Yarımadası ve Eğriboz (Evia) Adası ile Kiklad (Tavşan) ve Kuzey Sporad takımadalarının nüfusunun 1821 yılında 938.765 olduğunu, bunun en az %10'unun yani 63.000 ile 90.830 kadarının da Müslüman olduğunu ifade etmektedir.¹³²³ Sonyel, 1821 yılı Mart ayında Mora'daki Müslüman nüfusunun yaklaşık 50.000 olduğunu, ancak yaşanan olaylar neticesinde Nisan ayına gelindiğinde tek bir Müslüman bile kalmadığını belirtirken,¹³²⁴ Şimşir, Mora'da öldürülen Türklerin sayısının 100.000'in üzerinde olduğunu ifade etmekte ve bunu bir soykırım olarak tanımlamaktadır.¹³²⁵ Örenç ise, 1829 yılında Mora'yı ziyaret eden Rufus Anderson'u kaynak göstererek, isyan öncesinde bölgede 80.000'e yakın Türkün yaşadığını, ancak 1829 yılında hiç Türkün kalmadığını ifade etmektedir. Örenç ayrıca, kamuoyu tepkisini önlemek ve Mora dışında yaşayan Rumlara karşı misilleme yapılmasını engellemek amacıyla, hayatını kaybeden

¹³²¹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Dimitris Stathakopulos, *Ti Eyinan I Turki...*

¹³²² a.g.m.; Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 47; Dimitris Lithoksu, "Yenoktonia Ton Musulmanon..."

¹³²³ Nedim İpek, "Rum İsyanı ve Sonrasında...", s. 472.

¹³²⁴ Salahi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde...", s. 109.

¹³²⁵ Bilâl N Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli...*, s. 23.

Müslümanların sayısının Babiâli tarafından kamuoyundan gizlendiğini, ne kadar Türk'ün hayatını kaybettiğinin tam olarak bilinmemesinin sebeplerinden birisinin de bu olduğunu dile getirmektedir.¹³²⁶

4.8. Bağımsız Yunanistan

4.8.1. Kapodistrias'a Düzenlenen Suikast

Mutlakıyetçi monarşi sistemini savunan ve diktatörlük tarzında bir yönetim anlayışı sergileyen Kapodistrias, göreve başlar başlamaz diplomatik açıdan büyük başarılarla imza atsa da, bağımsızlık mücadelesinin yürütülmesinde önemli katkı sağlayan ve doğal olarak yeni kurulacak devlette önemli bir konum elde etmek isteyen Rum liderleri dışlaması nedeniyle kısa sürede kocabaşılar, din adamları, aydınlar, Fenerliler ve tüccarlarla ters düştü. Yeni devletin inşa sürecinde, bağımsızlık mücadelesinde maddi ve manevi çok önemli görevler üstlenen kişi ve aileleri göz ardı etmesi, en büyük yanlışlarından birisiydi.¹³²⁷

Bu nedenle Devlet Başkanlığına getirildiği ikinci yılda düşmanlarının sayısı artmıştı. Birincisi Manya'da Petrobey Mavromihalis tarafından, ikincisi Çamlıca'da (İdra) Yorgos Kunduriotis tarafından, üçüncüsü Aleksandros Mavrokordatos'un desteği ile Rumeli'de çetebaşıları tarafından olmak üzere Kapodistrias'a karşı üç silahlı ayaklanma gerçekleştirildi. İsyancıların ortak talebi kendilerine otonomi verilmesi ve bağımsızlık mücadelesinde uğradıkları maddi zararların karşılanması idi. 1830 yılı Aralık ayında Mavromihalis ve destekçileri özerliklerini ilan ettiler ve bölgede devletin vergi toplamasına müsaade etmediler. Kapodistrias'ın en büyük hatası, Manya'da çok sevilen ve halk kahramanı olarak görülen Petrobey Mavromihalis'i hapse atmak oldu. Halk haricinde toplumun bütün ileri gelenleri Kapodistrias'a karşı cephe almıştı. Halk desteği bir lider için çok önemliydi ama yeterli değildi. 27 Eylül 1831 tarihinde katıldığı bir ayın sonrasında Anabolu'daki bir kiliseden çıkarken Petrobey Mavromihalis'in oğlu ve kardeşi tarafından öldürüldü. Saldırıyı düzenleyen Mavromihalis'in kardeşi olay yerinde hayatını kaybetti.

¹³²⁶ Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde...", s. 18-24.

¹³²⁷ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 73; Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 21, s. 33.

Cesedi galeyana gelmiş halk tarafından sokaklarda sürüklenerek denize atıldı. Oğlu ise iki hafta sonra idam edildi.¹³²⁸

Resim 4.4. Dionisios Çokos'un "Kapodistrias'ın Öldürülmesi" İsimli Tablosu- Benaki Müzesi-Atina

15 Mart 1832 tarihinde toplanan Meclis, hükümet yetkisini geçici olarak Avgustino Kapodistrias'a verdi. Kapodistrias'ın ölümüyle birlikte Yunanistan, yaklaşık iki yıl sürecek bir kargaşaya sürüklendi. Ancak bu suikastın en önemli sonucu, Yunanistan'ın kapılarını yabancılara sonuna kadar açmasıydı.¹³²⁹ Yaşananlar, Rumların henüz kendi kendilerini yönetmeye muktedir olmadıklarını gösteriyor ve büyük devletlerin bir an önce Yunanistan'a yeni bir hükümdar göndermelerini zorunlu kılıyordu.

4.8.2. Kral Othon Dönemi

Bu arada İngiltere, Fransa ve Rusya yaptıkları görüşmelerin ardından monarşiyle yönetilmesine karar verdikleri Yunan devletinin başına geçecek isim konusunda uzlaşmışlardı. Yeni kral, Saxe-Cobourg ailesinden Prens Leopold olacaktı. Fakat Leopold, Kapodistrias ile yaptığı görüşmelerde kendisine sunulan olumsuz tablodan etkilenerek, görevi kabul edebilmesi için İngiltere, Fransa ve Rusya'nın garantör olmaları, yeni devletin sınırlarının kuzeye doğru genişletilmesi, 60.000.000 altın frank kredi verilmesi ve Fransız

¹³²⁸ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹³²⁹ Konstantinos Paparrigopoulos, *İstoria Tu Eliniku...*, Cilt: 21, s. 12.

birliklerinin Mora'daki kalış sürelerinin uzatılması yönünde taleplerde bulundu. Bu talepleri kabul görmeyince de görevi reddetti.¹³³⁰

Bu arada, Kapodistrias'ın ölümünden sonra Yunanistan tekrar bir iç çatışmanın içerine sürüklenmişti. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Londra'da gerçekleştirdikleri bir toplantıda, tam bir Antik Yunan hayranı olan Bavyera Kralı I. Ludwig'in 16 yaşındaki oğlu Othon'un Yunanistan Kralı olması konusunda uzlaştılar. Ne yönetim sisteminin belirlenmesinde ne de yeni kralın seçiminde Rumların görüşü alınmamıştı. Bu, büyük devletlerin Rumların bağımsızlığını tanımalarının bir bedeliydi.¹³³¹ Bununla birlikte, Rumlar için en uygun yönetim biçimi, monarşi idi. Rumlar isyan başladığından beri kendi aralarında “efendimiz ne zaman gelecek” diye soruyorlardı.¹³³²

Kapodistrias'ın ölümünden sonra yaşanan iç savaş nedeniyle büyük sıkıntılar çeken Rum halkı, 6 Şubat 1833 tarihinde Anabolu'ya gelerek göreve başlayan Kral Othon'u büyük bir coşkuyla karşıladı. Yunanistan'ın yeni kralı Othon, yalnız gelmemişti. Beraberindeki 3.500 Bavyeralı, devlet görevlerini üstelenecekti. Yeni yönetimin tek görevi Yunan devleti ve ordusunu organize etmek değildi, aynı zamanda paramparça durumdaki Rum topluluklarından ortak bir kimlik ve milli bir bütün oluşturmaktı. Rumların o güne kadar devlete bağlılık gibi bir duyguları yoktu, onlar için doğdukları köye bağlılık daha önce geliyordu.¹³³³

4.8.2.1. Ulus İnşa Süreci

Ulus, ortak bir tarihi, kültürü, toprağı, ekonomiyi ve hukuku paylaşan, gelecek ile ilgili olarak ortak hareket etme becerisi gösteren topluluk olarak tanımlanabilir. Ulusların aslında ezelden beridir var oldukları ve bağımsızlıklarını elde etmek için verdikleri mücadele sonunda kendi devletlerini kurdukları yönündeki tezlerin aksine, günümüz tarih yazıcılığında, ulusların çağdaş bir olgu oldukları ve sonradan inşa edildikleri, modern devletleri kuran yöneticilerin uluslarını yukarıdan şekillendirdikleri, yaygın olarak kabul

¹³³⁰ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *Ellas, İ Singhroni Sinehia...*, s. 215.

¹³³¹ Apostolos E. Vakalopoulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 8, s. 518; Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi...*, s. 56.

¹³³² Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 2, s. 143-144; Spiridon Trikupis, *İstoria Tis Elinikis...*, Bölüm: 3, s. 261.

¹³³³ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi...*, s. 56.

gören bir tezdur.¹³³⁴ Eric Hobsbawm'ın da dediği gibi “millet, özünde tepeden oluşturulmuş bir olgudur”.¹³³⁵

Ancak, modern devletler 18 ve 19. yüzyılda devlet öncülüğünde gerçekleştirilen ve ortak bir kimlik oluşturmayı hedefleyen ulus inşa sürecini, ulusal uyanış ve yeniden doğuş gibi kavramlarla açıklamayı tercih ederler. Bu söylemin altında, ulusun köklerinin ezeli bir geçmişe dayandığı ve bir süre sonra zincirlerini kırarak ayağa kalktığı iddiası gizlidir. Asıl amaç, bağımsızlık mücadelesini meşru bir zemine oturtmaktır. Yeni kurulan ulusun ideolojisi, kurucuların dünya görüşleri etrafında şekillenir. Devleti kuranların bu tercihleri de, halka tarih, dil ve din eğitimi vasıtasıyla dikte edilir.¹³³⁶

Bu hedefin başarılabilmesinde en büyük rol tarih yazıcılığına düşmektedir. Yeni inşa edilen ulusun bireyleri arasında birlik ve beraberlik, ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu yaratmak için ilk yapılması gereken, geleceğe rehberlik edecek olan geçmişi inşa etmek, dolayısıyla da kurgulama yöntemi kullanılarak resmi bir tarih yazmaktır. Yeni ulus devletlerin inşa edilmesi sürecinde bu yöneme sıklıkla başvurulmaktadır. Amaç sadece bireylerde belirli bir tarih bilgisi oluşturmak değil, bireyleri devleti kuranların ideolojileri etrafında toplamak ve toplumu homojen bir yapıya büründürmektir. Loewen'e göre, tarih derslerinde geçmişteki olaylar objektif bir şekilde öğretilmez, ulus devletin ideolojisinin benimsetilmesi için yanlı bir şekilde sunulur.¹³³⁷

Toplumun bireyleri arasında ortak bir kimlik duygusu yaratmak için tarih eğitiminde bir takım yöntemlere başvurulur. Bu yöntemlerin başında, yeni ulusun üyelerine geçmişteki bir takım olumsuz olayların unutturulması ve ortak anılar icat edilmesi gelir.¹³³⁸

¹³³⁴ Aşkın Koyuncu, *Yunanistan'da Bağımsız Devlet...*, s. 474; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 24; Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar...*, s. 160; Süleyman Yıldız, “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 74, 2007, s. 13.

¹³³⁵ Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, “Program, Mit, Gerçeklik” (çev. Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s. 25. (Victor Rudometof, Yunan örneğinde durumun böyle olmadığını savunmakta ve devletin kurucularının, milli bir kimlik yarattığı fikrini destekleyen 1821 isimli belgeseli eleştirmektedir. Rudometof'a göre Yunanistan devleti bir ulusun kendi kaderini tayin etme hakkından doğmuştur. (Rudometof, Victor. “To 21 Ke İ Alithia (21 ve Gerçek)”, *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.xronos.gr/detail/php?ID=65512>> 14.02.2016.

¹³³⁶ Aşkın Koyuncu, *Yunanistan'da Bağımsız Devlet...*, s. 474; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 24; Süleyman Yıldız, “Kimlik ve Ulusal...”, s. 13; Yuliya Biletska, Cemile Şahin, İsmail Şükür. “Kolektif Hafıza ve Milli Kimlik Bağlamında Türkiye’de Resmi Tarih Yazıcılığı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi I*, 2014, s. 114.

¹³³⁷ a.g.m. s. 94, 105; Hale Şıvgın, “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz 2009, s. 35-42.

¹³³⁸ Anderson Benedict, *Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 20.

Ernest Renan'ın dediği gibi “Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır.”¹³³⁹ Gerçekten de, ulus devletlerin tarih eğitimleri “seçmeli bellek ve unutkanlık/amnezi” yöntemlerini benimser ve devletin imajına ters düşen tarihi gerçekler ört bas edilir.¹³⁴⁰ Bu nedenle tarih çalışmaları, milliyetçilik açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurabilir.¹³⁴¹

Bir diğer yöntem de ulusal ideolojiyi güçlendirmek için çeşitli semboller, mitler, efsaneler ve kahramanlık öyküleri icat edilmesidir. Amaç yine bireylerin kurucuların ideolojilerini benimsemelerini sağlamak ve yeni inşa edilen ulusu şekillendirmektir.¹³⁴²

Ulus olmanın en temel şartlarından birisinin ezeli bir geçmişe sahip olmaktır. Bu prensipten hareketle, resmi tarih yazımında ulusun köklerinin çok eskilere uzandığı vurgulanır ve özellikle tarih zincirinde boş halkalar bırakılmamasına dikkat edilir. Bu, meşruiyetin bir gerekliliğidir. Çünkü geçmişe sahip olmak, ulusun varlığının ve gelecek hakkındaki hak iddialarının dayanak noktasını teşkil eder.¹³⁴³ Öyle ki, hemen hemen bütün ulus devletler, köklerinin tarihin ilk dönemlerine kadar uzandığını iddia etmektedirler. Yunan ulus devletinin kurucuları ve tarihçileri de benzer şekilde Antik Yunan ile güçlü bağlar teşkil etmek için yoğun çaba sarf etmişler ve o güne kadar bir ulus olarak ortaya çıkmamalarının sebebi olarak “zalim” Osmanlı yönetimini göstermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, Yunan ulusunun tarihini anlatan kitapların Antik Yunan dönemini de kapsamı hiç de şaşırtıcı değildir.¹³⁴⁴

Yeni kurulan ulus devletlerdeki tarih eğitiminde uygulanan bir başka yöntem ise, kendini selefinden ayrı tutmak ve farklı olduğunu kanıtlamak için kasıtlı olarak “öteki” ve “biz” olgularını yaratmaktır. “Öteki” dışlanır ve “biz” yüceltilir. Bu olguların yaratılmasının bir diğer sebebi de toplumsal bir dayanışma yaratmaktır.¹³⁴⁵

Kral Othon ve beraberindeki Bavyera heyetinin de ilk işi, farklı bölgelerde yaşayan, farklı kültürlere sahip, hatta kendi arasında tamamen parçalanmış durumda olan Rumları

¹³³⁹ Eric J. Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler..., s. 27.

¹³⁴⁰ Anderson Benedict, Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin ..., s. 20; Gregory Jusdanis, Gecikmiş Modernlik ve Estetik...s. 53; Alexis Heraclides, Yunanistan ve Doğu'dan Gelen...s. 49; Herkül Millas, Geçmişten Bugüne Yunanlılar...s. 158.

¹³⁴¹ Eric J. Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler..., s. 27.

¹³⁴² Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, (çev. Sonay Bayramoğlu; Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 256; Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu'dan Gelen...* s. 49.

¹³⁴³ Aşkın Koyuncu, *Yunanistan'da Bağımsız Devlet...*, s. 474-475; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 51; Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu'dan Gelen...* s. 48; Hale Şıvgın, “Ulusal Tarih Eğitiminin...”, s. 42.

¹³⁴⁴ Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar...*, s. 144, 158.

¹³⁴⁵ Yuliya Biletska, Cemile Şahin, İsmail Şükür. “Kolektif Hafıza ve Milli...”, s. 100; Hale Şıvgın, “Ulusal Tarih Eğitiminin...”, s. 42.

ortak bir çatı altında toplamak için hayali bir birlik oluşturmak, yani ortak bir Yunan kimliği inşa etmek oldu.¹³⁴⁶ Bu birlikteliği sağlamak için, oluşturulan resmi tarih yazımında uzun yıllar süren iç savaşa hiç değinilmedi. Bağımsızlık mücadelesinin başından beri kendi aralarında çatışan toplumun farklı unsurlarının, Osmanlı Devleti'ne karşı omuz omuza savaştıkları miti yaratıldı.¹³⁴⁷

Yine bu kapsamda; kleftler din ve vatan uğruna mücadele eden halk kahramanları olarak resmedildi. Eylemleri yüceltildi, hoş gitmeyen eylemleri ise hasıraltı edildi. Milli kimlik oluşturma amacıyla sonradan yazılan türkülerde köylünün kleftlerden duyduğu rahatsızlıklara hiç değinilmiyordu. Hâlbuki kleftlerden en çok mağdur olan grupların başında Rum köylüsü geliyordu. Kaldı ki kleftlerin milli ve sosyal halk hareketlerine katılmaları ideolojik sebeplerle değil, kişisel çıkarlar gözetilerek gerçekleşmişti. Kleftlerin yaptıkları olumsuzlukların üstünün kapatılması ve bu şekilde ortak bir Yunan kimliği inşa sürecine dâhil edilmeleri, tarihçileri rahatsız etse de, toplumda beraberlik duygusu yaratıyordu.¹³⁴⁸

4.8.2.1.1. Tarih

Ulusun geçmişinin inşa edilmesi çalışmaları kapsamında Bavyeralıların Rum milletine ait yeni bir mitoloji yaratmaları gerekiyordu. Bu aşamada Rumların yaklaşık 3.000 yıllık bir tarihe sahip oldukları fikri devlet yöneticileri tarafından desteklenmeye başladı. Çünkü Anderson, Hobsbawm ve Jusdanis gibi yazarların da belirttikleri üzere, ezeli bir geçmişe sahip olmak ulus olabilmenin en temel kriterlerinden birisiydi.¹³⁴⁹ Hedef, dünya kamuoyuna Rumların çok eski çağlardan beri var oldukları, ancak Osmanlı hâkimiyeti nedeniyle bağımsız bir şekilde yaşayamadıkları mesajını vermek ve bu suretle Rumların yaşadıkları coğrafyadaki hak taleplerine meşru bir zemin hazırlamaktı.¹³⁵⁰

Öte yandan Avrupalıların Antik Yunan medeniyetine duydukları hayranlığın farkına varan Rumlar, bu durumdan faydalanma yoluna gitmişlerdi. İsyanın hemen öncesindeki

¹³⁴⁶ Konstantinos Çukalas, "İstoria, Mithi Ke Hrismi (Tarih, Mitler ve Kehanetler)", *Epistimoniko Simposio (Bilimsel Sempozyum): Ethnos-Kratos-Ethnikismos (Millet, Devlet, Milliyetçilik)* (21 ve 22 Ocak 1994), Atina, s. 291.

¹³⁴⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 159.

¹³⁴⁸ a.g.e., s. 50; Eleni Angelomati-Çungaraki, *İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 133; Dimitris Stathakopoulos, "İ İthiki Ke Kinoniki...", s. 297-298; Riki van Boeschoten, "Klefarmatoli, Listes Ke...", s. 9.

¹³⁴⁹ Anderson Benedict, *Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin...*, s. 25-26; Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler...*, s. 55; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 51.

¹³⁵⁰ Thanos Veremis, *Yakovos Mihailidis, 1821* (Belgesel Program).

dönemde, Rumlar sıklıkla Antik Yunan tarihinden söz etmeye başlamışlar, Rum okullarında Antik Yunan tarihi öğretilmeye, gemilere ve yeni doğan bebeklere Antik Yunan isimleri verilmeye başlamıştı. Aleksandros İpsilantis de, Eflak ve Boğdan'da okuduğu bildiride, antik döneme sık sık göndermeler yapmıştı. Kaldı ki, Avrupa'nın Rum meselesi ile yakından ilgilenmesinin tek nedeni, Antik Yunan medeniyetine duyulan hayranlıktı. O dönemin ünlü düşünürlerinin, esaret altında yaşayan başka halklar da varken, özellikle Rumların yaşadıkları zorluklardan ve Osmanlı Devleti'nin "zorbalıklarından" bahsetmesinin özünde bu yatmaktadır.¹³⁵¹ Yunan ulusunun "yeniden doğuşunun", Antik Yunan'ın Avrupa medeniyetinin temelini oluşturduğu yönündeki görüşlerin güç kazandığı bir döneme denk gelmesi de tesadüf değildir. Bu açıdan bakıldığında, Yunan Devleti'ni kuranların önlerinde hazır ve övünülecek bir tarih bulduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Köklü bir geçmişe sahip olduklarını ispat etmek için olağanüstü bir çaba sarf etmeleri gereken ulusların aksine Rumların yapması gereken tek şey, zaten Avrupa tarafından kabul edilen Antik Yunan geçmişini destekleyen tezler üretmektir.¹³⁵²

Aslında, antik dönemde yaşayan Yunanlıların tarihi ve elde ettikleri zaferler Rum halkı için çok az şey ifade ediyordu. Bu konuda yeterince bilgi sahibi de değillerdi. Kendilerini daha çok Roma İmparatorluğu'nun varisleri olarak görüyorlardı.¹³⁵³ Ancak, nasıl Rum aydınlar bağımsızlık mücadelesi esnasında Avrupa halklarının Antik Yunan'a duydukları hayranlıktan faydalandıysa, Kral Othon da bu benzersiz fırsatı çok iyi değerlendirdi. Ulus inşa sürecini Avrupa'nın kabul ettiği değerler üzerinden yaptı ve geçmişle bugün arasına hayali bir köprü kurdu.¹³⁵⁴

Bu kapsamda, Rumların Antik Yunanlıların torunları oldukları tezini güçlendirmek için bir takım uygulamalara gidildi. İlk olarak, Atina 1834 yılında başkent ilan edildi, Antik Yunan mimarisinde binalar inşa edildi, kazılar yapıldı, antik yapıların korunması için kanun çıkarıldı.¹³⁵⁵ Atina'da Osmanlı'yı hatırlatan hemen hemen tüm eserler yıkıldı. Kapodistrias döneminde kullanılmaya başlanan para birimi olan Finiks kaldırıldı ve yerine

¹³⁵¹ A.V. Daskalakis, *Ta Etia Ke...*, s. 38-39.

¹³⁵² Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 64; Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu'dan Gelen...*, s. 51.

¹³⁵³ Eric J. Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler..., s. 99.

¹³⁵⁴ Anna Frangoudaki, "Tarih Ders Kitaplarında Ulusal "Ben" ve Ulusal "Öteki" ", *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 104.

¹³⁵⁵ Dimitris H. Ksifaras, "İ Akataliti Sinehia Tu Elinismu (Helenizmin Sarsılmaz Devamlılığı)", *Periodiko Thesis (Thesis Dergisi)*, Tevhos: 42 (Sayı: 42), Ocak-Mart- 1993, Atina; Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi...*, s. 59.

2.000 yıl öncesine ait Drahmi getirildi. Atina'nın sokaklarına Antik Yunan'da yaşamış filozofların ve milli kahramanların isimleri verildi. Antik Yunan'ı hatırlatan her şey yeni devletin sembolü olarak kabul edildi. Halk da çocuklarına dini isimler yerine antik dönemde yaşamış kahramanların isimlerini vermeye başladı. Ayrıca, Kral Othon tarafından Peter von Hess isimli ressam, 1821 ayaklanmasında kahramanlık gösteren tüm isimlerin portelerini çizme görevi verildi.¹³⁵⁶ Öte yandan olimpiyat oyunlarının 1896 yılında Atina'da yeniden oynanmaya başlamasını da, Rumların antik dönemle bağlantı kurma çabalarının bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.¹³⁵⁷

Frangudaki'nin de belirttiği üzere, uluslar tarihsel devamlılıklarını ve kendi kültürel niteliklerini bozulmadan muhafaza ettiklerini kanıtlamak için resmi tarih yazımlarında zaman zaman bazı dönemleri atlayabilirler.¹³⁵⁸ İşte bu noktadan hareketle, yeni kurulan Yunan devleti, eğitim ideolojisini, Osman geçmişinin tamamen reddedilmesi temellerine oturttu. Osmanlı hâkimiyetini hatırlatacak her şey hafızalardan silinmeye çalışıldı. Yunanistan'ın her köşesinde olduğu gibi Atina'da da Osmanlı İmparatorluğu'na ait eserler süratli bir şekilde tahrip edildi. Yüzlerce yıllık döneme şahitlik eden esere zarar verildi. Örneğin Akropol yakınında bulunan Müslüman mezarlığının, cami ve minarelerin bugün kalıntıları bile yoktur.¹³⁵⁹ Yunan tarih yazımında da genellikle, Yunan kültürünün Türk, Ortadoğu ve Balkan kültürlerinden etkilenmediği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumlar üzerinde en ufak bir etkisi olmadığı iddia edilir.¹³⁶⁰

Ancak, Bavyera yönetimi sadece Osmanlı geçmişini değil, 1.100 yıllık Bizans geçmişini de dışlıyordu. O dönemde Spiridon Valetas, Yakovakis Rizos Nerulos, Stefanu Kumanudis, Mihail Potlis ve Pavlos Kallias gibi tarihçi ve yazarlar Bizans İmparatorluğu aleyhinde yazılar yazdılar. Rizos Nerulos 1841 yılındaki yazısında, Rumların Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan çok sayıdaki halktan sadece bir tanesi olduğunu ifade ediyordu.¹³⁶¹ Korais'in de aralarında bulunduğu bazı aydınlar Bizans geçmişini Helenizm tarihinde kara bir leke olarak görüyorlardı.¹³⁶² Helenlerin özgürlükten mahrum olmalarının suçlusu olarak Bizanslıları gören Korais, herhangi bir Bizanslı yazarın yazdığı

¹³⁵⁶ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program); Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 72.

¹³⁵⁷ Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin...", s. 65.

¹³⁵⁸ Anna Frangoudaki, "Tarih Ders Kitaplarında...", s. 101-102.

¹³⁵⁹ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹³⁶⁰ Thalia Dragonas, "Tehdit Altındaki Milli Kimlikle Başa Çıkmak", *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 115.

¹³⁶¹ Dimitris H. Ksifaras, "İ Akataliti Sinehia..."

¹³⁶² Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet...", s. 487.

tek bir sayfanın bile okunmaması gerektiğini savunuyordu.¹³⁶³ Avrupa’da esen hava da benzerdi. Örneğin Voltaire, Hegel, Gibbon gibi isimler yaptıkları çalışmalarda Bizans dönemini aşağılıyorlardı.¹³⁶⁴ Çağdaş Yunan tarihçilerinden Skarimbass da, Bizans’ın Rumların geçmişi olmadığını, Bizans’ın işgalci olduğunu savunmaktadır.¹³⁶⁵ Türk tarih ders kitaplarında da Rumların Bizans geçmişinden hiç bahsedilmemesi dikkat çekicidir.¹³⁶⁶

Kral Othon’un, Rumlar ve Antik Yunanlılar arasında bağ kurmaya çalıştığı bir dönemde, Bavyeralı bir tarihçi olan Fallmerayer yeni bir teori ortaya attı. Amacı, Bavyera Kralı’nın aşırıya varan Yunan hayranlığını eleştirmekti. Fallmerayer, bugünkü Rumların ırksal açıdan Antik Yunanlarla hiçbir bağlarının olmadığını iddia etti.¹³⁶⁷ Fallmerayer’e göre, Antik Yunan’ın Roma İmparatorluğu tarafından işgal edilmesi, 6. yüzyıldaki Slav işgali ve 14. yüzyılda Arnavutların Mora’ya yerleşmesi olmak üzere Antik Yunan ve bugünkü Yunanistan arasında bağlantıyı sağlayan zincir şimdiye kadar üç kez kırılmıştı. Fallmerayer, 1830 yılında yayımlanan “Ortaçağ Döneminde Mora Yarımadası’nın Tarihi” isimli kitabın önsözünde şu ifadeleri kullanıyordu: “Rumların soyu, Avrupa’da yok oldu. Bugün Yunanistan’da yaşayan Hristiyan nüfusun damarlarında bir damla bile saf ve temiz Yunan kanı akmamaktadır.” Fallmerayer, Slavların altıncı yüzyıldan dokuzuncu yüzyıla kadar bölgedeki Antik Yunanlıları yok ettiklerini, bölgede şu anda Antik Yunan’dan tamamen farklı, Antik Yunancayla hiç alakası olmayan bir dil konuşan bir ırkın torunlarının yaşadığını, bugünkü Rumların aslında Slav olduklarını savunmaktadır.¹³⁶⁸

Fallmerayer’in bu tezine katılmadığını belirten Dakin ise, Slav işgalinin Rumcanın yok olmasına sebep olmadığını, Slav işgaline uğrayan bölgelerle, diğer bölgelerde konuşulan Rumcanın hemen hemen aynı olmasının bunun en büyük kanıtı olduğunu savunmaktadır. Dakin ayrıca, Slav işgallerinin de Roma ve Türk işgalleri gibi askeri harekât tarzında geliştiğini ve hiçbir zaman demografik yapıyı bozacak şekilde Slavların bölgeye yerleştirilmediğini belirtmektedir. Dakin’e göre, asimile olan, zamanla kendi

¹³⁶³ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 149.

¹³⁶⁴ Ferhat Pirinççi, “Yunan Ulusal Kimliğinin...”, s. 165.

¹³⁶⁵ Yannis Skarimbass, *To 1821 Ke...*, Cilt: 1, s. 21.

¹³⁶⁶ Herkül Millas, “Türk Ders Kitaplarında ‘Yunanlılar’: Bütünleştirici Bir Yaklaşım”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 254.

¹³⁶⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹³⁶⁸ Jacob Philipp Fallmerayer, *Peri Tis Katagogis Ton Simerinon Ellinon (Bugünkü Yunanlıların Kökeni Hakkında)*, Ekdosis Nefeli (Nefeli Yayınları), Atina 1984, 7-34.

dillerini konuşmayı bırakarak Rumların dil ve geleneklerini benimseyenler Slavlar olmuştur.¹³⁶⁹

Fallmerayer'in bu tezi, Rumların ve yeni kurulan devletin milli bilincinin şekillenmesinde itici güç oldu. Hemen karşı tez üretme çabasına giren Rumlar, o dönemde yaşanan felaketlerin Antik Yunanlılara zarar verdiğini ve Yunan ırkının saflığının bozulduğunu, ancak Yunanlıların bölgede nüfus bakımından çoğunlukta kalmaya devam ettiklerini savundular. Fallmerayer'e karşı tez üretilmişti. Ancak asıl mesele, Fallmerayer'in ortaya attığı tezin Helenizmin sürekliliğini de sorgulamasıydı. Gerçekten de Osmanlı ve Bizans geçmişlerinin dışlanması nedeniyle Rum halkının "ulusal uyanışı", tarihsel bütünlük içermemekteydi. Tarihsel bağ zincirinde kopukluklar olmaması gerektiği prensibinden hareketle, tarihçilere Antik Yunan tarihinin sona erdiği günden bağımsızlığın kazanıldığı tarihe kadar geçen 20 yüzyıllık boşluğu doldurma görevi verildi. Tam bu noktada Yunan tarihçiliğinin iki önemli ismi sahneye çıktı. Spiridon Zambelios ve Konstantinos Paparrigopoulos. Bu iki tarihçinin görevi, Fallmerayer'in ortaya çıkardığı çatlakların kapatılması, yani tarihsel sürekliliğin sağlanması idi.¹³⁷⁰

Kaldı ki, Bizans geçmişini savunanlar da yok değildi. Örneğin, Theodoros Kolokotronis İngiliz Hamilton ile gerçekleştirdiği bir görüşmede, son Bizans İmparatoru Konstantinos Paleologos'un başlattığı mücadeleyi kendisinin sürdürdüğünü ifade etmişti.¹³⁷¹

Yunan tarih yazıcılığının en önde gelen isimlerinden birisi olan Paparrigopoulos öncülüğünde, Helenizmin antik çağlardan çağdaş Yunanistan'a kadar kesintisiz devam ettiğini göstermek için büyük çaba sarf edildi ve antik ve çağdaş Yunan arasında dev bir köprü kuruldu. Büyük İskender, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu, Rumların tarihsel devamlılığının bir parçası olarak kabul edildi. Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasının, Helenizmin de yıkılmasına sebep olmadığı savunuldu. Sadece Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde geçen 400 yıl benimsenmedi. Diğer süreçler Rumların

¹³⁶⁹ Douglas Dakin, *O Agonas Ton...*, s. 25-26.

¹³⁷⁰ Konstantinos Çukalas, "*İstoria, Mithi Ke...*", s. 300; Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹³⁷¹ Konsantinos Holevas, "Epikera Mnimata Apo To Elinorthodokso 1821 (1821 Rum Ortodoksluğu'ndan Güncel Mesajlar)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/16849>> 23.04.2017.

geçirdiği değişim olarak tanımlanırken, Osmanlı hâkimiyeti “kölelik” olarak kabul edildi. Bu süre zarfında Rum ulusunun uyuduğu ve uygun anı kolladığı savunuldu.¹³⁷²

4.8.2.1.2. Din

Kral Othon ve beraberindeki Naipier Heyeti, Rumeli ve Mora Yarımadası’nda yaşıyan Rumları bir arada tutabilmek için din faktörünü de kullanmaya karar verdiler. Kilise, Antik Yunan’a göre daha etkili olabilirdi. Bu nedenle 1833 yılında bağımsız Yunanistan Kilisesi kuruldu. Kiliseye, bağımsızlık mücadelesinde Ortodoksluk unsurunu ön plana çıkarma görevi verildi. Kilise yönetiminin tamamının isyanı desteklediği, desteklemediği zamanlarda ise bunun Osmanlı Devleti’ne karşı uygulanan bir taktik olduğu fikri ön plana çıkarıldı.¹³⁷³ Kolokotronis’in, 7 Ekim 1838’de Pnika’da öğrencilere hitaben yaptığı konuşmada, “İnancınızı koruyun ve sağlamlaştırın. Biz elimize silah aldıığımızda önce inanç, sonra vatan ifadelerini kullandık.” sözleri de bu çabaların bir parçasıydı.¹³⁷⁴

Din, Rumları bir arada tutan çok önemli bir unsurdur. Bu nedenle, Antik Yunan ve hümanizm fikirlerinin yükselmesini tehlikeli bulan kilisenin isyana ve dolayısıyla da bağımsız bir Yunanistan’a karşı tavır takınmış olması, yeni devletin kuruluş aşamasında bir takım sıkıntılara sebep olabilirdi. Bağımsızlık mücadelesi esnasında Rumlar arasında çatlak sesler olmadığı ve Rumların bir bütün halinde Osmanlı İmparatorluğu’na karşı direndikleri tezinin savunulması için tarih yeniden yazıldı. Yeni tarih yazımında Patrikhane’nin reayaya zarar gelmemesi için mecburen isyana karşı geldiği ya da bunun bir taktik olduğu savunuldu. Bavyeralı yöneticilerin de teşvikiyle Patrikhane, bu tezleri güçlendirmek için Osmanlı Devleti’ne karşı isyan edenlere verdiği aforoz cezasını Yunanistan Devleti’nin kurulmasından sonra iptal etti. Patrik Grigoryos ayaklanmanın kahramanı ilan edildi.¹³⁷⁵ Bugün okullarda okutulan tarih kitaplarında da Rumların kilise sayesinde din, dil ve geleneklerini muhafaza ettikleri, dolayısıyla da asimile olmaktan kurtuldukları ifade edilmektedir.¹³⁷⁶ Bunun yanı sıra, Rumların Osmanlı İmparatorluğu’na

¹³⁷² Haris Athanasios, “Ethnos Ke Sholiki...”; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 34.

¹³⁷³ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

¹³⁷⁴ Georgios Babiniotis, *O Logos Tu Theodoru...*, s. 14.

¹³⁷⁵ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 17; Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 46-48; Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 137.

¹³⁷⁶ Athanasios Kalliniotis, Yoannis Koliopulos, Haralambos Minaoglu, Yakovos Mihailidis, *İstoria ST. Dimotiku...*, s. 29.

karşı giriştikleri bağımsızlık mücadelesini, Ortodoks inancı ile bağdaştırmak maksadıyla bir takım mitler de üretildi. Bunlardan en önemlisi, isyanın Meryem Ana'ya Hz. İsa'yı doğuracağı gün müjdelendiği gün olan 25 Mart tarihinde başladığı mitidir.

4.8.2.1.2.1. 25 Mart (Aziz Lavra) Efsanesi

Efsaneye göre, Balyabadra (Patras) Piskoposu Germanos, 25 Mart 1821 tarihinde, Aziz Lavra Manastırı'nda düzenlenen ayini yönettikten sonra yüksek bir yere çıkararak, üzerinde Meryem Ana'nın ölümünü tasvir eden bir işleme bulunan flamayı kaldırdı ve Manastır'da toplanmış olan Kolokotronis komutasındaki yaklaşık 5.000 isyancıya yemin ettirerek isyanı başlattı.

Bu hikâye, Yunan tarihi konusunda dört ciltlik bir kitap yazan Fransız Konsolos ve tarihçi François Pouqueville tarafından 1824 yılında ortaya atıldı. Pouqueville'nin detaylarıyla anlattığı bu hikâye çok etkileyiciydi. Çünkü bağımsızlık mücadelesini Ortodoks inancı ile bağdaştırıyordu. Olay manastırda yaşıyordu, ayinde hazır bulunanlar Yeni Ahitte belirtildiği üzere 5.000 kişiydi ve bütün bunlar Meryem Ana'ya çocuğunu doğuracağı gün müjdelendiği gün (Evangelismos), yani 25 Mart'ta meydana geliyordu.¹³⁷⁷

Ancak, 25 Martta böyle bir olay yaşanmadı. Buna rağmen, 25 Mart, ilk kez Kral Othon döneminde (1838) Rum isyanının başladığı tarih olarak kutlanmaya başladı. 1838 yılına kadar, isyanın yıldönümü olarak, Epidor'daki ilk millet meclisinin toplandığı tarih olan 1 Ocak (1822) kabul ediliyordu.¹³⁷⁸ 25 Mart tarihinin seçilmesinin sebebi, özellikle 1833 yılında Rum kilisesinin otosefal ilan edilmesi ve bu nedenle Patrikhane ile arasında soğukluk yaşanması sonrasında din ve millet unsuru arasındaki bağlantının sağlanması idi. Diğer bir amacı da kilise ile bağımsızlık mücadelesi arasında bağ kurmaktı.¹³⁷⁹ Kuluri, Rum isyanının başladığı tarihin gerçek olaylara dayanılarak belirlenseydi ya Aleksandros İpsilantis'in Eflak-Boğdan'da isyanı başlattığı tarih olan 24 Şubat, ya da Mora'da ayaklanmanın başladığı tarih olan 23 Mart'ın seçilmesi gerektiğini savunurken,¹³⁸⁰ Papanikolau, milli mücadelenin yıldönümünün 1 Ocak tarihinde kutlanmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir. Ancak, Papanikolau monarşi yönetiminin Epidor'da millet

¹³⁷⁷ Hristina Kuluri, "Mithi Ke Simvola Mias Ethnikis Epetiu (Milli Bir Yıldönümünün Sembol ve Mitleri)" <<http://alex.eled.duth.gr/Htmlfiles/omilies/omilia1.htm>>, 25.03.2017; Efi Alamani, "İ Apeleftherosi Tu Suliu...", s. 84.

¹³⁷⁸ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria...*, s. 121.

¹³⁷⁹ Vasilis Krenmidas, "İ Eklisia Sto..."

¹³⁸⁰ Hristina Kuluri, "Mithi Ke Simvola..."

meclisinin toplandığı gün olan 1 Ocak tarihini kabul etmesinin mümkün olmadığını, çünkü Epidor'da toplanan millet meclisinin, demokratik bir devleti öngördüğünü ifade etmektedir.¹³⁸¹

Her ne kadar hayal ürünü olsa da, söz konusu mit çok sayıdaki tarih çalışmasında anlatılmaktadır. Hatta 1851 yılında Theodoros Vrizakis tarafından yapılan ve bahse konu olayı tasvir eden yağlı boya tablo bugün halen devlet dairelerinin, okulların, Silahlı Kuvvetlerin ve emniyet birimlerinin duvarlarını süslemektedir. Ulusal bağımsızlık günü kutlamaları da bu tarihte yapılmakta, ülkenin çeşitli yerlerinde etkinlikler düzenlenmektedir.

Resim 4.5. Lapparini'nin “Balyabadra (Patras) Piskoposu Germanos İsyan Flamasını Kaldırıyor” İsimli Tablosu

Resim 4.6. Theodoros Vrizakis'in “Balyabadra (Patras) Piskoposu Devrim Bayrağını Kutsuyor” İsimli Tablosu

¹³⁸¹ Lisandros Papanikolau, *İ Kathimerini İstoria...*, s. 124.

Rum ayaklanması gerçekten de 1821 yılı ilkbaharında başladı. Ancak, ne Germanos, ne de Theodoros Kolokotronis 25 Martta Aziz Lavra Manastırı'nda bulunuyorlardı. Mora İsyanı ile ilgili süreci bütün detaylarıyla anlatan Germanos bile anılarında böyle bir olaydan bahsetmemektedir.¹³⁸² Bahse konu toplantı, Mart ayı başında bugünkü adı Eyio (Αίγιο) olan ve Gördüs (Korint) Körfezi'nin güney sahillerinde bulunan Vostitsa'da gerçekleştirildi. Ancak bu toplantıda, isyan hazırlıklarından şüphelenen Osmanlı yönetimi tarafından Tripoliçe'ye çağrılan kocabaşılar ve din adamları sergileyecekleri hareket tarzı konusunda fikir alışverişinde bulundular. Toplantıya başkanlık eden Germanos, isyanı başlatma niyetinde değildi. Bilakis, Rumların çoğunluğunun isyan hazırlığından bihaber olması ve henüz yabancı devletlerin desteğinin sağlanamamış olması sebebiyle ayaklanma için şartların uygun olmadığını düşündüğünden isyancıları engellemek için elinden geleni yapmıştı.¹³⁸³

Sotros da, kamuoyunda, 25 Mart'a kadar hiçbir hareketlenme olmadığı, Germanos ve Filiki Eterya'nın bir işaretiyle Rumların harekete geçtiği gibi bir algının mevcut olduğunu belirterek, Rum isyanının aynı zamanda sosyal bir isyan olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğini, sosyal bir isyanın, bir yerlerden talimat almışçasına bir anda, belirli bir tarihte başlamasının mümkün olmadığını, isyan öncesinde bazı şartların olgunlaşmasının gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁸⁴

Türk tarih yazıcılığında 1821 Mora İsyanı'nın Germanos tarafından 25 Mart 1821 tarihinde başlatıldığını kabul etmekle birlikte, isyanın başlangıcı için farklı tarihler veren tarihçiler de mevcuttur. Örneğin, Danişmend bu tarihin 12 Şubat olduğunu ifade ederken,¹³⁸⁵ Hatipoğlu, Örenç, Sonyel, Bayrak ve Şimşir, 6 Nisan tarihini işaret etmektedirler.¹³⁸⁶

Kilise ile bağımsızlık mücadelesi arasında bağ kurmak için üretilen bir diğer mit ise Gizli Okul mitidir.

¹³⁸² D. G. Kamburoglu, *Germanu P. Patron...*,

¹³⁸³ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 111-112.

¹³⁸⁴ James Sotros, "İ Eksegarsi Ton"...

¹³⁸⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi...*, s. 108.

¹³⁸⁶ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin...*, s. 18; Ali Fuat Örenç, *Unuttuğumuz Mora Türkleri...*, s. 33; Salahi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde...", s. 109; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı...*, s. 70; Bilâl N Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli...*, s. 27. Not: 6 Nisan tarihi, Rumi takvimine göre 25 Mart tarihine denk gelmektedir. 6 Nisan tarihinin bu sebeple verildiği değerlendirilmektedir.

4.8.2.1.2.2. Gizli Okul Miti

Kilisenin, Rumlara eğitim vermek suretiyle ulusal bilinçlerini canlı tutmalarına ve bu sayede bağımsızlıklarını kazanmalarına en büyük katkıyı sağladığı tezini güçlendirmek için, Yunanistan Devleti kurulduktan sonra “Gizli Okul” miti ortaya atıldı. Bu mite göre, “barbar” Osmanlı Devletinin her türlü engellemesine rağmen, öğrenme ateşi ile yanıp tutuşan Rumlar eğitim almak için her şeyi yapıyorlardı. Böylece Rumların yaşadığı bölgelerde bulunan kilise ve manastırlarda gizli okullar oluşturuldu ve papazlar hayatlarını tehlikeye atarak geceleri köylü çocuklara okuma yazma ve şanlı geçmişlerini öğrettiler. Bu mitin ortaya atılmasının bir diğer amacı da kilise ve milliyetçilik arasında kurulan bağı kuvvetlendirmektir.¹³⁸⁷

Kilisenin uzun süren karanlık “esaret” döneminde milletin kurtarıcısı olduğunu savunan bu mit, Rum toplumunda ve tarih yazıcıları arasında hemen kabul gördü. Çünkü Helenizmin 400 yıllık kölelik dönemi boyunca nasıl yok olmadığı sorusuna bir nevi cevap teşkil ediyordu. Mite göre kilise, Rumcanın korunmasını sağlayarak Helenizmi de yok olmaktan kurtarmıştı.¹³⁸⁸

Bu mitin hareket noktası, “Leucothea” adlı eserinde “Türkler kilise tarafından verilen eğitimi çok kesin bir şekilde engelliyorlardı” diyen Karl Iken’in tezi oldu. Ancak, Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimlerin okullarını engellediği yönündeki ilk iddia, Stefanos Kanelos tarafından ortaya atıldı. Kanelos, 1822 yılında Iken’e yazdığı mektupta, yabancılara kıyasla Rumların geri kalmış olmalarını, Osmanlı Devleti’nin eğitimi engellemesine bağlıyordu. O zamana kadar bu düşünce hiç dile getirilmemişti. Buradan hareketle Atina Metropoliti Apostolidis 1837 yılında gerçekleştirilen Atina Üniversitesi’nin açılış töreninde, “barbar” Türklerin Rumların eğitim kurumlarına müsaade etmediğini ve bu sebeple kilisenin o yıllarda Rum tebaanın eğitimi konusunda çok önemli bir görev üstlendiğini iddia etti.¹³⁸⁹

1886 yılına gelindiğinde ise Nikolaos Yizis, Atina’da “Esaret Döneminde Rum Okulu” isimli, çocuklara ders veren bir papazın resmedildiği bir tablo sergiledi.¹³⁹⁰ Yizis’in tablosundan esinlenen Yuannis Polemis ise 1899 yılında “Gizli Okul” isimli bir şiir

¹³⁸⁷ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 113.

¹³⁸⁸ Vasilis Kremmidas, “İ Eklisia, To Kratos Ke İ Mithi (Kilise, Devlet ve Mitler)” *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4297944/?iid=2>> 15.04.2017.

¹³⁸⁹ K. Yannis, 1821 *Me Nea Veltiomeni...*, s. 4.

¹³⁹⁰ Söz konusu tablo bugün gizli okul ismiyle de anılmaktadır.

yayınladı. 1870 yılında yazılan ünlü bir çocuk ninnisi, Yizis'in tablosu ve Polemis'in şiiri gizli okul mitinin simgeleri oldular.¹³⁹¹

Resim 4.7. Nikolaos Yizis'in "Esaret Döneminde Rum Okulu" İsimli Tablosu (1886)

Bu küçük mit, büyük bir mit için dayanak teşkil etti. Gizli okulların varlığı bir nevi Rumların yaşadığı 400 yıllık kölelik döneminin bir kanıtıydı. Yani bu mitin ortaya atılması ile Rumların isyan etmesi ve bağımsızlıklarını kazanması meşru olarak gösteriliyordu.¹³⁹² Rum Ortodoks ideolojinin güçlendirilmesi için bilinçli olarak üretilen bu mit sayesinde, Yunan tarih yazıcılığının Osmanlı Devleti'nin hoşgörü politikasına değinmesine gerek kalmıyordu.¹³⁹³

Çağdaş Yunan tarih yazıcılığı, gizli okullar konusunda ikiye bölünmüş durumdadır. Tarihçilerin bir bölümü gizli okulların varlığını savunurken, bir kısım tarihçi de Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin okul inşa etmelerini ve eğitim görmelerini engellemesinin söz konusu olmadığını, dolayısıyla da gizli okul tezinin bir mitteden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bu konudaki görüş ayrılıkları o kadar büyük boyutlara ulaşmıştır ki, gizli okulların gerçekte var olmadığı tezinin ağırlık kazanması ile birlikte Yunanistan'da okutulan 6. sınıf tarih kitabında bu konudan bahsedilmemesi, 2007 yılında Yunanistan

¹³⁹¹ Aleksis İraklidis, "İ Anangi Ya..."; Alekos Hacikostas, "İ Epanastasi Tu 21, Orismeni Mithi Ke İ Pragmatikotita (21 Devrimi, Bazı Mitler ve Gerçek)", <<http://www.alfavita.gr/fakeloi/1821.php>> 25.01.2016.

¹³⁹² a.g.m.

¹³⁹³ Yorgos Kekavmenos, "To Krifo Sholio...", s. 5.

kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına sebep olmuş, kitabın yazarlarından Maria Repusi saldırıya uğramış ve tehdit edilmiştir.¹³⁹⁴

Kremmidas, Osmanlı hâkimiyeti döneminde çok sayıda okulun faaliyet gösterdiğini, devletin bu okulların faaliyetini engellenmediğini ve dolayısıyla da gizli okullara ihtiyaç olmadığını savunmaktadır.¹³⁹⁵ Svoronos ise eğitim veren okul sayısının her geçen gün arttığını belirtirken,¹³⁹⁶ Veremis de 18'inci yüzyılın sonundan 1821 yılına kadar Mora Yarımadası'nda yaklaşık 50 okul inşa edildiğini söylemektedir.¹³⁹⁷ Despotopulos da, 1811 yılında Kıta Yunanistan'da ve Ege Adaları'nda çok sayıda Rum okulu bulunduğunu, bu okullarda antik ve çağdaş Rumca, coğrafya, tarih, matematik, mantık ve fizik dersleri verildiğini belirtmektedir. Despotopulos ayrıca, Lord Byron'un söz konusu dönemde Yunanistan'da okuma yazma bilenlerin sayısının herhangi bir Avrupa ülkesinden daha fazla olduğu yönündeki gözleminden de bahsetmektedir.¹³⁹⁸

Despotopulos, özellikle son dönemlerde Rum okullarının sayısında çok önemli bir artış yaşandığını ve eğitim müfredatının geliştiğini belirtirken,¹³⁹⁹ İraklidis Rumca dilinde eğitimin çok yaygın olduğunu ve Osmanlı Devleti tarafından engellenmediğini, Balkanlar'da ve Anadolu'da faaliyet gösteren yüzlerce okulun bunun en büyük kanıtı olduğunu ve bunlardan en önemlisinin Fener'deki Patrikhane Akademisi olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰⁰ Lukos, Hristiyan okullarının yasaklanmasını emreden ve dolayısıyla da gizli okulların kurulmasına giden yolu açan herhangi bir padişah fermanı bulunmadığına dikkat çekmekte,¹⁴⁰¹ Kremmidas ise ne Helenizmin ne de Rumcanın Osmanlı hâkimiyeti esnasında yok olma tehlikesi yaşamadığını, dolayısıyla Helenizmin ve Rumcanın kilise sayesinde korunduğu söylemlerinin gerçeği yansıtmadığını savunmaktadır.¹⁴⁰²

Türk tarihçiler de Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin eğitim öğretim hakkını engellemediğini, ibadethanelerde ve diğer eğitim kurumlarında eğitim görmelerine

¹³⁹⁴ Yannis Yannulopulos, "Atihis Singiries (Talihsiz Tesadüfler)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=181697>> 24.06.2017.

¹³⁹⁵ Vasilis Kremmidas, "İ Eklisia Sto...".

¹³⁹⁶ Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 50.

¹³⁹⁷ Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 29; Aleks. Despotopulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", s. 8.

¹³⁹⁸ Vasilis Kremmidas, "İ Eklisia Sto..."; Apostolos E. Vakalopulos, *İstoria Tu Neu...*, Cilt: 5, s. 34; Nikos G. Svoronos, *İ Episkopisi Tis...*, s. 50; Thanos Veremis, Yannis Koliopulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 29; Aleks. Despotopulos, "Paragondes, Diarkia, Fasis...", s. 8.

¹³⁹⁹ Aleksandros Despotopulos, "Paragondes Ke İdiomorfia...", s. 51.

¹⁴⁰⁰ Aleksis İraklidis, "İ Anangi Ya...".

¹⁴⁰¹ Hristos Lukos, "Apallagi Apo Ta...".

¹⁴⁰² Vasilis Kremmidas, "İ Eklisia, To Kratos...".

müsaade ettiğini ifade etmektedirler. Ortaylı, Yunan dili ve eğitiminin hiçbir engellemeye maruz kalmadığını, Rumların Mora ve Epir'in yanı sıra, Girit, Kıbrıs, Karadeniz kıyıları ve Anadolu'da da okullar açtığını ifade etmektedir. Polat da aynı şekilde Rumların, Fatih Sultan Mehmed tarafından kendilerine verilen din özgürlüğünden yararlanarak eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüttüklerini, başlangıçta kilise bünyesinde din eğitimi veren okulların zamanla birer örgün eğitim kurumuna dönüştüklerini, Heybeli Ada Ruhban Okulu'nun da bunlardan birisi olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰³

Gizli okul mitinden bahseden tarih kitaplarında, Rumların başta İstanbul olmak üzere Osmanlı hâkimiyeti altındaki bölgelerde çok sayıda okul inşa ettiklerinin anlatılmasının bir tezat teşkil ettiğini belirten Papageorgiu, “madem söz konusu okullar yasal bir şekilde faaliyet gösterebiliyordu, niçin gizli okullara ihtiyaç duyuldu” sorusunun akıllara geldiğini ifade etmektedir.¹⁴⁰⁴ K. Yannis de, Rum çocuklarının eğitimlerinin gizli okullarda gerçekleştirildiği tezinin gerçeği yansıtmadığını, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere Rumların yaşadığı bütün bölgelerde orta ve yüksek okullarını engellemeyen Osmanlı Devleti'nin ilköğretim seviyesinde eğitim verilmesini engellemesinin mantıklı olmadığını savunmaktadır.¹⁴⁰⁵ Hacikostas ise İzmir, Yanya ve Batnaz başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok bölgesinde çok sayıda okulun serbestçe faaliyet gösterdiği göz önüne alınırsa, gizli okulların varlığının tamamen bir hayal ürünü olduğunun daha rahat anlaşılacağını ifade etmektedir.¹⁴⁰⁶ Veremis de, gizli okul mitinin Yunan Devleti tarafından sonradan yaratıldığına dikkat çekmektedir. Veremis'e göre Kilise devrime karşıydı ve devrimin Tanrının isteğine karşı gelmekle eş anlamlı olduğunu savunuyordu. Ancak devrim hareketinin sonrasında yeni bir devlet kurulduğunda, devrim hareketinin kahramanları arasına kilise de eklendi. Tabi ki devrimi destekleyen papazlar da vardı. Ancak bu kilisenin resmi politikası değildi.¹⁴⁰⁷

Rizospastis (Radikal) gazetesinde yayımlanan bir makalede, esaret altında yaşayan Rumların dilini ve kimliğini kilise sayesinde muhafaza ettikleri izlenimini vermek için gizli okul mitinin kasıtlı olarak ortaya atıldığı, Rum okullarının serbest bir şekilde faaliyet gösterdiği ve Türklerin eğitim öğretimi engellemediği gerçeğini kilisenin kabul etmesinin

¹⁴⁰³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun...*, s. 63-74; Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere...”, s. 283; İlknur Polat, “Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde...”, s. 443.

¹⁴⁰⁴ Stefanos P. Papageorgiu, *Apo To Yenos...*, s. 113-114.

¹⁴⁰⁵ K. Yannis, *1821 Me Nea Veltiomeni...*, s. 4.

¹⁴⁰⁶ Alekos Hacikostas, “İ Epanastasi Tu 21...”.

¹⁴⁰⁷ Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis, *1821* (Belgesel Program).

beklenemeyeceği ifade edilerek, kilisenin geçmişteki hatalarının üzerini örtmek için suçlu Türklere atma yoluna gittiği belirtilmektedir.¹⁴⁰⁸ Kilise bugün de söz konusu miti fanatik bir şekilde savunmaktadır. Çünkü Kremidas’a göre geçmişle ilgili gerçekler kilisenin en kötü düşmanıdır.¹⁴⁰⁹

Rizospastis gazetesinde yayımlanan söz konusu makalede, bilimsel açıdan bakıldığında 1870 yılında yazılan bir çocuk ninnisinin gizli okulların varlığı konusunda kanıt olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilerek, “eğer kilisenin elinde din adamlarının gizli bir şekilde Rum çocuklarına eğitim verdiğine dair herhangi bir kanıt olsaydı, kilise Rum halkının minnetini kazanmak için bu kanıtları muhafaza eder ve yayınlardı.” denmektedir.¹⁴¹⁰

Hacikostas, kiliselerde okuma yazma öğrenen çocukların gündüzleri tarlalarda çalıştıklarını, bu yüzden eğitimin gece karanlıkta yapıldığını ifade ederek, bu durumu faaliyetin gizliliğine bağlamanın tamamen bir hayal ürünü olduğunu savunmaktadır.¹⁴¹¹ NET TV’de 10 Eylül 2011 tarihinde yayımlanan bir programa katılan Girit Üniversitesi Öğretim Üyesi Politis Aleksios, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Rumcanın ticareti dili haline gelmesinin, Osmanlı Devleti’nin dil eğitimini engellemediğinin ve dolayısıyla da gizli okul mitinin doğru olmadığını bir kanıtı olduğunu ifade etmiştir.

Gizli okulların tarihin hiçbir döneminde var olmadığını savunan tezlere karşı Kekavmenos, tarihi yeniden yorumlayan yazarların Çağdaş Yunan devletini özgürlüğe götüren tüm olaylarda, kilisenin rolünü görmezden geldiklerini ve bu kapsamda Helenizm ve Ortodoksluk arasında bağ kuran tarihi her olayı mit olarak adlandırdıklarını savunmaktadır. Kekavmenos’a göre; gizli okullar, Osmanlı hâkimiyetinin sadece ilk dönemlerinde değil, tamamında görülen bir olaydı. Çünkü Türkler, yeni okullarının inşasını engelliyor, hatta mevcut olanları da tahrip ediyorlardı. Bu nedenle temel eğitim verme görevini manastırlar üstlenmişti.¹⁴¹²

Kekavmenos, Osmanlı Devleti’nin okul inşasına yasak getirmediği yönündeki tezlere cevaben, merkezi yönetim böyle bir engellemede bulunmasa da yerel yöneticilerin kendi inisiyatifleriyle halka baskı yaptıklarını, ayrıca fanatik halk ve yeniçerilerin, Rumların

¹⁴⁰⁸ y.y., “To Krifo Sholio Ke O Rolos Tis Eklisias Stin Pedia (Gizli Okul ve Kilisenin Eğitimdeki Rolü)”, Rizospastis Gazetesi<<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=2776098>> 11.11.2016.

¹⁴⁰⁹ Vasilis Kremmidas, “İ Singrusi Ya...”

¹⁴¹⁰ y.y., “To Krifo Sholio Ke...”

¹⁴¹¹ Alekos Hacikostas, “İ Epanastasi Tu 21...”.

¹⁴¹² Yorgos Kekavmenos, “To Krifo Sholio...”, s. 1, 29, 48.

okullar inşa etmelerine izin vermediklerini belirtmektedir. Hacifotis ise 16. yüzyılın sonlarına doğru Makedonya, Epir ve Ege Adalarında inşa edilen okul sayısında büyük artış yaşandığını kabul etmekle birlikte, eğitim için şartların uygun olmadığı bölgelerde gizli okulların faaliyet gösterdiğini savunmaktadır.¹⁴¹³

Kargakos ise Osmanlı hâkimiyeti döneminde eğitimin esaret şartlarında ve büyük tehlike altında gerçekleştirildiğini, çocukların gündüz çalışıp gece kilise ve manastırlarda eğitim gördüklerini belirtmektedir. Kargakos ayrıca, yeterince delil olmamasının gizli okulların var olmadığı anlamına gelmeyeceğini, çünkü zaten büyük bir tehlike altında ve gizli bir şekilde faaliyet gösteren okullardan tutanak ve öğrenci kayıt defteri düzenlemelerinin beklenmemesi gerektiğini ifade ederek, eğitimlerin ulaştırılması zor bölgelerde gerçekleştirilmesi ve pek çok kilise ve manastırın dış dehlizlerinde Antik Yunan'da yaşamış filozofların resimlerinin yer almasını, bu uygulamanın varlığının en büyük kanıtı olarak göstermektedir.¹⁴¹⁴

4.8.2.1.3. Dil

Balkanlarda Ortodoksluğun ve ticaretin dili olan, aynı zamanda Fransız İhtilâli ve bağımsızlık düşüncelerinin yayılmasında da büyük rol oynayan Rumca, Yunanistan'ın kuruluşu aşamasında da önemli bir görev üstlenmiş ve yeni Yunan kimliğinin oluşumuna ciddi katkılar sağlamıştır. Rumca, parçalanmış bir halkı bir araya getirmek için kullanılmıştır.¹⁴¹⁵

Öte yandan Rumca, Rumların, Antik Yunan geçmişlerinin kanıtlanması için kullanılabilecek araçlardan birisiydi. Aslında dilin önemi bağımsızlık mücadelesinden çok daha önce kavranmış ve Antik Yunancayı savunanlarla halkın konuştuğu dili savunanlar arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştı. Her iki tarafın da amacı, Rumlar arasında birlik beraberliği sağlayacak bir dili standart hale getirmektir. Bu aşamada ortak bir yol bulundu ve Rumcadaki yabancı sözcük ve kullanımların ayıklanması suretiyle “arı” bir dil, yani “*Katharevusa*” ortaya çıkarıldı. “*Katharevusa*”yı öneren kişi Korais'ti. Antik Yunanca ve günlük halk dili arasında bir dil olan *katharevusa*, gramer açısından daha yenidir, ancak bu dilin kelimeleri Antik Yunanca kökenlidir. Yunanistan devletinin kurulmasının hemen

¹⁴¹³ a.g.m., s. 26; Yuannis Hacifotis, *Kathimerini Zoi Ton...*, s. 30.

¹⁴¹⁴ Sarandos I. Kargakos, *Neoteri Eliniki İstoria...*, s. 231-232.

¹⁴¹⁵ Thanos Veremis, Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnos...*, s. 79.

ardından resmi dil olarak “*Katharevusa*” benimsendi.¹⁴¹⁶ Asıl amaç, dilin devamlılığını benimseyerek Antik Yunan mirasını sahiplenmekti.¹⁴¹⁷

Bu nedenle halk arasında konuşulan Rumcanın standart hale getirilmesi ve yaygınlaştırılması için yoğun çaba sarf edildi. Bu kapsamda 1837 yılında Atina Üniversitesi kuruldu.¹⁴¹⁸ Açılan ilk bölümler arasında, Dil, Tarih ve Coğrafya da yer alıyordu.¹⁴¹⁹

---

¹⁴¹⁶ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu...*, s. 31; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik...*, s. 73-74.

¹⁴¹⁷ İbrahim Kelağa Ahmet, “Yunancanın Tarihsel Gelişimi”..., s. 480.

¹⁴¹⁸ G. Pınar Erkem Gülboy, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı ve...”, s. 256.

¹⁴¹⁹ Aşkın Koyuncu, “Yunanistan’da Bağımsız Devlet...”, s. 474-475.

SONUÇ

“Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan’ın Bağımsızlığı (1821-1829)” başlıklı bu çalışmamızda, Yunanlı tarihçilerin gözünden 1821 Mora İsyanı’nı incelemeye ve yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında barış içerisinde yaşayan Rumların niçin ellerine silah aldıkları ve birlikte yaşadıkları Müslüman komşularını yok etmeye çalıştıkları sorularına cevap bulmaya çalıştık. Çalışmamızın neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaştık.

1821 yılında başlayan ve yaklaşık dokuz yıllık bir mücadelenin ardından bağımsız bir Yunanistan Devleti’nin kurulması ile neticelenen Mora isyanı, sadece Rumların ve Osmanlı Devleti’nin değil, aynı zamanda Balkanlar ve Avrupa’nın da tarihini değiştirmiştir. Rumların “kurtuluş savaşı” olarak tanımladıkları söz konusu isyan, Yunan tarihinin en önemli olayı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, hem bahse konu isyan, hem de Osmanlı hâkimiyeti döneminde Rumların yaşam şartları ile ilgili olarak Yunan tarih yazıcılığında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Söz konusu eserlerde, Yunanlı tarihçiler genellikle yaşanan süreç ile ilgili olarak Rumları haklı gösterme çabası içerisindedir. Bu, çok da yadırganacak bir durum değildir. Çünkü tarihin hoş olmayan bölümlerinin göz ardı edilmesi veya yanlış aktarılması, başarıların ve kahramanlıkların ön plana çıkarılması, özellikle ulus devlet yaratma sürecinde sık sık uygulanan bir yöntemdir.¹⁴²⁰

Gerçekten de, Yunanlı tarihçilerin Rumlar tarafından yapılan aşırılıkları çoğu kez hasıraltı etmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Yaşanan olumsuzlukları kabul eden tarihçiler de yok değildir. Ancak, bu tarihçilerin de büyük bir kısmı Rumların yaptığı vahşeti, Osmanlı Devleti tarafından yüzyıllardır gayrimüslimlere uygulanan “baskının, zulmün ve haksızlıkların karşılığı” olarak lanse etmektedir. Bu bakış açısının bir sonucu olarak, Yunan kamuoyunda ne Bizans İmparatorluğu ne de Venedik hâkimiyetine yönelik sert eleştiriler yapıldığı görülmezken, Osmanlı hâkimiyeti döneminin Yunan tarihinin en karanlık dönemi olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Yunan anlatısında Osmanlılar, bazı bilgilerin atlanması yoluyla en olumsuz olarak değerlendirilen ulusal “ötekiler”dir.

¹⁴²⁰ Eric J. Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler...*, s. 27; Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar:...*, s. 158; Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu’dan Gelen...*, s. 49.

Yunan tarih yazıcılığında, Türk tarih yazımının aksine, Rumların Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında yaşayan mutlu bir azınlık olmadıkları, yöneticilerin zulmü, adaletsizlik, dini konularda baskı, asimilasyon politikası, angaryalar ve ağır vergi yükü gibi sorunların Rumları isyana sevk ettiği ifade edilmektedir.

Fransız İhtilâli'nin Rum isyanı üzerindeki etkileri hususunda ise Yunan tarih yazıcılığında hâkim olan görüş, Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik ve özgürlük fikirlerinin Rumlar da dâhil olmak üzere tüm Balkan halklarını etkilediği, Avrupada'ki tüm milli hareketler gibi, Rumların bağımsızlık hareketinin de Fransız İhtilâli'nin fikirleri ile bağlantılı olduğu, ancak Fransız İhtilâli'nin ilkelerinin toplumun bütün kesimlerini aynı oranda etkilemediği, bu fikirlerin işçi ve köylü kesiminden ziyade nüfusun yaklaşık % 2'sini oluşturan Rum aydınlar ile yurt dışında yaşayan tüccarlar arasında yankı bulduğudur.

Prof. Dr. Vasilis Kremidas başta olmak üzere, Yunanlı tarihçilerin Rumları ayaklanmaya iten sebepler konusunda üzerinde durdukları bir diğer konu da ekonomik krizdir. Hâkim olan görüş, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki bölgelerde yaşanan ekonomik krizin, ayaklanma fikirlerinin güç kazanmasını sağladığı, kriz nedeniyle kendilerini bir çıkmazın içerisinde bulan toplumsal unsurların, Babî'ye karşı başlatılacak bir ayaklanmayı tek çıkış yolu olarak görmeye başladıkları ve dolayısıyla 1821 ayaklanmasının, Rumların çok derin bir ekonomik kriz içinde buldukları bir dönemde meydana geldiğidir. Ekonomik krizin en çok etkilediği kesim ise köylülerdi. Kaldı ki, Mora İsyanı'na katılan Rum köylüsünün asıl amacı toprak elde etmektir. Sadece yaşadığı köyü vatan olarak gören ve ortak bir vatan duygusu ile hareket etmekten çok uzak olan köylü, milli bir devlet kurmak için değil, ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için ayaklanmaya katılıyordu. Bununla birlikte, Yunan tarih yazıcılığında her ne kadar isyan için tetikleyici bir rol oynasa da, isyanın sadece ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkmadığı hususunun da altı özellikle çizilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından Yeniçeri Ocağı'na asker temin etmek üzere uygulanan devşirme sistemi de, Yunan tarih yazıcılığında çok olumsuz yönde eleştirilen konulardan birisidir. "Kan vergisi" olarak tanımlanan bu uygulama, Türk zulmünün en büyük kanıtlarından birisi olarak kabul etmektedir. Türk tarih yazımında öne çıkarılan, "devşirilen çocuklara sağlanan avantajlar nedeniyle gayrimüslimlerin çocuklarını gönüllü olarak Osmanlı yetkililerine teslim ettikleri" hususu, Yunan tarih yazıcılığı tarafından

kabul edilmekle birlikte, bunun çok nadir rastlanılan istisnai bir durum olduğu, devşirme uygulamasının Rum halkının zihninde insanlık dışı bir sistem olarak yer ettiği ve çok sayıda ailenin tarifi mümkün olmayan acılar yaşamasına sebep olduğu ifade edilmektedir.

Bu noktada, iddia edildiği gibi Osmanlı Devleti 400 yıl boyunca zulüm uyguladıysa Rumların milli kimliklerini nasıl muhafaza ettikleri sorusu akıllara gelmektedir. Yunan tarih yazıcılığında Rumların asimile olmamalarının, Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsü sayesinde değil, baskıcı uygulamalarına rağmen başarıldığı savunulmaktadır. Örneğin, "Türklerin kendilerini üstün görmeleri ve Rumlara kötü muamelede bulunmalarının, iki toplum arasındaki uçurumun kapanmasını ve toplumların kaynaşmasını engellediği, dolayısıyla da bu durumun boyunduruk altında yaşayan Rumları yok olmaktan kurtardığı" yönündeki görüşler dikkat çekicidir. Bir diğer dikkat çeken tez de, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ağır vergi yükünün dolaylı da olsa Rumlar için faydalı olduğudur. Bu teze göre; bir köylünün vergisini ödeyememesi veya ödemeyi reddetmesi durumunda, bu borcu diğer köylülerin ödemek zorunda olması, Rumlar arasında birlik beraberlik ve ortak sorumluluk ruhunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bununla birlikte, Rumların dil, din ve geleneklerini muhafaza etmelerine katkı sağlayan unsurların en başında ise kilise gösterilmektedir. Kilisenin, gayrimüslimleri himaye etmek ve ibadetlerde Rumca'yı kullanmak suretiyle, Rumlar arasında farklılık bilinci yarattığı hususu sıklıkla vurgulanmaktadır. Fakat bu noktada, Patrikhane'nin aydınlanma ve milliyetçilik fikirlerine karşı olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır. Muhafazakâr çevreler hariç olmak üzere Yunan tarih yazıcılığındaki genel kanı, Rönesans ve Fransız İhtilâli'nden esinlenen Rum milli devletinin kurulması fikrinin kiliseyi korkuttuğu yönündedir. Bu teze göre, böyle bir gelişmenin, siyasi gücünün sona ermesi ve ruhani liderliğinin sorgulanması anlamına geleceğini çok iyi bilen Patrikhane, Tanrı'nın Ortodoks inancını korumak için Osmanlı İmparatorluğu'nu kurduğunu ve Osmanlı Sultanı'nın kalbine Ortodoksları koruma ve onlara din hürriyeti sağlama temayülünü yerleştirdiği belirtilerek, Hristiyanlara mevcut düzene karşı gelmemeleri, bağımsızlık peşinde koşanlara uymamaları ve hiç durmadan Osmanlı Sultanı için dua etmelerini öğütüyordu.

Ancak, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında başlatılan ulus inşa sürecinde, Rumeli ve Mora Yarımadası'nda yaşayan Rumları bir arada tutabilmek için din faktörünün kullanılmasına karar verildi ve bu kapsamda bağımsızlık mücadelesi esnasında

Rumlar arasında çatlak sesler olmadığı, Rumların bir bütün halinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı direndikleri tezi savunuldu. Patrikhane'nin reayaya zarar gelmemesi için mecburen isyana karşı geldiği ya da bunun bir taktik olduğu görüşü ön plana çıkarıldı ve Patrik Grigoryos ayaklanmanın kahramanı ilan edildi.

Ayaklanma öncesinde yaptıkları hasıraltı edilen ve halk kahramanı olarak gösterilen bir başka grup da kleftlerdi. Din ve vatan uğruna mücadele ettikleri ileri sürülerek kleftlerin eylemleri yüceltildi, milli kimlik oluşturmak amacıyla sonradan yazılan türkülerde köylünün kleftlerden duyduğu rahatsızlıklara hiç değinilmedi. Hâlbuki kleftlerden en çok mağdur olan grupların başında Rum köylüsü geliyordu.

Türk tarih yazımında, Mora İsyanı'nın Rusya başta olmak üzere büyük devletlerin kışkırtmasının bir ürünü olduğu görüşü hâkimdir. Yunan tarih yazımında ise, her ne kadar büyük devletlerin, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında oynadıkları rol yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilse de, Mora İsyanı'nın tamamen dış güçlerin kışkırtması neticesinde yaşandığı tezi şiddetle reddedilmekte, isyanın özellikle ilk dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun iç dinamikleri ile ilgili bir durum olduğu savunulmaktadır. Rum isyanının patlak verdiği dönemde Kutsal İttifak başta olmak üzere Avrupa'daki genel durumun, herhangi bir isyana destek verecek yönde olmaması da bu tezi savunmak için bir argüman olarak kullanılmaktadır.

Yunanlı tarihçiler arasında, dokuz yıl süren bağımsızlık mücadelesinin zaferle sonuçlandığını savunanların yanı sıra, İbrahim Paşa'nın müdahalesi sonrasında isyanın başarısızlıkla neticelandığı, dış destek olmasaydı Rumların bağımsızlıklarını kazanamayacakları ve bağımsızlığın Rumlara adeta hediye edildiği fikrini kabul eden tarihçiler de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kendi kuvvetleriyle isyanı bastıramamasının nedenleri arasında ise; Osmanlı Ordusu'nda baş gösteren disiplinsizlik, koordinasyon eksikliği, yöneticiler arasındaki çekişme, paralı Arnavut askerlerinin kendilerini savaşa vermemeleri, İran ve Şam'da çıkan karışıklıklar sebebiyle bu bölgelere asker kaydırma mecburiyeti, yöneticilerin Mora'da yaşanan olayları küçümsemeleri, Osmanlı deniz gücünün zayıflamış olması ve gelişen teknolojiye ayak uyduramamış olması gösterilmektedir. Bütün bu sebeplerin dışında, Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı nedeniyle Mora Yarımadası'ndaki askerlerin Yanya'ya sevk edilmesi ve bu sayede Mora'da isyancı Rumların serbestçe hareket etme imkânına kavuşmaları hususu, Yunan tarih yazımında özellikle vurgulanmaktadır.

Yunan tarih yazıcılığında ayrıca, üç olayın isyanın gidiş hattını değiştirdiği ve Rumların bu sayede bağımsızlıklarını kazandıkları ifade edilmektedir. Bunlar Sakız ve Mesolongi “Katliamları” ile Patrik Grigoryos’un idam edilmesidir. Bu yaklaşıma göre, her ne kadar Rumlar için çok acı sonuçlar doğursa da, bahse konu hadiseler, Avrupa kamuoyunda büyük etki yaratmış, o güne kadar Osmanlı Devleti’nin bir iç meselesi olarak gelişen Rum İsyanı, artık uluslararası bir nitelik kazanmış ve bu durum büyük devletlerin müdahale etmesinin önünü açmıştır.

Yunanlı tarihçilerin büyük bir bölümü resmi tarih yazımı ile aynı paralelde hareket ederek Osmanlı hâkimiyetinin olumsuz yönlerini ön plana çıkarmayı ve Rumların yaptıkları aşırılıkları göz ardı etmeyi tercih etmektedir. Buna rağmen, olaylara daha objektif yaklaşan tarihçiler de mevcuttur. Bu tarihçilerin başında Atina Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Thanos Veremis gelmektedir. Veremis, şiddetin Rum isyanının ayrılmaz bir parçası olduğunu, bu gerçeğin gizlenmesi maksadıyla yeni devletin kuruluşu aşamasında yeni bir mit yaratıldığını ve sivil Türk halka uygulanan vahşetin tamamen Osmanlı Devleti’nin eseri olduğu tezinin ortaya atıldığını ifade etmektedir. Veremis’in bu konudaki sözleri dikkat çekicidir: “Mitlerin çoğu okullarda üretilmektedir. Bu uygulama kısmen doğal olarak kabul edilebilir. Bir çocuğa “senin büyük büyük baban bir şehre girdiğinde Türkleri kılıçtan geçiriyor, onları öldürüp kuyulara atıyordu. Sahip oldukları her şeyi yağmalıyordu.” diyemezsiniz. Bunları söylerseniz çocuk sarsılır. Çocuk bu sefer, biz neden Türklerden daha iyiyiz, neden farklıyız diye sormaya başlar. Unutulmamalıdır ki, şiddet o dönemin vazgeçilmez bir parçasıydı. İnsanlar hayatta kalmak, kendini kabul ettirmek için şiddet uyguluyorlardı. Tripoliçe’de Rumların yağma yaptığını duyunca bugün herkes şaşırılmaktadır. Tabi ki Rumlar da yağma yapmıştır. Tıpkı Türklerin başka bölgelerde yaptıkları aşırılıklar gibi. Ancak, o zamanın şartları dikkate alındığında bu çok doğal bir olaydır.”¹⁴²¹

Yunanistan’ın önemli şairlerinden Dionisios Solomos, o dönemde yaşananlara realist şekilde yaklaşabilenlerden birisidir. Solomos tarafından 1823 yılında yazılan ve 1865 yılında Yunanistan’ın milli marşı olarak kabul edilen 158 kıtalık şiirin bugün Yunanistan’da sadece ilk iki kıtası okunmaktadır. Şiirin devamı okunduğunda, Yunanistan milli marşının sadece özgürlük ile ilgili olmadığı, bağımsızlık mücadelesi esnasında

¹⁴²¹ Thanos Veremis, *1821* (Belgesel Program).

Rumların yaptıkları vahşeti de anlattığı görülecektir. Şiirin 64, 65 ve 66. kıtaları şu şekildedir.¹⁴²²

*Umutsuz ellere bak,
Nasıl can alıyorlar!
Kesik (bir şekilde) toprağa düşüyorlar
Eller, ayaklar, kafalar.*

*Hem palaskalar hem kılıçlar
Tamamen dağılmış beyinler,
ve parçalanmış kafataslarıyla
İç organlar.*

*Hiç dikkat etmiyor
Kimse, katletmeye hayır
Sürekli ilerliyorlar. Yeter,
Yeter, katliamlar ne zamana kadar (sürecek)?*

Çalışmalarımız esnasında, Osmanlı hâkimiyeti ve 1821-1829 yılları arasındaki Mora İsyanı boyunca yaşanan olayların her birinin ileride ayrı birer tez konusu olarak daha detaylı bir şekilde incelenmesinin fayda sağlayacağı kanaatini edindik. Öte yandan, bahse konu döneme ait anlatılarda Türk ve Yunan tarih yazıcılıkları arasında belirli konularda ciddi görüş ayrılıkları olduğunu gördük. Esas gayemiz Türk ve Yunan tarih yazımları arasında kıyaslama yapmak ve hangi tarafın doğruyu söylediğini ortaya çıkarmak olmadığından, sadece belirli noktalarda çok bariz farklılıklara dikkat çekmeye çalıştık. Bu noktadan hareketle, Rumların Osmanlı Devleti hakimiyetine girmeleriyle başlayan ve bağımsızlıklarını kazanmaları ile neticelenen süreç ile ilgili olarak detaylı bir karşılaştırma çalışması yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

Bir araştırmacının, tarihi olayları tek taraflı değil, farklı bakış açılarıyla da değerlendirmesi gerektiği prensibinden hareketle hazırladığımız bu çalışma, okuyucunun hâkim olan bakış açısından sıyrılabilmesine ve yaşananlara karşı tarafın penceresinden de bakabilmesine bir nebze katkı sağlarsa, amacına ulaşmış sayılacaktır.

---

¹⁴²² a.g.y.

KAYNAKÇA

- Adanır, Fikret. “Güneydoğu Avrupa’daki Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İdaresi İmgesi: Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 141-151.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet; Nuri Adıyeke. *Fethinden Kaybına Girit*, (ed. Ömer Kul), Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet. “XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Şeriye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit’te Etnik Dönüşüm”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: 2, Kısım: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 557-568.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet. *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- Afyoncu, Erhan. “Osmanlı İdaresinde Yunanistan”, (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 327-334.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: 2, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.
- Ahmet, İbrahim Kelağa “Yunancanın Tarihsel Gelişimi”, (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 2 Çağdaş Balkanlar, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 477-490.
- Aktar, Yücel. “Yunanistan’ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar”, *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 1-16.
- Akyay, Bülent. “Evliyâ Çelebi Seyahatnamesine Göre Benefşe (Menekşe)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2011, s. 129-154.
- Akyay, Bülent. *Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830–1866)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2010, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Alamani, Efi. “İ Apeleftherosi Tu Suliu Ke İ Agones Ton Sulioton Os Ton Martio 1821 (Sulyot’un Kurtuluşu ve Sulyotların 1821 Martına Kadarki Mücadeleleri)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 70-100.
- Anastasiadis, Yorgos. *Nea Engiklopedia (Yeni Ansiklopedi)*, Tomos 32 (Cilt: 32), Ekdosis Maliaris Pedia (Maliaris Pedia Yayınları).
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 1995.

- Andriotis, Nikos. “Hristiani Ke Musulmani Stin Kriti (Girit’te Hristiyanlar ve Müslümanlar) (1821-1924)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos:26 (Sayı: 26), 2004, s. 63-94.
- Angelomati-Çungaraki, Eleni. *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (1821 Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos A (Cilt: 1), Ekdosis Skai (Skai Yayınları) Atina 2010.
- Anonim. *Eliniki Nomarhia (Yunan Anayasası)*, 1957. <http://users.uoa.gr/~nektar/history/3contemporary/hellenic_polity.htm> 15.05.2016.
- Apostolidu, Rea; Yuri Averof (Yapımcı). *1821*, (Belgesel Program), (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis, Yakovos Mihailidis), 2011.
- Aravandinos Panagiotis, *Sillogi Ton İpirotikon Tragudion (Epir Halk Türküleri Derlemesi)*, Atina 1880.
- Arıkan, Zeki. “1821 Ayvalık İsyanı”, *Belleten*, Cilt: LII, Sayı: 203, 1988, s. 571-601.
- Armaoğlu, Fahir H. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.
- Atalay, Bülent. “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri”, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 87-97.
- Atalay, Bülent. *Fener Patrikhanesinin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Athanasiadis, Haris. “Ethnos Ke Sholiki İstoria (Millet ve Okul Tarihi)”, *Eleftherotipia Gazetesi*, <<https://amfilegomena.wordpress.com/2010/01/21/εθνος-και-σχολική-ιστορία-του-χαρη-αθα/>> 18.04.2017.
- Ayanoğlu, Betül. *Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Babiniotis, Georgios. *O Logos Tu Theodoru Kolokotroni Stin Pnika (Theodoros Kolokotronis’in Pnika’daki Hitabesi)*, Ekdosis Vuli Ton Elinon (Yunan Meclisi Yayınları), Atina 2008.
- Bakas. İoannis T. “İoanis A. Papadrianos, İ Eliniki Palignesia Tu 1821 Ke İ Valkaniki Tis Diastasi (İoannis A. Papadrianos, 1821 Yunan Kurtuluşu ve Balkan Boyutu)” (Vivliokrisia) (Kitap Eleştirisi), *Periodiko Makedonika (Makedonika Dergisi)*, Tomos 30 (Cilt: 30), Selanik 1996, s. 357-359.
- Balta, Evangelia. “Osmanlı Devleti’nde Rum Millet ve Ekonomik Gelişmişlikleri”, (ed. Azmi Özcan), *Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, İslâmî İlimler Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 229-248.

- Banoğlu, Niyazi Ahmet. *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul 2005.
- Barkan, Ömer Lûtfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı: 11, 1951, s. 209-237.
- Baş, Ersan. *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar*, Sayı: 8, Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları, Piri Reis Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.
- Bayrak, Meral. 1821 Mora İsyanı ve Yunanistan’ın Bağımsızlığı (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), 1999, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Bayrak, Meral. “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu”, (ed. Güler Eren), *Osmanlı*, Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 71-86.
- Bayramoğlu, Nisa. *Türk-Yunan Yakınlaşmasında Yunan Medyasının Rolü*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.
- Benlisoy, Yorgo; Elçin Macar. *Fener Patrikhanesi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.
- Beydilli, Kemal. “Yeniçeri”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, 2013, s. 450-462.
- Beydilli, Kemal. “Tepedelenli Ali Paşa”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, 2011, s. 476-479.
- Biletska Yuliya; Cemile Şahin; İsmail Şükür. “Kolektif Hafıza ve Milli Kimlik Bağlamında Türkiye’de Resmi Tarih Yazıcılığı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi I*, 2014, s. 94-116.
- Bitis, Alexander, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”, (çev. Nasuh Uslu), *Türkler*, Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 703-719.
- Boeschoten, Riki Van. “Kleftarmatoli, Listes Ke Kinoniki Listia (Kleft-Armatollar, Hırsızlar ve Sosyal Soygun)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 13 (Sayı: 13), 1991, s. 9-24.
- Bostan, İdris. “Navarin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt:32, İstanbul 2006, s. 441-443.
- Bozikis, Simos. “Dinamikes Ke Adranies Sti Forolyia Ke Sto Foroloyiko Mihanismo Kata Tin Epanastasi (1821 Devrimi Döneminde Vergilendirmede ve Vergi Mekanizmasında Dinamikler ve Durgunluklar)”, *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos 31 (Sayı: 31) Atina 2010, s. 31-68.
- Brewer, David. *İ Floga Tis Eleftherias: O Agonas Ton Elinon Ya Tin Aneksartisia (Özgürlük Ateşi: Yunanlıların Bağımsızlık Mücadelesi) 1821-1833*, (çev. Titina Speralaki), Ekdisis Enalios (Enalios Yayınları), Atina 2004.

- Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi* (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- Cengiz, Hasan Ali. *Girit İsyanları (1866-1908)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1999, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Cikas, Dimitris. *25i Martiu: İpirhe Eliniko Ethnos Prin To 1821? (25 Mart: 1821'den Önce Rum Milleti Var mıydı?)*, <<http://eranistis.net/wordpress/2015/03/25/οπήρχε-ελληνικό-έθνος-πριν-το-1821/>> 14.02.2017.
- Clogg, Richard. *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2015.
- Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- Çiftçi, Cafer, “Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 26 (Yaz 2010), s. 27-48.
- Çukalas, Konstantinos. “İstoria, Mithi Ke Hrisimi (Tarih, Mitler ve Kehanetler)”, *Epistimoniko Simposio (Bilimsel Sempozyum): Ethnos-Kratos-Ethnikismos (Millet, Devlet, Milliyetçilik)*, 21-22 Ocak 1994, Atina.
- Dakin, Douglas. *O Agonas Ton Ellinon Ya Tin Aneksartisia (Yunanlıların Özgürlük Mücadelesi) 1821-1833*, Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezas (Ulusal Banka Kültür Kurumu Yayınları), Atina 2010.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- Daskalakis, A.V. *Ta Etia Ke İ Paragondes Tis Elinikis Epanastaseos Tu 1821 (1821 Yunan Devriminin Sebep ve Etkenleri)*, Ekdotos İkos Agon (Agon Yayınevi), Paris 1927.
- Daskalakis, G. D. “Ya To İkosiena (Yirmibir Hakkında)”, (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 48-49.
- Davalas, Andreas. *O Ali Pasas Mesa Apo Tis İstorikes Piges (Tarihi Kaynaklarda Ali Paşa)*, Psifiakes Ekdosis 24grammata.com (Dijital Yayınlar 24grammata.com), Atina 2015.
- Delilbaşı, Melek. “Balkanlar'da Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 31-38.
- Delilbaşı, Melek. “Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması”, *Bellekten*, Cilt: LI, Sayı: 199, 1987, s. 75-106.

Despotopoulos, Aleksandros “Paragondes Ke İdiomorfia Tis Elinikis Epanastaseos (Yunan Devriminin Özelliği ve Faktörleri)”, (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 50-57.

Despotopoulos, Aleksandros. “Paragondes, Diarkia, Fasis ve İdiomorfia Tis Elinikis Epanastaseos (Yunan Devriminin Faktörleri, Süresi, Aşamaları ve Özelliği)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Elinikis Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 8-70.

Despotopoulos, Aleksandros. “İ Stasi Tu Sultanu İstera Apo Tin Enarksi Tis Epanastaseos Stin Elada. Nei Agrii Diogmi. Apaghonismos Tu Patriarhi (Devrimin Başlamasından Sonra Sultan’ın Tutumu. Yeni Vahşi Kovuşturmalar. Patriğin Asılması)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Elinikis Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 130-135.

"Kocabaşı", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, 2002, s. 140-141.

Dimaras, Konstantinos T. *Neoelinikos Diafotismos (Çağdaş Yunan Aydınlanması)*, Ekdosis Ermis (Ermis Yayınları), Atina 1989.

Dimos, Nikos. “Pote Tha Didahnton Ta Pedia Tin Alithia Ya To 21? (Çocuklar 21 Hakkındaki Gerçekleri Ne Zaman Öğrenecekler?)” *Protagon Blog Sitesi*, <<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=32728>> 17.04.2017.

Doğru, Halime. “Balkanlarda Osmanlı Fetihleri (1453-1683)”, (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 297-315.

Dragonas, Thalia. “Tehdit Altındaki Milli Kimlikle Başa Çıkmak”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 113-124.

Drulia, Lukia. “O Filelinismos Apo To 1821 Os To 1823 (1821’den 1823’e Kadar Filhelenizm)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Elinikis Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 314-323.

Elinika Hronika Gazetesi (3, 20 Şubat 1826)
<<http://medusa.libver.gr/jspui/handle/123456789/2626>> 20.02.2017.

Ercan, Yavuz. “Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi’nin Rolü”, *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 195-209.

- Erdem, Nilüfer. *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul 2010.
- Ertürk, Yaşar. *Adalar (Ege) Denzinde Türk-Yunan Mücadelesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Evstathiou Andreu, Lukas. Rigas Velestinlis (Didaktori Diatrivi) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ethniko Ke Kapodistriako Panepistimio Athinon (Atina Milli ve Kapodistria Üniversitesi), 2002, Atina.
- Fallmerayer, Jacob Philipp. *Peri Tis Katagogis Ton Simerinon Ellinon (Bugünkü Yunanlıların Kökeni Hakkında)*, Ekdosis Nefeli (Nefeli Yayınları), Atina 1984.
- Fereos, Rigas. *İ Epanastatiki Prokiriksi Ya Ta Dikea Tu Anthropu Ke Tu Politi (Vatandaş ve İnsan Hakları İçin Devrim Bildirgesi)*, <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2013/03/Rigas-ta-dikaia-tou-anthropou-24grammata.com_.pdf> 15.11.2016.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. “Rum İsyanı Sırasında Edirne’de Öldürülen Eski Patrik’in Terekesine Dair Bilgiler”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 485-496.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. “Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 44, Ankara 2008, s. 67-75.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. “Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi-Bulgular”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 18*, Ankara 2005, s. 333-357.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. “19.Yüzyıl Başlarında Arnavutluk’ta İktidar Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 36, Ankara 2004, s. 103-116.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. “Mora İsyanı ve Yunanistan’ın Bağımsızlığı (1821-1829)”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 87-96.
- Filadelfeos, Aleksandros. *İ İroes Tis Elinikis Epanastaseos, Eikones Ke Viografia Afton (Yunan Devriminin Kahramanları, Resimleri ve Biyografileri)*, Mihail İ. Saliveru Matbaası, Atina 1900.
- Finlay, George. *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, (çev. Aleksandros Papadiamandi), Ekdosis Vuli Ton Elinon (Yunan Meclisi Yayınları), Atina 2009.
- Fotakos, *Apomnimevmata Peri Tis Elinikis Epanastaseos (Yunan Devrimi İle İlgili Anılar)*, Tipis Sakelariu (Sakelariu Matbaası), Atina 1858.

- Frangos, Yorgos. “Filik Eteryas”, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriarhia (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 424-432.
- Frangoudaki, Anna. “Tarih Ders Kitaplarında Ulusal “Ben” ve Ulusal “Öteki” ”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 96-105.
- Genç, Serdar. “1821 Mora İsyanı Sırasında Edremit Körfezi ve Zeytincilik”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 17, 2017, s. 283-305.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.
- Glenny, Misha. *Balkanlar 1804-1999*, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 2001.
- Gorce, La. *Çağlar Boyu Yunanlılar*, Belge Yayınları, İstanbul 1986.
- Gülboy, G. Pınar Erkem. “Yunanistan’ın Bağımsızlığı ve Elen Milliyetçiliğinin Dış Etkileri”, (der. Yeliz Okay), *Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler: Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 251-266.
- Güler, Ali. *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Türkar Yayınları, Ankara 2007.
- Günay, Necla. “Filik-i Eteryas Cemiyeti”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2006, s. 263-287.
- Gürel, Şükrü S. *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet. “Yunanistan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, İstanbul 2013, s. 586-595.
- Hacifotis, Yuannis M. *Kathimerini Zoi Ton Ellinon Stin Turkokratia ((Yunanlıların Türk Hâkimiyetindeki Günlük Yaşamları)*, Ekdosis Papadima (Papadima Yayınları), Atina 2002.)
- Hacikostas, Alekos. *İ Epanastasi Tu 21, Orismeni Mithi Ke İ Pragmatikotita (21 Devrimi, Bazı Mitler ve Gerçek)*, <<http://www.alfavita.gr/fakeloi/1821.php>> 25.01.2016.
- Hasiotis, I.K. *Metaksi Othomanikis Kiriarhias Ke Evropais Proklisis, O Elinikos Kosmos Sta Hronia Tis Turkokratias (Osmanlı Hâkimiyeti ve Avrupa Kışkırtması Arasında, Türk Hâkimiyeti Yıllarında Yunan Dünyası)*, University Studio Press, Selanik 2001.
- Hatipoğlu, Murat, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

- Heraclides, Alexis. *Yunanistan ve Doğu'dan Gelen Tehlike Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, (çev. Mihalis Vasilyadis, Herkül Millas), İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Hobsbawm, Eric J. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, "Program, Mit, Gerçeklik", (çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- Holevas, Konstantinos. "Elinikos Ke Evropaikos Diafotismos Stis Paramones Tu 1821 (1821'in Arifesinde Yunan ve Avrupa Aydınlanması)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/16763>> 24.06.2017.
- Holevas, Konstantinos. "Epikera Mnimata Apo To Elinorthodokso 1821 (1821 Rum Ortodoksluğu'ndan Güncel Mesajlar)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/16849>> 23.04.2017.
- Holevas, Konstantinos. "Ohi Ala Piramata Me Ti Sholiki İstoria (Okul Tarihi Konusunda Başka Deneylere Hayır)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/16884>> 11.04.2017.
- Holevas, Konstantinos. "1821. İ Diki Mas Epanastasi Den Miazi Me Tis Alles (1821. Bizim Devriminin Başkalarına Benzemez)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/12509>> 27.03.2015.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- İnalcık, Halil. "Türkler ve Balkanlar", *BALTAM Türklük Bilgisi 3*, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Prizren 2005.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi - Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 1958, s. 102-126.
- İnan, Kâmrân. "Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 93-101.
- İnan, Kenan. "Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 279-311.
- İpek, Nedim. "Rum İsyanı ve Sonrasında Türk-Yunan Nüfusu Meselesi", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 471-485.
- İpsilantis, Aleksandros. "Mahu İper Pisteos Ke Patrivos (İnanç ve Vatan Uğruna Savaş)", *Periodiko Thesis (Thesis Dergisi)*, Tevhos: 42 (Sayı: 42), Ocak-Mart 1993, Atina.
- İraklidis, Aleksis. "İ Anangi Ya Mithus, 25 Martiu Ke Krifo Sholio (Mit İhtiyacı, 25 Mart ve Gizli Okul)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=172175>> 18.02.2017.

- İraklidis, Aleksis. “Ta Vivlia İstorias Tu Sholiu (Okul Tarih Kitapları)”, *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/8171/?iid=2>> 10.03.2016.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi*, Cilt 1: 18. ve 19. Yüzyıllar, Küre Yayınları, İstanbul 1999.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), Cilt: 5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 1998.
- K, Yannis. *1821 Me Nea Veltiomeni Sinthesi (Yeni İyileştirilmiş Bileşim ile 1821)* <<https://athens.indymedia.org/post/679909/>> 11.10.2016.
- Kalelioğlu, Oğuz. “Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 41, 2008, s. 105-123.
- Kallianiotis, Athanasios; Yoannis Koliopulos; Haralambos Minaoglu; Yakovos Mihailidis. *İstoria St. Dimotiku, İstoria Tu Neoteru Ke Singhronu Kosmu (6. Sınıf Tarih Kitabı, Yakın ve Çağdaş Dünya Tarihi)*, İpurgio Ethnikis Pedias Ke Thriskevmaton, İnstituto Ekpedevtikis Politikis, İnstituto Tehnologias İpoloyiston Ke Ekdoseon Diofandos (Milli Eğitim ve Din Bakanlığı, Eğitim Politikası Enstitüsü, Diofantos Bilişim Teknolojisi ve Yayın Enstitüsü), Atina 2016.
- Kamburoglu, D.G. *Germanu P. Patron Mitropolititi Apomnimonevmata (Eski Patras Mitropolititi Germanos'un Anıları)*, Tipografıu Spiru Çangari (Spiru Çangari Matbaası), Atina 1900.
- Kanellopulos, Pan. “İ Kivotos Tis Elinikis Alithias (Yunan Gerçeğinin Nuh Gemisi)”, (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 91-98.
- Karacas, Leonidas; Faruk Tuncay. *Elinoturkiko Leksiko (Yunanca-Türkçe Sözlük)*, Ekdosis Rodamos (Rodamos Yayınları), Atina 1994.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Karambelas, Yorgos. *1204-1922 İ Diamorfosi Tu Neoteru Elinismu (1204-1922 Çağdaş Helenizmin Şekillenmesi)*, Tomos B (Cilt: 2), (1821 İ Palengenesisia) (1821 Ulusal Kurtuluş), Enallaktikes Ekdosis (Enalaktikes Yayınları), Atina 2015.
- Karataş, Ali İhsan. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Özgürlüğü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2006, s. 267-284.
- Kargakos, Sarantos I. *Neoteri Eliniki İstoria, Turki Ke Turkokratia (Çağdaş Yunan Tarihi, Türkler ve Türk Hâkimiyeti)*, Tomos A (Cilt: 1), Ekdosis Georgiadis (Georgiadis Yayınları), Atina 2012.

- Kargakos, Sarandos I. *Alvani, Arvanites, Elines (Arnavutlar, Yunanlılar)*, Ekdosi I. Sideris (I. Sideris Yayınları), Atina 2000.
- Karimbali-Kiriazi, Sofia. *İ Dinamiki Tis Ellinikis Epanastasis Tu 1821: Sintelestes Tis Epanastatikis Drasis Ke Foris Eksusias (1821 Yunan Devriminin Dinamiği: Devrim Eylemine Katkı Sağlayanlar ve İktidar Kurumları)*, <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2016/11/karimbali-H-Δυναμική-της-Ελληνικής-Επανάστασης-του-1821-συντελεστές-της-επαναστατικής-δράσης-και-φορείς-εξουσίας-24grammata.com_.pdf> 15.11.2016.
- Karpat, Kemal H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- Karpat, Kemal H. "Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 17-34.
- Karta, Nurullah. "XV. Yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı Yönetimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2014, s. 47-60.
- Kayapınar, Levent. "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.187-195.
- Kekavmenos, Yorgos. "To Krifo Sholio Ke İ İstoria: İ Piges, İ Martiries, İ Alithia (Gizli Okul ve Tarih: Kaynaklar, Tanıklıklar, Gerçek)", *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/436>> 14.04.2017.
- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek*, Klasik Yayınları, İstanbul 2007.
- Keser, Bilge. "Osmanlı Devleti'nde Martalos Teşkilatı", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 1999, s. 267-275.
- Kiel, Machiel; John Alexander. "Mora", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, 2005, s. 280-285.
- Kitromilidis, Pashalis M. "Diafotismos Ke Filiki Eterya (Aydınlanma ve Filiki Eterya)", *To Vima Gazetesi* <<http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=657159>> 30.01.2016.
- Kitromilidis, Pashalis M; H. Şükrü Ilıcak. *1821 İ Yenisi Enos Ethnos-Kratus (Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos E (Cilt: 5), (İdeolojika Revmata: Elines-Othomani) (İdeolojik Akımlar: Rumlar-Osmanlılar), Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010.
- Kitromilidis, Pashalis M, "İ Politiki Skepsi Tu Neoliniku Diafotismu (Çağdaş Yunan Aydınlanmasının Siyasi Düşüncesi)", (der. V. Panagiotopoulos), *İstoria Tu Neu*

Elinismu (Çağdaş Helenizm Tarihi) 1770-2000, Tomos: 2 (Cilt: 2), Ekdosis Elinika Gramata (Elinika Gramata Yayınları), Atina 2003, s. 27-38.

Kitromilidis, Pashalis M. “Aydınlanma ve Yunan Kültürel Geleneği”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998. s. 30-36.

Kitsikis, Dimitris. *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Kocabaş, Süleyman. *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul 1988.

Koliopulos, I. S. *İNeoteri Evropaiki İstoria 1789-1945: Apo Tin Galiki Epanastasi Mehri Ton Deftero Pangosmio Polemo (Yakın Avrupa Tarihi 1789-1945: Fransız Devriminden 2. Dünya Savaşına Kadar)*, Ekdosis Vanias (Vania Yayınları), Selanik 2001.

Koliopulos, Yoannis; Konstantinos Svolopulos; Evanthi Hacivasiliu; Theodoros Nimas; Haris Sholinaki-Helioti. *G Taksi Yeniku Likiu-İstoria Tu Neoteru Ke Tu Singhronu Kosmu (Apo To 1815 Eos Simera) [Lise 3. Sınıf Tarih Kitabı-Yakın ve Çağdaş Dünya Tarihi (1815'ten Bugüne)]*, İpurgio Ethnikis Pedias Ke Thriskevmaton, Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, (Milli Eğitim ve Din Bakanlığı, Eğitim Kitapları Yayınlama Kurumu), Atina 2007.

Kollatos, Yannis. “Merikes Pikres Alithies Ya To 1821 (1821 Hakkında Bazı Acı Gerçekler), *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=688562>> 28.10.2016.

Konan, Belkıs. “Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonlar Çerçevesinde Yabancıların Din ve Vicdan Özgürlüğü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 1, 2008, s. 167-182.

Kondali, Athina N. *Simetohi Tu Elinorthodoksu Kliru Sta Epanastatika Kinimata Tis Turkokratias 1453-1821 (Rum Ortodoks Din Adamının Türk Hâkimiyetindeki Devrim Hareketlerine Katılımı)*, (Didaktoriki Diatrivi) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ethniko Ke Kapodistriako Panepistimio Athinon (Atina Milli ve Kapodistria Üniversitesi), 2011, Atina.

Kontoglu, Fotis. “İ Ayiasmeni Epanastasi (Kutsanmış Devrim)”, (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdosi Efthinis (Efthini Yayınları), Atina 1993, s. 107-111.

Koyuncu, Aşkın. “Yunanistan’da Bağımsız Devlet”, (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 473-497.

Köse, Osman. *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

- Kremmidas, Vasilis. "İ Singrusi Ya Tin İstoria (Tarih İçin Çatışma)", *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4297944/?iid=2>> 24.06.2017.
- Kremmidas, Vasilis. "İ Eklisia, To Kratos Ke İ Mithi (Kilise, Devlet ve Mitler)", *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4297944/?iid=2>> 15.04.2017.
- Kremmidas, Vasilis. "İ Eklisia Sto İkosiena, Mithi Ke İeologimata (1821'de Kilise, Mitler ve İdeolojik Çarpıtmalar)", *Ta Nea Gazetesi*, <<https://tr.scribd.com/document/128256640/KPEMMYΔΑΣ-B-H-Εκκλησία-στο-Εικοσιένα-Μυθοι-και-ιδεολογηματα-hellasforever-gr#>> 15.02.2017.
- Kremmidas, Vasilis. "Proepanastatikes Pragmatikotites, İ İkonomiki Krimi Ke İ Poria Pros To İkosiena (Devrim Öncesi Gerçekler, Ekonomik Kriz ve 1821'e Götüren Süreç)", *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 24 (Sayı: 24), Atina 2002, s. 71-84.
- Kremmidas, Vasilis. "İ İkonomiki Krimi Ston Elladiko Horo Stis Arhes Tu Dekatu Enatu Eona Ke Eiptosis Tis Stin Epanastasi Tu 1821 (19. Yüzyılın Başlarında Rum Bölgesinde Ekonomik Kriz ve 1821 Devrimine Etkileri)", *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos 6 (Sayı: 6), Atina 1976-1977, s. 16-33.
- Ksanthos, Emmanuil. *Apomnimonevmata Peri Tis Filikis Eterias (Filiki Eterya Hakkında Anılar)*, Tipografio A. Garbola (A. Garbola Matbaası), Atina 1845.
- Ksifaras, Dimitris H. "İ Akataliti Sinehia Tu Elinismu (Helenizmin Sarsılmaz Devamlılığı)", *Periodiko Thesis (Thesis Dergisi)*, Tevhos: 42 (Sayı: 42), Ocak-Mart-1993, Atina.
- Kuçoombois, İoannis, "Mia İkonomiki Ptihi Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Ekonomik Bir Boyutu)", *Stratiotiki Epitheorisi (Askeri Bakış Dergisi)*, Tevhos: 1/2015 (Sayı: 1/2015), s. 94-103.
- Kuluri, Hristina. *Mithi Ke Simvola Mias Ethnikis Epetiu (Milli Bir Yıldönümünün Sembol ve Mitleri)* <<http://alex.eled.duth.gr/htmlfiles/omilies/omilia1.htm>> 10.09.2016.
- Kumas, Konstantinos M. *İstorie Ton Anthroponon Prakseon (İnsan Eylemleri Tarihi)*, Tomos 12 (Cilt: 12), Viyana 1832.
- Kutay, Cemal. *Etniki Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.
- Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, 2002, s. 62-65.
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "Kavalalı İbrahim Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 21, 2000, s. 330-333.

- Külekcı, Cahit. "Tarih-i Cevdet'e Göre Rum İhtilâlinin Dâhilî Sebepleri (1819-1823)", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 29-52.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 133-161.
- Lazos, Hristos D. *İ Ameriki Ke O Rolos Tis Stin Epanastasi Tu 1821 (Amerika ve 1821 Devrimindeki Rolü)*, Tomos A` (Cilt: 1), Ekdosis Papazisis (Papazisi Yayınları), Atina 1983.
- Lithoksu, Dimitris. "Yenoktonia Ton Musulmanon (Müslüman Soykırımı)", *Efimerida Nea Anatoli (Yeni Anadolu Gazetesi)*, <<http://www.lithoksou.net/p/i-genoktonia-ton-moysoylmanon-2000-2010>> 02.04.2017.
- Loules, Dimitris. "Fransız Devriminin Yunanistan Üzerindeki Etkisi", (çev. Selda Kılıç), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, Cilt: 15, 1992, s. 291-296.
- Lowry, Heath W. *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi (1350-1550), Kuzey Yunanistan'ın Fetih, Yerleşme ve Altyapısal Gelişimi*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Lukos, Hristos. "Apallagi Apo Ta Stereotipa (Stereotiplerden Kurtulma)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=179880>> 14.04.2017.
- Lungis, Tilemahos K. "İ Epanastasi Tu 1821 Ke İ Paraharaksi Tis (1821 Devrimi ve Çarpıtılması)", *Rizospastis Gazetesi*, <<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=3981469>> 20.04.2017.
- Luvi, Evangelia; Dimitrios H. Ksirafas. *G Yimnasiu-Neoteri Ke Singhroni İstoria (Ortaokul 3. Sınıf Tarih Kitabı-Yakın ve Çağdaş Tarih)*, İpurgio Ethnikis Pedias Ke Thriskevmaton, İnstituto Ekpedevtikis Politikis, İnstituto Tehnoloyias İpoloyiston Ke Ekdoseon Diofandos (Milli Eğitim ve Din Bakanlığı, Eğitim Politikası Enstitüsü, Diofantos Bilişim Teknolojisi ve Yayın Enstitüsü), Atina 2015.
- Macar, Elçin. "Önyargılar ve Tekrarlar: Türk Tarih yazımının İstanbul Rum Patrikhanesi Hakkındaki Cehaleti", (der. Cengiz Aktar) *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 203-213.
- Macar, Elçin. *Kilise-Siyaset İlişkisi Açısından İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)*, 1999, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Matschke, Klaus-Peter. "Türkokrasi'ye Geçiş Üzerine Araştırmalarda Karşılaşılan Sorunlar: Bizans Bakış Açısı" (der. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi), *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 97-136.

- Mihailidis, Yakovos D. *1821 İ Yenisi Enos Ethnus-Kratus (1821 Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos G (Cilt: 3), (O Agonas Ton Elinon, Politikes Epiloges Ke Stratiotikes Epihirisis) (Yunanlıların Mücadelesi, Siyasi Tercihler ve Askeri Harekâtlar), Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010.
- Milios, Yannis. “İ Diamorfosi Tu Neueliniku Ethnus Ke Kratus Os Diadikasia İkonomikis Ke Plithismiakis Omoyenopiisis (Ekonomik ve Demografik Homojenleştirme Süreci Olarak Çağdaş Yunan Millet ve Devletinin Şekillendirilmesi)”, (der. K. Çiçelikis; D. Hristopulos), *To Mionotiko Fenomeno Stin Elada. Mia Simvoli Ton Kinonikon Epistimon (Yunanistan’da Azınlık Meselesi. Sosyal Bilimlerin Bir Katkısı)*, Ekdosis Kritiki (Kritiki Yayınları), Atina 1997, s. 281-314.
- Millas, Herkül. “Cumhuriyet Türkiyesi Tarihyazımında Gayrimüslim Azınlıklar: Yunan Örneği” (der: Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi) *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 183-224.
- Millas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Millas, Herkül. *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Millas, Herkül. *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Millas, Herkül. “Türk Ders Kitaplarında “Yunanlılar”: Bütünleştirici Bir Yaklaşım”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 254-265.
- Millas, Herkül. “Yunancanın Türkçe Harflerle Yazılışı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 27, 1992, s. 189-197.
- Murcanos, Themistoklis. “İ Pnevmatikes Rizes Stin Skepsi Tu Kiverniti Yoanni Kapodistria Ke Stratigu Fransisko De Miranda (Yoannis Kapodistrias ve General Fransisko De Miranda’nın Düşüncesindeki Manevi Kökler)”, *Sinedrio: Rigas Fereos, Yoannis Kapodistrias, Fransisko De Miranda (Konferans: Rigas Ferreos, Yoannis Kapodistrias ve Fransisko De Miranda)*, s. 165-176.
- Ntokme, Outkou Kırılı. “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 46, 2010, s. 401-424.
- Oran, Baskın. *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1997.
- Oran, Baskın. *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitap, İstanbul 2006.

- Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 10, Ankara 2002, s. 216-220.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 23-39.
- Ortaylı, İlber. “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 162-173.
- Ortaylı, İlber. “Balkanlar’da Milliyetçilik”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye* (haz. Mustafa Şahin), Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1026-1031.
- Örenç, Ali Fuat. *Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2011.
- Örenç, Ali Fuat. “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı: 11/12, Ankara 2011, s. 5-32.
- Özcan, Abdülkadir. "Martolos", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28, 2003, s. 64-66.
- Özcan, Abdülkadir. "Halet Efendi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 1997, s. 249-251.
- Özcan, Abdülkadir. "Devşirme", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, 1994, s. 254-257.
- Özkaya, Yücel. “1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları ve Sonuçları”, *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 114-130.
- Özsüer, Esra. “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 26/2, 2016, s. 325-344.
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- Öztürk, Necdet. “Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi”, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 9, Ankara 2002, s. 221-251.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Pangratis, Andonis. “O Rigas, Ta Adieksoda Ke İ Filiki (Rigas, Çıkmazlar ve Eteryacılar)”, *Kathimerini Gazetesi*, <<http://www.kathimerini.gr/884998/gallery/proswpa/syentey3eis/o-rhgas-ta-adie3oda-kai-oi-filiko>> 17.04.2017.

- Papadopulos, Stefanos. “İ Eliniki Epanastasi Tu 1770 Ke O Andiktisos Tis Stis Elinikes Hores (1770 Yunan Devrimi ve Rum Memleketlerindeki Yansıması)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 58-85.
- Papadrianos, İoannis A. “Mavrovunii Etholondes Ston Ethnikoapeleftherotiko Agona Ton Elinon Sta 1821 (Rumların 1821’deki Milli Bağımsızlık Mücadelelerinde Karadağlı Gönüllüler)”, *Valkanika Simmikta, (Valkanika Simmikta Dergisi)*, Vol: 11, 1999-2000 Selanik, s. 162-178.
- Papageorgiu, Stefanos P. *Modern Yunan Tarihinden Kesitler*, (çev. Murat Issı), Yazılama Yayınevi, İstanbul 2015.
- Papageorgiu, Stefanos P. *Apo To Yenos Sto Ethnos, İ Themeliosi Tu Elliniku Kratus (Ulustan Millete, Yunan Devletinin Temellerinin Atılması)*, Ekdosis Papazisi (Papazisi Yayınları), Atina 2005.
- Papanikolau, Lisandros. *İ Kathimerini İstoria Tu İkosiena (1821’in Günlük Tarihi)*, Ekdosis Kastanioti (Kastanioti Yayınları), Atina 2007.
- Paparrigopulos, Konstantinos. *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos:19 (Cilt: 19) (1800-1821), Ekdosis National Geographics Society (National Geographics Society Yayınları), Atina 2010.
- Paparrigopulos, Konstantinos. *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos:20 (Cilt: 20) (1821-1827), Ekdosis National Geographics Society (National Geographics Society Yayınları), Atina 2010.
- Paparrigopulos, Konstantinos. *İstoria Tu Eliniku Ethnos (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos:21 (Cilt: 21) (1827-1847), Ekdosis National Geographics Society (National Geographics Society Yayınları), Atina 2010.
- Papazoglu, Avraam N. “İ Thesaloniki Kata Ton Maio Tu 1821 (1821 Yılı Mayıs Ayında Selanik)”, *Periodiko Makedonika (Makedonika Dergisi)*, Tomos 25 (Cilt: 1), Selanik 1940, s. 417-428.
- Pappas, Andreas. “Deka Mikri Mithi Ya To 1821 (1821 Hakkında 10 Küçük Mit)”, *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=172189>> 14.02.2017.
- Papulia, Vasiliki D. *Katagogi Ke İfi Tu Pedomazomatos Sto Othomaniko Kratos (Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sisteminin Kökeni ve Yapısı)*, Ekdosis Vanias (Vanias Yayınları), Selanik 2011.
- Papulidis, Konstantinos K. “İ Rosia Ke İ Eliniki Epanastasi Tu 1821-1822-Me Aformi Tin Prosfati Dimosievsi Engrafon Apo Ta Arhia Eksoterikis Politikis Tis Rosias (Rusya ve 1821-1822 Yunan Devrimi-Son Dönemde Rusya Dış Politika Arşivlerinden

Belgelerin Yayınlanması Vesilesiyle)", *Valkanika Simmikta (Valkanika Simmikta Dergisi)*, Vol: 2, 1983 Selanik, s. 185-203.

Patrinelis, Hristos. "Eklisia (Klise)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriarhia (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 123-134.

Pele, Dimitris Agoniatis. "Dimografikes Plirofories Ya Tin Elada Apo Periigites (1800-1821) (Gezginlerden Yunanistan Hakkında Demografik Bilgiler (1800-1821))", *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 10 (Sayı: 10), 1985, s. 1-28.

Petsalis, Nikolaos. "İ Navmahia Tu Navarinu (Navarin Deniz Muharebesi)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratos (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 466-499.

Pilia, Martha. "İ Elliniki Kinotina Sto Othomaniko Kratos (Osmanlı Devleti'nde Rum Toplumunu)", *Avgi Gazetesi*, <<http://www.avgi.gr/article/152765/e-ellenike-koinoteta-sto-othomaniko-kratos>> 11.04.2017.

Pilia, Martha. "Liturgies Ke Aftonomia Ton Kinotiton Tis Peloponisu Kata Ti Deferi Turkokratia (İkinci Türk Hâkimiyeti Süresince Mora'daki Toplumların Özerklikleri ve Fonksiyonları) (1715-1821)", *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos: 23 (Sayı: 23), 2001, s. 67-98.

Pirinççi, Ferhat. "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1, 2006, s. 53-78.

Polat, İlknur. "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim, Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 440-455.

Rudometof, Victor. "To 21 Ke İ Alithia (21 ve Gerçek)", *Ta Nea Gazetesi*, <<http://www.xronos.gr/detail/php?ID=65512>> 14.02.2016.

Saatçi, Meltem Begüm. "Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, s. 13-28.

Salışık, Selahattin. *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Ltf. Şirketi Yayınları, İstanbul 1968.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2014.

Sazanidis, Hristos Z., Kseni, Vasis Ke Prinika Sitn Elada, İ Elada Ke İ Shesis Tis Me Tis Megales Dinamis 1821-1981 - Mia Politikodiplomatiki Ke Stratiotiki Theorisi

(Yunanistan'da Yabancılar, Üsler ve Nükleer Silahlar, 1821-1981 Yunanistan ve Büyük Güçlerle İlişkileri - Politik Diplomatik ve Askeri Bir Yaklaşım) (Didaktoriği Diatrivi) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aristotelio Panepistimio Thesalonikis (Selanik Aristoteles Üniversitesi), 1985, Selanik.

Sertoğlu, Midhat. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Sfiroeras, Vasilios. "Somata Andistaseos Tu Elinismu (Hellenizmin Direniş Unsurları)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriarhia (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 144-151.

Sfiroeras, Vasilios. "Topiki Epikratisi Tis Epanastaseos (Devrimin Mahalli Olarak Yayılımı)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 173-199.

Shaw, Stanford. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye* (haz. Mustafa Şahin), Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1002-1006.

Siafkos, Hristos. "Aprosmeni Filelines (Beklenmeyen Helenseverler)", *Eleftherotipia Gazetesi*, <<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=351869>> 16.04.2017.

Skarimbas, Yannis, *1821 Ke İ Alithia (1821 ve Gerçek)*, Tomos A` (Cilt: 1), Ekdosis Kaktos (Kaktos Yayınları), Atina 1995.

Skarimbas, Yannis, *1821 Ke İ Alithia (1821 ve Gerçek)*, Tomos B` (Cilt: 2), Ekdosis Kaktos (Kaktos Yayınları), Atina 1995.

Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*, (çev. Sonay Bayramoğlu; Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara, 2002.

Sofronas, Antonios G., "O Theodoros Kolokotronis Ke İ Kapi Sahlei (Theorodos Kolokotronis ve Muhafız Sahlalılar)" *Periodiko Akovitika (Akovos Haberleri Dergisi)*, Tevhos 15 (Sayı:15), Atina 2005.

Sofuoğlu, Adnan. *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.

Sonyel, Salahi R. "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: LXII, No:233, 1998, s. 107-120.

- Sonyel, Salahi R. “Hıristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Devri”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s. 142-146.
- Sotros, James, *İ Eksegarsi Ton Dulon İ İ Epanastasi Ton Kocabasidon Ke Ton Despoton (Kulların İsyanı mı Yoksa Kocabaşı ve Piskoposların Devrimi mi)*, <<http://www.vrahokipos.net/old/history/gr/1821.htm>> 17.04.2017.
- Spiridonos, Prosalentis. *İpsilantis Dimitrios (1793-1832)*, <<http://argolikivivliothiki.gr/2009/03/09/υψηλάντης-δημήτριος-1793-1832/>> 16.04.2017.
- Sthakopoulos, Dimitris. *Ti Eyinan İ Turki Tu Morya-İ Vaptismeni Musulmani (Mora Türklerine Ne Oldu?-Vaftiz Olan Müslümanlar)*, <<http://www.24grammata.com/?p=46342>> 23.04.2017.
- Sthakopoulos, Dimitris. “Apozimiosis Ya Tus Musulmanus Pu Den Alaksan Thiriskevma, Ala Polemisan Sto Plevro Ton Elinon Kata Ton Othomanon Stin Epanastasi Tu 1821 (Din Değiştirmeyen, Fakat 1821 Devriminde Osmanlılara Karşı Yunanlıların Tarafında Savaşan Müslümanlar İçin Tazminatlar)”, *Online Periodiko Antivaro (Online Dergi Antivaro)*, <<http://www.antibaro.gr/article/14771>> 25.03.2016.
- Sthakopoulos, Dimitris. “İ İthiki Ke Kinoniki Katastasi Tu Yenus Ton Elinon Kata Tin Othomaniki Periodo, Mesa Apo Tu Thrilus Ke Ta Laika Tragudia-İ Sindesi Me Ton Arheo Kosmo (Efsaneler ve Halk Türkülerinde Rum Ulusunun Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Manevi ve Sosyal Durumları-Antik Dünya İle Bağlantı)” *Sinedrio: Rigas Fereos, Yoannis Kapodistriasis, Fransisko De Miranda (Konferans: Rigas Ferreos, Yoannis Kapodistiras ve Fransisko De Miranda)*, s. 294-300.
- Sthatis, Penelope. “Yunan (Ve Türk) Tarih Ders Kitaplarında “Ben” ve “Öteki” İmgeleri”, *Tarih Eğitimi ve Öteki Sorunu, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Bildirileri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998. s. 125-133.
- Stavrianos, Lefteris S. *İ Elada Se Epanastatiki Periodo, Saranda Hronia Agones (Devrim Döneminde Yunanistan, Kırk Yıllık Mücadele)*, (çev. P. Lambropulos), Ekdosis Kalvos (Kalvos Yayınları), Atina 1997.
- Strauss, Johann. “Yaşanan ve Anımsanan Osmanlı Yönetimi, Tükrokrasi Döneminin Bazı Yerel Yunan Kronikleri Üzerine Yorumlar”, (der. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi) *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 225-257.
- Svoronos, Nikos G. *İ Episkopisi Tis Neoellinikis İstorias (Çağdaş Yunan Tarihinin Gözden Geçirilmesi)*, (çev. Asdraha Katerina), Ekdosis Themelio (Themelio Yayınları), Atina 2007.
- Şahin, M. Süreyya. *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996.

- Şahin, M. Süreyya. "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12, 1995, s. 342-348.
- Şahin, M. Süreyya. "Rum Ortodoks Patrikhanesi", *Türk-Yunan İlişkileri ve Ayasofya Meselesi*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul 1990, s. 21-54.
- Şenel, Şennur. "19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 389-402.
- Şıvgın, Hale, "Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz 2009, s. 35-52.
- Şimşir, Bilâl N. *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, Terazi Yayınları, Ankara 2013.
- Tağmat, Çağla D. "Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri", (der. Yeliz Okay), *Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler: Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 89-108.
- Tansel, Selahattin. *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Taştan, Yahya Kemal. "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s.403-433.
- Terçetis, Yorgos. *Diigisis Simvandon Tis Elinikis Filis Apo Ta 1770 Eos Ta 1836 (1770'ten 1836'ya Kadar Helen Irkının Olaylarının Anlatımları) (Yazdıran: Theodoros Konstantinu Kolokotronis)*, Tipis Nikolau Filadelfeos (Nikolaos Filadelfos Matbaası), Atina 1846.
- Tomai, Fotini. "Pos İ Megales Dinamis Fovithikan Tin Epanastasi Tu 1821 ? (Büyük Güçler 1821 Devriminden Nasıl Korktular?)", *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=172175>> 18.02.2017.
- Toprak, Serap. "19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 68, s. Ankara 2015, 2841-2864.
- Toprak, Serap. "1821 Mora İsyanı", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, 2011, s. 317-318.
- Triandafillidis, *Leksiko Tis Neolinikis (Çağdaş Yunanca Sözlük)*, <http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/>
- Trikupis, Spiridon. *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, Meros A (Bölüm: 1), Ekdosis National Geographics (National Geographics Yayınları), Atina 1993.

- Trikupis, Spiridon. *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, Meros B (Bölüm: 2), Ekodos National Geographics (National Geographics Yayınları), Atina 1993.
- Trikupis, Spiridon. *İstoria Tis Elinikis Epanastasis (Yunan Devriminin Tarihi)*, Meros G (Bölüm: 3), Ekodos National Geographics (National Geographics Yayınları), Atina 1993.
- Türkmen, Zekeriya. "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)", (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 859-869.
- Türsan, Nurettin. *Yunan Sorunu*, y.y., Ankara 1987.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul 2008.
- Ulutaş, Songül. "1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmud Paşa", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 68, s. Ankara 2015, s. 2873-2887.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Kapıkulu Ocakları*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Üçok, Coşkun. "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi", *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 189-194.
- Vakalopoulos, Apostolos E. "İstorikes Katagrafes Tis Pringipisas Dora Distria Sta 1863 Ya Tin Makedonia Ke Tin Epanastasi Tis Sta 1821 (Prenses Dora Distria'nın Makedonya ve 1821 Devrimi İle İlgili Tarihi Kayıtları)", *Periodiko Mnimon (Mnimon Dergisi)*, Tevhos 29 (Sayı: 29), Atina 1994, s. 1-15.
- Vakalopoulos, Apostolos E. "İ Protovulia Tis Epanastaseos (Devrim Girişimi)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdoti Eftinis (Eftini Yayınları), Atina 1993, s. 16-18.
- Vakalopoulos, Apostolos E. "Ta Etia Tis Ellinikis Epanastaseos Tu 1821 (1821 Yunan Devriminin Sebepleri)", (der. N. Zografu, I. Makrigiannis), *To İkosiena (Yirmibir)*, Ekdoti Eftinis (Eftini Yayınları), Atina 1993, s. 19-32.
- Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, İ Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos H (Cilt: 8), (Yoannis Kapodistrias- İ Epodini Yenesi Tu Neoliniku Kratus) (Yoannis Kapodistrias- Modern Yunan Devletinin Sancılı Doğumu), Selanik 1988.
- Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, İ Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos Z (Cilt: 7),

(O Afrikanos Simun Stin Elada Í Í Epidromi Tu İbrahim) (Afrikalı Simon Yunanistan'da - İbrahim'in Saldırısı), Selanik 1986.

Vakalopoulos, Apostolos E. "İdisis Ya Tis Katapiesis Ton Elinon Tis Makedonias Prin Apo Tin Epanastasi Tu 1821 (1821 Devriminden Önce Makedonya Rumlarının Gördüğü Baskılar Hakkında Haberler)", *Periodiko Makedonika (Makedonya Dergisi)*, Tomos: 25 (Cilt: 25), Selanik 1986, s. 17-23.

Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, İ Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos ST (Cilt: 6), [İ Esoteriki Krişi (İç Kriz)], (1822-1825), Selanik 1982.

Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, İ Megali Eliniki Epanastasi (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Büyük Yunan Devrimi) (1821-1829)*, Tomos E (Cilt: 5), [İ Proipotesis Ke İ Vasis Tis (Koşulları ve Temelleri) (1813-1822)], Selanik 1980.

Vakalopoulos, Apostolos E. "İ Ekseliksi Tis Epanastaseos Kata Tus Mines Yunio, Yulio, Avgusto (Haziran, Temmuz, Ağustos Ayları Boyunca Devrimin Gelişimi)", *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IB (Cilt: 12), [Eliniki Epanastasi Ke İdrisi Tu Eliniku Kratus (1821-1832)] [Yunan Devrimi ve Yunan Devletinin Kurulması (1821-1832)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 137-152.

Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, Turkokratia (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Türk Hâkimiyeti) (1669-1812)*, Tomos D (Cilt: 4), (İ İkonomiki Anodos Ke O Fotismos Tu Yenus (Ekonomik Gelişme ve Ulusun Aydınlanması), Selanik 1973.

Vakalopoulos, Apostolos E. *İstoria Tu Neu Elinismu, Turkokratia (Çağdaş Helenizmin Tarihi, Türk Hâkimiyeti) (1453-1669)*, Tomos B (Cilt: 2), (İ İstorikes Vasis Tis Neoellinikis Kinonias Ke İkonomias) (Çağdaş Yunan Toplumunu ve Ekonomisinin Tarihsel Temelleri), Selanik 1968.

Vakalopoulos, Apostolos E. "Provlimata Tis İstorias Tu Pedomazomatos (Devşirme Tarihinin Problemleri)", *Periodiko Elinika (Elinika Dergisi)*, Tevhos: 13 (Sayı: 13), 1954, s. 274-293.

Vakalopoulos, Apostolos E. "Simvoli Stin İstoria Ke Organosi Tis Filikis Eterias (Filiki Eterya'nın Kuruluşu ve Tarihe Katkısı)" *Periodiko Elinika (Elinika Dergisi)*, Tevhos: 12 (Sayı: 12), Selanik 1951, s. 65-78.

Vakalopoulos, Apostolos E. *Ehmatoli Ellinon Kata Tin Epanastasi Tu 1821 (1821 Devrimi Esnasında Rumların Esirleri)*, Tipis Korniliu Theodoriu (Kornilios Theodoridu Matbaası), Selanik 1941.

Vasilii, Sotirula; Konstantinos Papanikolau; Rozi Angelaki. *1821 İ Yenisi Enos Ethnus-Kratus (1821 Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos D (Cilt: 4), (İ Diahirisi Tu Eliniku Kratus) (Yunan Devletinin İdaresi), Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010.

- Veremis, Thanos; Yannis Koliopoulos, *1821 İ Yenisi Enos Ethnus-Kratus (Bir Ulus Devletin Doğuşu)*, (Bilimsel Danışman: Thanos Veremis), Tomos B (Cilt: 2), (İ Singrotisi Eksusias Stin Epanastatimeni Elada) (Ayaklanan Yunanistan'da İktidarın Kurulması) , Ekdosis Skai (Skai Yayınları), Atina 2010.
- Veremis, Thanos; Yannis Koliopoulos. *Ellas, İ Singhroni Sinehia, Apo to 1821 Mehri Simera (Yunanistan, Çağdaş Süreklilik, 1821'den Bugüne)*, Ekdosis Kastanioti (Kastanioti Yayınları), Atina 2006.
- Veremis, Thanos. *İstoria Ton Ellinoturkikon Sheseon (Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi) 1453-1998*, Ekdosis I. Sideris (I. Sideris Yayınları), Atina 1998.
- Visvizi, Domna. “Sinedrio Tis Vienis (Viyana Kongresi) (1792-1815)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 366-376.
- Vlahoyannis, Yannis. *Stratigu Makriyanni Apomnimonevmata (General Makrigiannis'in Anıları)*, Ekdosis Estia (Estia Yayınları), Atina 2011.
- Vurnas, Tasos. *Filiki Eteria*, Ekdosis Afon Tolidi (Tolidi Kardeşler Yayınları), Atina.
- Witteck, Paul. *İ Yenesi Tis Othomanikis Aftokratorias (Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, (çev. Evangelia Balta), Ekdosis Poria (Poria Yayınları), Atina 1991.
- Woodhouse, Chris. *Rigas Velestinlis, O Protomartiras Tis Ellinikis Epanastasis (Rigas Velestinlis, Yunan Devriminin İlk Şehidi)*, Ekdosis Paradima (Paradima Yayınları), 1997.
- y.y., “İ Othomanikes Embnevisis Tu K. Hristodulu (Hristodulos'un Osmanlı Esinlenmeleri)”, *Eleftherotipia Gazetesi*, <<http://www.iospress.gr/mikro2001/mikro20010113.htm>> 20.04.2017.
- y.y. “To Krifo Sholio Ke O Rolos Tis Eklisias Stin Pedia (Gizli Okul ve Kilisenin Eğitimdeki Rolü)”, *Rizospastis Gazetesi* <<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=2776098>> 11.11.2016.
- y.y. *Ta Plia Tu Agona (Mücadelenin Gemileri)*, <<http://www.24grammata.com/?p=11175>> 11.01.2016.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin. “Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)”, (der. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1 Tarih, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 379-388.
- Yanopoulos, Nikos “İ Friktes Sinthikes Pu Viosan İ İperaspistes Tis İeris Polis Tu Mesolongiu, Apo Tin Elipsi Trofis (Yiycek Sıkıntısı Sebebiyle Aziz Şehir Mesolongi'nin Savunucularının Yaşadıkları Dehşet Verici Şartlar)” <<http://www.mixanitouxronou.gr/i-friktes-sinthikes-pou-viosan-i-iperaspistes-tis->

ieris-polis-tou-mesolongiou-apo-tin-ellipsi-trofigis-kinigousan-ta-pontikia-ke-sto-telos-
ipirxan-ke-krousmata-anthropofagias-gia-na-min-paradothoun/> 15.10.2017.

Yanopoulos, Yoanis. “İ Parakmi Tu Othomaniku Kratus. İ Prosarmogi Ton Tesmon Sti Nea Pragmatikotita (Osmanlı Devleti’nin Gerilemesi. Kurumların Yeni Realiteye Adaptasyonu)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 98-110.

Yanopoulos, Yoanis. “Kinotites (Topluluklar)”, *İstoria Tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, Tomos IA (Cilt: 11), [O Elinismos İpo Kseni Kiriaria (Periodos 1669-1821)] [Yabancı Egemenliği Altında Helenizm (1669-1821 Dönemi)], Ekdotiki Athinon A.E. (Atina Yayınevi A.Ş.), Atina 1975, s. 134-143.

Yanulopoulos, Yannis. “Atihis Singiries (Talihsiz Tesadüfler)”, *To Vima Gazetesi*, <<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=181697>> 24.06.2017.

Yaşar, Filiz. “Yunan İsyânında Osmanlının Rumeli’de ve Anadolu’da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbîr-i Osmâniyye”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 2, Aralık 2015, s. 277-297.

Yaşar, Filiz. *Yunan Bağımsızlık Savaşı ’nda Sakız Adası*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006.

Yenidünya, Süheyla. “Halet Efendi’nin Tepedelenli Ali Paşa İsyânındaki Rolü”, *Uluslararası Balkan Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri*, Arnavutluk 2010, s. 261-277.

Yenidünya, Süheyla. Mehmet Sait Halet Efendi Hayatı İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1760-1822) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yetim, Fahri. “Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 25, 2011, s. 285-297.

Yıldırım, Seyfi; Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle, Osmanlı’dan Cumhuriyete İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, KÖK Sosyal Ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara 2010.

Yıldız, Süleyman. “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Millî Folklor Dergisi*, Sayı: 74, 2007, s. 9-16.

Yunan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *İstoria Tu Polemiku Naftiku (Deniz Kuvvetlerinin Tarihi)*, <<http://www.hellenicnavy.gr/el/istoria/istoria-tou-pn.html>> 25.05.2016.

Yunan Kara Kuvvetleri Komutanlığı. *İ Protes Prospathies Organosis Taktiku Stratu [İlk Taktik Ordu Oluşturma Çabaları (1821-1831)]*, <<http://www.army.gr/default.php?pname=oiptesprospathies&la=1>> 01.01.2017.

Yunan Kara Kuvvetleri Komutanlığı. *Sinoptiki İstoria Tu Yeniku Epiteliu Stratu* [Yunan Kara Kuvvetleri Komutanlığının Kısa Tarihi (1821-2001)], <http://www.army.gr/files/File/ISTORIA%20MAIN%20PAGE/S_ISTORIA_TELIKO.pdf> 17.03.2016.

